

The background of the entire page is a detailed, light-colored map of a city grid, likely Copenhagen, showing streets, blocks, and some green spaces. The map is oriented with a grid pattern that is slightly curved in some areas, suggesting a historical or specific urban layout.

BYPLANKONSULENTTEGNESTUERNE I 1960'ERNE OG 70'ERNE

En interviewundersøgelse

DANSK BYPLANLABORATORIUM
BYPLANHISTORISKE NOTER

NR. 65

BYPLANKONSULENTTEGNESTUERNE I 1960'ERNE OG 70'ERNE

En interviewundersøgelse

*Byplankonsulenttegnestuerne i 1960'erne og
70'erne. En interviewundersøgelse*

Byplanhistorisk note nr. 65

Redaktion: Redaktør Vibeke Dalgas (ansvarshavende), Peder Boas Jensen, Sven Illeris, Jens Clemmensen og Hans Kristensen

Grafisk tilrettelæggelse Vibeke Dalgas, Jens Clemmensen, Emil Egerod Hubbard og Hans Andersson.

Graferne er udarbejdet af Andreas Klarlund i samarbejde med Peder Boas Jensen.

Forside: Udstyknings- og bebyggelseplan for Sønderris området ved Esbjerg. Udarbejdet i 1974 af Skaarup & Jespersen

Copyright 2011: Dansk Byplanlaboratorium og forfatterne

Oplag: 250

Skrifttype: Times New Roman

Trykt hos: Printus, Malmö

Støtte af: Realdania

ISSN: 0900-3274

ISBN: 978-87-87487-20-7

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistorisk Udvalg

Nørregade 36

DK-1165 København K

Tlf: +45 3313 7281

Fax: +45 3314 3435

www.byplanlab.dk, db@byplanlab.dk

Forord

I januar 2010 igangsatte Byplanhistorisk Udvalg et efter sin sædvanlige målestok ret omfattende forskningsprojekt om en meget interessant og betydningsfuld periode i dansk byplanhistorie.

Projektets titel var:

”Byplankonsulenttegnestuerne i 1960’erne og 70’erne”. Projektet er støttet af Realdania.

Projektets formål var at belyse byplankonsulenttegnestuernes virksomhed og betydning for udviklingen af den danske byplanlægning i denne periode. Baggrunden for dette var en antagelse om, at disse tegnestuer stod for udarbejdelsen af et stort antal byplaner, inden kommunerne selv fik ansat deres egne planlæggere. Herved fik tegnestuerne en væsentlig indflydelse på planlægningens indhold og faglige udvikling. I undersøgelsen indgår interview af konsulenterne eller deres ledende medarbejdere fra fjorten udvalgte tegnestuer samt andet indsamlet materiale. Det skal bemærkes, at disse forhold aldrig tidligere har været genstand for en tilsvarende selvstændig undersøgelse.

Udgivelsen af nærværende Note 65 og den tidligere udsendte Note 66 skal ses i sammenhæng, da de begge udgør en del af det oven nævnte forskningsprojekt. Den her foreliggende Note 65 indeholder således en indledende redegørelse for projektets tilrettelæggelse, forløb, foreløbige resultater og videre perspektiver. Desuden bringes en artikel om hver af de implicerede tegnestuer, baseret blandt andet på de grundlæggende interview, samt på de indsamlede fakta og andet materiale om tegnestuernes virksomhed. Endvidere indeholder noten en række bilag og fortegnelser fra forskningsprojektet.

Note 66 med titlen: ”Fra grænseløs optimisme til kritisk eftertanke” rummer indlæggene fra et seminar med samme overskrift, som blev afholdt i november 2010 på Statens Byggeforsknings Institut (SBI). Noten, der udkom i maj 2011, havde til formål at give et mere overordnet billede af og en karakteristik af, hvad der skete

i samfundet omkring tegnestuernes etablering, samt om hvad der gav mulighed for deres virksomhed. Note 66 indeholder desuden en deltagerliste fra seminaret og en fortegnelse over tidligere udgivne noter.

En særlig tak skal rettes til Realdania, der har gjort det muligt for Byplanhistorisk Udvalg at gennemføre det store og ret usædvanlige forskningsprojekt, inklusive afholdelse af seminaret i november 2010 og nu et afsluttende seminar i oktober 2011, samt udgivelsen af de to publikationer. Jo mere vi dykkede ned i projektet, jo mere interessant, aktuelt og engagerende blev det.

Også en varm tak til artiklernes forfattere, som har arbejdet intensivt med at skrive i lang tid, samt til notens redaktionsgruppe og til de unge studentermedhjælpere fra Dansk Byplanlaboratorium, som har hjulpet os undervejs med forskellige praktiske opgaver.

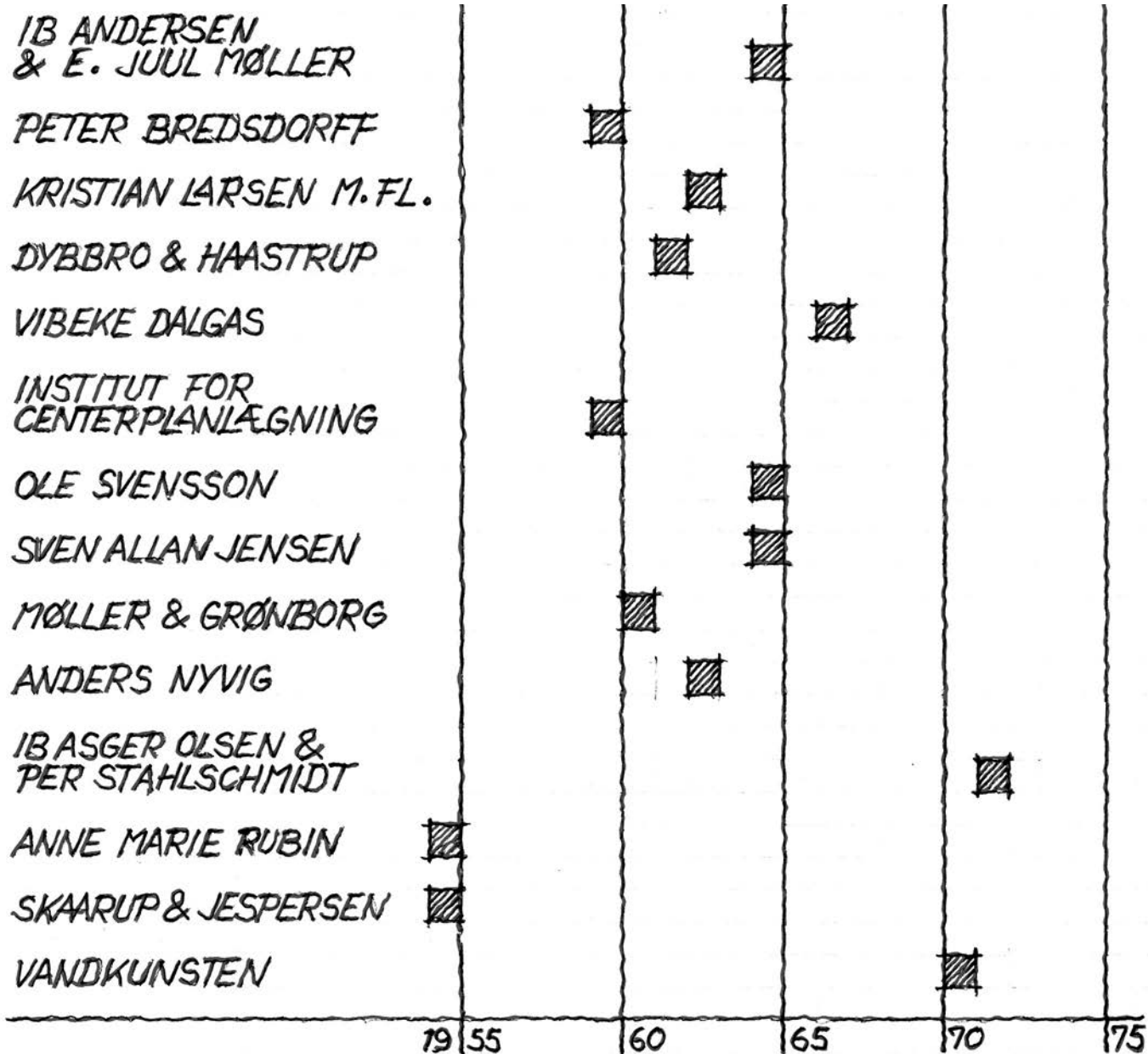
Til slut skal jeg bringe en god nyhed, idet Byplanhistorisk Udvalg fra november 2010 har fået tilladelse fra laboratoriets bestyrelse til at oprette: ”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv”. I dette arkiv vil udvalgets historiske materiale fra seminarer, publikationer og interviews m.v. blive placeret. Det betyder, at byplanlæggere, historikere, forskere og andre interesserede kan gå ind på Dansk Byplanlaboratoriums hjemmeside: ”www.byplanlab.dk” og herfra dykke ned i arkivet og finde nærmere oplysninger om indhold og tilgængelighed.

Vibeke Dalgas
Projektleder

Indhold

Forord

Indledning	07		
Af Vibeke Dalgas (Projektleder)		Sven Allan Jensens tegnestue	
- Projektets baggrund og tilvejebringelse		Af Peder Boas Jensen	
- Program og tilrettelæggelse		Artikel	108
- Undersøgelsens forløb		Faktasider	117
- Undersøgelsens resultater		Møller & Grønborgs tegnestue	
- Videre perspektiver og forskningsmuligheder		Af Peder Boas Jensen	
-En afsluttende opfordring		Artikel	120
		Faktasider	133
Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue		Nyvig A/S	
Af Peder Boas Jensen		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	16	Artikel	136
Faktasider	26	Faktasider	148
Peter Bredsdorffs tegnestue		Ib Asger Olsens og Per Stahlschmidts tegnestue	
Af Sven Illeris		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	28	Artikel	152
Faktasider	39	Faktasider	160
Byplantegnestuen Åbenraa 29		Anne Marie Rubins tegnestue	
Af Sven Illeris		Af Sven Illeris	
Artikel	42	Artikel	162
Faktasider	52	Faktasider	170
Scherning Dybbros og Knud Haastrups tegnestue		Skaarup & Jespersen,arkitekter og byplanlæggere	
Af Peder Boas Jensen		Af Sven Illeris	
Artikel	54	Artikel	172
Faktasider	64	Faktasider	184
Vibeke Fischer Thomsens (Dalgas) tegnestue		Tegnestuen Vandkunsten	
Af Sven Illeris		Af Peder Boas Jensen	
Artikel	66	Artikel	188
Faktasider	75	Faktasider	196
Institut for Center Planlægning (ICP, IKP m.fl.)		Bilag 1. Projektbeskrivelse, ansøgning	199
Af Sven Illeris		Bilag 2. Fortegnelse over byplankonsulent-tegnestuerne	202
Artikel	78	Bilag 3. Spørgeliste	204
Faktasider	93	Bilag 4. Faktaliste	206
Ole Svenssens tegnestuer - (Finn Monies)		Bilag 5. Bykerner og aflastningscentre. Af Sven Illeris	206
Af Peder Boas Jensen			
Artikel	98		
Faktasider	106		

ÅRSTAL FOR OPRETTELSE AF PLANLÆGNINGSFIRMAERNE

Indledning

Af Vibeke Dalgas

Projektleder

Projektets baggrund og tilvejebringelse.

Tanken om at udarbejde en særlig undersøgelse af byplankonsulenttegnestuernes virksomhed i 1960'erne og 70'erne har været fremme i Byplanhistorisk Udvalgs diskussioner gang på gang gennem årene. Man var enige i, at det var en meget interessant og afgørende periode i dansk byplanlægnings historie, og at det hastede med at komme i gang, hvis man f.eks. skulle nå at snakke med nogle af konsulenterne fra den pågældende periode og herved få adgang til et værdifuldt direkte kildemateriale.

I 2004 sad der stadig fire af de ”gamle” byplankonsulenter fra tegnestuerne som medlemmer af udvalget. De var med til at beslutte, at nu skulle der skrives en ”Byplanhistorisk Note” om konsulenternes arbejde. Der blev nedsat en arbejdsgruppe bestående af disse fire, som jeg selv var medlem af. Det blev desuden bestemt, at noten skulle have nr. 53. Men man skal ikke ”sælge skindet, før bjørnen er skudt”! Noten blev aldrig til noget, og der står stadig ”under udarbejdelse” i vores notefortegnelse. Forklaringen var nok den, at det var en alt for stor mundfuld for os dengang, samt at der måtte både ekstra medhjælp og en reel økonomi til for at kaste sig over en så omfattende opgave.

Dog var udvalget ikke til sinds at opgive sagen og besluttede i 2009 at udarbejde et egentligt forskningsprojekt og søge midler til gennemførelsen af en - efter udvalgets hidtidige praksis - ret stor undersøgelse. En ansøgning blev udarbejdet og sendt til Realdania i juni 2009. I december kom svaret, og det var til vores store glæde positivt, idet vi fik bevilliget de 180.000 kr., vi havde søgt om.

Det lyder umiddelbart ikke af så meget, men her skal man huske på, at der var tale om et ulønnet, interessebetonet arbejde overvejende udført af

pensionister. Pengene skulle således fortrinsvis anvendes til studentermedhjælp, trykning af publikationer, transporter, anskaffelse af teknik o.lign.

I projektet, der var beregnet til at skulle strække sig over to år, var der allerede i programmet foreslået nedsat en arbejdsgruppe på fem personer blandt udvalgets medlemmer. Gruppen blev suppleret med yderligere en person senere på året. Gruppen bestod af:

Peder Boas Jensen, arkitekt, professor emeritus
Vibeke Dalgas, arkitekt, professor emerita,
projektleder

Sven Illeris, geograf, professor emeritus
Hans Kristensen, sociolog, tidl. forskningschef
på SBI

Jens Clemmensen, arkitekt

Inge Alstrup, arkitekt

Som man kan se, var det en gruppe med en vis tværfaglig baggrund og forskellig erhvervserfaring. F.eks. var der tre pensionerede professorer og en forskningsleder fra SBI mellem disse. To personer havde desuden en fortid som byplankonsulenter i vores undersøgelsesperiode og to havde været ansat på forskellige konsulenttegnestuer i samme tidsrum. Jeg var så letsindig at foreslå mig selv som projektleder, da jeg var fuldt og fast opsat på, at det denne gang skulle lykkes at gennemføre udvalgets intentioner.

Program og tilrettelæggelse.

Forskningsbeskrivelsen, som fulgte ansøgningen kan læses i sin fulde ordlyd under Bilag 1. Projektets titel blev: ”Byplankonsulenterne i 1960'erne og 70'erne” med fokus på tegnestuerne, og den tidsmæssige afgrænsning fastsat til disse to årtier, da det var her, der for alvor kom gang i dispositionsplanlægningen overalt i landet. Mange nye byplankonsulenttegnestuer opstod og havde deres blomstringstid i disse år, inden kommunerne efter sammenlægningerne i begyndelsen af 70'erne fik mulighed for at etablere deres egne byplanafdelinger. Det var også ideen fortrinsvis at fokusere på dispositionsplanernes udarbejdelse

og ikke på de senere kommuneplaner, som skulle afløse disse efter kommuneplanlovens ikrafttræden i 1977.

Det var nærliggende i forhold til udvalgets sædvanlige arbejdsformer og muligheder, at det blev et projekt af samtidshistorisk karakter. Dvs. at projektets emne skulle være fra vores egen tid og valgt således, at vi kunne bruge vores egen viden og erfaringer og måske skaffe et kildemateriale frem, som det ellers ville være vanskeligt eller helt umuligt at få fat i senere hen.

Om projektets formål står der i programmet:

”Formålet med projektet er at belyse byplankonsulenttegnestuernes virksomhed og betydning for byernes og bebyggelsens udvikling i 1960’erne og 70’erne, inden især bykommunerne fik deres egen professionelle byplanforvaltning. Herudover tegnestuernes bidrag til udviklingen af det nye redskab ”byplanlægningen”, både med hensyn til indhold, metode og fremstilling, samt hvilke planer tegnestuerne udarbejdede for hvilke kommuner og hvornår. Ikke mindst udarbejdelsen af den første generation af dispositionsplaner for de ca. 250 danske kommuner har særlig interesse.

Målgruppen består primært af byplanlæggere, byhistorikere og erhvervshistorikere, studenter og forskere, samt af eventuelle andre interesserede i byer og kommuner. ”

Hypotesen eller antagelsen var, at man gennem en interviewundersøgelse af nogle af de vigtigste tegnestuer ville kunne få svar på en lang række spørgsmål om tegnestuernes virksomhed og arbejdsvilkår m.v.

Metoden, som skulle anvendes, bestod af at gennemføre nogle ret grundige interview af en række tidligere byplankonsulenter eller af medarbejdere fra deres tegnestuer. Disse interview skulle herefter skrives ud og begge filer lægges ind i et nyt arkiv på Dansk Byplanlaboratorium: ”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv”. Her skulle det indsamlede materiale, foruden andet af udvalgets

historiske arbejdsmateriale, gøres tilgængeligt for forskere, historikere og eventuelle andre interesserede.

Der var udvalgt 14 byplankonsulenttegnestuer, som vi skønnede var repræsentative og vigtige. Vi støttede os dels til hukommelsen, og dels til en publikation fra PAR (Praktiserende Arkitekters Råd), 1979: ”Byplanlæggere, arkitekter m.a.a.”. Af denne fremgår, at der yderligere fandtes nogle få enkeltmands tegnestuer. Disse er ikke medtaget, da de som regel havde få, men mere faste kunder. Til gengæld var det rimeligt, at nogle af de mere specialiserede byplantegnestuer udover arkitekttegnestuerne som f.eks. indenfor trafik-, landskabs- og centerplanlægning blev inddraget.

Bilag nr. 2 indeholder en fortegnelse over de byplankonsulenttegnestuer, konsulenter, tidligere medarbejdere og kontaktpersoner, som har medvirket i undersøgelsen. I langt de fleste tilfælde var det heldigvis stadig muligt at træffe de oprindelige konsulenter eller deres kompagnoner og ledende medarbejdere. Men de fleste er for længst pensionister og mere eller mindre gråhårede og/eller gråskæggede, hvilket fremgår af de fotos, som vi har taget undervejs.

De spørgsmål, der skulle stilles til tegnestuerne for at belyse de ønskede formål med projektet handlede fortrinsvis om tegnestuernes baggrund og udvikling, samt om deres opgaver, kunder og virksomhed i øvrigt. Men også om deres inspirationer udefra, samt om deres overvejelser om, hvordan byerne skulle udformes og om deres syn på og forståelse af planlægningens teori og metode. Et særlig vigtigt spørgsmål var, på hvilken måde tegnestuen efter deres mening havde bidraget til byplanlægningens faglige og praktiske udvikling.

For at støtte at interviewerne fik alle spørgsmålene med til tegnestuerne, og for at sikre, at der senere hen kunne laves sammenligninger mellem tegnestuerne og komparative undersøgelser i øvrigt, blev der, som noget af det første arbejdsgruppen foretog sig, udarbejdet en vejledende spørgeliste. Listen

blev af praktiske grunde opdelt i to dele, en ”Spørgeliste” og en ”Faktaliste”. Begge er vedlagt som henholdsvis bilag 3 og bilag 4.

Da det var vigtigt også at se undersøgelsen og alle vore spørgsmål i relation til samtiden, blev der planlagt et byplanhistorisk seminar undervejs i det toårige forløb i efteråret 2010, hvor også alle konsulenterne m.fl. skulle inviteres. Seminaret formål var at give projektet et videre perspektiv og at minde os om, på hvilken måde de to spændende årtier fik en særlig betydning for tegnestuernes arbejde og byplanlægningens udvikling og dermed også for byplanhistorien.

For at gøre det indsamlede kildemateriale fra interviewene mere tilgængeligt og for at kunne udbrede kendskabet til undersøgelsens resultater til en videre kreds lagde programmet op til, at projektet skulle afsluttes med to publikationer i form af ”Byplanhistoriske Noter”. Den ene skulle være en seminarnote og den anden en note, hvori selve undersøgelsen blev præsenteret, og hvor der blev redegjort for interviewenes hovedindhold gennem udarbejdelse af en artikel om hver enkelt af de medvirkende tegnestuer.

Det stod klart, at det ikke ville blive nogen let opgave at skrive disse artikler. De var i programmet tænkt som nogle relativt korte tekster, der dels gjorde rede for de vigtigste synspunkter og fakta fra interviewene og dels indeholdt en selvstændig analyse af kildematerialet. Artiklerne skulle således ikke være forkortede referater af de ”trofaste” udskrifter, der påregnedes udarbejdet for alle interviewene. Udskrifterne skulle naturligvis danne grundlag for skrivningen af artiklerne og i øvrigt hjælpe til at gøre interviewene mere tilgængelige for fremtidig forskning.

Heldigvis var der i gruppen to oplagte emner til at stå for interviewene og forfatte artiklerne: Peder Boas Jensen og Sven Illeris. Begge pensionister, professorer og erfarne byplanlæggere, men med en meget forskellig baggrund: Peder B. J., arkitekt og tidligere praktiserende byplankonsulent og Sven I.

geograf, med en baggrund i AKF, på RUC og i centraladministrationen og som mangeårig redaktør af tidsskriftet ”Byplan”.

Projektet blev opdelt i tre faser, praktisk og økonomisk. Den første bestod af interviews og udarbejdelse af udskrifter, den anden af bearbejdning af interviewundersøgelsen og afholdelse af seminar. Den tredje fase indeholdt redaktion og produktion af de to nævnte publikationer.

Undersøgelsens forløb.

Fase I: Interview og udskrifter (jan.-juni 2010)

Før undersøgelsen kunne igangsættes blev der anskaffet det nødvendige tekniske udstyr i form af en ny computer, diverse programmer hertil og udstyr til optagelser og udskrifter. Desuden skulle alle konsulenter m.fl. kontaktes og informeres om hele projektet og om omfanget og karakteren af deres medvirken. Der var tilsagn fra alle, og det lykkedes at få afviklet de 14 interview i løbet af foråret 2010, det sidste dog i juni måned.

Ved hvert interview var der to personer til stede fra gruppen. Peder B.J. havde ansvaret for syv interviews, Sven I. for seks, og Inge A. for et. Dette blev senere overdraget til Peder B.J., da Inge A. ikke kunne afse tid til at medvirke.

Efter interviewernes beretning viste møderne med gamle kollegaer, venner og bekendte sig at blive vældig interessante og hyggelige. Fælles minder og gode historier kunne ofte flyve gennem luften! Interviewene tog som regel ganske lang tid, i flere tilfælde op til 2-3 timer. De to lister med de vejledende spørgsmål skulle her stå deres prøve. Ifølge interviewerne var det ikke så let, men i langt de fleste tilfælde lykkedes det at få alle de vigtigste spørgsmål bragt på bane, selv om rækkefølgen blev lidt anderledes.

Som en følge af de lange interview blev arbejdet med udskrifterne heraf også ganske omfattende. Der var i første omgang brug for en direkte udskrift, men det var ikke nogen let sag at skelne mellem de forskellige stemmer eller at

finde ud af, hvad der skulle medtages, og hvad der kunne udelades. Skrivearbejdet skulle efter planen udføres af studentermedhjælp på Dansk Byplanlaboratorium, men der var sat alt for lidt penge af til dette på vores budget. Heldigvis fik vi hjælp fra en praktikant på DB, Emil Maj Christensen, i en periode i foråret 2010.

Udskrifterne blev først færdige i løbet af efteråret 2010 og findes nu som filer arkiverede sammen med de filer, som indeholder interviewene, i det nyoprettede "Digitale Byplanhistoriske Arkiv". Vi er meget taknemmelige overfor de unge studerende, som med uendelig tålmodighed kæmpede sig gennem det besværlige skrivearbejde.

Fase II: Seminar og bearbejdning af interviewundersøgelsen (juli 2010-jan 2011).

Allerede før sommeren 2010 påbegyndtes forberedelserne til seminaret. Datoen blev fastsat til den 12. november samme år, stedet til SBI (Statens Byggeforsknings Institut), Hørsholm, og indbydelserne blev sendt ud i god tid.

Seminaret, der blev meget vellykket, havde

over 80 deltagere, blandt hvilke adskillige af konsulenterne m.fl. fra tegnestuerne. Hele seminaret er beskrevet i den første af projektets to publikationer, Byplanhistorisk Note nr. 66. For at give en karakteristik af tiden fik både seminaret og den efterfølgende note titlen: "Fra grænseløs optimisme til kritisk eftertanke".

Mens det fortrinsvis var Hans K. og undertegnede, der stod for arrangementet af seminaret og redaktion og produktion af Note 66, skulle de to artikelforfattere, Peder B.J. og Sven I., så småt i gang med skriveriet, efterhånden som udskrifterne og de indhentede fakta fra tegnestuerne forelå. Men det viste sig snart, at de faktuelle oplysninger, som vi ønskede medtaget, krævede mere plads end påregnet. Så det der startede som en beskeden "Faktarude" i artiklen, blev lidt efter lidt til flere "Faktasider".

Det blev endda nødvendigt at lave en vis rationalisering af nogle af de mange oplysninger. Det var især det store indsamlede materiale om tegnestuernes medarbejdere, opgaver og klienter, som fyldte meget. Her havde vi god hjælp af Peder B.J.'s store erfaring som praktiserende byplanlægger, idet han i løbet af et øjeblik fandt ud af, at vi kunne illustrere nogle af de væsentligste træk ved tegnestuernes virksomhed ved hjælp af to grafer. Den ene skulle vise art og udvikling af antallet af medarbejdere over de to årtier, og den anden i kronologisk rækkefølge, tegnestuernes klienter og opgaver, samt opgavernes art, for samme tidsperiode. Der blev især lagt vægt på at belyse udarbejdelsen af den første generation af dispositionsplaner. Det skal bemærkes, at graferne fortrinsvis baserer sig på tegnestuernes egne oplysninger, og at der ikke er indhentet yderligere dokumentation.

Det lykkedes at få en dygtig og interesseret studentermedhjælp fra DB, Andreas Klarlund, til at hjælpe med udarbejdelsen af faktasiderne og konstruktion og udtegning af graferne. Arbejdet strakte sig over det meste af efteråret 2010.

Selv om arbejdet med faktasiderne også tog megen tid fra forfatterne, kom de dog godt i gang med de første artikler. Som tidligere nævnt var

det ikke nogen enkel opgave at skrive disse, og der måtte en del diskussioner og nogle forsøg til. Der var enighed om, at hovedemnerne fra interviewenes spørgsmål skulle behandles i teksten, og at det var en god ide, at anvende direkte citater fra interviewene på passende steder.

Efterhånden som artiklerne begyndte at udkomme, stod det klart, at de var forskellige som dag og nat: Den ene forfatter, Peder Boas, selv tidligere konsulent, bredt fortællende og med stor indlevelse. Den anden, Sven Illeris, som ser det hele udefra med forskerens vurderende blik. Men det viste sig også, at de hver på sin måde kom omkring de interessante punkter, som burde beskrives i artiklerne. Som projektleder fandt jeg det helt rimeligt, da det var selvstændige artikler, og da det netop var meningen med en samtidshistorisk undersøgelse, at man skulle bruge forfatternes forskellige forudsætninger og erfaringer.

Fase III: Redaktion og produktion af Note 65 og 66.

I foråret 2011 blev der arbejdet parallelt med redaktion og produktion af noten fra seminaret, Note 66, og med forberedelsen af alle teksterne om interviewundersøgelsen til Note 65. Oprindeligt var det tanken, at begge skulle udkomme samtidigt. Men da det hurtigt viste sig, at arbejdet med forskningsnoten ville blive mere omfattende end udarbejdelsen af seminarnoten, enedes man om at udsende den sidst nævnte, så snart den var klar. Heraf den lidt ulogiske rækkefølge af nummereringen.

Note 66 udkom i slutningen af maj 2011 med god hjælp fra studentermedhjælper på DB, Emil Egerod Hubert. Dog med en lille forsinkelse, som skyldtes, at det fine gamle trykkeri i Lund, der plejer at trykke for os, gik konkurs midt i det hele. Men vi var så heldige, at vores ordre lige nåede igennem, inden maskinerne blev solgt.

De to forfatters store arbejde med at skrive alle 14 artikler fortsatte hele foråret og sommeren 2011. Interviewene og de indsamlede faktaoplysninger var i adskillige

tilfælde utilstrækkelige til at få et indtryk af tegnestuerne. Bl.a. fordi vi var så sent ude, at nogle konsulenter var afgået ved døden. Men også fordi nogle tegnestuer ikke har været interesseret i at opbevare ældre materiale. Vi måtte så søge andetsteds. Her viste det sig at nogle nedlagte tegnestuer havde afleveret deres arkivmateriale til biblioteker, hvor det var forsvundet. Arkiver - f.eks. Erhvervsarkivet i Århus - føler tydeligvis et større ansvar for sådant materiale end biblioteker. En anden - tidskrævende - fremgangsmåde var eftersporning hos kunderne, dvs. kommunerne. Denne vej endte imidlertid i de fleste tilfælde uden resultat. Dispositions- og kommuneplaner, såvel som byplanvedtægter der ikke længere er gyldige, er simpelthen blevet smidt ud, ofte i forbindelse med kommunesammenlægningerne. Hver artikel indledes derfor med et lille kursiveret stykke med angivelse af de kilder, som er anvendt til denne.

Et andet forhold, som også skulle tages i betragtning både under skriveriet, ja, under hele undersøgelsen, var kontakten til alle konsulenterne. Helt fra begyndelsen var det aftalt, at vi skulle holde alle vel orienterede undervejs, samt at de skulle have mulighed for at gennemse udskrifterne og at tage stilling til den endelige udformning af artikel og faktasider i note 65. Det var efter vores opfattelse en ganske selvfølgelig sag, netop på grund af undersøgelsens samtidshistoriske karakter, hvor det handlede om at tilvejebringe et kildemateriale, der var så autentisk som muligt.

I april 2011 blev vi enige i arbejdsgruppen om, at vi havde set alt for lidt til alle konsulenterne og vores kontaktpersoner, og at det kunne være hyggeligt at runde hele projektet af med præsentationen af dette og udgivelsen af Note 65 med et lidt festligt afsluttende seminar. Der blev fastsat en dato til den 27. oktober 2011, og vi fik lov til igen at være på SBI. Et programforslag og en ansøgning på 25.000 kr. blev sendt af sted til Realdania, der kort herefter bevilgede beløbet. Det var meget glædeligt, da vi så på en gang kunne fortælle om projektet, lægge Note 65 frem, holde pressemøde og invitere alle konsulenterne m.fl. som vore gæster. Det ville også være en god lejlighed til at takke alle konsulenterne og kontaktpersonerne for den gode hjælp, vi har fået undervejs, og for deres interesse for projektet.

Det var også en god støtte for os til at forsøge at blive færdige til tiden med Fase III, som vi var midt i. Der blev lavet en meget stram tidsplan for det resterende arbejde og selve produktionen af Note 65. Hele arbejdsgruppen måtte aktiveres, da der allerede var disponeret over hovedparten af de midler, som ellers var afsat til medhjælp. Men vi blev dog enige om, at det nok lod sig gøre, inte minds takket være arbejdsgruppens alsidighed. Blandt andet kunne Jens C. stå for opsætningen af noten i InDesign efter et af gruppen gennem længere tid forberedt skitsemæssigt layout, og Hans K. og Sven I. kunne tage sig af korrekturen o.s.v..

I skrivende stund er der, om alt går vel, to måneder til noten går i trykken. Det er morsomt og lærerigt at konstatere, at de tre faser i programmet stort set er blevet gennemført, men på en lidt anden måde end påregnet. Der er ingen skarpe grænser mellem de forskellige delopgaver, og nogle ting har taget mere tid end andre. I flere tilfælde har der været ret store overlapninger og parallelle forløb mellem faserne, så disse er blevet mere flydende. Dog har disse til al held for os indeholdt tilstrækkelig fleksibilitet til at kunne tåle de opståede udsving undervejs.

Undersøgelsens resultater.

Som det fremgår af projektbeskrivelsen havde

undersøgelsen flere formål: Den skulle belyse tegnestuernes virksomhed og deres betydning for byernes og bebyggelsernes udvikling, samt tegnestuernes bidrag til udviklingen af byplanlægningen som redskab, både med hensyn til indhold, metode og fremstilling. Undersøgelsen skulle også kortlægge, hvilke planer tegnestuerne udarbejdede for hvilke kommuner/ klienter og hvornår. Særlig vægt blev lagt på dispositionsplanerne.

Som det også fremgår af projektbeskrivelsen drejede det sig om en undersøgelse af 14 enkelte tegnestuer og ikke om i denne omgang at udarbejde en egentlig komparativ undersøgelse.

Sidst, men ikke mindst, skulle materialet, som blev indsamlet, gøres tilgængeligt for en målgruppe, der blandt andet rummede forskere og historikere.

I de enkelte artikler redegøres for tegnestuernes organisationsformer og for medarbejdernes art og antal. På de mindre arkitekttegnestuer var det fortrinsvis arkitekter, som var ansat, mens der på de større tegnestuer kunne være et indslag af tværfaglig kompetence. Mange studerende fik deres første erfaringer som praktikanter på tegnestuerne.

Tegnestuernes opgaver, klienter og anden virksomhed behandles ret indgående i artiklerne. De tidligere omtalte grafer viser de vigtigste opgavetyper, herunder dispositionsplanerne, fordelt på klienter / kommuner og ordnet kronologisk.

Faktisk skulle det være muligt at udtegne nogle Danmarkskort med oplysninger om, hvor og hvornår de enkelte tegnestuer udarbejdede deres første generation af dispositionsplaner. Men det har vi desværre ikke haft mulighed for at nå.

Selv om vi ikke har lavet en sammenstilling, er der næppe tvivl om, at konsulenterne i en længere periode udarbejdede størsteparten af alle byplanerne for kommunerne indtil de omkring 1980 fik deres egne byplanforvaltninger. Det gjaldt alle typer af opgaver lige fra mere

overordnede plantyper til mere detaljerede udstyknings- og bebyggelsesplaner, byplanvedtægter o.s.v.

Graferne har i denne forbindelse nogle meget interessante og signifikante fælles træk, idet alle byplankonsulenttegnestuerne starter omkring 1960, topper efter kommuneplanlovens ikrafttræden i 1977, for herefter at vise et kraftigt fald i omsætningen. I midten af 80'erne var de fleste af tegnestuerne lukket, stærkt reducerede eller fusionerede med andre virksomheder.

De samme klare tendenser gør sig gældende for graferne over medarbejdernes antal. En del af disse blev efterhånden ansat i kommunerne. De var både eftertragtede og veluddannede.

Fra Byplanloven 1938 til Kommuneplanloven 1977 sker der en omfattende udvikling og raffinering af planlægningens indhold og metode, selv om det basale teorigrundlag inspireret af funktionalismen ikke ændrer sig synderligt. Af artiklerne fremgår at alle tegnestuerne mere eller mindre deltager i denne udviklingsproces, dels ved at bygge på egne erfaringer, og dels ved at hente inspiration udefra. F. eks. foregik der en omfattende udveksling af fagligt materiale tegnestuerne imellem og mellem centraladministrationen og tegnestuerne, ligesom der var en hel del organisatorisk aktivitet m.m.

Flere af konsulenterne henviser også til, hvordan der blev hentet inspiration fra udlandet, ikke mindst fra England, som også deres professor fra Arkitektskolen i København, Peter Bredsdorff, var meget optaget af. Indflydelsen fra denne læremester var så markant, at man næsten kan kalde den unge generation af byplankonsulenter fra 60'erne for "Peters disciple", ligesom den foregående generation af byplanlæggere efter 1938 blev kaldt "Ebenezers disciple" efter Ebenezer Howard.

Med hensyn til indhold og metode i planlægningen af de eksisterende byområder delte tegnestuernes opfattelse sig stort set i to hovedgrupperinger i 60'erne. Den ene gik ind for ret rationelle metoder med store omdannelser

og indgreb i byerne, mens den anden foretrak mere nuancerede og komplekse fremgangsmåder. Men det udjævnede sig noget i løbet af 70'erne, efterhånden som erfaringerne blev udbygget hos de forskellige aktører.

I det hele taget havde tegnestuerne nok deres største betydning ved at bidrage til den faglige udvikling af planlægningen, og hermed naturligvis også til byernes udformning. Det fremgår af artiklerne, at der ofte var tale om tværfagligt samarbejde mellem byplanarkitekttegnestuerne og de mere specialiserede konsulentvirksomheder. Hver for sig bidrog de til udviklingen af henholdsvis de store sammenfattende planlægningsopgaver i forstæder og bykerner og i udviklingen af nogle af planlægningens hovedsektorer f.eks. inden for trafik, service, økonomi og landskab m.v.

I adskillige tilfælde var det konsulenterne, som blev engageret til at bistå med udarbejdelsen af statslige vejledninger og særlige pilotprojekter både m.h.t. indhold og fremstilling.

Også inden for kommunikation af planerne skete der noget af en revolution. Ny teknik gjorde det muligt at udarbejde og trykke rapporter o.lign. hurtigere, bedre og billigere end tidligere. Det betød blandt andet, at planlægningens kartografi kunne udvikles i takt med behovet for en mere detaljeret og nuanceret plandokumentation. Tegnehåndværket stod højt i kurs, og der blev ofte lagt store ambitioner i fremstillingen af de mange rapporter, konkurrenceprojekter m.v.

I kommuneplanerne, som begyndte at udkomme i slutningen af 70'erne blev der gennemført en lang række både indholdsmæssige og praktiske forbedringer. F.eks. at planen gjaldt for hele kommunen, at man skelnede mellem hovedstruktur og rammer for lokalplanlægningen, samt at der indførtes formaliserede offentlighedsprocedurer, og at der blandt andet skulle redegøres for hensynet til behovet for byfornyelse og bevaring i de eksisterende byområder. Dette bare for at nævne nogle få eksempler.

Der var en almindelig tiltro til, at den funktionsopdelte planlægning løste en lang række problemer i de hastigt voksende byer, hvilket også var tilfældet. Dog forsøgte enkelte af tegnestuerne tidligt at sætte spørgsmålstegn ved behandlingen af f.eks. de fine gamle bykerner og kvaliteten af de udstrakte villaområder. Der blev også eksperimenteret med nye bydannelser. Det var tydeligt, at den traditionelle by og den moderne by måtte finde en måde at leve side ved side og sammen på.

Der var således ikke mange, der dengang forholdt sig skeptisk til filosofien bag funktionalismens planlægning og dens konsekvenser for byernes udformning på længere sigt. Den diskussion har været oppe at vende mange gange siden da og foregår stadigvæk.

Både udskrifterne, artiklerne og de to publikationer har til formål at gøre interviewene mere tilgængelige for vore målgrupper og lægge op til forskning og videre studier. Det er således optagelserne af interviewene, samt de indsamlede faktuelle oplysninger, som udgør undersøgelsens basale kildemateriale. Et unikt materiale, som det bare om få år vil være umuligt at tilvejebringe.

Der opstod derfor hurtigt en diskussion om, hvordan vi kunne sikre dette materiale for eftertiden, og ideen om at oprette :”Det Digitale Byplanhistoriske Arkiv” kom op. I november 2010 besluttede Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse, at arkivet kunne indrettes i tilknytning til deres hjemmeside, og at det skulle sikres mod eventuelle fremtidige nedlæggelser o. lign. Arkivet blev etableret i juni 2011, og alle interview, udskrifter og andet af udvalgets digitale byplanhistoriske materiale befinder sig nu der. Det skal dog bemærkes, at det kræver en henvendelse til laboratoriets sekretariat at få adgang til udvalgets interview, mens adgangen til arkivet i øvrigt er åben.

Videre perspektiver og forskningsmuligheder.

Da projektets formål primært har været at tilvejebringe de basale oplysninger om tegnestuernes virksomhed og betydning, er

det først i en senere runde, at nogle af de mest interessante problemstillinger, som er dukket op under interviewene, kan behandles og udforskes yderligere.

Dog har det kriblet i fingrene mange gange for at tage hul på nogle af disse mulige forskningsemner. Set i et videre perspektiv i forhold til beskrivelsen af den danske byplanhistorie, har den meget afgørende periode fra Byplanloven i 1938 til Kommuneplanloven i 1977 aldrig været undersøgt ”nedefra”, d.v.s. set fra tegnestuernes, kommunernes og byernes side, og ikke alene set fra centraladministrationens fugleperspektiv.

Vi skal derfor pege på følgende eksempler på emner, som vi anser for særlig vigtige og oplagte at tage fat på, idet vi opfordrer forskere, historikere, ph.d. studerende og andre interesserede til at være opmærksomme herpå:

1. Dispositionsplanlægningens gennemførelse 1938-1977.

Som det fremgår af undersøgelsen åbner den mulighed for en kortlægning af udarbejdelsen og udbredelsen af den første generation af dispositionsplaner. Der findes et oversigtskort med en status over kommunernes planlægning for hele landet, samt en artikel i Byplan nr. 5, 1958, udarbejdet af Vagn Rud Nielsen. Det nævnte kort er gengivet på side 26 i Note 66. Det fremgår heraf, at kun en begrænset del af dispositionsplanerne var godkendte på dette tidspunkt.

Det kunne derfor være særlig interessant at få belyst både udarbejdelsen og udbredelsen hele perioden fra 1938 til 1977. I den forbindelse vil det også være nødvendigt at undersøge statsligt og kommunalt kildemateriale.

2. Dispositionsplanlægningens teoribaggrund og metode, 1938-1977.

Udviklingen af tankerne bag Byplanloven af 1938 og senere vejledninger og direktiver, samt udviklingen af indhold og metoder frem til Kommuneplanlovens ikrafttræden 1977, bør tages op her.

Også en nærmere undersøgelse af forbilleder og inspiration udefra hører hjemme i dette projekt.

En ret principiel og vanskelig undersøgelse, der blandt andet vil kunne afdække, hvordan man udviklede dispositionsplanernes ”opskrift” gennem alle årene, indtil de afløstes af kommuneplanlovens koncept.

3. *Bybegrebets udvikling, 1938-1977.*

Det traditionelle bybegreb ændrede sig kolossalt efter den moderne byplanlægnings fremkomst. Funktionsopdeling, arealseparering og nye former for trafik anlæg m.m. medførte store strukturelle forandringer i byens form og landskab. Funktionslokaliseringen blev mere strategisk og hensynet hertil højere prioriteret end arkitektonisk og rumlig form i den sammenfattende fysiske planlægning. Hvilket blandt andet havde en opløsning af traditionelle arkitektoniske sammenhænge til følge.

Det store problem var, hvilken by man så ville have? Dette spørgsmål tror jeg, at alle konsulenterne i undersøgelsen vil kunne snakke med om!

4. *Forstædernes ekspansion, 1960 - 80.*

Det var især forstæderne som ekspanderede i de to årtier, som projektet strækker sig over. Der findes et stort materiale om dette fra de berørte tegnestuer.

I den forbindelse skal henvises til, at en del hovedproblemstillinger om forstædernes udformning og bebyggelse allerede er taget op i flere af artiklerne i Note 66. Blandt andet af Peder Boas Jensen, Gert Nielsen og Jens Thomas Arnfred.

5. *Bykernernes planlægning, 1960 - 80.*

Ligesom forstædernes planlægning som regel var den ene store opgave, som tegnestuerne skulle løse i deres dispositionplaner, var tilrettelæggelsen af bykernernes fremtidsmuligheder den anden store udfordring.

Også her findes et omfattende og formentlig ganske dækkende materiale hos de undersøgte tegnestuer. Jeg har selv taget hul på diskussionen om bykernernes planlægning i en artikel i Note 66.

6. *Bykerner og aflastningscentre.*

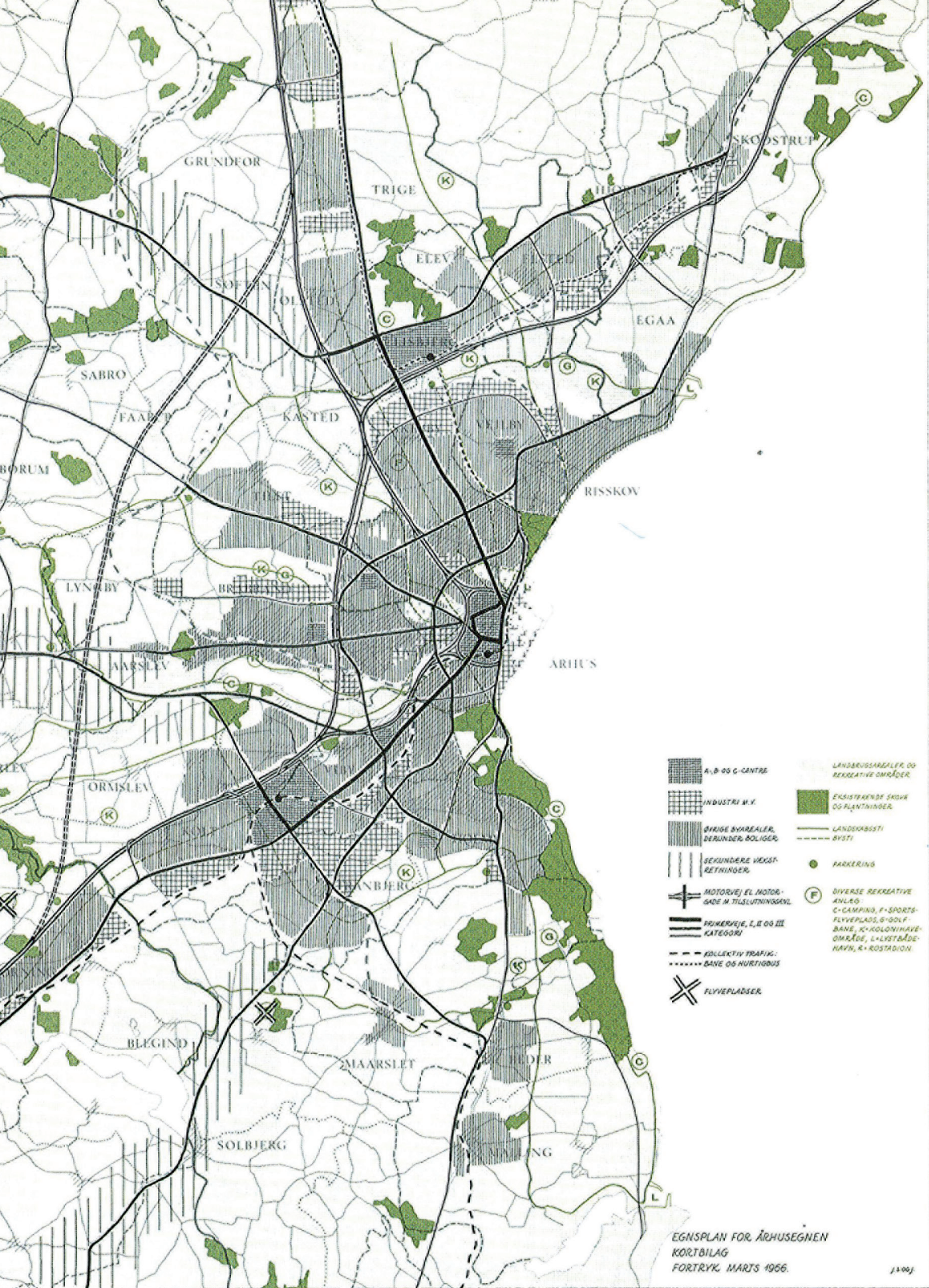
(Uddrag af artikel udarbejdet af Sven Illeris, se bilag 5)

”Som eksempel på et spørgsmål, der har været centralt i adskillige konsulenter arbejder, og som denne byplanhistoriske note giver mulighed for at analysere nærmere, kan nævnes forholdet mellem bykerner og aflastningscentre. (Herved forstås centerdannelser uden for bykernen, der betjener hele eller store dele af byen og dens omegn, ikke blot en enkelt bydel)... Blandt de byplankonsulenter, der foreslog og/eller udarbejdede aflastningscentre, er i denne byplanhistoriske note omtalt Skaarup & Jespersen i Høje Taastrup, Skaarup & Jespersen og Sven Allan Jensens fælles filial i Århus (ledet af Elith Juul Møller), Tegnestuen Ib Andersen & Elith Juul Møller i Randers, Åbenrå 29 i Helsingør, Anne Marie Rubin i Herning samt ICP, der var involveret flere steder. De fleste af disse planer inddrog store arealer, så at der var plads til arealkrævende funktioner, men til gengæld trådte samlokaliseringsfordelene i baggrunden – de interne afstande blev ofte flere kilometer lange. Der var i alle tilfælde tænkt på god kollektiv trafikbetjening, men kun Høje Taastrup blev – med stor forsinkelse – et højklasset trafikcenter.

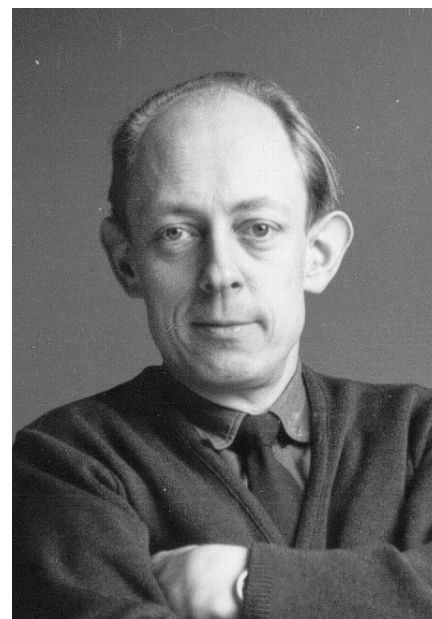
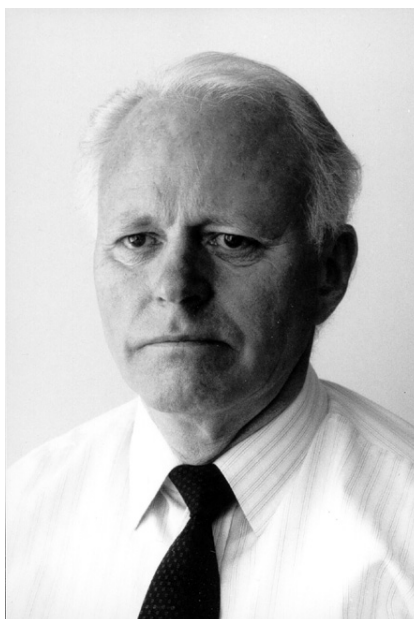
I slutningen af 1970’erne døde diskussionen om de multifunktionelle aflastningscentre hen, mens opmærksomheden alene samlede sig om detailhandelen. Aflastningscentre blev til næsten rene butikcentre, hvor man kan lede længe efter andre funktioner.”

En afsluttende opfordring

Endelig skal vi opfordre alle konsulenterne og andre erfarne byplanlæggere til selv, som et bidrag til samtidshistorien, at skrive deres egen byplanhistorie. Vi har mange gode eksempler på dette blandt vore noter. F.eks. af navne som Flemming Teisen, Jesper Termansen, Edmund Hansen og Kirsten Andersen m.fl.

*Ib Andersen (tv)
og Elith Juul Møller (th)
ca. 1970*

Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Ib Andersen og Elith Juul Møller den 15. februar 2010 og supplerende skriftligt indlæg af 5. februar 2011 om 4 af tegnestuens mest betydningsfulde planer.

Tegnestuen blev oprettet juni 1964, efter at de to stiftere vandt 1. præmie i konkurrencen om Skanderborg Øst, senere Højvangen.

Juul Møller: ”Vi lavede mange konkurrenceforslag i de år, og jeg plejer at sige, at vi var den evige 2. præmie efter Scherning Dybbro og Knud Haastrup, som ofte løb med 1. præmien. Men i Skanderborg var Knud Haastrup dommer, og så kunne de jo ikke deltage”.

Med den opgave begyndte tegnestuen, selv om det var lidt kompliceret: Juul Møller var sekretariatsleder for Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen på Århus Egnspan 1963 – 66, mens Ib Andersen sad hos Skaarup & Jespersen i København og en tid passede egen tegnestue ved siden af.

Århus egnspan 1966

Ib Andersen: ”Ja. Først på hjemadressen, men i foråret 1965 fik vi tegnestuelokaler i Bredgade, og der sad jeg alene i begyndelsen”.

De to mødtes så på skift i Århus og i København stort set hver weekend og arbejdede med Skanderborgsagen, der fra starten var meget omfattende.

Historien om Reykjavikkonkurrencen

Begge var som sagt ansat hos Skaarup & Jespersen og dannede fra starten hold sammen i et frodigt, fagligt miljø af mange unge, der konkurrerede indbyrdes og med firmaet i, hvad der dengang blev udskrevet af byplankonkurrencer.

Vi er i juni 1961. Skaarup damper af til Vestindien med et større arkitekthold, der skulle studere arkitektur i de gamle tropekolonier. Og den anden chef Marius Jespersen tager på ferie med sin Volvo til Nordkap. ”Husk nu konkurrencen om Reykjavik” er det sidste, han får sagt på vej ud af døren.

”Så laver vi den selv”, sagde Dybbro & Haastrup, når nu de gamle rejser. Det samme sagde Poul Knudsgaard, som dannede hold med Ole Sørensen. Og det samme sagde Ib Andersen og Juul Møller.

De tre hold ryddede nærmest bordet. Dybbro & Haastrup og Ib Andersen & Juul Møller tog hver en delt 2. præmie. Poul Knudsgaard og Ole Sørensen fik indkøb, og 3. præmie gik til et hold i Stockholm bl.a. med en anden tidligere ansat hos Skaarup & Jespersen.

Ib Andersen: ”Men Skaarup & Jespersen fik ingen præmier, for vi havde alle sammen arbejdet for os selv. Der var slet ingen Skaarup & Jespersen forslag”.

Cheferne tog det dog storsindet og arrangerede spontant en større fest. Og verdenspressen ringede til Skaarup om alle de unge talenter, der var udklækket på hans tegnestue.

Det var Ib Andersen & Juul Møllers første 2. præmie. I 1962 følger den anden for en bebyggelsesplan i Lille Værlose, som Dybbro & Haastrup vandt.

I 1963 følger den tredje 2. præmie i Ringstedkonkurrencen, hvor Ib Andersen sad og gennemarbejdede en omfartsvej, som selvom de ikke vandt 1. præmie, alligevel var den omfartsvej, der blev anlagt.

Og så endelig i 1964 kom konkurrencen om Skanderborg, Højvangen, der som nævnt gav pote og blev tegnestuens start.

En tegnestue uden kassekredit!

Af faktasiden kan man læse, at tegnestuen havde stabil fremgang fra første færd. Der kom flere opgaver, som oftest takket være bekendtskaber erhvervet i forbindelse med tidligere arbejder. Og der blev ansat stadig flere medarbejdere.

Tegnestuen måtte da også bestandig flytte til stadig større lokaler. Fra ”Ibs spisebord” til Bredgade 1965, til Gothersgade 1966, til Toldbodgade 1968 og endelig til Ny Østergade 1970.

I begyndelsen var tegnestuen et almindeligt interessentskab med 50 % til hver af indehaverne. Senere 1964 blev det til et A/S med to ligestillede eneaktionærer. Og senere igen 1974 blev det omdannet til anpartsselskab.

Juul Møller: ” Ib havde virkelig styr på økonomien. Vi havde kassekredit i nogle år, men så fandt vi ud af, at det ville vi ikke betale for – vi ville hellere være selvfinansierende . Hvis ikke Ib havde været der, så var den tegnestue ikke blevet mange minutter gammel.”

”Jeg tror ikke, at der i hele den kreds, I skal rundt at tale med, kan findes nogen tegnestue, der har været bedre økonomisk styret end vores”.

Tegnestuens faglige profil

Ib og Juul har selv udpeget følgende planer og projekter som de mest betydningsfulde blandt tegnestuens arbejder. Det skulle ultrakort fortælle om tegnestuens byplanfaglige særkende.

1. Gadefornyelse i Bogense bymidte

I Bogense er der stor forskel på bylivet om sommeren og vinteren. I turistsæsonen vrirler

Ib Andersen og Juul Møller vandt 1. præmie i konkurrencen om byområdet Højvangen i Skanderborg i 1964.

Bogense, Adelgade før gadefornyelse

- og efter

byen med mennesker, men resten af året lever byen sit stille liv. Da bymidtens gader skulle fornyes, valgte man derfor en gadeprofil, der om sommeren kan lukkes for kørende trafik, så butikshandel, caféliv og oplevelser kan brede sig i hele gaderummet, medens gaderne resten af året giver plads for langsom gennemkørsel og parkering. Bymidten virker derfor levende på alle årstider. Gadeprofilen er ganske enkel: Hele gadeplanet ligger i samme niveau, kørearealerne er asfalterede og med tværgående brostensbånd, der giver en rumleeffekt, som sammen med den meget smalle kørebane holder farten nede. Holdebanen er på samme måde diskret markeret med brostensbånd, og fortove er belagt med store, ru betonfliser. De tværgående brostensbånd følger ikke et fast modul, men er "vilkårligt" placeret, hvor der "sker noget særligt" – ved lysmaster, porte, sidegader o.l."

2. Randers centerplan 1973

"Det vigtigste resultat af konsulenternes arbejde var egentlig, at nogle gamle byplanvedtægter blev afløst. Disse planer gav mulighed for hele tre voldsomme gadegennembrud i bymidten, og mange steder, især ved gadehjørner, var tilbagerykningen af nye bygninger allerede sket. De helt alvorlige skader på bybilledet var dog undgået, og det lykkedes konsulenterne at give det sidste skub til byrådets spirende skepsis over for gadegennembrudsmetoden.

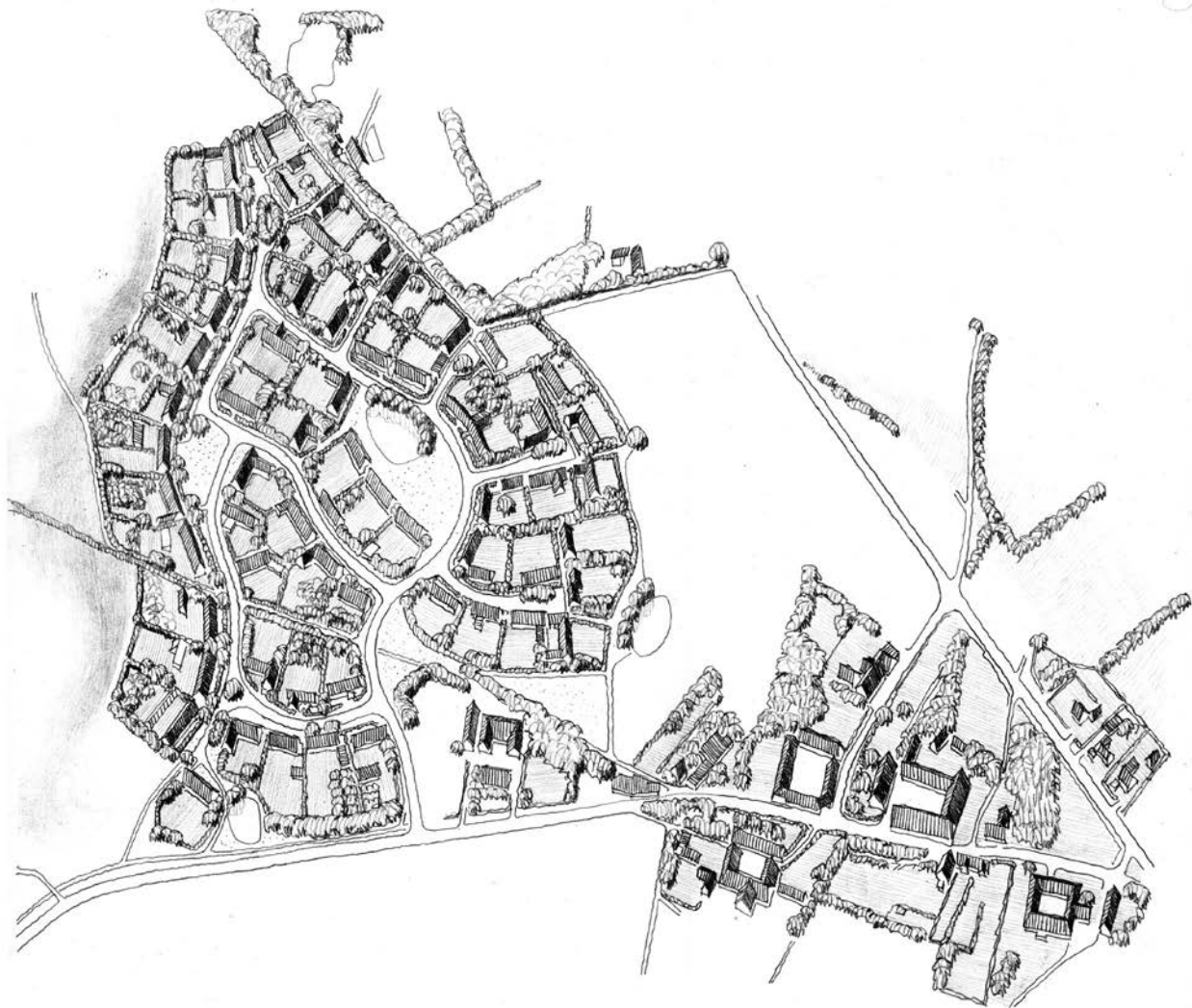
Byarkitekturen var et vigtigt punkt i

centerplanen. Planen indeholdt derfor bl.a. en "townscape" fortælling om de mange elementer, der tilsammen skaber det oplevelsesrige bybillede. I det følgende arbejde skulle det vise sig, at interessen for bybilledet ikke alene fandt genklang i byrådet, men også smittede i videre kredse".

3. Højvangen, Skanderborg Øst 1964

"Skanderborg Øst, senere døbt Højvangen, var (som nævnt, red.) et 1. præmieprojekt, som blev virkeliggjort over en lang årrække – en ny bydel for op mod 10.000 indbyggere med center, gymnasium osv. Det færdige resultat lå meget tæt på konkurrenceforslaget, og gennem årene blev de enkelte bykvarterer lokalplanlagt og gennemarbejdet langt ned i detaljen.

Et af disse små bykvarterer er et "millionærkvarter" på et højtliggende niveau med frit udsyn over Skanderborg Sø. Veje og parceller med byggefeltet er intimt tilpasset terrænet, som man kan se af højdekurverne. Selv overkørslerne fra vej til parceller er fastlagt, så man kører lige ind, uden at der skal laves afgravninger og påfyldninger. På samme måde ligger bygningerne i det naturlige terræn. Der bliver ikke høje, grimme fundamenter, således som man ofte ser det i kuperede områder. Det er simpelthen det naturlige terræn, der er klædt på med veje, bevoksning og bygninger".

Andebølle, oversigtsplan

4. Andebølle, Vissenbjerg Kommune 1977

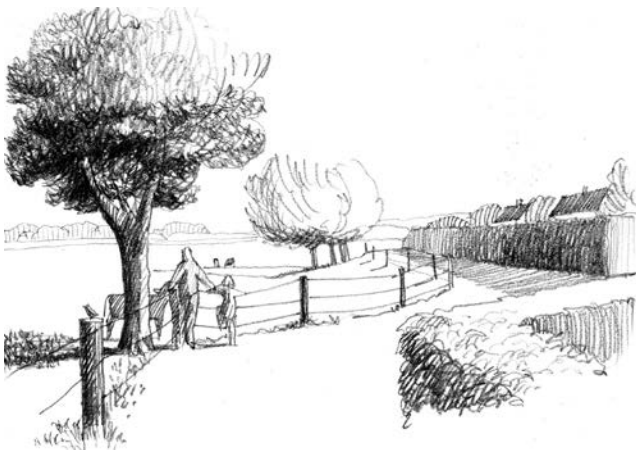
”Med en entusiastisk kommune som medspiller kom Andebølle til verden som et forsøg på at skabe en nutidig landsby, der på samme tid var planlagt og selvgroet. Byens form, forløbet af veje og stier, bygningernes beliggenhed osv. var i høj grad vokset ud af det stærkt kuperede terræn. Der var tale om individuelle huse, og helheden skulle derfor skabes ved hjælp af lokalplanen, men i lige så høj grad gennem en pædagogisk indsats over for tilflytterne. Kommunen udskrev endda en arkitektkonkurrence om egnede landsbytypehuse, og konsulenten skrev en hel bog om planen: Andebølle – historien om en landsby (Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr.17); hvori der bl.a. fandtes en særlig ”beboervejledning”. Bogen blev udleveret

til samtlige grundkøbere. Alligevel havde kommuneingeniøren ofte sit hyr med at forklare potentielle købere, at et tilfældigt kasseformet entrepenørtypehus ikke var velegnet netop på dette sted”.

Århus egnsplan – en lærebog

Ib Andersen og Juul Møller har ikke i eget regi lavet egnsplaner. Men Juul fortsatte i de første af tegnestuens første år som sekretariatsleder på Århus Egsplan, der blev udarbejdet i et samarbejde mellem Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen.

Den skal ikke desto mindre omtales her, fordi den ligger Juuls hjerte nær – den er fyldigt omtalt i interviewet – og fordi den blotlægger

tegnestuen Ib Andersen & Juul Møllers tilgang til arbejdet med sammenfattende planlægning, egnsplaner eller dispositionsplaner.

Efter Fingerplanen 1947 og 1. Etapeplanen for Storkøbenhavn 1962 var Århus først i gang, og samtidig tog Bredsdorffs tegnestue fat på Nordjylland eller Aalborgegnen. Juul: "De to planer er meget forskellige. I Nordjylland arbejdede de meget på det forenklede strukturniveau, medens vi kom længere ned i detaljen i Århusegnen".

Man kan også sige, at i Nordjylland ligner planen mere de senere regionplaner efter planlovreformen i 1970'erne, mens man i Århus lægger sig mere op ad den tidligere egnsplanlægning i København.

Juul Møller: "Jeg har fundet den frem (sagt under interviewet, red.). Som I kan se, var det en ret omfattende sag på ca. 300 sider, og jeg kan huske det meste af indholdet her 45 år senere, for en stor del af planen blev digtet i et hug. Jeg var ret ferm med en skrivemaskine, så jeg skrev teksten direkte på stencils".

"Vi forsøgte at gøre planen til en slags lærebog, fordi der var meget stor forskel på de 21 kommuners planlægning. Den mindste kommune, Elev, havde 223 indbyggere. Hele den kommunale forvaltning bestod af et skrivebord og et arkivskab hjemme hos sognerådsformanden".

"I den anden ende af skalaen var Århus Kommune med 120.000 indbyggere og en stor forvaltning med masser af fagfolk, og så var der en række forstæder i mellemstørrelse. Man stod altså med folk, der kunne al ting, i den ene ende og folk, der aldrig havde hørt om planlægning, i den anden".

På den ene side ligner den Fingerplanen som

I bogen 'Andebølle - historien om en landsby' udgivet i Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr. 17, er bragt en lang række illustrative perspektiver, der gav kommende grundkøbere en fornemmelse af landsbyens karakter,

et stykke pædagogik og på den anden som selvindlysende, pragmatisk redskab til styring af en i øvrigt ”naturlig udvikling”, der næsten kunne tænkes at komme helt af sig selv.

Juul: ”Forklaringen er den, at vi stort set stod uden midler til at diktere, hvad der skulle ske. Med folkeafstemningen om jordlovene 1963 faldt de forslag til planlægningslove, vi havde så hårdt brug for”.

”Ligesom i Fingerplanen måtte vi bygge på de udviklingstendenser, der allerede gjorde sig gældende, og så prøve at dæmpe det uhensigtsmæssige og fremme det hensigtsmæssige”.

Politisk var Århus Egnspan måske snarere et første udspil i forhandlingerne eller forberedelserne til den kommende kommunalreform.

I hvert fald endte alle de deltagende 21 egnsplankommuner 1970 som del af den nye Århus storkommune.

Et grønlandsk mellemspil

Tegnestuens engagement i grønlandsk planlægning er et andet særkende. Det drejer sig om planlægning for Maniitsoq, Sisimiut og Nuuk, opgaver som man ”arver” efter Peter Bredsdorffs tegnestue.

(Skaarup & Jespersen bliver samtidig engageret i planlægning for 5 andre småbyer, oplæg til en regionplan for Grønland og planlægning og projektering af boligbebyggelsen Radiofjeldet i Nuuk. Se artiklen om S&J

Grønland var dengang et fangersamfund i hastig forandring. Den officielle politik gik ud på at samle befolkningen i åbentvandsbyerne. Samtidig eksploderede børnetallet. Resultat, at store dele af boligmassen skulle udskiftes på kort tid, at der var brug for massevis af nye boliger, og at det kun kunne lade sig gøre med en grundig industrialisering af byggeriet.

Direktøren for GTO (Grønlands Tekniske Organisation) henvendte sig derfor til Peter Bredsdorff. Men Peters tegnestue havde ingen erfaring med arktisk planlægning og hyrede derfor Torben Schiott, tidligere ansat i Grønlandministeriet (se artiklen om Peter Bredsdorff).

De gik ufortrødent i gang, men stødte på modstand blandt GTOs ingeniører, der ville bygge højt a la montagebyggeri i Ballerup, temmelig meget i strid med grønlandsk byggeskik. Dels var byggepriserne væsentlig højere i Grønland end i gamle Danmark, dels var byggeperioden meget kortere pga. det kolde klima. Det forudsætter en rationel byggeproces.

Peters tegnestue kæmpede for at introducere tæt/lav. Torben – tidligere Grønlandsministeriet nu Peters tegnestue – var i loyalitetskonflikt og gik ned med flaget. Peter gav op og forærede Ib Andersen & Juul Møller tre grønlandske kommuner. Ikke en krone skulle Peter have for det.

Der kom et særnummer af ”Arkitekten”, hvor Poul Erik Skriver sammen med andre noget uretfærdigt kastede sig over Peter Bredsdorff. Ib: ”Men vi fik nok lidt lettere arbejdsbetingelser, og det blev en stor del af opgavemassen en række år”.

(Og Skaarup & Jespersen fik lov at bygge det mere menneskevenlige Radiofjeldet i Nuuk).

Tegnestuens mange slags planer

Juul Møllers relationer til Århus Egnspan er allerede omtalt. Derudover har tegnestuen bidraget med række delopgaver og udredningsarbejder som input til regionplanlægningen.

Oplæg og udredningsarbejder

Der blev lavet oplæg til regionplan for Ribe Amt, til turismeplanlægning, om Amagers kollektive trafik og om kirkeomgivelser i hovedstadsregionen mm. For Hovedstadsrådet blev desuden udarbejdet en vejledning i lokalplanlægning for landsbyer, en

vejledning, der senere blev genudgivet af Landsbykommissionen som en vejledning, der kunne bruges på landsbyer i alle landets amter.

Der blev desuden lavet en del udredningsarbejder for Miljøministeriet, bl.a. om tendenser i de kommunale oplæg til regionplanforslagene og i de alternative skitser til regionplanerne.

”Såfremt-rapporten” oa

For undervisningsministeriet blev der udarbejdet en rapport om mulighederne for at bygge universitet på Vestamager. Det kunne udmærket lade sig gøre – plads var der nok af – såfremt en række forudsætninger især om trafikken fra byen og over havnesnittet ud på Amager var i orden. Med de mange forbehold kom rapporten til at hedde ”Såfremt-rapporten” i daglig tale.

Ellers var tegnestuen i mange år involveret med arbejde for Aalborg Universitet, Roskilde Universitetscenter, Forskerbyen Symbion på Nørrebro og DTU i Lyngby. Her blev lavet lokalplan til sikring af udbygningsmulighederne. Det viste sig, at hele Lundtoftesletten oprindeligt var bygget på en flom af dispensationer fra lovens krav vedr. bygningsafstand. Der var aldrig lavet byplanvedtægt, før byggeriet gik i gang.

Juul Møller: ”A propos universiteterne så illustrerer flere af sagerne det gode forhold, der var mellem konsulenterne dengang. Aalborg Universitet fik vi efter anbefaling fra Stefan Ott på Peter Bredsdorffs tegnestue, der hidtil havde haft sagen.

En gang fik vi henvendelse om universitetsplanlægning i Skejby-Lisbjerg området ved Århus. Det kunne vi ikke klare på det tidspunkt, og vi havde vist også habilitetsproblemer, så vi anbefalede Skaarup & Jespersen”.

Kerneydelsen – de kommunale planer

Kommunerne var som hos andre konsulenter den helt store kundegruppe. Det var de kommunale planer: Dispositionsplaner, centerplaner, udstyknings- og bebyggelsesplaner, der blev produceret mest af.

Tegnestuens indsats mht. dispositionsplaner er berørt under afsnittet om tegnestuens faglige profil og på fakatasiden. Her til citat blot en karakteristik af tegnestuens arbejdsmetode ved udarbejdelse af udstyknings- og bebyggelsesplaner.

Juul: ”En ting, der altid har imponeret mig – jeg kan lidt af det selv men ikke nær så godt – det var, når Ib gik i gang med at lave vejanlæg i forbindelse med en bebyggelsesplan. Han sad og tegnede vejen op med løs, tilsyneladende rystet streg, kiggede lidt på det, lagde et nyt stykke manifold oven på og tegnede en lidt justeret version. Det gentog sig, og når han var nået op på måske 15 lag manifold, blev vejen rentegnet, og så kunne ingeniøren bogstavelig talt anlægge vejen, for Ib havde afklaret alt, ...”.

Ib: ”Jeg fik da også ry for, at man kunne bære mine udstykningsplaner lige hen til landinspektøren”.

”Andebøllehavnene”

På et tidspunkt i 1970erne begyndte byplankonsulenterne så småt at specialisere sig. Ib og Juul havde som beskrevet en del opgaver på Grønland og dyrkede også fritidsområdet bl.a. ved anlæg af lystbådehavne. Dybbro & Haastrup dyrkede ikke mindst bebyggelsesplanlægningen. Og Skaarup & Jespersen vendte sig i højere grad mod opgaver i det store udland.

Juul: ”En del af forklaringen er nok, at næsten en hel generation af tegnestuer opstod næsten samtidig, og vi havde meget tæt kontakt uden at konkurrere voldsomt indbyrdes. ... Vi fandt efterhånden ud af, hvor vi skulle søge hen for at få opgaver, og heldigt nok søgte vi i lidt forskellige retninger”.

Og for Ib & Juul blev det bl.a. lystbådehavne, i første omgang lystbådehavnene i Køge Bugt, som Knud Haastrup lidt drillende kaldte Andebøllehavnene. Eller som jeg selv har hørt en ung pige sukke sidste sommer, da hun var nået ud på en af havnebroerne: ”Hvor er her herrefedt”!

Lidt Ib Andersen & Juul Møller tænkning

Ib: "Vi var inspirerede af England. Deres efterkrigsplanlægning blev nærmest serveret for os på et sølvfad, da der kom gang i dansk økonomi".

Juul: "... men jeg dyrkede også Camillo Sitte og Brinckmann. I mange år rejste jeg rundt i Mellemeuropa – Tyskland, Schweiz, Østrig og Norditalien – og fandt alle de små middelalderbyer, som var bygget over nogenlunde samme skema ... men tilpasset det givne terræn – en masse forskellige, individuelle huse, men de underordnede sig et fælles mønster Det var på samme tid planlagte og selvgroede byer".

Den pædagogiske byplanarkitekt

Pædagogik er en af tegnestuens forcer fra første færd jf. bl.a. afsnittet ovenfor om Århus Egnplan som lærebog.

Juul: "Et eksempel på det pædagogiske havde vi, da kommuneplanloven stillede krav om planredegørelser. Det var noget nyt, og da lavede vi et standardblad, som vi indledte lokalplanforslag med. I et helt enkelt sprog skrev vi om, hvad en lokalplan var for noget og hvilke virkninger, den havde".

"Engang imellem opdagede vi jo, hvor stor afstand der kunne være mellem befolkning og embedsmænd. Folk troede, at planlæggere havde umådelig magt".

Det var arven fra Steen Eiler Rasmussen og især Peter Bredsdorff.

Den realistiske byplanarkitekt

Ib: "Jeg tror godt, vi kan sige, at vi lagde vægt på, at vores ting skulle være forståelige fra starten. Det forståelige skulle føre helt frem til, at de også skulle kunne bruges. Laves i virkeligheden. Det gjorde nok, at der var grænser for, hvor vidtløftige vi blev."

Juul: "Det er meget væsentligt dette her. De første år vi lavede konkurrencer, lignede forslagene fra de fleste tegnestuer hinanden i

den måde, de var fremstillet på. Men så kom der en tendens til, at nogle kom med forslag, der var meget flotte. Mere planæstetik end virkelighed".

Ib: "Det var der også nogle, der gjorde i bebyggelsesplanerne De første år fremgik det af dommerbetænkningerne, at man var lidt skeptisk mht. detaljeringsgraden i forslag xx. Vi holdt os fra de flotte slag i luften. Vi ville være sikre på, at ideerne holdt, når vi nåede længere ned i planlægningen".

Den "upolitiske" byplankonsulent

Juul: "Her skal vi se på, hvad vi ikke var: At vi bevidst ikke var politiske. Det var ikke, fordi vi levede i den vildfarelse, at planlægning var upolitisk, for vi vidste godt, hvad der var af interesser. Det betyder, at man ikke som byplankonsulent på forhånd tager politisk stilling på andres vegne. Men man fortæller åbent om værdier, problemer og muligheder, så andre bliver klædt på til at drage den politiske konklusion.

Juul: "Men vi var som andre f.eks. imod bebyggelse på Vestamager, så i modsætning til andre "protestanter" deltog vi ikke i konkurrencen om Vestamager. Heller ikke i den senere konkurrence om Ørestad".

Tegnestuen som skole

Der blev holdt såkaldte minikurser på tegnestuen. En kort periode prøvede man det samme med en kreds af andre tegnestuer, "Rundetårns tegnestuer".

Ib Andersen & Juul Møller har leveret masser af medarbejdere til det offentlige, til Planstyrelsen og til kommuner rundt omkring i landet.

De kom til tegnestuen som rått støjegods direkte fra arkitektskolerne. De lærte af tegnestuens arbejde og gik så videre i de offentlige systemer.

Nye tider – nye planideer

Oprindelig var tegnestuen som alle andre stærkt inspireret af funktionsadskillelse, Radburn og trafikadskillelse. Senere kommer det på mode at interessere sig for funktionsblanding og opblødning af de alt for stive trafikmaskiner bl.a. ved anlæg af de såkaldte § 40 veje og lege- og opholdsgader.

Funktionsblanding

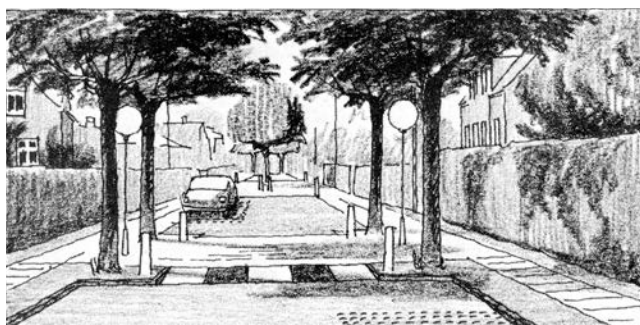
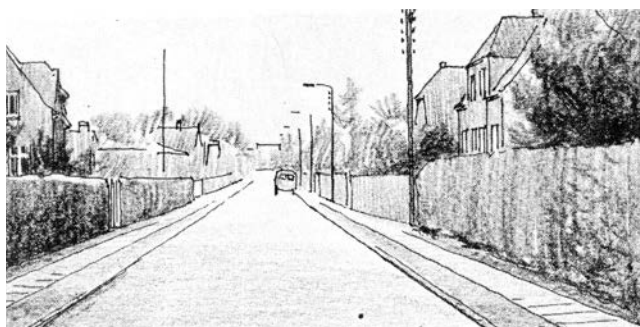
Hvad funktionsblanding angår, kan man nok diskutere, hvor succesfulde de enkeltstående eksempler har været. Høje Taastrup, hvor der blev gjort en stor indsats for i de enkelte karréer at blande boliger, butikker og kontorer, er alligevel et stykke fra de ideelle forestillinger, som planlæggerne gjorde sig. De nye planer for Carlsberg, som oprindeligt var et industriområde med gamle, flotte huse tegner mere lovende.

Ib Andersen: ”Vi blev hurtigt klar over, at det kun var de store industrivirksomheder, der klarede sig, og dem kunne man ikke lægge boliger lige op ad. Store biler og trafik døgnet rundt. Jeg har lavet to håndværkerområder, og der blev jeg lynhurtigt belært om, at det var uden interesse”.

Fornemmelsen har altid været, at der ikke er ret mange funktioner til at skabe liv i de nye boligområder. Det er ikke som i gamle dage, hvor der var små butikker og værksteder og en kirke henne på hjørnet. Nu er det monokulturer ligesom en roemark.

Trafiksaneringer

Tegnestuen lavede illustrationer til de første vejledninger om § 40. Man var tidligt ude mht. trafiksanering og forslag om cykelruter ad

eksisterende gader – også længe før kommunerne var modne til at prøve ideerne af.

I kombination med ideen om funktionsblanding er centerplanen for Bogen et interessant eksempel. Bymidten er blandet bebyggelse og, som beskrevet ovenfor, sprællevende to måneder om året i turistsæsonen, men resten af året ret stillestående. En gågade ville være ørken ti måneder af året. Strøggaderne blev i stedet for indrettet som en slags sivegader, der om sommeren fungerer på de gåendes præmisser uden for mange biler. Tegnestuens projekt til omlægning af Strandvejen i Hellerup – et blandt mange – er ligeledes almindelig anerkendt som et særlig vellykket eksempel på trafiksanering.

Nye tider og borgeren

I rigtig gamle dage blev dispositionsplaner typisk skrevet med gennemslag i 5 eksemplarer og med håndkolorerede lystryk som illustrationer. Et enkelt eksemplar fandt vej til stadsingeniørens reol, men ellers var planen ukendt – også for kommunalbestyrelsen. I begyndelsen af 1960'erne, hvor byplankonsulenterne begynder at gøre sig gældende, blev planerne produceret i så tilpas store oplag, at de kunne stå på bibliotekerne, uddeles til handelsstandsforeningerne osv. Men borgerne hørte først noget om en ny dispositionsplan, når den blev omtalt i den lokale presse efter vedtagelsen i byrådet.

Sidst i 1960'erne spirede borgermøderne frem. Nu begyndte man at orientere borgerne, endda også at lytte til dem og stille spørgsmål.

Vissenbjerg på Fyn var nok den af tegnestuens kommuner, der gik mest idealistisk til værks. I Vissenbjerg gjorde man hele kommunen til en stor studiekreds. Byplanarkitekten kom helt i front. Andre mindre fynske kommuner, bl.a. Bogen forsøgte sig med noget lignende, formentlig inspireret af Fyens Stiftstidende, der fulgte planlægningsarbejdet i Vissenbjerg tæt.

Illustrationer udarbejdet af Ib Andersen og Juul Møller til Vejdirektoratets vejledning om udførelse af stilleveje og lege- og opholdsområder i henhold til færdselslovens §40.

Faktasider vedr. Ib Andersens og Elith Juul Møllers tegnestue

Kort karakteristik

Oprettet 1964 efter 1. præmie i konkurrencen om Skanderborg Øst, Højvangen. Ib Andersen (IA) begynder ”alene” i København. Elith Juul Møller (EJM) fortsætter til 1966 hos Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen på Århus Egnsplan.

Indehavere: IA og EJM med hver 50%. Fra 1964 interessentskab, fra 1972 aktieselskab og fra 1974 omdannet til anpartsselskab.

Beskæftigede fra 2 i 1964 til 21 i 1980. Tegnestuen er overvejende optaget af planlægning for danske og grønlandske kommuner, men også af diverse udredningsopgaver for staten og Hovedstadsrådet.

Tegnestuen blev opløst 1993.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1. præmie: Skanderborg Øst, Højvangen 1964.

2. præmier: Reykjavik 1961; Lille Værløse 1962; Ringsted 1963; og Hvorslev 1975.

Anden virksomhed

EJM: Medarbejder ved Danmarks Radio 1962 – 63; lærer og censor ved Kunstakademiets arkitektskole, København 1966 – 71; censor Arkitektskolen i Århus 1979 og nogle år frem; og medlem af byplanudvalget i Danske Arkitekters Landsforbund 1972 – 79.

Litteratur og arkivalier

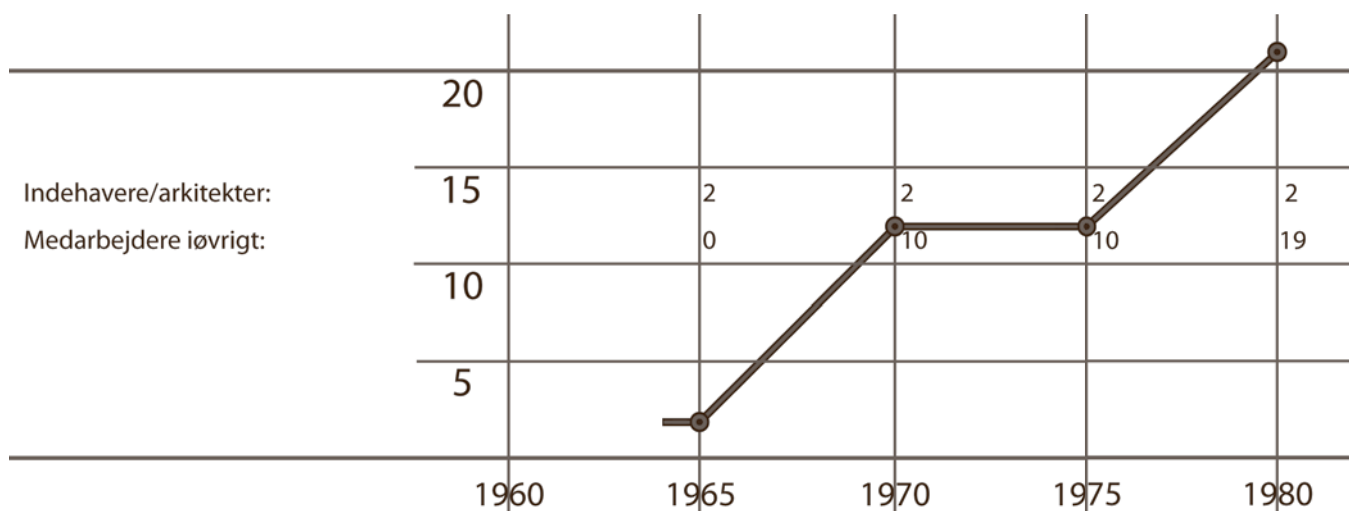
Juul Møller, Elith (1994): Optimismens år, erindringer fra et kvart århundrede i den danske byplanverden. Gentofte.

Juul Møller, Elith (1997): Andebølle – historien om en landsby. Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie 17. København

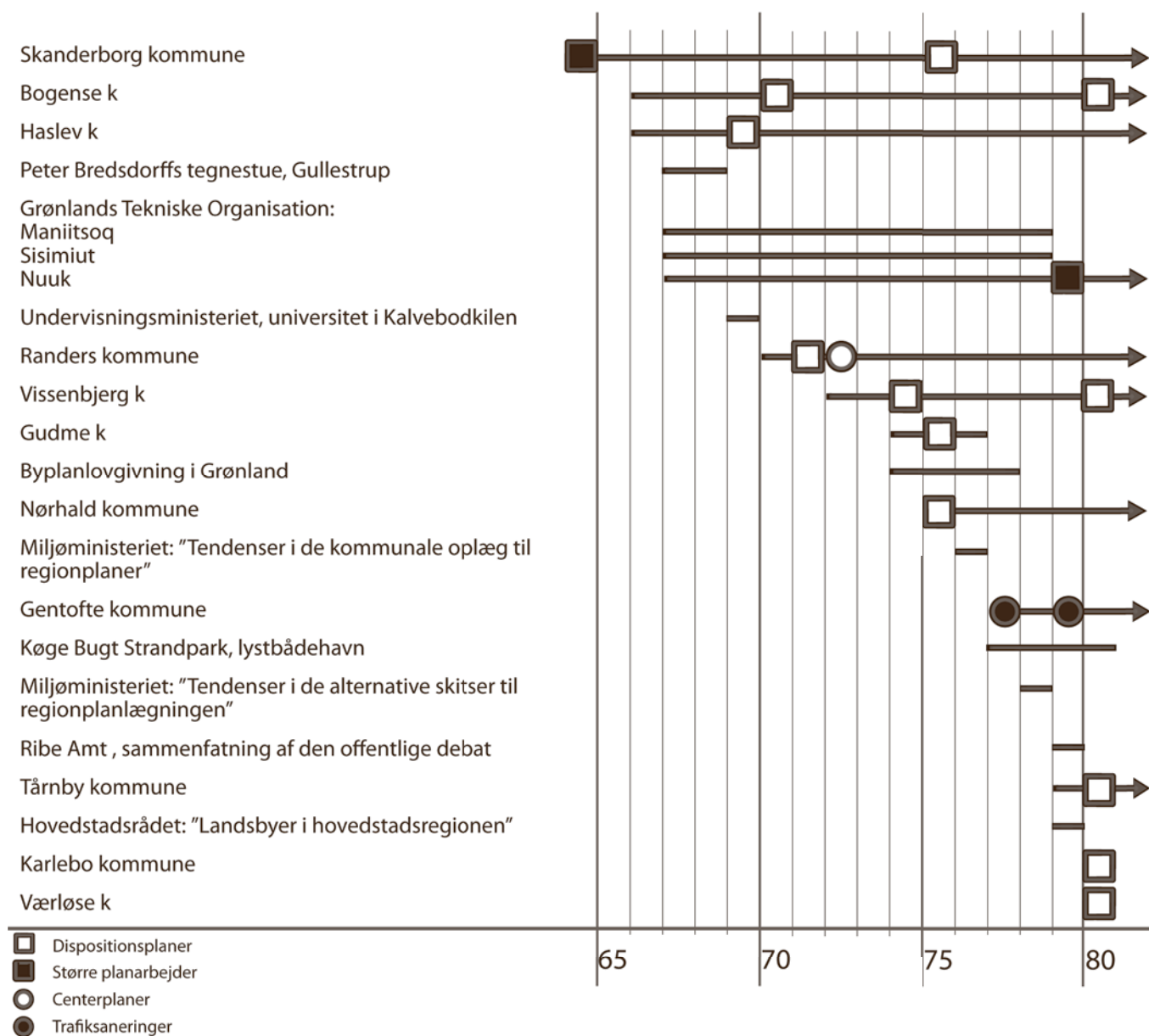
Desuden artikler i Arkitekten og Byplan.

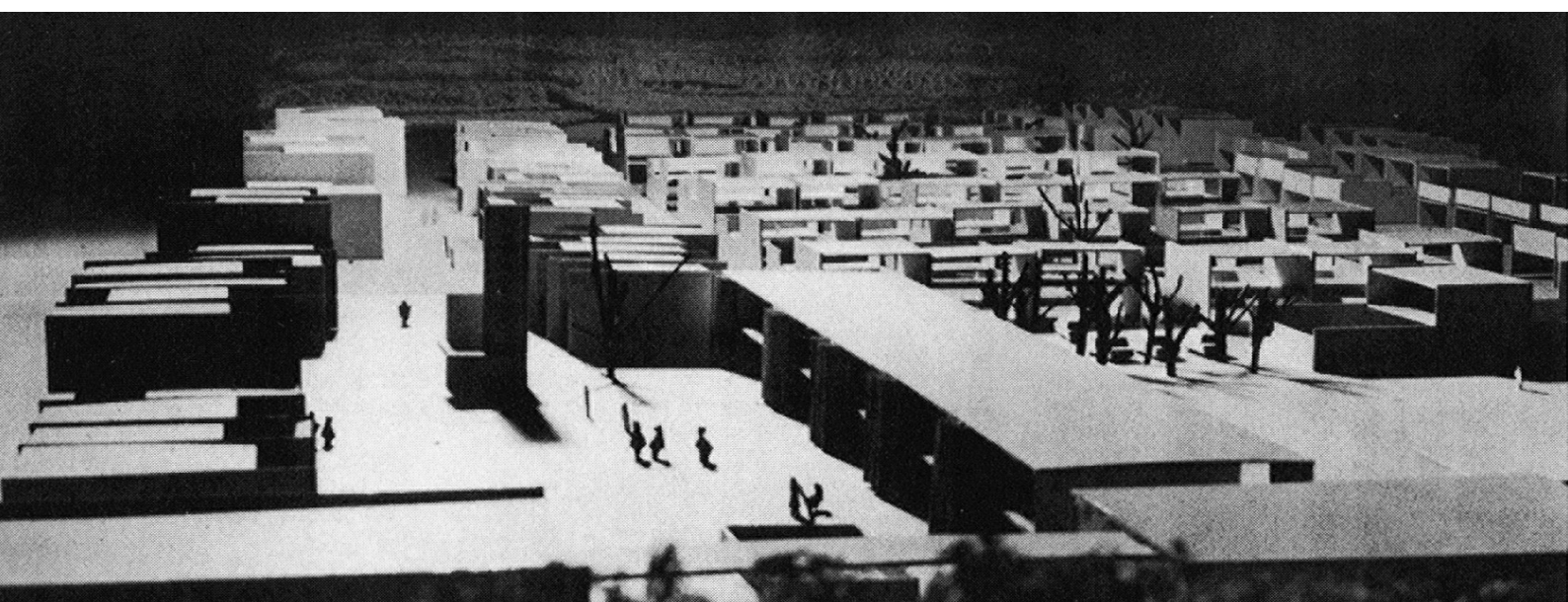
Arkivalier på vej til Erhvervsarkivet i Århus.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

Hans Mammen, Peter Bredsdorff og
Stefan Ott. 1970

Peter Bredsdorffs tegnestue

Af Sven Illeris

Kilder: Først og fremmest interview d. 26.4.2010 med arkitekt Jens Johansen, der var ansat på tegnestuen 1962-82, og arkitekt Karsten Jørgensen (1964-70). Endvidere de af Jens Johansen udarbejdede faktasider og Karsten Jørgensens skriftlige besvarelse af spørgelisten (med senere supplement). Karsten Jørgensen har også udarbejdet afsnittet om Køge.

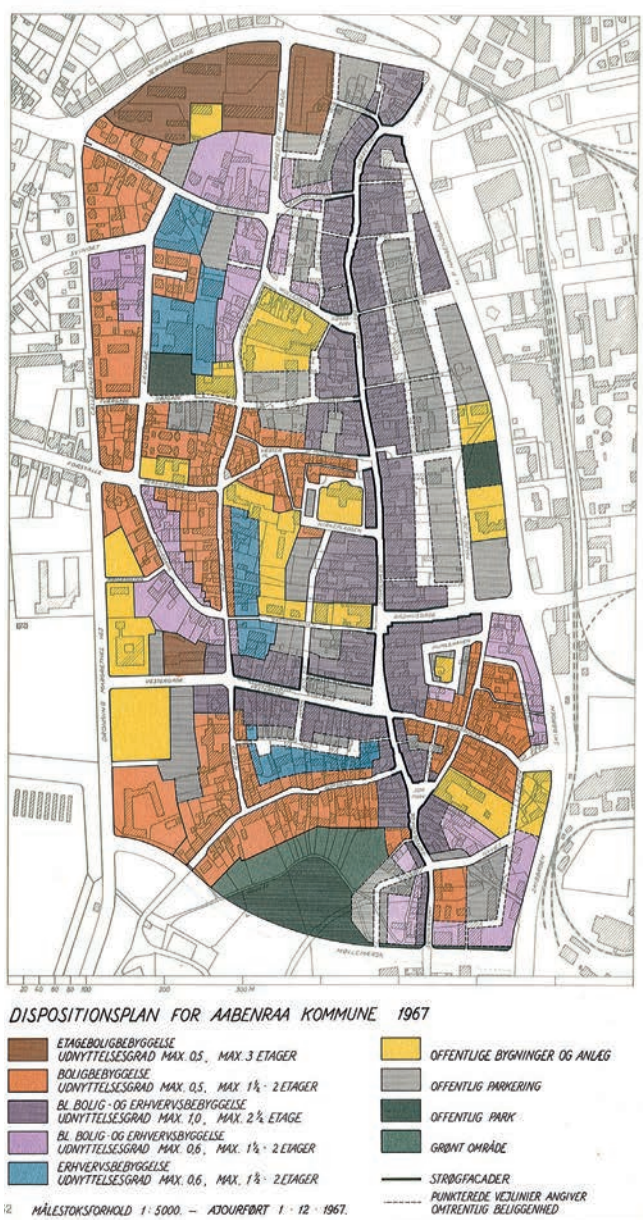
Der er i denne artikel ikke gjort rede for Peter Bredsdorffs byplanarbejde uden for tegnestuen. Fra arbejdet med Fingerplanen i 1945-47, som han ledede, og til hans død i 1981 blev han anset for den førende danske byplanlægger og havde talrige engagementer i fagområdet. Imidlertid er Jens Johansen og arkitekt Elith Juul Møller i gang med at skrive Peter Bredsdorffs biografi, hvori også denne artikels emner vil blive behandlet mere dybtgående.

1. præmie-projektet i Gullestrup-konkurrencen fra 1965. På bakkeøen Gullestrup blev der planlagt 12 bydele, adskilt af nord-syd gående skovbælter. Den tætteste bebyggelse afgrænser byenheden mod ådalene mod nord og syd. I midten en bypark med udsigt over området. Illustrationen viser en tidlig skitse.

Organisation og medarbejdere

Peter Bredsdorff arbejdede i første halvdel af sit arbejdsliv med en række byplanopgaver som ansat på Steen Eiler Rasmussens tegnestue, som konsulent alene eller sammen med arkitektkolleger, og som ansat ved Egnsplankontoret for Storkøbenhavn og ved Københavns kommune. Det var først efter at være fyldt 45 år at han fandt det nødvendigt at oprette egen tegnestue, da han i 1959 af fabrikant Mads Clausen, Danfoss, blev bedt om at planlægge den videre udvikling af den bebyggelse, der var opstået omkring den i 1950erne hastigt voksende virksomhed på Nordals.

Tegnestuen blev i 1962 organiseret som et aktieselskab, hvori Peter Bredsdorff havde aktiemajoriteten, mens de vigtigste medarbejdere (fra starten Stefan Ott og Hans Baebenroth, der senere tog navneforandring til Mammen, senere også Jens Johansen og Torben Schiott) fik mindre aktieposter og indtog ledende stillinger. Peter Bredsdorff blev optaget af de tanker om medarbejdereje der blev udbredt i 1960erne og overdrog i 1972, ligesom de øvrige aktionærer, aktierne til en fond. Efter dennes bestemmelser fik alle medarbejdere der havde været ansat i over et halvt år medbestemmelsesret. Ifølge interviewet hævdede det de ansattes motivation. Men det var ikke altid let, især da tegnestuen i

Dispositionsplan for Aabenraas indre bydel,
revision 1967

1974 var nødt til at fyre 7 medarbejdere.

Tegnestuen nåede omkring 1970 op på over 20 medarbejdere og hørte altså til de større i Danmark. Langt hovedparten var arkitekter, og det fremgår af interviewet at det var svært at indpasse medarbejdere med andre uddannelser, f.eks. økonomer, ingeniører og landinspektører, i teamet. Som Jens Johansen udtalte: "En erfaring om at fagene ikke blot befrugter hinanden, men også spærrer for hinanden. Og så er det selvfølgelig også kostbart at have folk gående, som ikke var sporet ind på de helt generelle

baner". Derimod fandt man samarbejdet med beslægtede konsulentvirksomheder, ikke mindst Anders Nyvigs trafikplanlæggere, frugtbart.

Der var et godt socialt liv omkring tegnestuen, også med inddragelse af ægtefæller/kæresten og børn. En stor del af tegnestuens medarbejdere mødes stadig til en årlig sammenkomst.

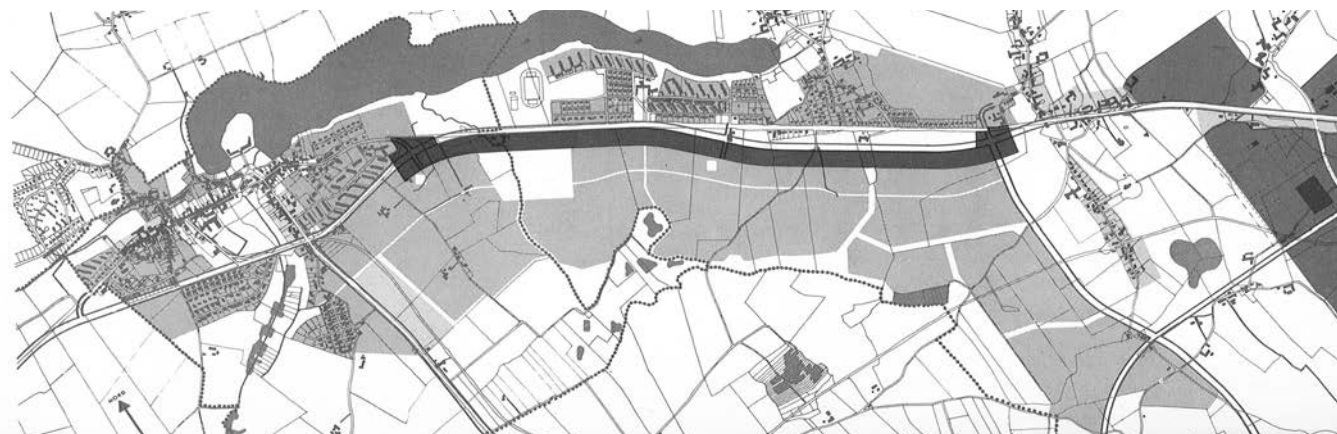
Peter Bredsdorff, Stefan Ott og Hans Mammen var de ledende kræfter, og deres tilknytning til Kunstakademiets arkitektskole har givet dem gode muligheder for at rekruttere egnede medarbejdere. Mange arkitekter synes at have opfattet arbejde for den kendte tegnestue som en god arbejdsplads hvor de kunne supplere deres uddannelse – adskillige senere kendte planlæggere har arbejdet her i en kortere periode.

Peter Bredsdorff begrænsede i løbet af 1970'erne sit arbejde på tegnestuen og trak sig i 1978, hvor hans helbred begyndte at svigte, helt ud af den. Da Hans Mammen i 1974 blev professor ved Arkitektskolen i Århus og Stefan Ott i 1980 blev professor ved Danmarks Tekniske Højskole begyndte opgaverne at svigte, hvilket i interviewet blev tilskrevet flere årsager – kommunernes ansættelse af egne planlæggere, tilbagegang i byggeriet og i den offentlige interesse for byplanlægning samt kommunevalget i 1982 – "valg tager vinden ud af sejlene". I hvert fald gik tegnestuen i 1982 konkurs, men viste sig nogenlunde at kunne svare enhver sit.

Opgaver og kunder

Aabenraa

Blandt tegnestuens tidligste opgaver må nævnes Aabenraa, som Peter Bredsdorff sammen med Dan Fink, der var borgmesterens nevø, allerede i 1949 havde udarbejdet en dispositionsplan for. Den reviderede plan fra 1962 var en af de mest gennemarbejdede af de dispositionsplaner, der omkring 1960 udviklede denne planform til en væsentlig højere kvalitet end de havde haft i de første 20 år under 1938-byplanloven. Trafiksiden var løst i samarbejde med Anders Nyvig, og også arkitekter uden for tegnestuen som Flemming Jørgensen og Arne Gaardmand var inddraget.

Dispositionsplan for by på Nordals, 1962. De store mellemgrå arealer er boligområder, mens de helt lysegrå arealer til håndværk og mindre industri kun findes langs landevejen til højre, mellem industriarealerne.

Dispositionsplanen fra 1949 havde udlagt størstedelen af det centrale byområde til blandet område. Men disse bestemmelser blev i slutningen af 1950'erne opfattet som utilstrækkelige ved behandlingen af bygge- og saneringsager og blev i 1962-dispositionsplanen og i en "Del-dispositionsplan for Aabenraas Indre Bydel" (1967) nuanceret. Strøggaden var i 1920'erne blevet aflastet af H.P.Hanssensgade mellem bycentret og havnen. Bycentret skulle fortsat være byens og oplandets hovedcenter, og den vigtigste biladgang skulle etableres ved parkeringsanlæg mellem H.P.Hanssensgade og strøggaden. Dispositionsplanernes mere detaljerede bestemmelser for anvendelsen af bymidten er senere gradvis overført til byplanvedtægter og lokalplaner for de enkelte områder – hvor der både har været tale om klart bevaringsværdige og klart saneringsmodne bygninger.

Dispositionsplanen for Aabenraa blev grundlag for Arne Gaardmands "Vejlledning i dispositionsplanarbejde", udsendt af Statens Byggeforskningsinstitut i 1966 og forbillede for meget dispositionsplanarbejde.

Nordals

Peter Bredsdorffs tegnestue fik imidlertid mulighed for at arbejde med mere varierede opgaver end de partielle byplanvedtægter og dispositionsplaner, som i 1960'erne og 70'erne skaffede de fleste byplankonsulenter det daglige

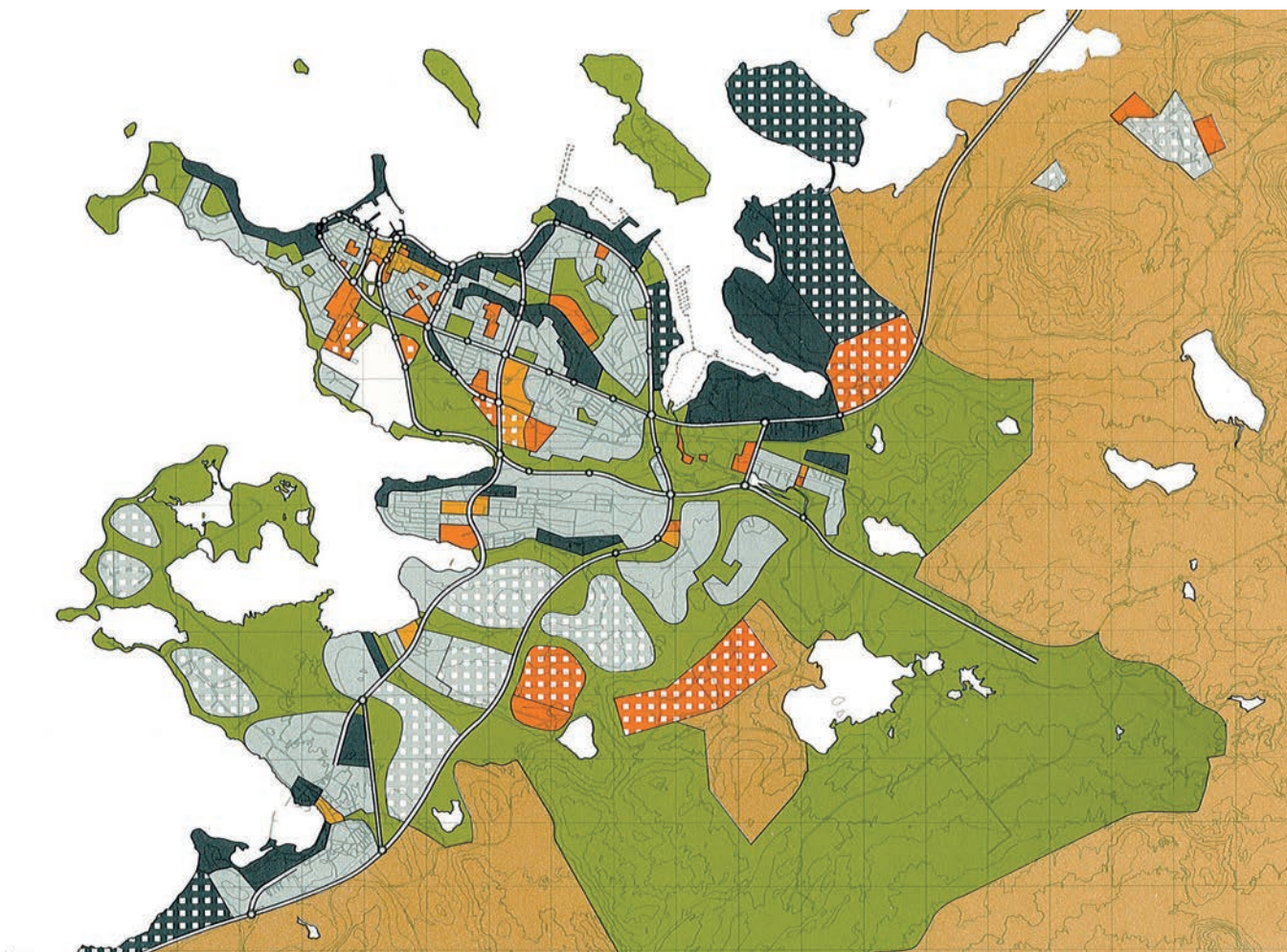
brød. Den planlægning for Nordals, der i 1959 førte til tegnestuens oprettelse, var også den første utraditionelle opgave.

Danfoss var grundlagt midt i 1930'erne som en lille virksomhed i Havnbjerg ved landevejen mellem Sønderborg og Nordborg. I 1950'erne voksede den med rivende hast til over 5000 beskæftigede, og de tilflyttende medarbejdere opførte helt planløst huse, de fleste langs landevejen. Den opgave, Mads Clausen – ifølge interviewet formidlet af Edmund Hansen – bad Peter Bredsdorff om at bidrage til, var ikke alene at få optimeret placeringen af boligbyggeri og veje, men også at få et funktionsdygtigt samfund etableret i de tre små og fattige kommuner Nordborg, Havnbjerg og Svenstrup, der kom til at rumme størstedelen af væksten. Som Jens Johansen sagde i interviewet: "Det var der vi lærte at spor ikke bare var noget med jernbaner, men også med skolestørrelser".

Ved kommunalreformen i 1970 blev hele Nordals én kommune, og tegnestuen og Anders Nyvig lavede en ny dispositionsplan med en båndby helt til Guderup mod syd. Imidlertid besluttede Danfoss at forlægge den videre vækst til fabrikker andetsteds, hvor det var lettere at skaffe arbejdskraft end på Nordals, og denne båndby blev ikke realiseret.

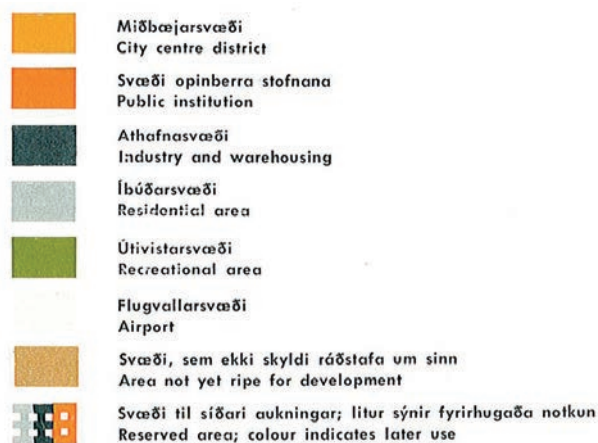
Munkebo

En næsten samtidig opgave, ligeledes affødt

Bykernen er bag havnen på nordsiden af Reykjavik-halvøen. Langs kysten syd herfor var der allerede foregået forstadsdannelser, som planlægges fortsat. Ved krydsningen mellem den øst-vest gående hovedvej Miklabraut og den nord-syd gående hovedvej, ca. 4 km sydøst for bykernen, placeres et nyt storcenter.

af industri i et tidligere rent landdistrikt, blev Munkebo ved det A.P.Møller-ejede Lindøværft. Fra det gamle Odense Stålskibsværft kunne der ikke søsættes skibe af de størrelser, der nu blev krævet, i stedet blev Lindøværftet fra 1957 anlagt ved Odense fjord ca. 15 km nordøst for Odense. Det var længere end man kunne forvente at arbejderne – dengang uden bil – ville pendle, og værftet lod derfor opføre enfamiliehuse til de ansatte, i alt ca. 800 huse. Peter Bredsdorffs tegnestue kom dog først ind i billedet, da de grundlæggende beslutninger om at samle bebyggelsen på de sydvendte skråninger af den 58 m høje Munkebo bakke, ned mod Kertinge

nor, var truffet af ejendomsselskabet Lindø. Først derefter fik kommuneingeniøren O.K.Saxtorph Kofod engageret sin studiekammerat Peter Bredsdorff, som således ikke er ansvarlig for byplanens hovedidé.

Generalplanen for Reykjavik

En tidlig opgave uden for Danmark var generalplanen for Reykjavik, som kommunen

i 1960 overdrog til Peter Bredsdorffs tegnestue og Anders Nyvig. Reykjavik var opstået på en mindre halvø mod vest og var fra 1920'erne i hastig vækst. Byen har nu, med forstæder, ca. 200.000 indbyggere, over halvdelen af Islands samlede befolkning. Væksten måtte naturnødvendigt gå mod øst over lange afstande. Selvom der er busser, er bilen det altdominerende transportmiddel, og vejnettet den vigtigste del af planen, som blev godkendt i 1965. Hvor de vigtigste motorveje krydser hinanden, ca. 3 km øst for bykernen, blev et nyt storcenter planlagt. En meget vækstorienteret plan!

Generalplanen er i store træk fulgt i Reykjaviks udvikling siden 1965.

Grønland

Også i Grønland fik Peter Bredsdorffs tegnestue opgaver, da byerne efter ophævelsen af Grønlands kolonistatus i 1953 blev udbygget hurtigt. Grønlands Tekniske Organisation (GTO) stod herfor og hyrede ca. 1964 tegnestuen til at lave byplaner for Nuuk, Sisimiut og Maniitsoq. Torben Schiott, der kom fra Grønlandsministeriet, stod for dette arbejde. Da byggepriserne og udgifterne til vand- og afløbsledninger var meget høje i Grønland og byggesæsonen kort, insisterede GTO på opførelsen af høje betonhuse – den berygtede blok P i Nuuk var allerede opført – helt i modstrid med de traditionelle boformer. Peters tegnestue kæmpede for at introducere tæt/lav. På grund af uenighed om planlægningens indhold afbrød tegnestuen samarbejdet i 1968. Det vakte betydelig opsigt og fik nok GTO til at dæmpe kravene til de byplankonsulenter man derefter hyrede. Se artiklerne om Skaarup & Jespersen og om Ib Andersen & Elith Juul Møller.

Universitetet i Nairobi

Peter Bredsdorffs tegnestue var, sammen med andre partnere, involveret i masterplan for udbygningen af universitetet i Nairobi. Men de mere omfattende opgaver som Peter Bredsdorff var involveret i i Indonesien og Hans Mammen i Afrika foregik ikke i tegnestuens regi.

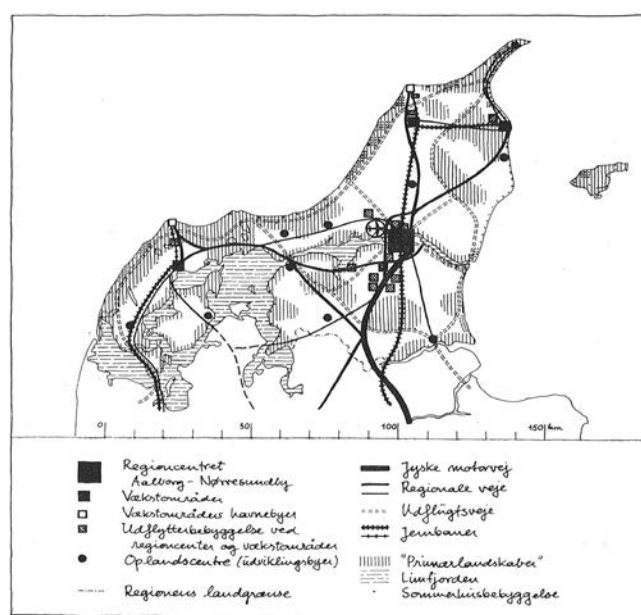
Regionplanen for Nordjylland

En markant opgave var regionplanen for Nordjylland, som blev udarbejdet for Aalborg, Hjørring og Thisted amtsråd samt områdets kommuner, Nordjyllands Erhvervsråd og Boligministeriet i 1961. Det var i høj grad en pioneropgave, der var intet lovgrundlag for regionplanlægning, og tegnestuen samarbejdede snævert med Landsplanudvalgets Sekretariat om dens løsning. Efter den tabte jordlovsafstemning i 1963 var centraladministrationen i en årrække lammet med hensyn til selv at tage initiativer, men der var interesse for regional planlægning flere steder i landet. Arbejdet viste at de centrale spørgsmål var planlægningen af bymønstret og de enkelte niveauers funktioner samt de overordnede trafik anlæg.

Erfaringerne fra denne planlægning kom til at øve stor indflydelse på loven om lands- og regionplanlægning, der trådte i kraft i 1974, og Miljøministeriets vejledninger på dette felt. Regionplanerne kom dog - undtagen i Hovedstadsregionen - mest til at handle om bindinger for arealanvendelsen i det åbne land. Men de regionale udviklingsplaner, som de i 2007 etablerede regioner står for, har igen et bredere og mere strategisk sigte.

Gullestrup

I 1965 vandt Peter Bredsdorffs tegnestue 1.

Skitseforslag til regionplan for Nordjylland år 2000

præmie i en nordisk konkurrence, Herning kommune havde udskrevet om planen for et boligområde ved Gullestrup, adskilt fra det daværende byområde af en ca. 400 m bred ådal. Tegnestuen havde lagt mange ressourcer i at dens forslag skulle baseres på de bedste af de mange nye tanker, der var kommet frem i 1960ernes frodige debatklime – ikke mindst om lave boligområder med høj tæthed. Den havde allieret sig med landskabsplanlæggeren Sven-Ingvar Andersson og sociologen Erik Høgh, der interesserede sig for beboernes sociale adfærd og trivsel i boligområder.

Desværre blev kun 3 af de planlagte 12 bydele i Gullestrup bygget, med en større andel parcelhuse og kun delvis i overensstemmelse med de oprindelige hensigter. En betydelig del af det planlagte byområde er nu tilplantet med skov. Mens Gullestrups samlede befolkning var beregnet til ca. 12.000, kom de 3 bydele – givet de aftagende fødselstal – kun til at rumme ca. 2000 beboere. Som følge heraf er der også kun kommet meget lidt service til Gullestrup.

Nogle af årsagerne til den svigtende interesse for at bygge i Gullestrup hænger sammen med den generelle udvikling inden for den almenyttige boligsektor. Andre årsager var specifikke i Herning. Efter 1970 steg grund- og byggepriserne overalt. Men det ramte det almene byggeri særlig hårdt i Herning, fordi parcelhusgrundene, der for mange udgjorde alternativet, forblev forholdsvis billige her. Det private og det ene af de to almene boligselskaber, der skulle være bygherrer, trak sig ud, og det andet almene fik store udlejningsproblemer (Frandsen). Der blev gennemført lovændringer for at redde det almene boligbyggeri, men for sent til at redde Gullestrup. Som en anden lokal årsag anføres ofte områdets ret isolerede beliggenhed, men faktisk voksede i disse år flere andre boligområder op, der også var fysisk adskilt fra Hernings gamle byområde. Måske var en nok så vigtig årsag at der i Herning manglede den efterspørgsel efter utraditionelle boligformer, som kunne konstateres andre steder i landet. Men et nærmere kig på kortet – som hverken arkitekter eller sociolog foretog – viser

at disse andre steder helt overvejende var inden for pendlingsafstand fra universitetsbyerne, og slet ikke i områder med en så stærk selvstændighedskultur som Herning-egnen. Også en detalje som parkeringskældre virker i et tyndt befolket område som et absurd udslag af ønsket om tæthed.

Byfornyelse på Østerbro

Peter Bredsdorffs tegnestue vandt, sammen med det økonomisk-trafikale konsulentfirma Hoff & Overgaard, 1. præmie i 1970 i KABs jubilæumskonkurrence om byfornyelse på Østerbro i København. Dommerkomitéen karakteriserede besvarelsen således:

”Forslaget repræsenterer et arbejde af meget stort omfang og af høj faglig karat. Man har i besvarelsen foretaget forundersøgelser og analyser.....Der er opstillet detaljerede beregninger over fornyelsens økonomiske aspekter, og man bringer konkrete forslag til sådanne ændringer i de gældende økonomiske og administrative vilkår, at den i forslaget skitserede byfornyelse kan realiseres..... Det skitserede mål nås gennem en etapevis fjernelse af bygninger, ombygninger, ”om-møbleringer” af areal-anvendelser, herunder ikke mindst af trafiksystemet, og gennem etablering af institutioner, samlingssteder, udfoldelsesmuligheder mv.....Uanset at besvarelsen på en række punkter indeholder planløsninger og detailudformninger, som dommerkomitéen har fundet mangelfulde og bygningsmæssigt svage, finder man derfor, at forslaget ved sin (om end ikke fuldkomne) tværfaglige behandling af byfornyelsesproblemerne når længst i retning af at løse den stillede opgave”.

Køge kommune

Tegnestuen udførte opgaver for Køge kommune fra 1965 til tegnestuens ophør i 1982. Der foreligger bl.a. foreløbige bykernerapporter fra 1970 og 1971. Endvidere foreligger Dispositionsplan 1974 samt Køges kommuneplan 1982-92.

Køge hører til de kommuner, som var arealmæssigt presset før kommunalreformen i

Bymodel i Dispositionsplan for Køge 1974

1970, hvor kommunes areal blev 25-doblet. Der var dog stadig store hindringer for en vækst mod vest på grund af skove og fredningsinteresser.

Køge fik jernbane fra Roskilde samt lokalbane til Stevn i 1870'erne. Jernbanen blev af hensyn til havnen lagt mellem byen og havnen/kysten – og udgør stadig en barriere i byen – ikke mindst efter tilslutningen til S-togsnettet. Dette er stadig et af byens vigtige planlægningsproblemer. Byen blev befriet for en del trafikproblemer omkring 1950 med Københavnsvej-Ringvejen-Vordingborgvejen, som nu efter etableringen af Sydmotorvejen længere mod vest fungerer som selve byområdet hovedtrafikåre.

Da væksten kun kan forgå mod nord og syd blev hovedprincippet i dispositionsplanen fra 1974 en båndby fra Ølsemagle til Herfølge langs denne vej. Planen er opbygget efter det samme princip som Køge-Bugt-planen, hvor de enkelte bydele har eget lokalcenter, skoler osv. Den

kollektive transport er primært baseret på busser, som kører gennem de enkelte bydele. Dog er der S-togsstation i Ølby og regionaltogetstation i Herfølge.

Det gamle Køge forudsættes at fungere som byens hovedcenter, men også som et boligområde, og denne karakter skal fastholdes. Centerfunktionerne skal have mulighed for en tilvækst, for detailhandelsarealet således op mod 50 procent.

Trafikmæssigt foreslås en ny cirkulationsgade fra Ringvejen syd for åen, over åen og langs jernbanen til Nørregade. Bycentrets daværende 1.400 parkeringspladser – hvoraf ca. halvdelen nedlægges (Torvet m.v.) foreslås suppleret med yderligere 2.000 pladser i bycentret og 1.000 pladser øst for jernbanen.

I Kommuneplan 1982-92 bygger hovedstrukturen i det væsentlige på principperne fra 1974-dispositionsplanen. Dog reduceres mulighederne for detailhandelsudbygning i bykernen, tanken om en cirkulationsgade rundt om bycentret er forladt, og de fremtidige parkeringsanlæg er formindsket væsentligt. Der lægges betydelig vægt på bevaring af den arkitektoniske karakter og helhed, og der regnes med en aktiv byfornyelsesindsats.

Den ændrede – mere bevaringsorienterede - strategi for bymidtens fremtidige udvikling svarer på mange måder til overvejelser i andre byer sidst i 1970'erne. Denne strategi er siden blevet fulgt, dog med forøget vægt på et sekundært center ved Ølby st. (i skrivende stund forøget med plan om at udbygge sygehuset her til et "supersygehus").

Flere opgaver

I 1970'erne fik Peter Bredsdorffs tegnestue flere opgaver i forbindelse med forskellige institutioners øgede forsknings- og vejledningsaktivitet. Således kan nævnes: -Deltagelse i en arbejdsgruppe under Statens Byggeforskningsinstitut om tæt-lav boligformer, bl.a. baseret på arbejdet med Gullestrup. SBI udsendte i 1971-72 resultatet i form af 5

rapporter, hvis titler alle begyndte med ”Tæt lav – en boligform”.

-KAB og Byggeriets UdviklingsRåd afholdt i 1975 en byfornyelseskonference i Ebeltøft. Tegnestuen var med i udarbejdelsen af et materiale (uddrag af love, artikler og debatindlæg) hertil. Desuden udarbejdede tegnestuen en beretning fra konferencen samt publikationen ”Byfornyelse – et debatoplæg” (1977), begge dele udgivet af BUR og KAB.
-For Planstyrelsen blev udarbejdet oversigter over de første faser i regionplanlægningen i slutningen af 1970’erne.

Ved siden af de utraditionelle opgaver har tegnestuen lavet byplanvedtægter og dispositionsplaner for en række kommuner, som det fremgår af faktaboksen. Store kunder var – ud over Aabenraa - bl.a. Søllerød, Birkerød, Græsted og Gilleleje, Køge, Ringsted og Thisted. Desuden forskellige opgaver i forbindelse med regionplanlægningen i Viborg amt.

I 1981 udarbejdede tegnestuen en 24 siders pjece ”Kommuneplanen – et værktøj”, hvori den som pr for tegnestuen beskrev alle emnerne i en kommuneplan. Den kan ses som et sjældent bidrag til planlæggernes arbejdsprogram, men også som en pædagogisk forklaring af hvad byplanlægning går ud på, beregnet på folkevalgte, administratorer og den øvrige befolkning. Men den reddede altså ikke tegnestuen.

Byopfattelse, planlægningsteori og inspiration

Med hensyn til inspirationens veje kan man undre sig over at Peter Bredsdorff, der var godt orienteret om britisk planlægning og arrangerede studierejser til Storbritannien for sine studerende, har refereret så lidt til britisk planlægning i konsulentarbejdet.

Jens Johansen pointerede under interviewet at ”når vi fik den kommitteredes vejledninger, så kunne man se at der var lånt fra planarbejdet.... Praksis har været nok så vigtig.” Og Karsten Jørgensen supplerede med hensyn til Planstyrelsens vejledningsarbejde i 1970erne at ”den viden som tegnestuerne havde fået gennem

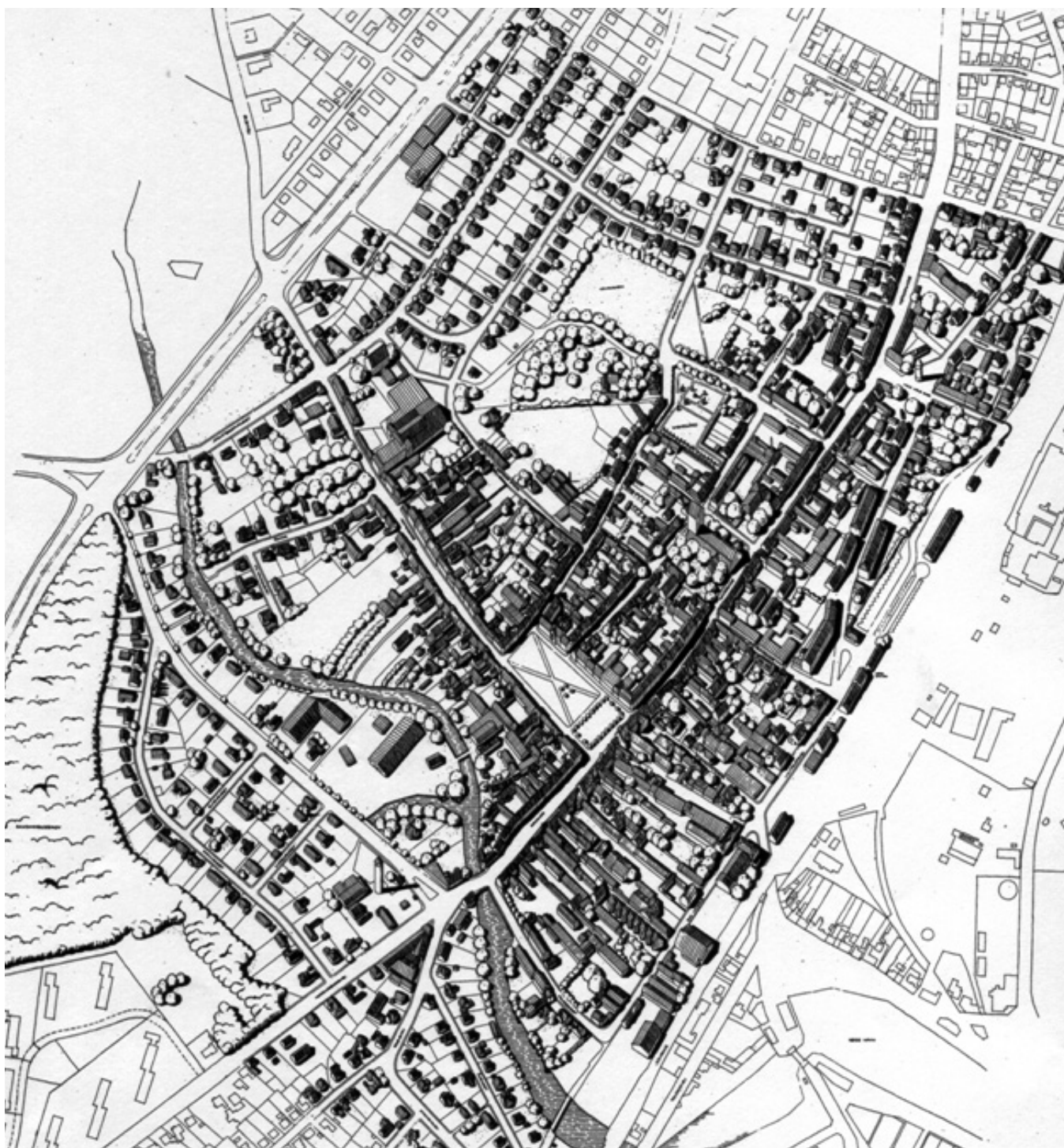
det arbejde de havde lavet de sidste de 10-15 år kom jo til at præge vejledningerne.” Der var også enighed om at ”den offentlige plansektor var meget mere åben over for den pulserende virkelighed end andre statssektorer – især de faglige folk som sad hos den kommitterede, og som påvirkede de DJØF’ere fra departementet, der kom over i Planstyrelsen” (Karsten Jørgensen).

Peter Bredsdorff har udtrykt sin grundholdning i en slags programskrift fra 1948, genoptrykt i Byplanhistorisk note 58: ”Byplanlægningens opgave bør ikke være at bestemme en eller anden udvikling, men at lede og retlede den naturlige udvikling. Ved at studere hvorfor og hvordan byen i tidens løb er blevet til det, den er i dag, kan vi danne os visse begreber om de udviklingstendenser, man bør imødekomme i planlægningen for fremtiden.”

Det er klart at dette er skrevet uden hensyntagen til at nye byer til tider kan være ønskelige, og før 1960’ernes og 70’ernes rivende vækst, hvor planlæggerne kunne blive nødt til løsrive sig fra de tidligere udviklingstendenser. Men samtidig med at tage afstand fra at planlæggerne skal bestemme udviklingen, går erklæringen uden om de konflikter der ofte er mellem samfundets forskellige aktører. Og det kan godt være lidt svært at indfange hvordan Peter Bredsdorff og tegnestuen forholdt sig til dem.

Med hensyn til det traditionelle bybegreb kontra det funktionalistiske skriver Karsten Jørgensen at det i de gamle dispositionsplaner var fornuftigt at egentlige industriområder blev udlagt for sig selv, uden boliger. ”I dag, hvor en meget stor del af arbejdspladserne er serviceerhverv eller produktion uden forurening, er der meget bedre muligheder for at integrere byfunktionerne. Og kommunerne gør det. Der er ingen grund til at piske os selv og sige at vi tog fejl.”

Om bykernespørgsmålet siger Karsten Jørgensen i interviewet: ”Jeg tror ikke at der er nogen af Bredsdorffs planer, der går ind og siger: Vi tror ikke på at man ikke kan gå ind og få det til at fungere i bykernen.”....”I langt de fleste byer var

eksemplet jo, at man godt kunne få trafikken til at fungere og lave udvidelser af butikkerne bag strøggaderne.”

For eksempel siger Karsten Jørgensen om Køge bykerne, hvor der var store bevaringsinteresser: ”Man har meget dybe grunde ned mod havnen, der hvor rådhuset jo også ligger i dag, der satsede man jo på at der godt kunne passes noget parkeringsanlæg ind; og så var der nogle arealer nede mod åen, hvor man også satsede på

Køge bykerne. Illustrationsplan af eksisterende forhold. Dispositionsplan 1974.

Bortset fra, at der ikke er flere bygninger tilbage fra den ældste tid af byens historie, er der ikke meget forskel på dengang og idag. Torvet - Danmarks største provinstorv - er stadig det centrale samlingssted.

parkering.... (Men) man lagde betydelig vægt på.... at bevare de eksisterende gadestrækninger og bygninger.”

Vibeke Dalgas har fremhævet at Peter Bredsdorffs skelnen mellem det generelle for byer og det specielle i de enkelte tilfælde var en metode til at få øje på samspillet herimellem, som skulle afspejles i planerne. Båndbystrukturen, der var oplagt i Køge, kan for eksempel ikke generaliseres til andre byer.

I hvert fald har der givetvis været grænser for pragmatismen, der har været holdninger som Peter Bredsdorff og tegnestuen under alle omstændigheder ville fastholde. Tegnestuens brud med GTO er et eksempel på at der var grænser for hvad den ville lægge navn til. Men sådanne grænser blev meget sjældent formuleret på forhånd.

Bag alle Peter Bredsdorffs planer ligger en social grundholdning: Alle skal gennem planlægningen skaffes adgang til byers og landskabers goder, herunder også de æstetiske, og skærmes mod byudviklingens ulemper.

Det er først og fremmest omkring sanering og byfornyelse at Peter Bredsdorffs tegnestue havde en klart udtrykt holdning: ”Den bedste strategi er trinvis forbedringer af et område frem for at foretage omfattende nedrivninger og totalsaneringer. Omdannelse er en løbende proces” (Karsten Jørgensens besvarelse af spørgeskemaet).

I naturlig forlængelse heraf var tegnestuen positiv over for at inddrage borgerne i beslutningsprocessen omkring byplanlægning og hjælp – længe før det blev et lovkrav – sine kommunale kunder med materiale hertil.

I denne situation er det er det ikke mærkeligt at tegnestuen næppe kan siges at have efterladt sig et bestemt idébudskab eller bestemte anbefalinger, som eftertiden kunne følge og arbejde videre med.

Udviklingsarbejdet i Aabenraa i retning af detaljering af dispositionsplanens bestemmelser for de enkelte karreers anvendelse resulterede ikke i nogen norm. Det var imidlertid nyttigt at forsøget – i den erfaringsløse situation man stod i – blev gjort, så at de efterfølgende planlæggere kunne finde den balance, al planlægning – ikke kun byplanlægning – må udøve mellem bindinger og fleksibilitet.

Konkluderende kan det om Peter Bredsdorffs tegnestue siges at den løste et meget bredt spektrum af opgaver, og måske især havde sin styrke – og blev brugt som forbillede - på dispositionsplan-niveauet.

Under alle omstændigheder var Peter Bredsdorff som konsulent en stor pædagog og fremragende til at forklare sine ideer for opdragsgiverne. Derudover søgte han længst muligt kompromisser og formidlede samarbejde. Stefan Ott hyldede den samme linie, som udtrykt i bogen ”Debat eller brosten”.

Faktasider vedr. Peter Bredsdorffs tegnestue

Kort karakteristik

Peter Bredsdorff (1913-1981), der gennem 1940'erne og 1950'erne som privatperson eller sammen med arkitektkolleger havde udført forskellige konsulentopgaver, oprettede i 1959 egen tegnestue. Det blev en af de større byplantegnestuer med over 20 ansatte omkring 1970. Den var karakteriseret ved, foruden opgaver for kommuner, at arbejde med specielle opgaver, bl.a. regionplanlægning, Byggeriets UdviklingsRåds materiale om sanering, planlægning i Grønland, Island og u-lande. Efter at den ledende medarbejder Hans Mammen (1934-97) var blevet professor ved Arkitektskolen i Århus i 1974, Peter Bredsdorff havde trukket sig ud af tegnestuen i 1978, og en anden ledende medarbejder Stefan Ott (1928-97) var blevet professor ved DTH i 1980, gik tegnestuen i 1982 konkurs p.g.a. manglende opgaver.

Efter kortvarige placeringer andre steder i København var tegnestuens adresse fra 1963 Nørrebrogade 176. Virksomheden blev organiseret som et aktieselskab med Bredsdorff og Ott, fra 1960 også Mammen som aktieejere og dermed ledere, fra 1962-63 desuden Jens Johansen og Torben Schiott. I 1972 overdrog aktionærerne aktierne til en fond, hvorefter alle der havde været ansat i over et halvt år fik medbestemmelsesret.

Medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og udførte opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1964 Bebyggelsesplan for Nr. Tranders (forstad til Aalborg): Sammen med sociologen Erik Høgh: 3. Præmie
1964 PHs boligkonkurrence på Nørrebro (København): 3. Præmie
1965 Plan for Gullestrup (boligområde ved

Herning): Sammen med Sven-Ingvar Andersson og Erik Høgh: 1. Præmie
1968 Bebyggelsesplan i Asmild-Tapdrup og Viborg kommuner: Sammen med Sven-Ingvar Andersson og Nyvig: 2. Præmie
1970 KABs jubilæumskonkurrence om Indre Østerbro (København): Sammen med Hoff & Overgaard 1. Præmie
1974 Nordisk idékonkurrence om Horsens' fremtid: Sammen med Nyvig: 2. Præmie

Anden virksomhed

Peter Bredsdorff var professor ved Kunstakademiets Arkitektskole 1955-1973; deltog skriftligt og gennem foredrag hyppigt i den offentlige debat; var medlem af mange udvalg: Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse (formand), Udvalget til teknisk gennemgang af Principskitsen til en egnsplan (formand), Saneringsnævnet, Landsplanudvalget, Akademiet for de tekniske videnskaber, Statens Byggeforskningsinstituts Udvalg for byplanforskning mv. Uden for tegnestuen ledede Peter Bredsdorff planlægningen af den indonesiske by Pulo Mas.

Stefan Ott var i 1964-65 gæstelærer ved University of California, Berkeley, og University of Washington, Seattle. Han var fra 1960 lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole.

Hans Mammen var i 1967-68 gæstelærer ved University College, Nairobi. Han var i en årrække lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole.

Litteratur og arkivalier

Der er skrevet adskilligt om tegnestuens arbejde og Peter Bredsdorffs andre opgaver i 1960'erne og 70'erne. Bl.a. kan nævnes:
Bredsdorff, Peter (1958): Den centrale bydel i Aabenraa: Fra dispositionsplan til partielle byplaner. Byplan, 10, 5, 148-161.
Bredsdorff, Peter, Nørgaard, Ole & Svensson, Knud (1963): Albertslund. Arkitekten, 65, 8, 141-150.
Bredsdorff, Peter (1965): Status over egnsplanlægningen i Hovedstadsområdet. Byplan, 17, 3-4, 59-65.

Gaardmand, Arne (1966): Vejledning i dispositionsplanarbejde. Statens Byggeforskningsinstitut, København.

Skriver, Poul Erik (1966): Reykjaviks generalplan. Byplan, 18, 5, 138-144.

Bredsdorff, Peter (1968): Pulo Mas. Byplan, 20, 5, 175-178.

Ott, Stefan (1971): Pressen og planlægningen. Byplan, 23, 2, 49-50.

Ott, Stefan (1972): Regionplan – vejledende eller bindende. 20-24 i Dansk Byplanlaboratorium: Planlovreform. København.

Bredsdorff, Peter (1972): Om Gullestrup. Arkitekten, 74, 21, 425-431.

Mammen, Hans (1972): Gullestrup ved Herning. Byplan, 24, 3, 79-84.

Mammen, Hans (1972): Fra sammenbygning af enfamiliehuse til udvikling af lokalsamfund. Byplan, 24, 3, 85-90.

Ott, Stefan (1976): Det regionale bymønster – nogle refleksioner om den kommende regionplanlægning. Byplan, 28, 4, 112-115.

Ostenfeld, Thomas (1977): Regionplanlægningens prøveballoner. Byplan, 29, 1, 36-40.

Ott, Stefan (1978): Debat eller brosten. Danmarks Naturfredningsforenings forlag, København.

Ostenfeld, Thomas (1979): Regionplanerne tager form. Byplan 31, 1, 3-9.

Ott, Stefan (1979): Planlægningens vilkår og opgaver i de kommende årtier. Byplan, 31, 5, 154-158.

Peter Bredsdorffs tegnestue (1981):

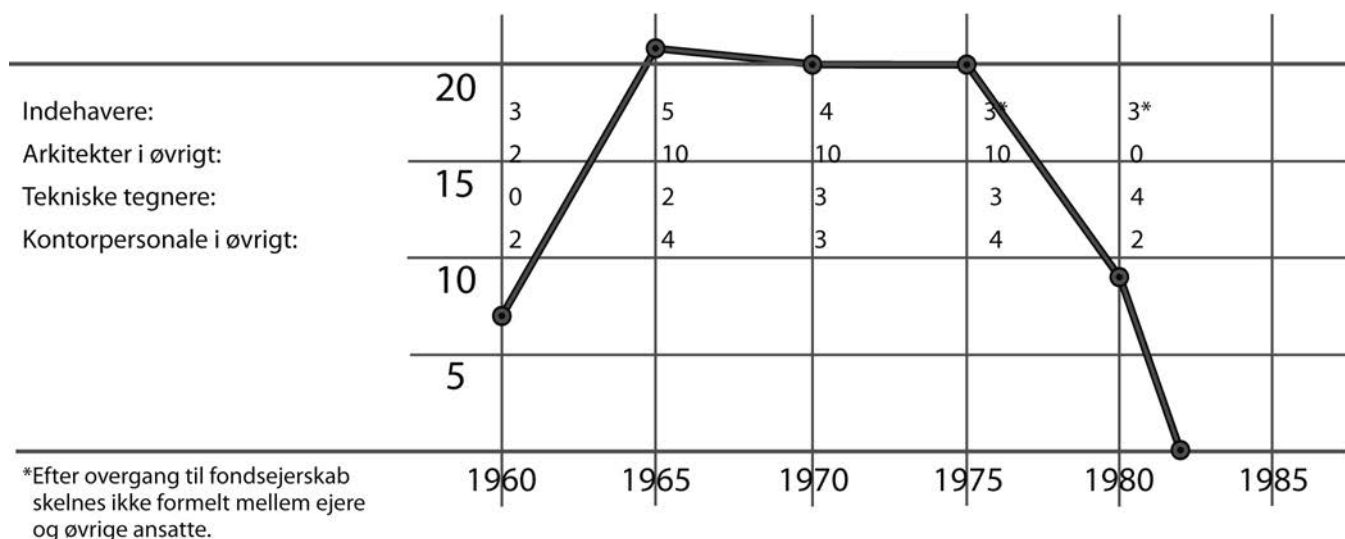
Kommuneplanen – et værktøj. København.

Ott, Stefan (1988): Byens udvikling og planlægning – et strejftog. 301-346 i Køge kommune: Køge Bys historie 1288-1988, II. Køge.

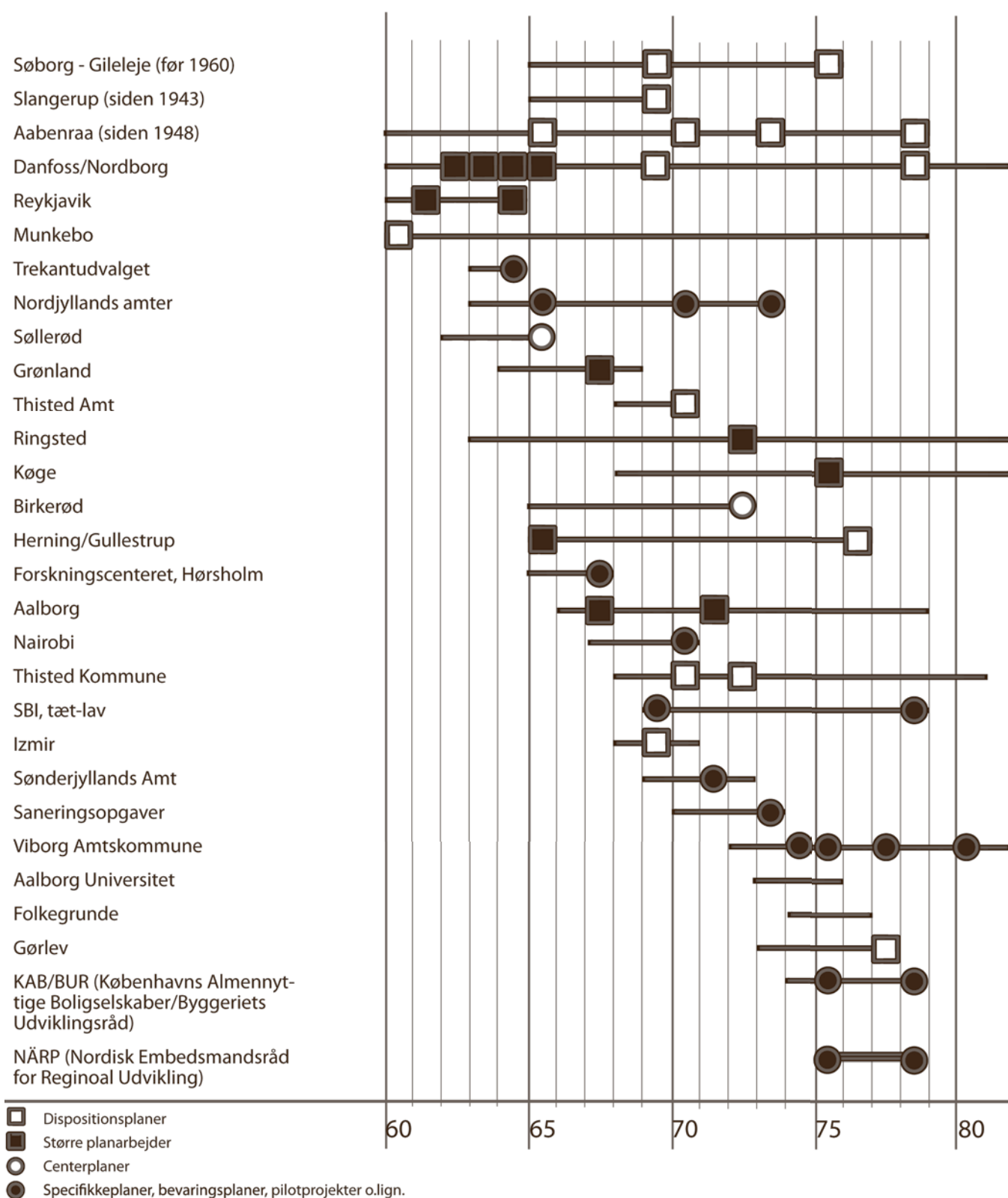
Frandsen, Allan Leth (2003): En by vokser til. (Om Herning – heri afsnit om Gullestrup). Historisk Forening for Herning Kommune, Herning.

Tegnestuens korrespondancearkiv og udgivelser er overdraget til Erhvervsarkivet i Århus. Jens Johansen har en kopi af registranten samt yderligere materiale.

Tegnestuens medarbejdere

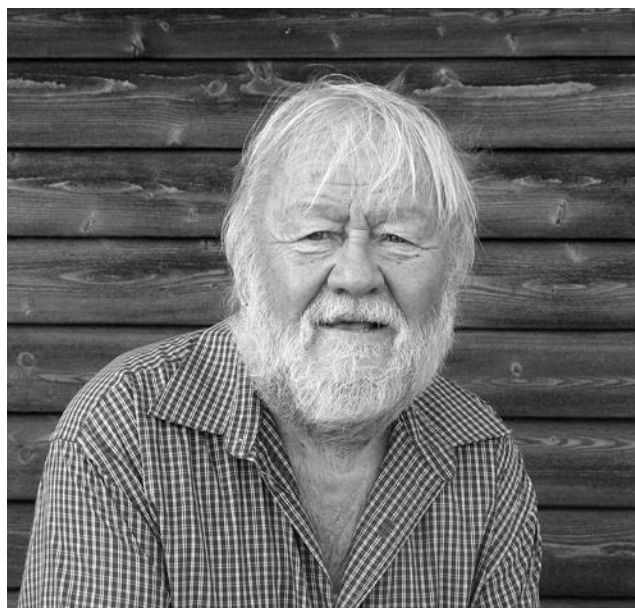

Tegnestuens klienter og opgaver

PERSPEKTIVPLAN HELSINGØR 1970 - 2000
HOVED-RAPPORT, HELSINGØR KOMMUNE, NOVEMBER 1971

Byplantegnestuen Åbenrå 29

Af Sven Illeris

Kilder: Først og fremmest interview med Kristian Larsen og Jens Clemmensen d. 23.4.2010 og senere supplerende oplysninger fra dem samt fra de på faktasiden anførte planer og publikationer. Citaterne i artiklen er fra Kristian Larsen, i nogle tilfælde ændret lidt i forhold til interviewet. Faktasiden er udarbejdet af Jens Clemmensen i samarbejde med Kristian Larsen.

Organisation og medarbejdere

Arkitekt Per Gjerding (1926–1989), der havde en baggrund som medarbejder ved Boligministeriets kommitterede i byplansager, oprettede egen tegnestue i 1958. Den tegnestue, artiklen handler om, kan regnes for oprettet i 1959, hvor arkitekterne Flemming Jørgensen (1934–2009), der kom fra Københavns kommunes generalplanafdeling, og Kristian Larsen (f. 1931) indtrådte som medejere. Den var en privat virksomhed, hvis ejere delte overskud og underskud i forhold til arbejdstimer. Per Gjerding holdt op i 1980 for at blive stadsarkitekt i Greve. Flemming

Jørgensen trak sig ud i lange perioder for at arbejde i Indonesien, Kenya, Filippinerne mv. og forlod endegyldigt tegnestuen i begyndelsen af 1980'erne.

Af de tre ejere karakteriseres Per Gjerding som den praktiske gris, der sørgede for at det hele fungerede, Flemming Jørgensen som en gudbenådet tegner, og Kristian Larsen som strategen, som tegnestuen udefra blev identificeret med.

Tegnestuen forblev en lille virksomhed med store udsving i opgavemængde og personale, og både ejere og ansatte havde ofte andre indtægtskilder. Kristian Larsen var således frem til 1968 halvtidsansat ved Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn og fra 1969 lektor ved Danmarks Tekniske Universitet. Alle tre ejere har undervist på Kunstakademiets Arkitektskole, Per Gjerding og Kristian Larsen dog kun i 1968-69: "Vi kunne ikke holde eleverne ud". Udover tegnere og kontorphonale var næsten alle medarbejdere arkitekter. Jens Clemmensen var den eneste der var ansat i en længere årrække, fra 1968 til 1986/91. Han overtog i tidens løb både Per Gjerdings og Flemming Jørgensens funktioner. Tegnestuen arbejdede ved enkelte lejligheder sammen med andre fag, bl.a. havearkitekter og økonom- og trafikfirmaet Hoff & Overgaard, der havde en anden arbejdsform.

Tegnestuen indførte overskudsdeling, men der var kun et enkelt år overskud, og økonomien var i realiteten baseret på at ejere og enkelte medarbejdere ydede et antal arbejdstimer langt ud over overenskomstnormerne. Lønningerne fulgte arkitektforeningens takster.

Tegnestuen holdt først til i Per Gjerdings lejlighed på Christianshavn, men fik i 1961 større lokaler i nr. 29 i gaden Åbenrå i det indre København, som tegnestuen blev ejer af halvdelen af. Ved Per Gjerdings død krævede boet hans andel solgt, hvilket nok blev hovedårsagen til tegnestuens lukning i 1991. Medvirkende var også at opgavemængden i 1980'erne, hvor kommunerne i stigende grad ansatte egne planlæggere, gik tilbage. Men ifølge Kristian Larsen, hvis politiske ståsted lå til venstre, var en tredje årsag at en stor del af drivkraften i planlægning var en drøm om fællesskab, der brast da Sovjetunionen gik nedenunder og hjem.

Opgaver og kunder

Saneringsplan i Holbæk

Blandt de første opgaver fremhævede Kristian Larsen under interviewet en saneringsplan i Holbæk. Richard Larsen, der ledede et lille, nyoprettet sekretariat i Boligministeriet, skulle skubbe kommunerne i gang med saneringsplaner efter saneringsloven af 1959. Han syntes at de burde bruge både bygnings- og byplanarkitekter. Og med Per Gjerding og Kristian Larsen rådede tegnestuen netop over begge dele. "Kravene dengang var både totalsanering og at der blev udarbejdet en partiel byplanvedtægt for saneringsområdet. Under arbejdet blev vi klar over at sådan en kunne man ikke lave uden at danne sig et overblik over byen og specielt bykernen. Derfor kom vores partielle byplan til at indeholde et afsnit om målene for bykernen. Det var første gang at vi kom til at tvivle på om det nu også var rigtigt at bykernen i en provinsby under alle omstændigheder skulle være det dominerende hovedcenter for by og opland, det herskende planlægningsdogme dengang. Vi udtrykte en tvivl om hvor meget gadenet og tilkørselsveje kunne bære.....Og vi lavede en rydningsplan. Der oplevede vi for første

gang at det var en diskutabel affære, det med totalsanering. Så i stedet for at bygge højhuse og sådan noget, som Holbæk var blevet beriget med i det foregående årti, så foreslog vi en ny lav bebyggelse, der så vidt muligt mindede om det der blev revet ned."

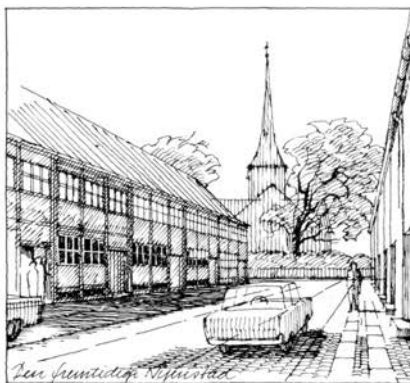
Lige efter Holbæk kom Richard Larsen med to sager til. Men såvel i Holbæk som i den følgende sanerings- og byplan i Slagelse forkastede borgmestrene tegnestuens forslag. "Den sidste ret dramatisk ved at jeg rakte borgmesteren min blyant med ordene: "Tegn selv!""

Haderslev

"I Haderslev, som vi fik i samme omgang, satte vi for første gang et stort spørgsmålstegn ved totalsanering. Det hænger sammen med at bykernen i Haderslev har mange fredede huse. Samtidig lå der i området, hvor vi skulle lave partiel byplan, en plan om et større gadegennembrud, som simpelthen flækkede den mest bevaringsværdige del af bykernen." Tegnestuen endte alligevel med at finde et alternativ ved at undersøge byens historie. Der havde været en voldgrav øst for bykernen, og ved at flytte gadegennembruddet hertil kunne man komme igennem på en nænsom måde. "Ud fra det tegnede vi en hel bykerneplan for Haderslev.....som totalt bevarede det kvarter som saneringsplanen skulle udarbejdes for..... En bevarende saneringsplan, for første gang her i landet, tror jeg. Planen blev aldrig til noget, men området blev da bevaret."

Nyborg

"Så kom den næste af den slags sager: Det var Nyborg. Den er formodentlig kommet i 1964, og det var Nyenstad-bydelen øst for den trafikale hovedgade – den vej man kørte fra de gamle færger ud igennem byen - der skulle saneres. På samme måde som i de foregående sager havde man forlovet sig med tanken om en totalsanering. Og i modsætning til Haderslev, så var der her ikke nogen fredede ejendomme. Kvarteret var også lidt usselt. Det var i hvert fald umuligt, selvom vi prøvede, at diskutere os væk fra totalsaneringen. Men den var byrådet fuldkomment gift med, og

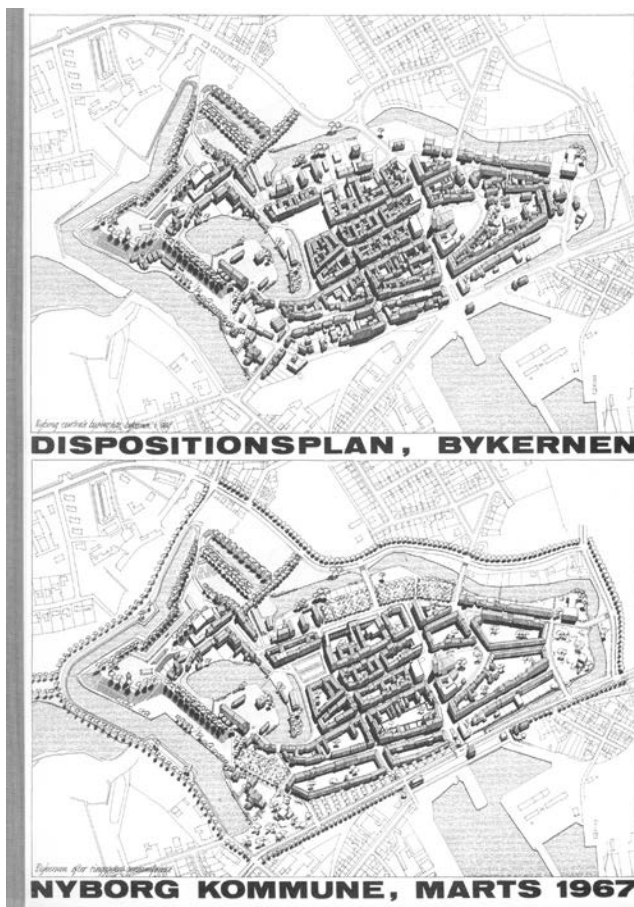

1. ETAPE

Væksten i biltallet bliver størst i årene frem til 1980. Dette medfører, da ringgaden kun udbygges i det syd- og vestlige afsnit i dette tidsrum, at presset, forårsaget af den gennemkørende og fordelende trafik, forventes maximeret i bykernens gadenet i det nærmeste årti. Derfor er en differentiering af gadenettet i gennemkørsels-, fordelings- og lokalgader samt skærpede trafikale restriktioner på de bærende led i vejnettet nødvendige. For yderligere at lette trafikpresset må man søge at reducere trafikmålene i bykernen ved allerede nu at påbegynde karréudhulinger, ved at begrænse strøgudviklingen og ved at afgrænse området for blandet bolig og erhverv. Dette kan bl.a. ske ved udlæg af rene boligområder øst og vest for strøgområdet, sikret gennem udarbejdelse af partielle byplanvedtægter.

Nyborg. Partiel byplanvedtægt for saneringsområdet Nyenstad. Perspektiver før og efter sanering og nybyggeri.

Nyborg dispositionsplan, bykernen, 1967: Før og efter ringgades gennemførelse.

det var Richard Larsen, som stadigvæk sad på pengepungen, også. Det byrådet helst ville var et stort gadegennembrud nede fra færgerne, øst om hovedgaden tværs gennem Nyenstad og hele vejen ud til landevejen på den anden side af voldgraven. Og det ville vi meget nødt, for da havde vi jo lige lært af den samme historie i Haderslev. Jeg vil sige at undervejs havde vi store diskussioner med Arne Gaardmand og Peter Bredsdorff om hvad man skulle – det havde vi

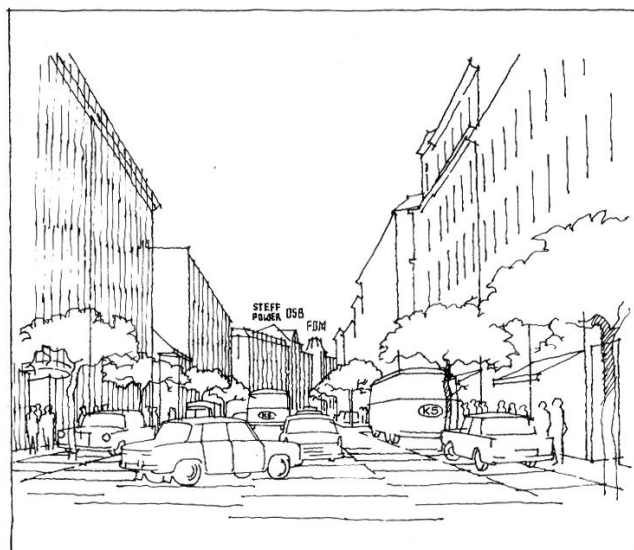
allerede haft i Haderslev. De skubbede os meget stærkt i retning af at vi ikke skulle acceptere de der gadegennembrud. Det hjalp også at den kommitterede her krævede at kommunen, der ikke havde planlagt noget som helst, i det mindste måtte lave en dispositionsplan for hele bykernen, før man gik i gang med totalsaneringen.”

”Jeg ved ikke helt hvordan det gik til, men jeg tror nok at jeg var blevet gode venner med borgmesteren. For han syntes faktisk at det var en god idé – det med at lave en plan for hele bykernen. Og det gik vi så i gang med. Og undervejs, da idegrundlaget var færdigt, så kunne vi jo lave vores partielle byplan færdig. Det blev så egentlig ligesom Holbæk og Slagelse en totalsanering, men uden noget gadegennembrud. Genopførelsen blev rækkehuse a la Nyboder og i højde og drøjde som de huse der skulle nedrives. Umiddelbart samtidigt med at vi lavede den partielle byplan, begyndte vi at arbejde på bykerneplanen, som selvfølgelig også blev lavet uden gadegennembrud, men i stedet for med en ringgade uden om voldsystemet – der var areal nok til at lave den på. Det var også en plan der satte grænser for hvor meget etagearealet kunne udvides. Vi benyttede bl.a. bygningsvedtægten som illustration på hvad der ville ske, hvis man

kørte med den som rettesnor. I så fald kunne man ikke skaffe parkeringspladser nok uden at skulle rive yderligere ned. Det var borgmesteren sådan set også enig i, så derfor endte det med en bykerneplan, der satte konkrete grænser for centerudvidelse i bykernen, og som bevidst undlod at udvide trafikarealet i bykernen og samtidig udviklede noget der lignede den senere paragraf 40-veje – altså hvor vi lavede bykernens veje om til noget, hvor man både kunne gå og køre på samme areal.”

”I de år havde vi nogle voldsomme diskussioner med andre byplankonsulenter. Specielt Skaarup & Jespersen og tildels også Sven Allan Jensen, som simpelthen enøjede gik ind for udvidelse af bykernecentret som byernes hovedcenter, koste hvad det koste måtte. Både med hensyn til gadegennembrud og nedrivning til fordel for parkeringspladser og alt det der..... Det benyttede Arne Gaardmand og landinspektør Frits Larsen til at lave en lille pjece om bykerneplanlægning.....De havde to eksempler: Hillerød-planen, som Skaarup & Jespersen og

Nørrebrogade inorgen, kvartergade med forretninger, befriet for gennemkørende trafik.

Den såkaldte 'tunnelbane-pjece' udarbejdedes for FDM i 1965, Den satte spørgsmålstejn ved det hensigtsmæssige i at etablere DSB's tunnelbaneprojekt.

Som illustreret så man i tunnelbanepjecen ovenfor en mulighed for at fredeliggøre Nørrebrogade, dog ikke helt uden biler som idag.

Nyvig havde lavet, og Nyborg, som vi havde lavet. Og der blev egentlig ikke i pjecen taget stilling til hvad man skulle lave. Det blev brugt til at vise, at man kunne enten gå den ene vej eller den anden vej, afhængigt af bl.a. hvor væsentlige bevaringsinteresser der var i bykernen.”

Københavns kommunes generalplanafdeling
En anden opgave midt i 1960erne hænger tankemæssigt, men ikke organisatorisk eller finansieringsmæssigt sammen med Kristian Larsens ansættelse i Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn. I året 1963, hvor Boligministeriet havde glemt at ansøge om bevilling til Egnspansekretariatet, fik han og civilingeniør Gert Moltke midlertidig ansættelse i Københavns kommunes generalplanafdeling, hvor de arbejdede med trafikstatistik. De kom her på sporet af at trafikken til og fra City ikke var stigende – som før antaget – men faldende, og det måtte også gælde antallet af arbejdspladser. Dette måtte sætte spørgsmålstejn ved det hensigtsmæssige i såvel det tunnelbaneprojektet,

DSB arbejdede med, som i Søringsmotorgade-projektet. Dette ville Egnspansekretariatets leder, Roy Draiby, ikke publicere. Foreningen af Danske Motorejere bekostede så at tegnestuen udarbejdede en pjece herom i 1965.

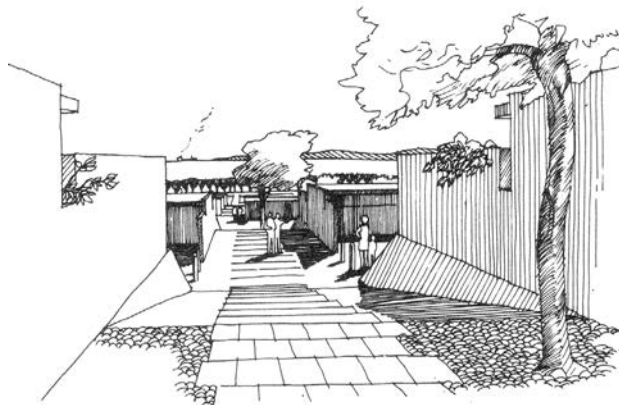
"Byen og bilen"

Egnspanrådet fyrede Kristian Larsen fra 1968. En hovedårsag hertil var nok hans modstand mod tunnelbane- og Søringsprojekt, men også mod planerne om en omfattende udbygning på Vestamager. Derfor måtte han regne med at skulle leve udelukkende af tegnestuen, som netop da stod uden opgaver. Så lavede han i 1968 et udspil der hed "Byen og bilen", som fulgte op på tunnelbanepjecen. Mens Generalplanafdelingens prognose lød på at de ca. 175.000 arbejdspladser i City omkring 1960 ville blive til 250.000 i 1980/2000, "kunne man i "Byen og bilen" ride op, at det aldeles ikke var nogen given ting at antallet af indbyggere, antallet af arbejdspladser osv i de centrale byområder skulle fortsætte med at vokse."

Den netop da udkomne og meget udbredte "Buchanan-rapport" spurgte "Hvordan kommer byen til at se ud når biltallet vokser og antallet af boliger og arbejdspladser er uændret eller vokser?" – og kom frem til et skrækszenarie i form af et meget omfattende motorgadenet. I "Byen og bilen" blev det stik modsatte spørgsmål stillet: "Hvordan skal byen se ud, hvordan skal dens tæthed være, og fordelingen af arbejdspladser og boliger, hvis vi går ud fra at det er det nuværende gadenet der alene skal bære den fremtidige trafik?..... Vi fik et lille beløb til at lave programmet til et projekt for Statens Byggeforskningsinstitut, men derefter blev det totalt druknet i petitesse-beregninger fra instituttets medarbejdere".

Bebyggelsesplan for Borupgaard

En stor opgave i sidste halvdel af 1960erne var en bebyggelsesplan for Borupgaard i Snekkersten. "Det er en af de få opgaver der ikke har noget med bykerner og sanering som introduktion at gøre. Den handlede om en lille herregård nordvest for Snekkersten station, som Tikøb kommune købte til udstykning. Jeg husker tydeligt at arkitekt Ole Helveg kom med forslag

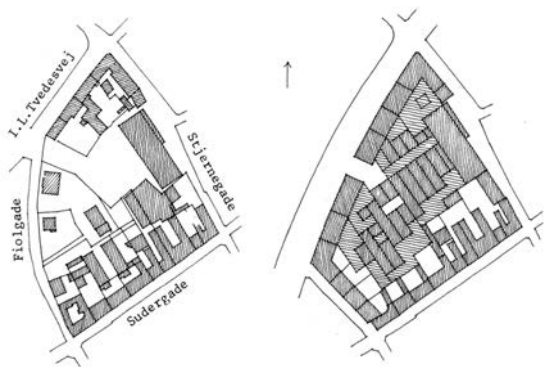

Bebyggelsesplanen for Borupgård, Tikøb kommune, skulle skaffe boliger med sundudsigt uden at bygge højhuse. Perspektiven viser en hovedsti ned gennem området med Øresund i det fjerne.

til kommunen om at bygge et stort højhus lige bag stationen. Kommunen blev tændt på tanken, den kunne øge udbyttet af grundkøbet gennem at maksimere antallet af boliger med udsigt over sundet.....Det blev noget af en udfordring, for vi påstod over for Tikøb kommune, at vi skam også kunne lave udsigt med en énetages bebyggelse. Og med lige så mange boliger. Det skulle vi så bevise. Det kunne vi i form af en terrassebebyggelse på det faldende terræn ned mod sundet. Så slap man for det kæmpehøjhus der."

Helsingør kommune

I fortsættelse af Borupgaard-opgaven ønskede kommuneingeniør Chr. Steen Petersen i Tikøb kommune, der i 1970 blev sammenlagt med Helsingør, at tegnestuen skulle være konsulent for den nye Helsingør kommune. Den gamle ingeniørstab i købstaden foretrak derimod ICP, og der blev så lavet en konkurrence på oplæg til dispositionsplanlægningen. Den vandt Åbenrå-tegnestuen ved at bruge problemstillingen fra "Byen og bilen" og fokusere på spørgsmålet om "Hvad kan der være i bykernen, hvis man holder på tingene som de er?" Med andre ord at give prioritet til de store bevaringsinteresser i bykernen. Vi kombinerede den med en målsætning om begrænset vækst i kommunen, hvor der var store landskabelige værdier.

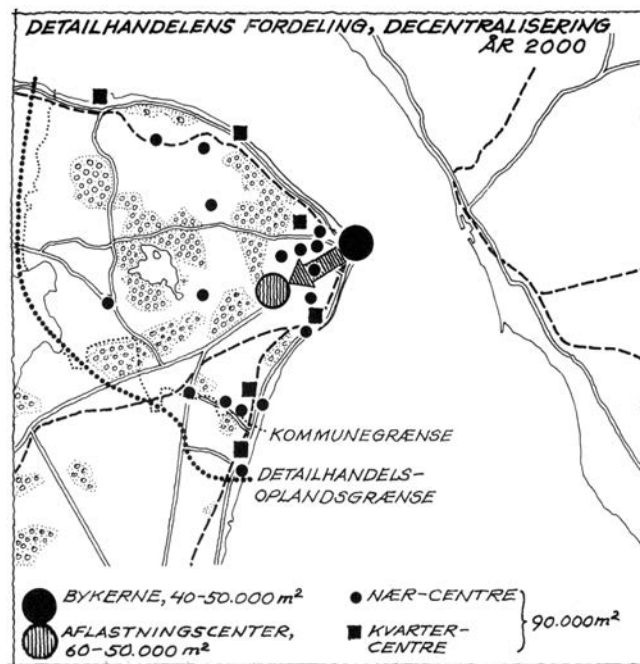

Kvickly, beliggende i bykernen, havde voldsomme udvidelsesplaner. 'Kvickly-karreen' før og efter den påtænkte udvidelse på ca. 18.000 m².

Perspektivplanens decentraliseringsmodel år 2000 foreslog et aflastningscenter på 60-50.000 m² sydvest for bykernen.

For at bevare bykernen foreslog tegnestuen et aflastningscenter ved Prøvestenen knap 3 km sydvest for bykernen. Det var en fordel at Helsingør ligger på et hjørne af Sjælland, så at mange forstads- og oplandsbeboere ville få kort afstand til aflastningscentret, hvis videre planlægning blev ICPs opgave. Den store Kvickly i bykernen, som borgmesteren var formand for, fik derimod kun meget begrænsede udvidelsesmuligheder. Og Helsingør gav afkald på at forlænge motorvejen fra sydvest hele vejen ind igennem byen til færgelærerne, betalt af staten. Kristian Larsen havde sat sig ind i forudsætningerne for Vejdirektoratets trafikmodel og kombinerede den med målsætningen om at der ikke skulle ske mere inde i bykernen, hvorved Vejdirektoratets 6-sporede motorgade blev tryllet ned til 2 spor.

I Helsingør var der indlagt omfattende offentlighed i planlægningen, og stemningen på borgermøderne var klart for både den begrænsede vækst i kommunen og en decentralisering af centerfunktionerne, hvilket nok var afgørende for at borgmesteren kom i mindretal i byrådet. At starte med et indledende strategisk oplæg var også et nyt eksperiment, der blev udmøntet i en "perspektivplan for 2000". Begge dele kom til at danne inspirationskilde til 1975-loven om kommunelægning. Ligesom selve

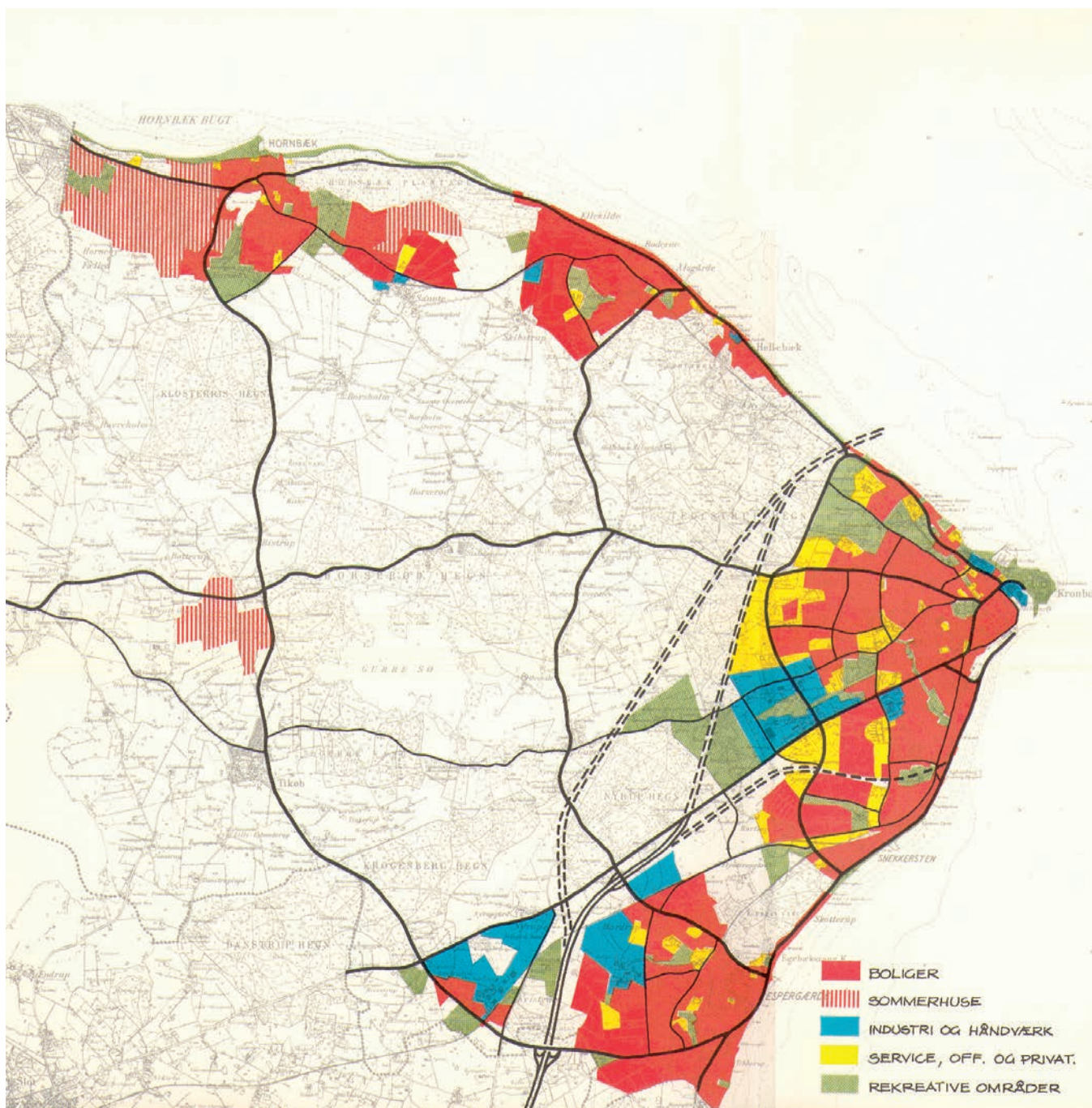
planen med bevaret bycenter + aflastningscenter blev prototype på dette princip.

Selvom borgmesteren senere fik tegnestuen fyret, er planen stort set blevet gennemført, endda med de fleste af bykernens gader omdannet til fodgængerstrøg

Som følge af kommunesammenlægningerne i 1970 henvendte en række nye storkommuner sig til tegnestuen med ønske om dispositionsplaner, der også kom til at indeholde bevarende bykerneplaner med centerbegrænsning: Søby, Kerteminde, Skive og Ribe. De tre førstnævnte blev der lavet færdige dispositionsplaner for, mens samarbejdet i Ribe brød sammen på grund af uenighed omkring et indledende debatoplæg.

Skive

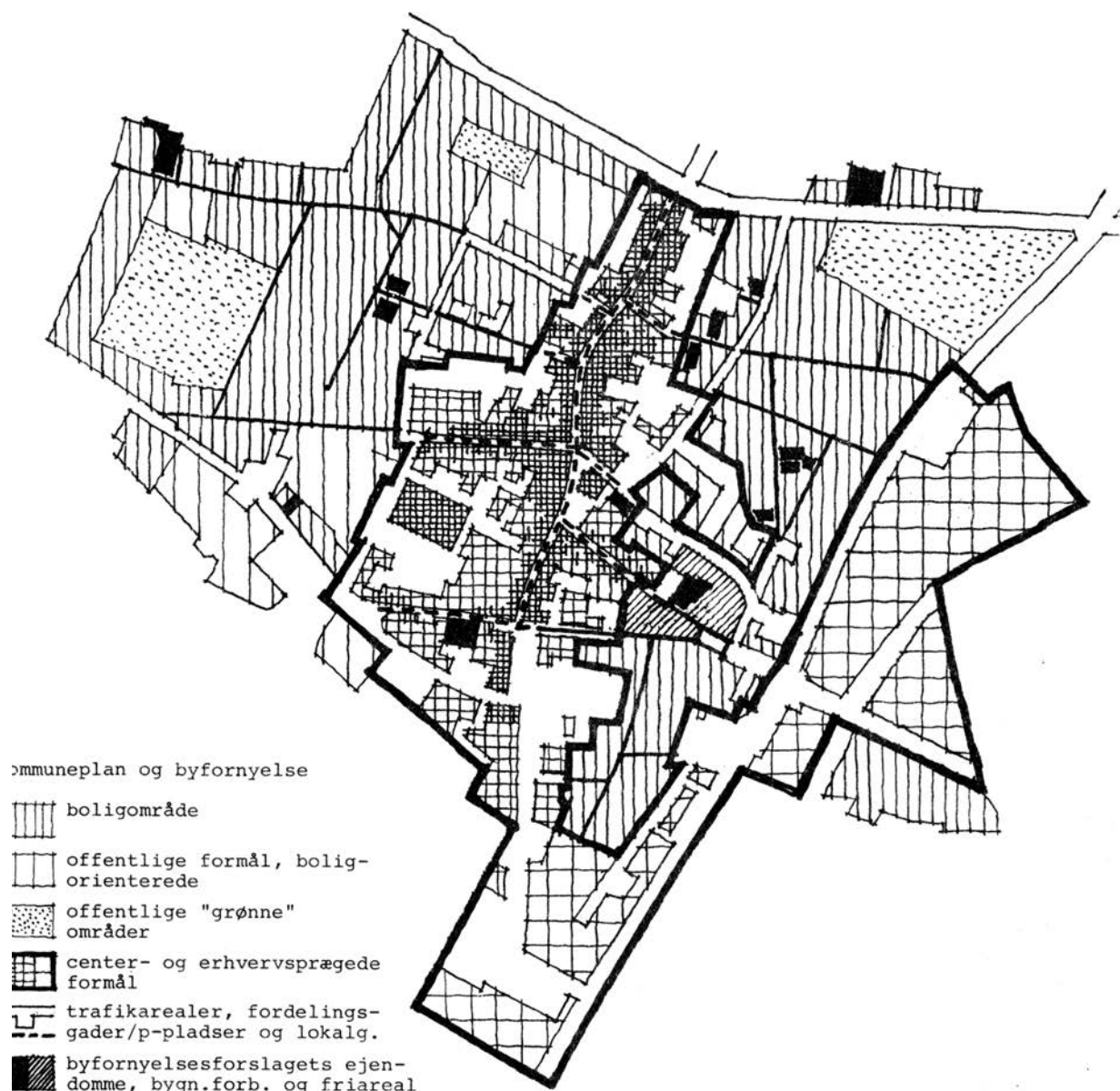
I Skive, hvor tegnestuen allerede i 60'erne havde lavet bebyggelsesplaner for to nye bydele, arbejdede man nu bl.a. med trafiksanering i bykernen. Baggrunden herfor var det udviklingsarbejde som Kristian Larsen sammen med civilingeniør Jens Kofoed havde udført på DTU og som var den direkte årsag til færdselslovens paragraf 40. Loven gjorde det muligt at arbejde bredere med trafiksanering. I Skive ville Vejdirektoratet have et gadegennembrud tværs igennem

Helsingør dispositionsplan 1973-85 fulgte perspektivplanens decentraliseringsmodel. Bykernen blev skånet og der blev udlagt areal til et aflastningscenter på 'Prøvestenen', hvor Kongevejen og ringvejen mødes.

bykernen, bl.a. for at lette forholdene for den øst-vest kørende gennemfartstrafik. Tegnestuen prøvede at klare det uden gennembruddet ved hjælp af paragraf 40, udmøntet i en sænkning af hastigheden i bykernen for at presse gennemfartstrafikken ud på den ydre ring. Men det ville Vejdirektoratet ikke gå med til, og kommunen gav sig, gennembruddet blev gennemført. Jens Clemmensen: "Vi lavede i

virkeligheden et forsøg, hvor vi spærrede hele bykernen af og lavede samtlige gader i bykernen til sivegader, dvs gader hvor der måtte køres, men kun på de gåendes præmisser. Så blev der lavet en trafiktælling som viste at hele manøvren faktisk havde fjernet en hel del trafik også på den ydre ring. Vi havde hele tiden fået at vide, at det ikke kunne lade sig gøre. Vi ville få en overbelastet ring, som ikke kunne bære det. Men

Skive bymidte. Illustration fra Planstyrelsens vejledning nr. 7 om kommuneplan og byfornyelse. Som det fremgår af den sorte og den tæt-skraverede signatur valgte Skive kommune en såkaldt 'spredt byfornyelse'.

det viste sig simpelthen at trafikken faldt, og det må have at gøre med at det i bykernen stadig var muligt at sive igennem. I virkeligheden viste hele forsøget og regnestykket at man ikke behøvede at udvide ringen for at nedtone trafikken i hele bymidten. Om de har opretholdt gennemslivningsmuligheden i alle gader ved jeg ikke."

Kristian Larsen: "I Skive arbejdede vi også med en byplan for hele bykernen. En såkaldt rammebyplan, som skulle danne grundlag for en spredt byfornyelse. Altså hvor man ikke gik frem karré for karré, men simpelthen tog de dårligste huse først. Vi gik faktisk først i gang i Nyborg og sidenhen i Skive. I Nyborg var der ikke noget betalt forsøg knyttet til, men det blev der i Skive. Men forsøget fik ikke lov

at løbe færdigt, for undervejs fik kommunen transformeret hovedparten af både forsøgs- og saneringsstøtten til et alderdomshjem, som var lidt nødlidende. Og der brugte de så pengene i stedet. Boligministeriet vendte ryggen til dette misbrug af både forsøgs- og saneringsstøtten."

Beskrivelse af byfornyelsen i nogle udvalgte byområder

I slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 80'erne lavede tegnestuen en ret stor beskrivelse af byfornyelsen i nogle udvalgte byområder i Aalborg, Lemvig, Århus, Odense og København (Østerbro), finansieret af Byggeriets UdviklingsRåd. "Så blev Arne Gaardmand

i Planstyrelsen interesseret i at få lavet en debatpjece om byfornyelse..... Og sådan en lavede vi, dog uden Odense. Men selv om (Planstyrelsens vicedirektør) Edmund Hansen havde skrevet under på at det var et debatoplæg og at det var vores ansvar, og at meningerne aldeles ikke var ministeriets, så da de fik den lagt på bordet, kunne de ikke klare mosten. Den var for uartig.....Det var Edmund der stoppede den. Så fik vi besked om at skrive de der og de der ting om – de var for hårdt formuleret. Så sagde vi det samme, som vi havde sagt til Slagelse-borgmesteren: Så måtte de sgu selv gøre det. Så har de lavet den færdig med vores illustrationer og med 90% af vores tekst, og alle de uartige steder har de hældt lidt ordgrød ud over. Vi er ikke nævnt som forfattere, men der står ”På baggrund af et oplæg fra Byplantegnestuen Kristian Larsen, Per Gjerding og Flemming Jørgensen, ved arkitekt m.a.a. Jens Clemmensen”.”.

Konkurrencer

Tegnestuen deltog kun i få konkurrencer, der ikke førte til præmiering, men kun til to indkøb og én hædrende omtale. ”Alle vores konkurrencer har været udformet som provokationer og protester mod konkurrencegrundlaget..... Og det vinder man ikke konkurrencer på.”

Byopfattelse, planlægningsteori og inspiration

Konsulentfirmaets – dvs først og fremmest Kristian Larsens – planlægningsteorier er i det foregående præsenteret, sådan som de er blevet udviklet i forbindelse med tegnestuens vigtigste opgaver. De må ses som en videreføring af de ideer, Kristian Larsen sammen med Gert Moltke og andre medarbejdere udviklede i årene 1958-60 i Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn. Også her kom de til den opfattelse at den gamle bykerne under påvirkning af den forventede økonomiske og befolkningsmæssige vækst, arealbehovene og bilismen ikke ville kunne fortsætte som storbyens ubestridte hovedcenter uden en helt uacceptabel ombygning. De argumenterede derfor i ”Principskitsen” (1960) for at der blev etableret meget store aflastningscentre, som bedst kunne placeres i vestlig retning. Ifølge ”1. Etapeplanen”, som

fra 1963 blev den gyldige regionplan, skulle et første sådant center påbegyndes i Høje Taastrup. Tankegangen blev videreført af det ny Egnspanråd i ”Regionplan 1973”, som planlagde yderligere tre storcentre mod nordvest og sydvest.

Hvor har tegnestuen fået sin inspiration fra? Udover at reagere på Buchanan-rapporten kommer inspirationen kun igennem arbejdet i Egnspansekretariatet, hvor kilderne var Alfred Råvads ”Borgmesterbogen” fra 1929 og Erik Ib Schmidt (i en redegørelse i 1959 fra Det Økonomiske Sekretariat), og ”udviklingen foregik i hvert fald ikke hos den kommitterede”. Lignende ideer om begrænsning af bykernernes vækst og udvikling spirede imidlertid frem adskillige steder på samme tid, bl.a. i Paris og Rom. Og uden samlet planlægning skød shopping malls og senere edge cities op langt fra de amerikanske byers bykerner – hvilket dog bestemt ikke var tegnestuens ønskedrøm.

Tegnestuens og især Kristian Larsens styrke lå i selv at udvikle planlægningsteorier. Og de har oplagt haft stor betydning i dansk planlægning. Efter hans opfattelse forudsætter demokrati at synspunkter og argumenter fremsættes klart over for befolkning og politikere, så at de har et ordentligt fagligt grundlag at tage stilling ud fra. ”Man skulle være med til at inspirere de politiske opdragsgivere”. Og det har han kompromisløst gjort sit til.

Kristian Larsen er født med et mindre spastisk handicap, der i denne forbindelse også har haft sine fordele. Han har været nødt til at finde en mundtlig form med korte og klare sætninger – der har vist sig at være letforståelige og ”gå rent ind”. At han også har irriteret mange, fremgår af at mange kunder hurtigt har afbrudt forbindelsen med tegnestuen.

At Kristian Larsen har været værdifuld for planlægningsdebatten i Danmark er der ingen tvivl om. Det har bl.a. manifesteret sig ved at en række planlæggere gjorde en del af ”Byplan” i 1981 til en slags festskrift i anledning af hans 50 års fødselsdag.

Faktasider vedr. Byplantegnestuen Åbenrå 29

Kort karakteristik

Tegnestuen ”Byplanarkitekterne Gjerding, Jørgensen og Larsen” blev oprettet i 1959 på baggrund af Per Gjerdings tegnestue, der var startet i 1958. Anledningen var opgaver for hhv. Værløse, Skagen, og Københavns Kommune, forslag til dispositionsplaner, som Den Kommiterede i Byplansager opfordrede kommunerne til at løse med konsulentbistand.

Tegnestuen blev etableret i lejede lokaler først i Strandgade 39 og fra 1961 i Åbenrå 29, København K. Tegnestuen holdt til på denne adresse indtil 1989, hvorefter den blev nedlagt i 1991. Undervejs udvidedes og indskrænkedes med andre lejemål i ejendommen.

Fra 1963 trak Flemming Jørgensen sig ud i perioder for at løse opgaver i Indonesien, Kenya og Filippinerne, og fra 1980 trak Per Gjerding sig ud for at blive stadsarkitekt i Greve Kommune. På dette tidspunkt skiftede tegnestuen navn til ’Byplantegnestuen Åbenrå 29’.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

Hædrende omtale: Asiatisk Plads 1973

Indkøb: KAB’s jubilæumskonkurrence –

Byfornyelse på Østerbro, København, 1970

Indkøb: Sanering i Holbæk (ca. 1980/85)

Anden virksomhed

Flere af tegnestuens ejere og medarbejdere deltog i andre aktiviteter. Kristian Larsen var frem til 1968 halvtidsansat ved Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn og fra 1969 lektor ved Danmarks Tekniske Højskole. Han var medstifter af og bestyrelsesmedlem i ”Yngre Byplanlæggere af 1960” (YB60). Den var aktiv for faglig debat

mellem konsulenter og offentligt ansatte og for at yngre medarbejdere blev inddraget i chefernes samtaler med de politiske opdragsgivere. Da YB60 tre år senere blev omdannet til Foreningen af Byplanlæggere (FAB) var han i bestyrelsen til ca. 1980, heraf fire år som formand.

Kristian Larsen er æresmedlem i FAB. Per Gjerding var næstformand i Danske Arkitekters Landsforbund ca. 1975-80. Flemming Jørgensen har i en årrække undervist på Kunstakademiets Arkitektskole.

Litteratur og arkivalier

Nielsen, Bent Anker (1970): Byfornyelse.

Ingeniørens Ugeblad, nov.

Voss, Bent (1971): Sæby dispositionsplan.

Byplan, 23, 4, 118-121.

Larsen, Kristian (1972): Kommentar til byfornyelsesproblematikken. I Michael Varming (red.): Byfornyelse. Gyldendal.

(1981): Kresjan, artikelsamling i anledning af Kristian Larsens 50 års fødselsdag. Byplan 33, 1, 10-25.

Larsen, Kristian (1981): Saneringsslagsmålet. I debatbogen Bedre byer at bo i, Vindrose.

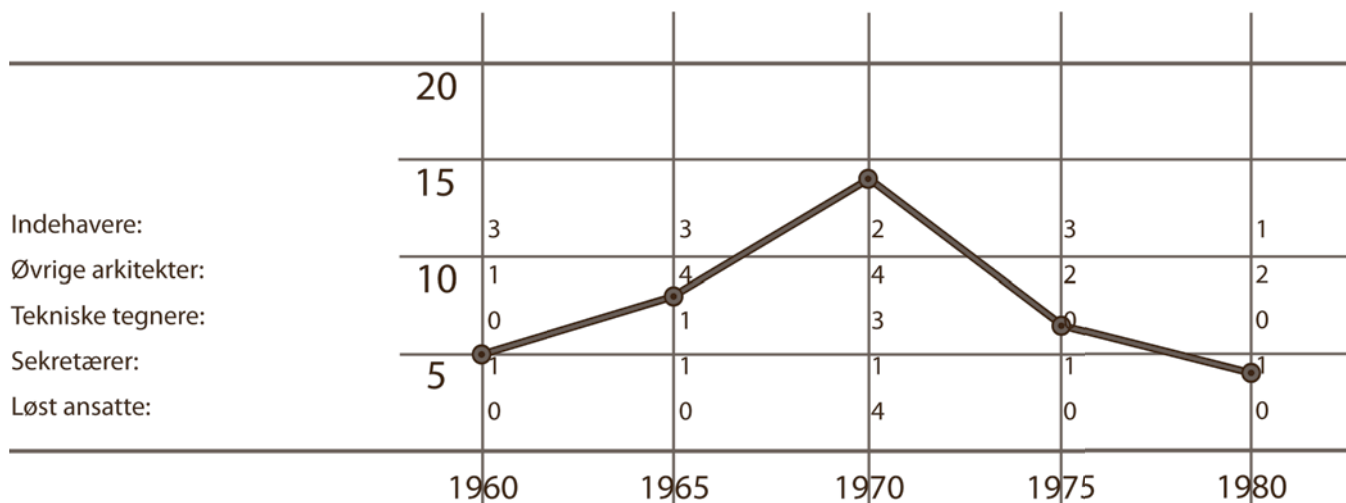
Ott, Stefan med kværulogisk bistand fra Roy Draiby og Kristian Larsen (1984): Forrige generation har til enhver tid haft en usædvanlig dårlig smag ... Byplan 36, 4, 153-155.

Dræbye, Tage & Larsen, Kristian (1985):

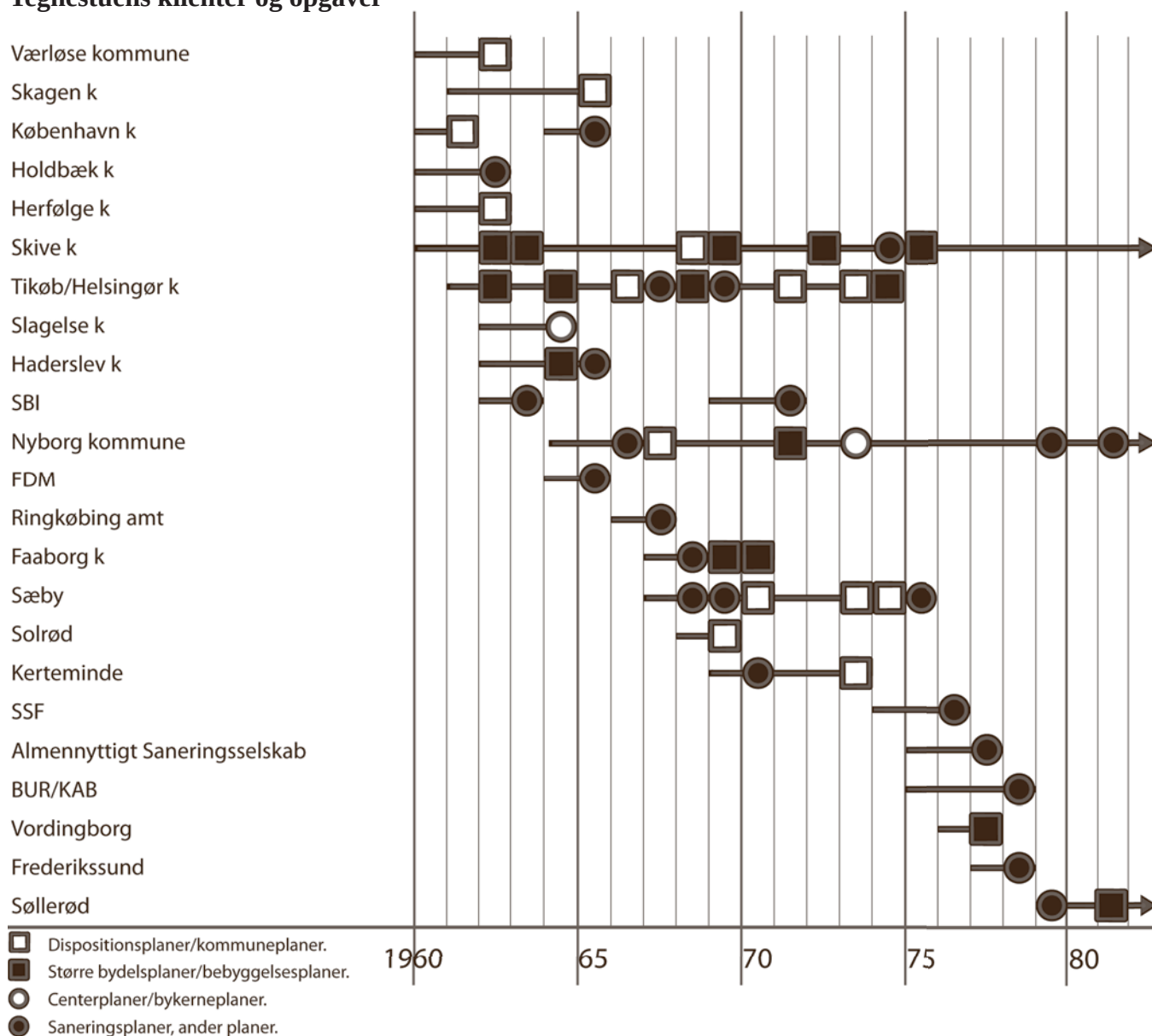
København, Folketingets dilemma. Byplan 37, 4, 128-129 og 151.

Intet samlet arkiv

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

Scherning Dybbros og Knud Haastrups tegnestue

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Scherning Dybbro og Knud Haastrup den 19. marts 2010 og supplerende skriftligt indlæg af 10. februar 2011 om tegnestuens 5 mest betydningsfulde arbejder.

Tegnestuen blev oprettet 1961, efter at de to stiftere Scherning Dybbro og Knud Haastrup havde vundet 1. præmie i et par arkitektkonkurrencer: Boligområdet Nørreskov i Værløse samt et butikscenter og en bypark i Skovlunde.

Begge var på det tidspunkt ansatte i Skaarup & Jespersen i et dengang frodigt miljø af unge byplanarkitekter, ”de unge byplanløver”, blandt andre Ib Andersen, Elith Juul Møller og Ole Svensson, der alle senere skilte sig ud med selvstændige tegnestuer, og jeg selv i al beskedenhed. Vi konkurrerede indbyrdes og også med firmaet Skaarup & Jespersen, hvor vi var ansatte, i hvad der dengang blev udskrevet af byplankonkurrencer.

Dybbro & Haastrups første ”tegnestue” var spisebordet derhjemme. Senere flyttede man ud

i stadig større lokaler og til allersidst ind i Indre By omkring Rundetårn og Købmagergade.

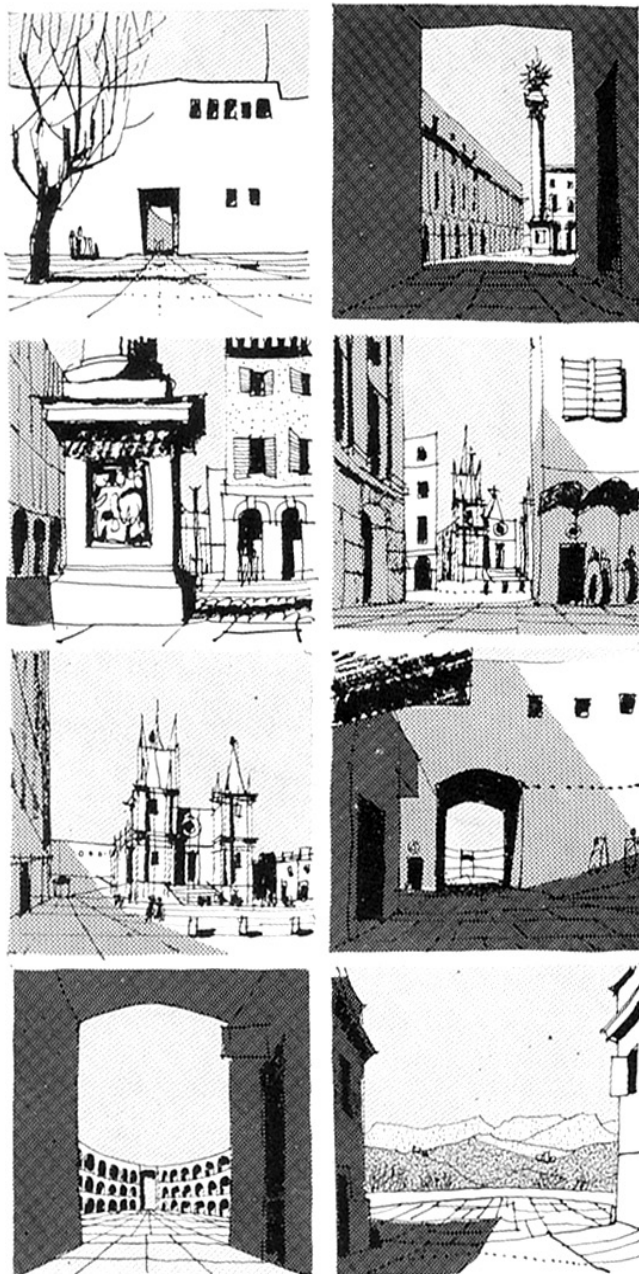
Den faglige baggrund, de første år

Konkurrencerne var den direkte anledning til etablering af en tegnestue. Det var ”mad på bordet”, penge til finansiering af en selvstændig virksomhed. Men den faglige baggrund, nemlig den samme som for alle ”Tordenskjoldsgades soldater” var nok så vigtig¹.

Scherning: ”Det var den tilgang til faget, som vi fik hos Steen Eiler Rasmussen, Peter Bredsdorff og Ole Thomassen, som belærte os om Patrick Geddes, Lewis Mumford, Clarence Stein, Ebenezer Howard, Thomas Sharp (med bogen ”the Anatomy of the Village”) og Gordon Cullen. Det var også Peter Bredsdorffs beretninger om de første socialistiske utopister med idealbyer som Sunlight, Cadbury og Newark. Og det var i høj grad de engelske New Towns, der interesserede os.

Jeg har nogle gange beskæftiget mig med den angelsaksiske og den kontinentale byplanskole som to helt forskellige størrelser. Og det var ikke den kontinentale med franske Georges-Eugene Haussmann og tyske Camillo Sitte, der

¹ Tordenskjoldsgade var på den tid hjemsted for Dansk Byplanlaboratorium og arkitektskolens byplanafdeling.

Gordon Cullens bog "Townscape" har været en af tegnestuens inspirationskilder. Her en side fra bogen med et af de karakteristiske bevægelsesforløb gennem et byområde.

Anders Nyvig, trafikingeniør var begge optaget af Radburn. Og Poul Jørgensen, stadsingeniør i Glostrup som Scherning og Knud arbejdede for både som ansatte hos Skaarup & Jespersen og i eget firma, rejste til USA med det formål at opleve Radburn live.

Historien går, at han tog på grupperejse med en eller anden "hønseholderforening", men vel ankommen til USA fulgte sit eget program.

Men det var ikke kun vej- og stisystemet, som tegnestuen arbejdede med. Som de begge siger: "Al respekt for landinspektører, bestemt, man kan misunde dem deres uddannelse. Men som arkitekter arbejdede vi også med bebyggelsens placering i landskabet, dens placering i forhold til veje og stier, i forhold til sollyset og meget andet".

Økonomisk havde tegnestuen "held i sprøjten". De startede med de penge, ca. 15.000 kr. der kom ind som præmie i den først vundne konkurrence. Når man så også fik tildelt opgaven, var økonomien sikker nok.

I de første år var begge desuden ansat som lærere på deltid hos Peter Bredsdorff på Kunstakademiets Arkitektskole. Det var jo undervisningsjob, hvor man ikke, som når honoraret skulle hentes hjem hos kommunerne, hver måned skulle fremsende en regning. De penge kom af sig selv.

Ser man i øvrigt på økonomien i tegnestuens sager, er det først senere, at de kommunale budgetter strammer til. I disse første år fik man som byplanarkitekt lov til meget mere end senere hen. "Man fik lov at gå linen ud".

Tegnestuens faglige profil

De to indehavere har peget på 5 projekter som karakteristiske og særligt betydningsfulde for tegnestuen. De har også begrundet hvorfor, og

interesserede os. Dem lærte vi først senere at kende".

Knud tilføjer: "Blandt de konkrete inspirationskilder kan især nævnes Gordon Cullens ideprojekt og hans bog "Townscape". Også planen for Hook i England betog os. Den står nu i vores bibliotek som en laset bog, hvor ryggen er slidt helt i stykker".

De første udstyknings- og bebyggelsesplaner

Trafikstrukturen var et andet af den tids store byplanemner med den amerikanske by Radburn som inspiration. Hans Hartvig Skaarup og

de har beskrevet planerne. De tegner et ultrakort rids af tegnestuens faglige profil.

1. Nørreskov Park (1961 – 65)

”Boligområde i Værløse. Tegnestuens første opgave – efter 1. præmie i en offentlig arkitektkonkurrence.

Det svagt kuperede landskab er fremhævet ved boliggruppernes placering på terrænets højeste partier med friholdte lavninger imellem. En bred landskabskile fører fra de nære skovlandskaber helt frem til bymidten. Boligerne er samlet i mindre grupper, der hver består af en rækkehuslænge mod vest, hvor den gennemgående tagflade markerer terrænet, og fritliggende parcelhuse mod øst, hvor hver gruppe er kantet af levende hegn med hver sin karakteristiske planteart. De interne adgangsveje og –pladser er kantet af klippede bøgehække, og alle huse har tegltage.

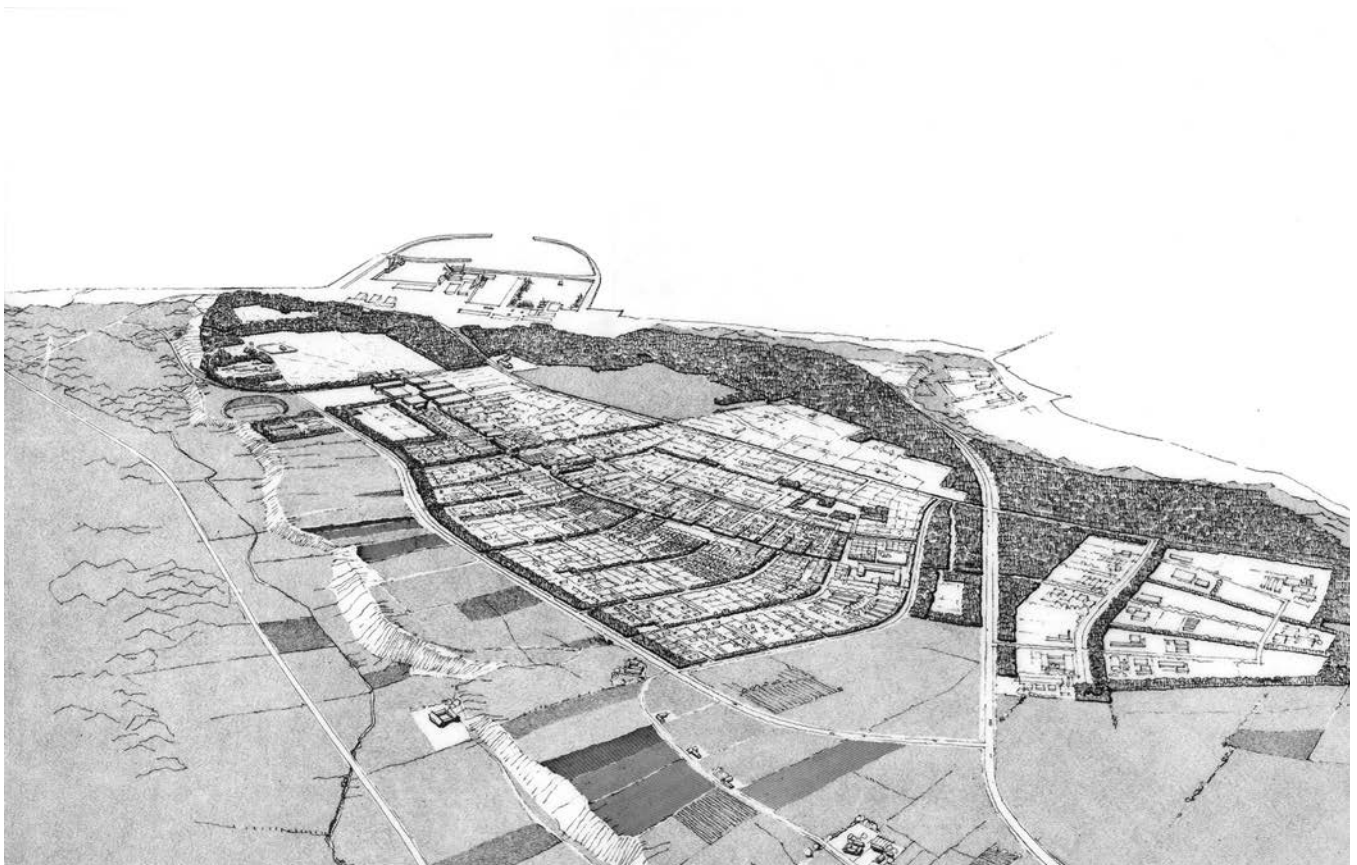
Samspillet mellem bebyggelse og landskab, blandingen af forskellige bebyggelsesarter,

opdelingen i mindre grupper, ensartede tagmaterialer, terræntilpasningen og en karaktergivende beplantning er træk, der kan genfindes i mange af tegnestuens senere arbejder”.

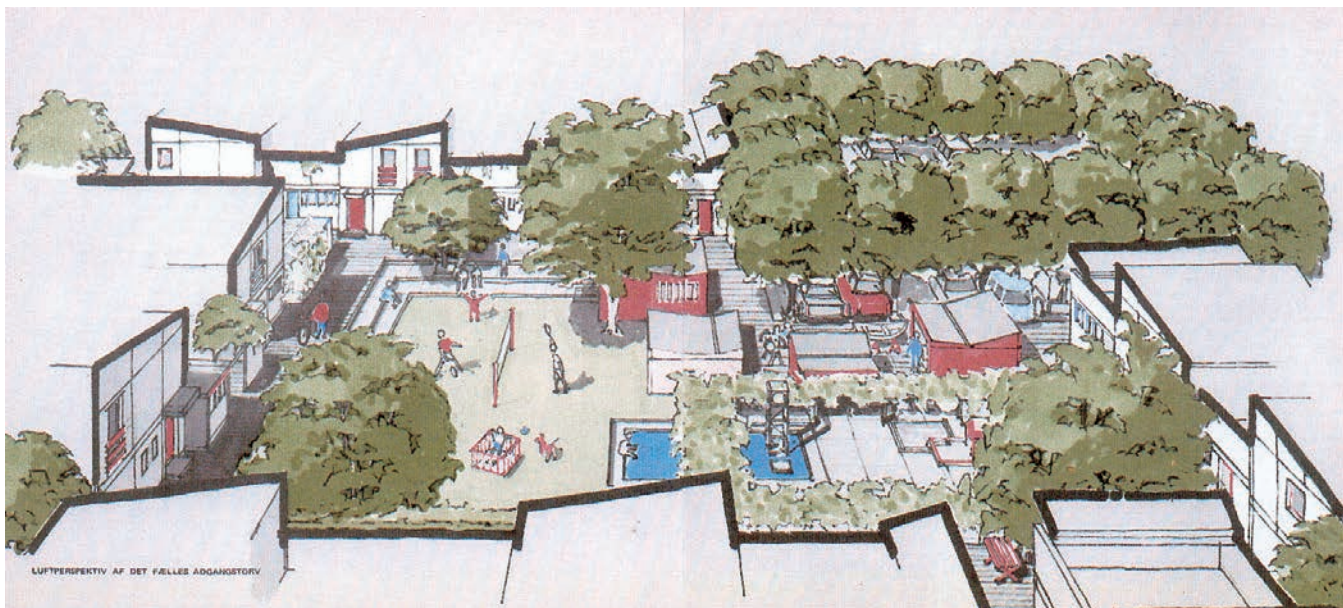
2. By ved Hanstholm havn (1963 – 66)

”Planlægningen af en helt ny by er en sjælden opgave, der på flere punkter adskiller sig fra almindelig byplanpraksis. Især den store usikkerhed om byens væksttempo, dens kommende størrelse og det fremtidige boligbyggeris fordeling på bebyggelsesarter er en udfordring.

I planen fastlægges et grundlæggende udbygningsprincip. Omkring en vest-øst gående hovedsti anvises en vækst i etaper fra vest mod øst, og der åbnes mulighed for i de enkelte etaper at tilpasse fordelingen mellem parcelhusbyggeri og tættere boligbebyggelse til den til enhver tid aktuelle efterspørgsel – med den tætte bebyggelse nærmest hovedstien. Byens centrale områder foreslås således udviklet som et bilfrit

Hanstholm. I planen foreslås en etapedelt byvækst omkring en vest-øst gående hovedsti.

Luftperspektiv af det fælles adgangstov for en boliggruppe.

Dette hierarki af større eller mindre adgangs- og opholdarealer – af ”landsbyforter” – er karakteristisk for flere af tegnestuens arbejder

Planen er aldrig blevet realiseret, og området er nu bebygget efter helt andre retningslinier, men planen satte sig spor som et ofte benyttet skoleeksempel”.

4. Dispositionsplan for Næstved kommune 1971 – 77

”En af de sidste dispositionsplaner før kommuneplanerne. Indgik blandt andre i udvalgsarbejdet forud for kommuneplanloven, hvor borgerinddragelse blev et vigtigt emne.

Planen omfatter hele kommunen, ikke kun byen, som de tidligere dispositionsplaner, men også landområderne. Den bygger på omfattende forundersøgelser, efterfulgt af debatoplæg med hovedspørgsmål og alternative planmuligheder for såvel hovedstruktur som forskellige delområder, borgermøder, sammenfatning af debatten og endelig udarbejdelse af plandokumenterne.

Denne procesorienterede arbejdsmetode har stort set dannet paradigme for rækken af tegnestuens efterfølgende kommuneplaner”.

5. Individuel tæt/lav (1963 – 80)

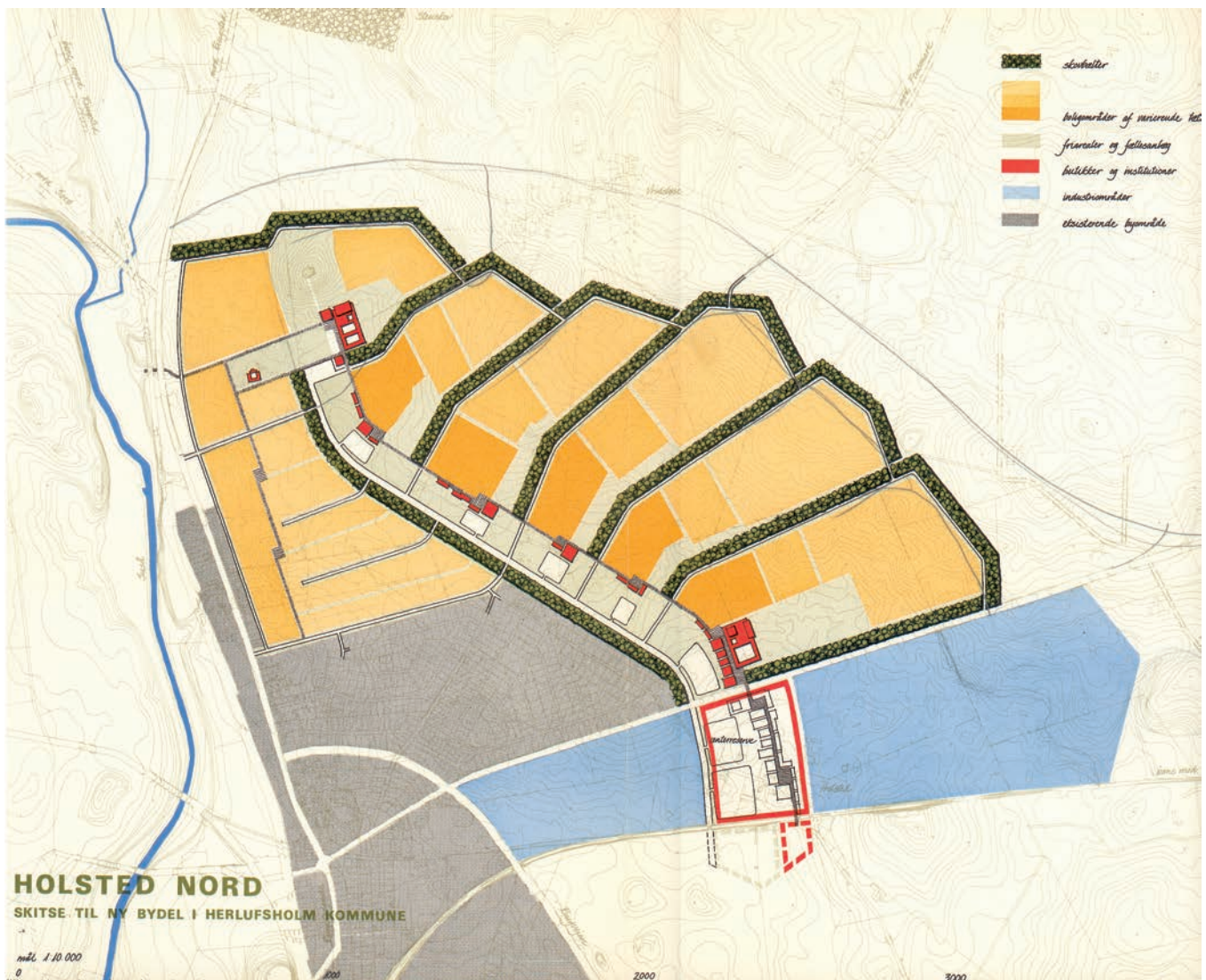
”Som et alternativ til 1950ernes og 60ernes udbredte parcelhus-bebyggelser udarbejdede tegnestuen planer for individuel tæt/lav bebyggelser i en lang række kommuner. Hensigten var at tilføre haveboligerne en række bymæssige kvaliteter: Nærhed og kontakt til naboerne, overskuelighed, grundlag for fællesanlæg og en bymæssig kontakt. Målet var også at holde haveboligens pris nede, ved at grundene blev mindre (ned til 400 m²) og de fælles veje og ledninger kortere. Endelig sikredes mulighed for individuel udformning af det enkelte hus.

For Statens Byggeforsknings Institut (SBI) udarbejdede tegnestuen i 1977 publikationen: Parcelhuset som tæt/lav.

Dispositions- og kommuneplaner

Tegnestuen har aldrig udarbejdet egentlige regionplaner, men som andre deltaget i udarbejdelsen af fælleskommunale oplæg til de nye regionplaner i begyndelsen af 1970erne.

På Lolland-Falster var Sven Allan Jensen konsulent for en del af kommunerne, tegnestuen for andre. Der deltog man i et fælles forløb med henblik på at samle alle kommunernes ønsker til den kommende regionplan.

Holsted Nord, Næstved. Forslag til hoveddisponering af ny bydel, 1967.

Stubbekøbing dispositionsplan (1965 og 73) er tegnestuens første dispositionsplan overhovedet. Planen fra 1965 er en yderst beskeden sag, men et betydningsfuldt eksperiment. 1973-planen, som omfatter hele den sammenlagte storkommune, er mere omfattende og indeholder bl.a. et første forsøg på udformning af en forundersøgellesmodel, som med udviklingen af senere dispositions- og kommuneplaner næsten skulle gå hen og blive den mest centrale del, også for kommunerne selv.

Næstved dispositionsplan (1972) er allerede omtalt. Den blev bl.a. brugt i debatten under forarbejderne til den kommende kommuneplanlov. Ikke mindst ideen om at

fremlægge alternative forslag som indledning til processen med udarbejdelsen af en kommuneplan blev gennemprøvet.

Frederikssund kommuneplan (1978) var en af de allerførste, som så dagens lys. Sammen med IKP's kommuneplan for Lyngby dannede den model for, hvordan en kommuneplan kunne skrues sammen.

Som oplæg til planen samlede man ca. 400 mennesker til borgermøde på Sundby skole. Udbygningsmulighederne blev præsenteret i en lidt primitiv men effektiv 8 mm smalfilm. Og der blev diskuteret fremtid og plan for Frederikssund både i plenum og grupper.

Hvor IKP's kommuneplan for Lyngby kort fortalt handler om udviklingen inden for kommunens forvaltningsområder, handler kommuneplanen for Frederikssund typisk om den fysiske eller ligefrem arkitektoniske form på kommunens forskellige bydele.

Planlægning for nye byer

Planen for Hanstholm by (1966) var plan for en helt ny by, en mindre købstad. Arkitekt Arne Gaardmand fra Boligministeriets kommitterede i byplansager var formand for et statsligt udvalg, der var ansvarlig for udarbejdelsen af en plan for byen ved den nyetablerede fiskerihavn. Dybbro & Haastrup udarbejdede planen i tæt samarbejde med udvalget.

Værløse Vest (1970) er på samme måde plan for en helt ny, selvstændig, ny forstad. Den blev udgivet som bog til stor glæde for mange yngre arkitekter og arkitektstuderende. Den blev et forbillede på samme måde som planen for Hook (en New Town i England 1965). Værløse Vest blev i lighed med planen for Hook aldrig ført ud i livet.

På en af bogens allerførste sider er der en illustration fra en studietur i Dubrovnik, Jugoslavien. Hans Hartvig Skaarup har nævnt samme kilde til inspiration ved planlægningen for Avedøre Stationsby. Er der en parallel?

Knud: "Der kan godt være en parallel. Skaarup var lærer på studierejsen til Dubrovnik. Jeg husker, at jeg sad på Skaarup & Jespersens tegnestue og arbejdede med de første skitser til Avedøre Stationsby. Vi kæmpede med opgaven, men pludselig en morgen kom Skaarup med ideen om en "bymur" af etagehuse omkring en tæt/lav boligbebyggelse (se note 66 side 43)."

I mange af tegnestuens planer er der elementer fra Dubrovnik: Overensstemmelsen mellem landskabet og byens form, muren eller den klare grænse til det omgivende land og den sammenbindende hovedgade med institutioner og fællesanlæg.

Derudover har tegnestuen lavet plan for ny,

selvstændig forstad til Næstved, Holsted Nord (1967). Den blev udstillet på forårsudstillingen på Charlottenborg, men som Værløse Vest ikke realiseret i sin oprindelige form.

Bymidte- og bevaringsplaner

Det er planerne for ny by og for de mange udstyknings- og bebyggelsesplaner, man kender Dybbro & Haastrup på. Det er ikke for deres bymidte- og bevaringsplaner som i Næstved (1973) og Holbæk (1978).

Det var planer for mindre bykvarterer, hvor det handlede om at bygge nyt på en måde, hvor det nye f.eks. med taghældninger, materialer og proportioner skulle tilpasses en eksisterende bebyggelse. Eller det var planer for udhuling af en eksisterende karré f.eks. for at skaffe plads til parkering, men igen på en måde, hvor den eksisterende karréstruktur blev bevaret.

I Maribo blev det til en rigtig bymidteplan, en fornuftig bevaringsplan baseret på en registrant. Det var dengang, man rev alt ned, der ikke længere duede teknisk set. I Maribo lykkedes det dog at redde halvdelen af husene.

1960ernes vilde kehraus

Det var højkonjunktur. Byerne voksede mere end nogensinde tidligere. På et tidspunkt nåede boligbyggeriet i hele Danmark op på ca. 50.000 boliger årligt.

Antallet af byplanlæggere var begrænset til byplanarkitekter i ganske få konsulentfirmaer og med næsten ingen ansatte i kommunerne. Der var nok at lave til og med kommunesammenlægningerne og planlovreformen i begyndelsen af 1970'erne. Man søgte sammen i et frodigt fagligt miljø og gerne i dialog med konkurrenterne.

På et tidspunkt opstod "Rundetårns tegnestuer" som en kreds af byplankonsulenter med Ib Andersen & Juul Møller, Dybbro & Haastrup, Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen. Man "stod på skuldrene af hinanden, smed ting i nakken på hinanden, læste hos hinanden og tyvstjal engang imellem".

Byplankonsulenterne udgjorde en hel lille familie. Når f.eks. konkurrenceprojekterne var afleveret sent om aftenen på Hovedbanegårdens postkontor (lukkede ene af alle postkontorer kl. 23.00), blev afleveringen fejret hjemme på en eller anden af tegnestuerne. Der kunne alle så mødes til fredsommeligt, hyggeligt samvær måske med en udveksling af synspunkter og ideer i forbindelse med konkurrencen eller faglig snak over en øl.

Man gik ikke ”på strandhugst” eller altså ”stjal kunder fra hinanden”. Blev man tilbudt opgaver, som en kollega havde arbejdet med, blev vedkommende ringet op, om han eller hun havde fået sit honorar og altså havde afsluttet forretningerne med den pågældende kunde på en ordentlig måde.

Men konjunkturerne vendte

Med kommunesammenlægningen og planlovreformen blev der rundt omkring i de nye, mere slagkraftige kommunale forvaltninger ansat byplanfolk. Så røg nogle af tegnestuens medarbejdere derud ofte som ledere af byplankontorerne.

Det kastede omvendt nogle konsulentopgaver af sig. Det var disse kolleger, der sammen med mange andre blev inviteret til tegnestuens årlige nytårskur i januar.

Senere frem til og omkring 1980 strammede det til med økonomien. Tegnestuen var færdig med flere af de store byplanopgaver efter kommunesammenlægningerne og planreformen, men sad stadig tilbage med 20 ansatte i Købmagergade.

Ledelsen planlagde ”at mande ned”, og så var det jo opmuntrende, at 5 medarbejdere: Jørn Boldsen, Carsten Thure Nielsen, Peter Juul Jeppesen, Ole Hæstrup og Hans Thyge Petersen lykkedes at etablere sig med egne, levedygtige tegnestuer.

Både Scherning og Knud har undervist på Kunstakademiets Arkitektskole. Desuden

har Knud deltaget med foredrag og anden undervisning bl.a. på Byplanlaboratoriets kurser på Den Kommune Højskole i Grenå.

Men måske har de stadig flere ansatte på tegnestuen og den ovenfor beskrevne knopskydning blandt byplankonsulenterne været tegnestuens største bidrag til efteruddannelse af flere byplanarkitekter og fagets videre udvikling.

Konsulent og kunde

Kommunerne var den altdominerende kundegruppe.

I første omgang fik man arbejde gennem arkitektkonkurrencer. Senere kom opgaverne gennem tegnestuens gode ry og bekendtskaber. Eller man fik opgaver via Boligministeriets kommitterede i byplansager, der ude i kommunerne, når de syntes, der var brug for konsulenthjælp, kunne pege på et antal tegnestuer, den kommitterede mente magtede opgaverne.

Til at begynde med havde kommunerne måske blot haft en forventning om, at de med konsulentens hjælp kunne efterkomme lovgivningens formelle krav. Senere opdager de, at de faktisk kunne bruge konsulenten til at løse egne påtrængende problemer.

I denne tidlige periode vi taler om, var konsulenten meget tæt på politikerne, sad ved bordet i kommunalbestyrelsen og/eller de relevante udvalg. Og som udefra kommende neutral ekspertise kunne konsulenten ofte bedre end embedsmændene i forvaltningen gå mere frimodigt ind i debatten.

Der var dog undtagelser, negative som positive.

Der var eksempler på forvaltningschefer, der også mente at skulle være forvaltningschefer for konsulenten, dvs. at alle planer, gode råd og vejledning skulle formidles til politikerne ikke af konsulenten, men af forvaltningschefen.

Planlægning og borgerdeltagelse

Bladrer man tilbage i planerne fra 1960 til 80

er der sket en kolossal udvikling, ikke mindst i fremstillingsteknikken. Nogle af de første planer var håndskrevne. Nogle blev duplikeret eller reproduceret som lustryk.

Scherning Dybbro: ”Lad mig nævne en af Sven Allan Jensens planer fra en omegnskommune til Aarhus. Det er en lidt finere udgave af Skaarup & Jespersens og Sven Allans konkurrenceprojekt for Humlebæk (se note 66 side 38). Den omfatter 3 stk. lustryk, håndtegnet og håndskrevet, - sådan! Jeg har gemt den i mange år. Den blev jævnligt hentet frem til inspiration i vores arbejde. Endnu et eksempel på hvordan vi som konkurrenter udvekslede materiale og brugte hinanden”.

Senere sker der noget nær en revolution i kommunikationen med borgerne. Det starter på flere forskellige måder. Arkitekterne har sågar været ude at stemme dørklokker f.eks. for at berolige stakkels, gamle mennesker, at der nu kom en plan også gældende for deres hus, og nu skulle de ikke blive forskrækkede.

Senere igen blev borgerdeltagelse mere sofistikeret. I Næstved og Værløse Vest kørte showet i biografen. Det var før planlovreformen, hvor borgerdeltagelse blev lovfæstet. I Frederikssund efter kommuneplanloven blev der som omtalt optaget en 8 mm smalfilm. Her kunne borgeren se byen vokse efter forskellige, alternative mønstre.

Ny teori og metode

Også forundersøgelserne blev stadig mere raffinerede. Senere fulgte et opgør med dele af indholdet i planerne fra den tidlige, alt for primitive form for funktionalisme. Man går fra adskillelse til blanding af funktionerne, også boliger og erhverv. Og man gør op med en (alt for) vidtgående differentiering af trafikken.

Tegnestuen ændrede som alle andre teori og metode. Men man bevarede interessen for ”bydesign”. Byens form og struktur, oplevelsen af byens fysik og dens mangeartede tilbud til borgerne har for Dybbro & Haastrup altid været det helt væsentlige.

Fotos fra Nørreskov Park, 50 år efter

Faktasider vedr. Scherning Dybbros og Knud Haastrups tegnestue

Kort karakteristik af tegnestuen

Blev oprettet 1961, efter af Scherning Dybbro (SD) og Knud Haastrup (KH) sammen vandt 1. præmie i konkurrencen om et boligområde, Nørreskovpark i Værløse og senere også i konkurrencen om et butikscenter og en bypark i Skovlunde.

Blev etableret i lejede lokaler i Hyskenstræde, København K 1961 – 68; Krogsgade, København Ø 1968 – 75; og siden i Købmagergade, København K.

Var interessentskab med SD og KH som ligeværdige indehavere i hele perioden. De trækker sig senere i 1993 som indehavere, men arbejder fortsat på tegnestuen nogle år endnu. Tegnestuen består den dag i dag, dog opkøbt af ingeniørfirmaet Niras.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer.

1. præmier: Boligområdet i Nørreskovpark, Værløse 1961; butikscenter og bypark i Skovlunde 1962; boligområder i Ringsted 1963; Næstved bymidte 1970; boligområde i Sorø 1974; og boligområde i Toksværd, Holmegård kommune 1979.

2. præmier: Boligområde i Reykjavik 1961; center i Bjerringbro 1963; boligområde i Herning 1965; og byplan i Jyderup 1976.

3. præmie: Boligområde i Humlebæk 1961.

Har desuden udstillet på forårsudstillingen på Charlottenborg 1968 og 1971.

Anden virksomhed.

SD: Undervisningsassistent ved Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen 1962 – 69; medlem af konkurrenceudvalget hos Danske Arkitekters Landsforbund 1977 – 81; og medlem af tidsskriftet Byplans redaktionsudvalg 1986 – 90.

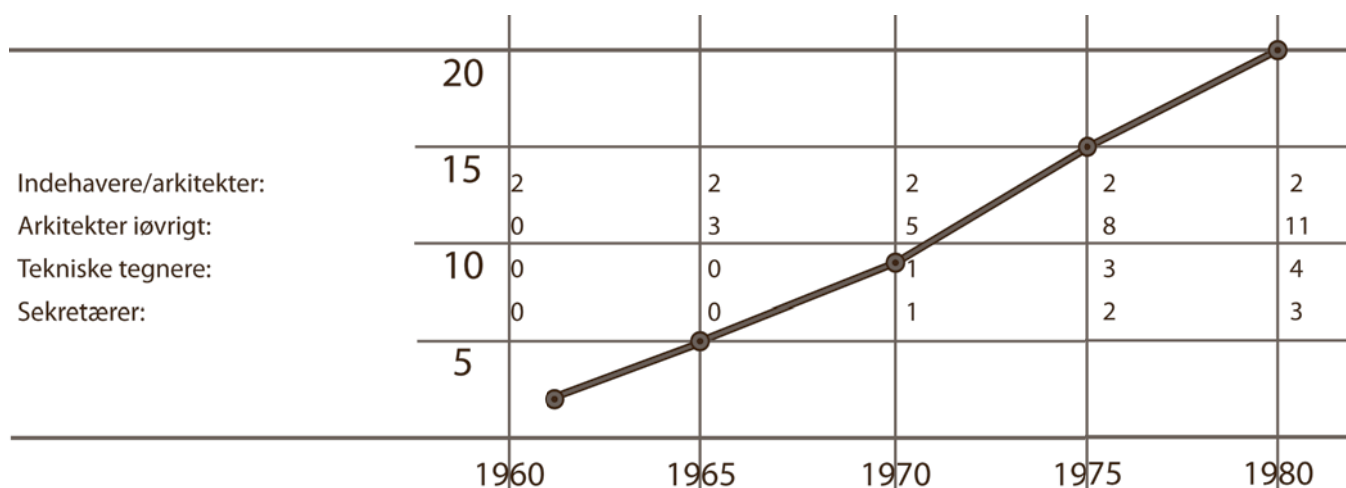
KH: Undervisningsassistent ved Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen 1962 – 71; medlem af honorarudvalget hos Danske Arkitekters Landsforbund 1973 – 75; og censor ved Arkitektskolen i Århus 1982 – 89.

Litteratur og arkivalier.

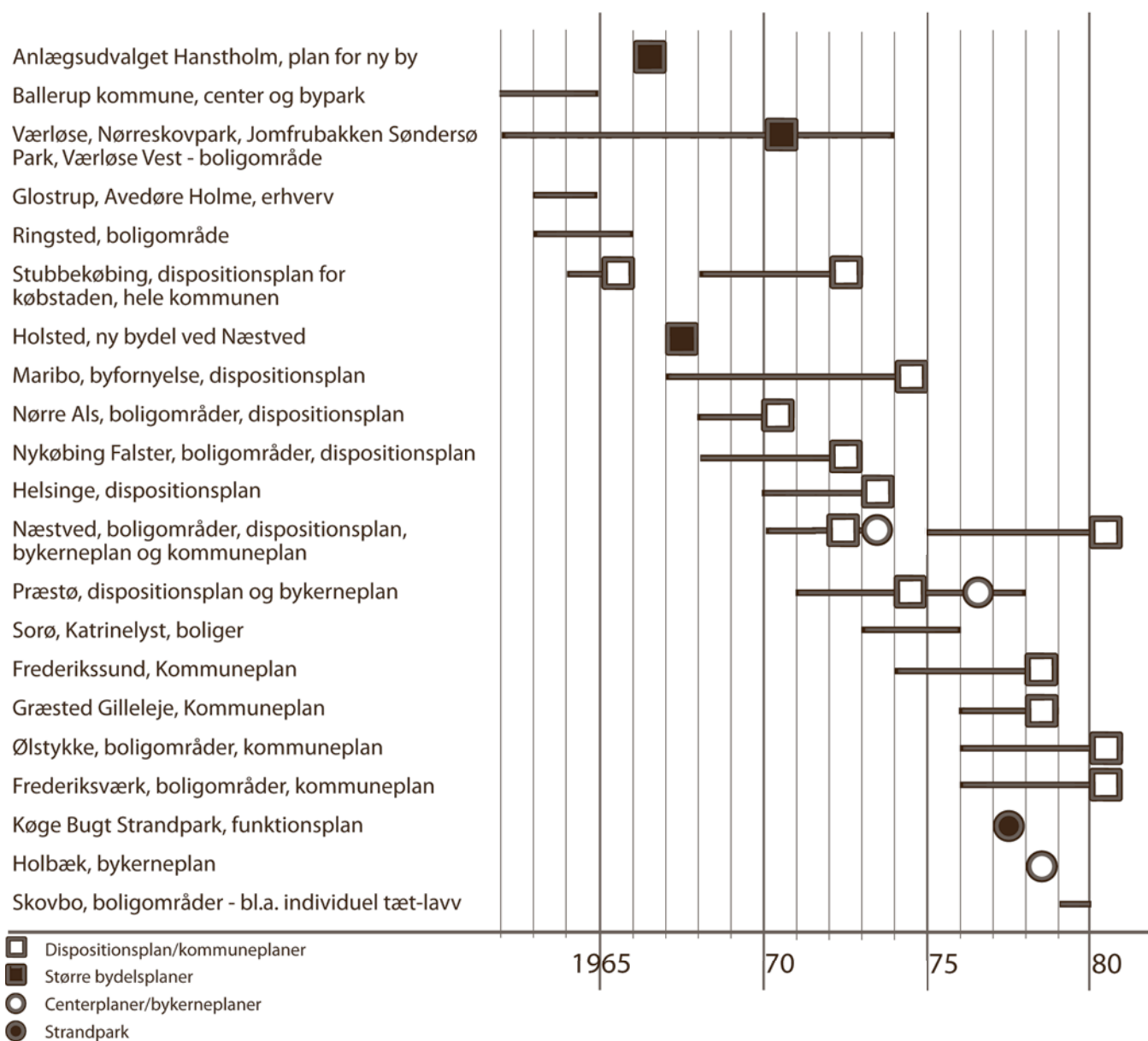
Parcelhuset som tæt/lav, for Statens Byggeforsknings Institut 1977; Planlægning af nye boligområder, for Planstyrelsen 1981; Fortætning af parcelhusområder, for Planstyrelsen 1984
Knud Haastrup og Jens Clemmensen (1989): Bo i by, eksempler fra hele landet. Dansk Byplanlaboratoriums skriftserie nr 37. København.

Arkiv hos Niras.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

Hillerød, bykerne:

Illustrationsplan. Hillerød bykerne og grænseområder, 1975. Et af planens formål var at bevare og udvikle bykernens arkitektoniske kvaliteter og det enestående samspil med slotssø og slotsområde. På planen ses bl.a. et forslag til en sti langs Slotssøen.

Planen, som forudsatte etablering af aflastende lokalcentre i vækstområderne, indgik i dispositionsplanlægningen i en lang årrække. Alligevel blev den i begyndelsen af 90'erne suppleret med et storcenter "Slotsarkaderne", som blev søgt indpasset på et ældre industriareal umiddelbart syd for hovedgaden. Flere større butiksenheder har lagt sig i nærheden af dette, trods den trange plads.

Vibeke Dalgas, 2011

Vibeke Fischer Thomsens (Dalgas) tegnestue

Af Sven Illeris

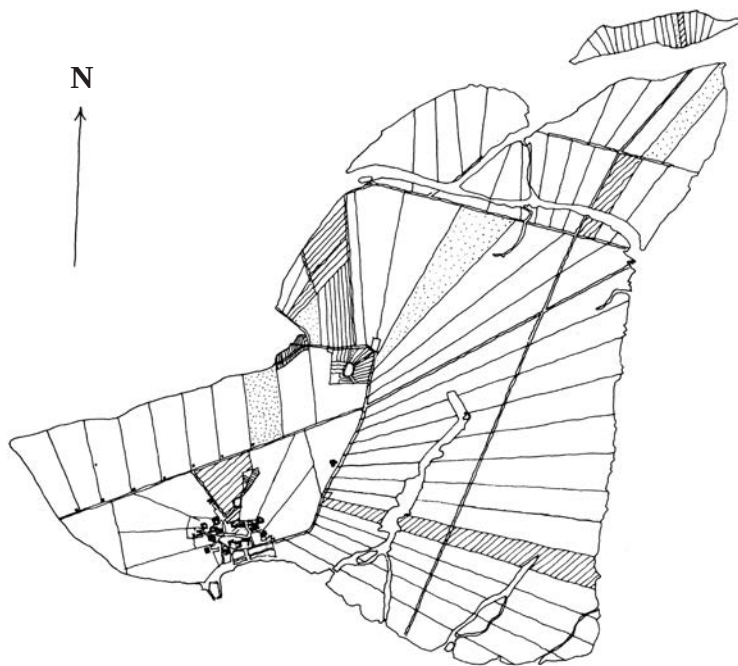
Kilder til denne artikel er først og fremmest et interview med Vibeke Dalgas i maj 2010. Dernæst flere af Vibeke Dalgas' skriftlige vidnesbyrd, bl.a. i Byplanhistoriske noter nr. 58 og 66 samt i Byplan, årg. 28 nr. 6, 1976. Faktaboksen er udarbejdet i samarbejde med Vibeke Dalgas.

Tegnestuens organisation og medarbejdere
Konsulentvirksomheden er oprettet i 1966 af arkitekt Vibeke Dalgas (f. 1933), der dengang hed Vibeke Fischer Thomsen, men efter sin skilsmisse tog sit pigenavn igen i 1981. Hendes baggrund var at hun efter sin afgangseksamen fra Kunstakademiets Arkitektskole i 1958 var blevet ansat ved Hillerød kommune og forstaden Frederiksborg Slotssogns kommune, dog med kommunernes hidtidige konsulent Peter Bredsdorff som chef og vejleder. Det var i realiteten en slags læreplads som konsulent, Vibeke Dalgas arbejdede hjemme og så kun sjældent Peter Bredsdorff.

Allerede i denne stilling tog Vibeke Dalgas fat på udviklingsarbejder, f.eks. udgjorde planen for Selsvang-kvarteret i slotssognet en af de første

med total trafikdifferentiering. Og i forbindelse med en byplanvedtægt for Elmegårdskvarteret i Hillerød kommune arbejdede hun med at udforme grundstørrelser og placere byggefelterne sådan at de dengang dominerende typehuse fik plads på grunden og maksimal sol fra syd eller vest.

De to kommuner blev sammenlagt i 1966. Dog blev det ikke muligt i den ny organisation at give Vibeke Dalgas et selvstændigt ansvar for byplanlægningen – hun antyder at det kunne skyldes at hun var kvinde. Imidlertid blev det aftalt at hun skulle oprette sin egen tegnestue med lokaler i Hillerød og med kommunen som kunde. ”Det var jo en fin start på egen virksomhed med nogle sikrede opgaver”. I øvrigt måtte Hillerød to år efter lave en stor byplanforvaltning. Vibeke Dalgas' tegnestue fik snart andre kunder og flyttede i 1981 til København, hvor de fleste ansatte boede, og hvor Vibeke Dalgas underviste på Kunstakademiets Arkitektskole. Den forblev en mindre tegnestue med højst 10 medarbejdere, altid flest kvinder i et ellers mandsdomineret fagområde. De ansatte var alle arkitekter, bortset fra en sekretær og en teknisk tegner. Tegnestuen blev ikke umiddelbart ramt af 1970ernes planlovsreform, da kunderne overvejende var små kommuner som ikke oprettede store tekniske forvaltninger. I interviewet nævner Vibeke Dalgas dog, at med de større krav til kommuneplaner og til

Matrikelkort fra Nyord 1968 (tv). Hver gård havde ca. 8-10 lodder; hvoraf ca 5 ha som agerjord på den høje del af øen og ca. 20 ha som eng på de lavere beliggende arealer.

Til højre ses landsbyen Nyord, der ligger i læ for nordenvinden på øens sydside. I 1968 var der stadig 19 af de oprindelige 20 gårde tilbage.

Undersøgelsen resulterede i, at en omfattende sommerhusbebyggelse blev forhindret, udarbejdelse af en bevarende byplanvedtægt for landsbyen, naturfredning af de vidtstrakte enge og bygningsfredning af nogle gårde og huse.

tegnestuernes kapacitet, der blev stillet efter planlovsreformen i 1970'erne, trappede hun gradvist ned. Da hun i 1988 blev professor i byplanlægning i Lund og flyttede dertil, nedlagde hun tegnestuen, som hun var forblevet eneindehaver af.

Opgaver og kunder

I en periode hvor byplanlægningen først og fremmest var optaget af nybyggeri og trafikforhold, var det Vibeke Dalgas' hensigt at hendes tegnestue for at undgå skævheder og ubalance i planerne skulle sammenfatte alle planlægningens fire hovedsektorer: De fysiske forhold, de funktionelle forhold, de sociale og psykologiske forhold og de administrative/økonomiske forhold. I realiteten førte det til at den efterhånden specialiserede sig i de dengang ofte stedmoderligt behandlede spørgsmål omkring mellemstore byers bykerner samt af små kommuner med bevaringsinteresser. I interviewet udtrykker Vibeke Dalgas det således: "Min

tegnestue har lige fra begyndelsen lagt en linie, hvor vi prøver at forene den nye planlægning med byens historie og baggrund". Med denne hovedinteresse måtte hun selv gøre sig sine erfaringer og udvikle sine løsninger.

Bevaringsplaner for øerne Nyord og Strynø

Det begyndte med bevaringsplaner for øerne Nyord (en opgave Vibeke Dalgas arbejdede med på Kunstakademiets Arkitektskole) og Strynø. Nyord-undersøgelsen blev sat i gang da en gård ville udstykke 300 sommerhusgrunde omkring den ellers velbevarede landsby, hvorfra kun 1 af 20 gårde var udflyttet. Undersøgelsen kom til at danne grundlag for en bevarende byplanvedtægt for landsbyen, 3-4 bygningsfredninger og en naturfredning af de udstrakte enge, der udgør størstedelen af øen. Og i de følgende år sendte kommunen alle sager vedrørende Nyord til høring hos Vibeke Dalgas.

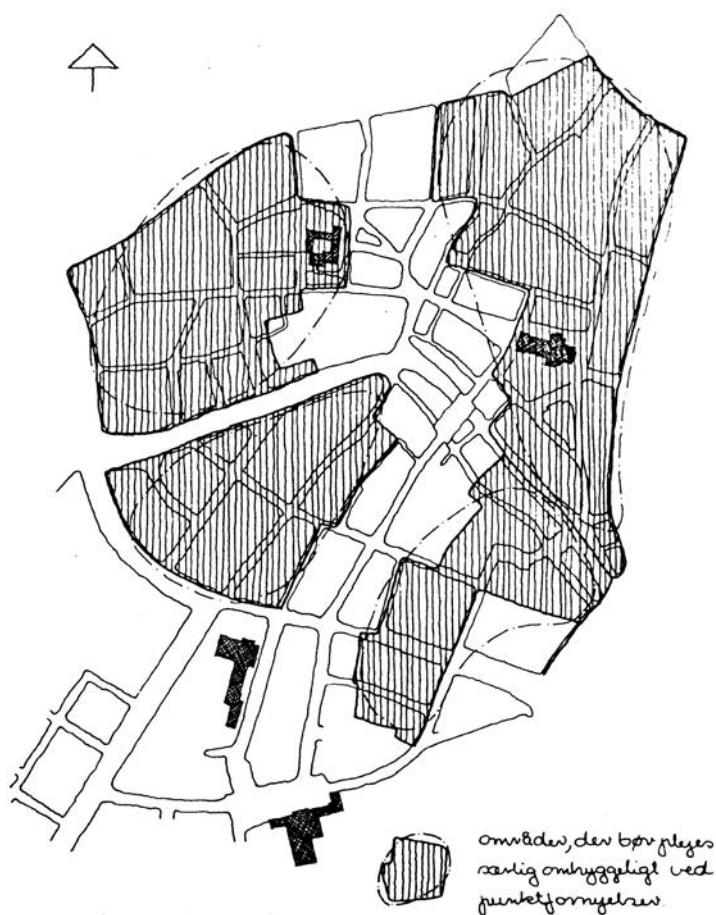
Ærøskøbing, bykernen. Forslag til en kombineret dispositions- og bevaringsplan for Ærøskøbing, 1971. Illustrationsplan for bykernen. Mod vest ses den nye indføring af Marstalvejen over Møllebakken og ned til havnen.

Denne linie blev fortsat i dispositionsplaner for Ærøskøbing (1971), Stenlille (1972) og Aakirkeby (1972) samt kommuneplanen for Rødekro (1984).

Ærøskøbing

Ærøskøbing er en af landets fineste og bedst bevarede gamle købstæder. Den havde ikke

noget større vækstpotentiale, den måtte leve af sine kvaliteter og attraktioner, ved turisme, kulturelle aktiviteter o.lign., og planlægningen måtte understøtte dette koncept. "På grundlag af mange registreringer og analyser fandt vi frem til en bevaringsplan for hele bykernen og en mulighed for fremtidig vækst mod vest. Det største problem var at amtet ville anlægge en ny

indførsel af Marstalvejen øst om byen, 30 m ude i vandet. Vi fandt imidlertid en vejføring vest om bykernen ned til havnen. Herved gav vejen dels adgang til den gamle by, dels til de nye byområder, og dels til havnen – samtidig med at turister kunne færdes fredeligt i hele bykernen. Der blev tinglyst bestemmelser om bevaring i bygningsvedtægten. Og den ønskede bevaring blev meget mere holdbar, når den blev støttet af dispositionsplanen og udgjorde en integreret del af denne. Kombinationen har vist sig så holdbar, at den holder den dag i dag”.

Bykerneplanlægning

Tegnestuens andet speciale var som nævnt bykerneplanlægning i større kommuner. Vibeke Dalgas havde i 1963 som ung arkitekt i Hillerød kommune – endnu med ringe indflydelse – oplevet at konsulenterne Skaarup & Jespersen, ICP og Anders Nyvig lavede en centerplan, der som de dengang store forbilleder, bykerneplanerne for Nakskov og Holstebro, regnede med stærkt stigende detailhandel og biltrafik. For at klare disse behov udlagde

Aarhus, konkurrence. Uddrag fra en ”programtekst”, der sad som en frise forneden på alle plancherne til konkurrenceprojektet om Aarhus bykerne, 1968. Projektet fik 2. præmie.

Projektet lagde op til aflastning og en begrænset cityudvikling i den gamle bykerne. Men de bestående miljømæssige og arkitektoniske kvaliteter skulle passes og plejes, så man kunne fastholde en attraktiv bykerne. F.eks. skulle man forsøge at kombinere en punktvis byfornyelse med restaurering og bevaring i størstedelen af bykernen i stedet for større indgreb og omdannelser.

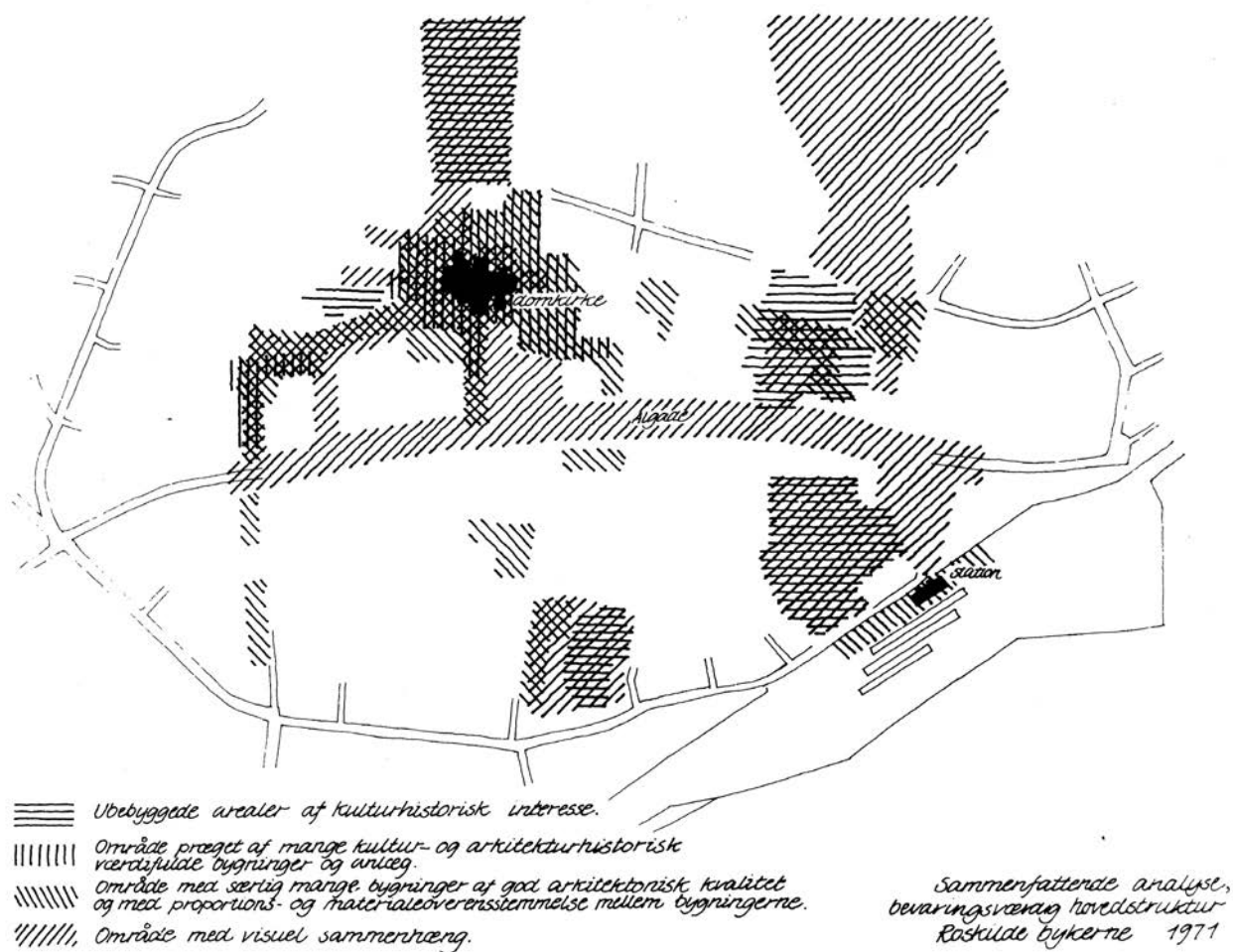
planen store parkeringspladser bag strøggaden Slotsgade, og store cirkulationsgader på alle sider – også langs bredden af Frederiksborg Slotssø – ad hvilke bilerne kunne komme til disse parkeringspladser.

Vibeke Dalgas var stærkt uenig i at man kunne stille så store forventninger til Hillerød bykerne, der grænsede direkte op til det fornemme slotsområde, og ”blev enig med sig selv om at man måtte arbejde meget mere nuanceret og individuelt med de forskellige bykerner”. Denne holdning var i overensstemmelse med Peter Bredsdorffs anbefaling om at skelne mellem hvad der er det typiske for byer, og hvad der er det specifikke ved de enkelte byer – hvilket giver mulighed for en individuel forståelse af hver by, og i Hillerød fører til en forståelse af slottets, slotssøens og slotshavens enestående kvaliteter.

Konkurrence om Århus bykerne

Dette fik tegnestuen lejlighed til at vise, da den deltog i en af Århus kommune udskrevet konkurrence om byens kerne, der blev afgjort i 1968. Tegnestuen vandt her 2. præmie med et projekt, der anfægtede egnsplanens tanke om et stort hovedcenter og to store aflastningscentre, og som ikke ville stille større krav til bykernen end den kunne honorere og ikke ville medføre store nedrivninger. Forslaget gav højere prioritet til en stilfærdig udvikling med udgangspunkt i de eksisterende kvaliteter end til store indgreb og skår i bebyggelsen.

Århus-konkurrencens 1. præmie gik til Skaarup & Jespersen og Sven Allan Jensen

Roskilde bykerne. Sammenfattende analyse af bevaringsværdier. Roskilde bykerne 1971.

Analysen viser hovedstrukturen, der ved sammenligning med andre byplanmæssige strukturskitser, som f.eks. af trafikstrukturer, kan afdække eventuelle konfliktpunkter.

i samarbejde med Anders Nyvig. De gik ind for en totalfornyelse af store dele af det gamle bycenter og udlæg af store parkeringsarealer og gadegennembrud. Vibeke Dalgas mener at "Århus i det store hele valgte at følge principperne fra 2. præmie-projektet". Jørgen Bunde, tidligere afdelingsingeniør i Århus kommune, bekræfter i Byplanhistorisk Note 63, s. 76, at borgmester Bernhard Jensen sikkert sørgede for at 1. præmieprojektet aldrig nød fremme.

Roskilde

En anden by, hvor der stod strid om bykernens fremtid, og hvor tegnestuen fik mulighed for at ytre sig, var Roskilde. Også her var der udarbejdet en meget ambitiøs centerplan, nemlig af Skaarup & Jespersen i 1967-68, som omtales

nærmere i artiklen om denne tegnestue. Der skulle ifølge centerplanen ske en stor forøgelse af butiksarealet, anlægges masser af parkering og flere nye fordelingsveje, bl.a. en ringgade nord for bykernen, der skar tværs gennem et fredet og arkæologisk interessant område nord for domkirken. Det viste sig imidlertid at der ikke var råd til investeringerne i vejanlæg og parkering. Desuden blev byrådet og mange borgere bekymrede for om der var taget tilstrækkeligt hensyn til de bevaringsværdige elementer i bykernen.

På den baggrund blev Vibeke Dalgas' tegnestue af Fonden for Bygnings- og Landskabskultur bedt om at undersøge bevaringsværdierne i hele bykernen og i et mere afgrænset område omkring domkirken. De resulterende debatoplæg

blev udsendt i henholdsvis 1971 og 1974. I undersøgelsen af bykernen blev der bl.a. – efter engelsk forbillede – udarbejdet en generaliseret analyse af bevaringsværdige strukturer, der skulle sammenholdes med centerplanens øvrige strukturskitser og herved afdække eventuelle konfliktpunkter.

Ny plan for Hillerød bykerne

Tegnestuens tredje væsentlige indsats i bykerneplanlægningen var en ny plan for Hillerød bykerne og grænseområder fra 1975. Baggrunden var at den omtalte centerplan fra 1963 aldrig var blevet gennemført – efter Vibeke Dalgas opfattelse af flere grunde: Byen kom for sent til at få de statslige vejtilskud som blev afskaffet ved kommunalreformen i 1970; der var slet ikke plads til de foreslåede omdannelser; Slotsområdet var ignoreret; og planen var helt løsrevet fra dispositionsplanlægningen. Tegnestuen fik overdraget dispositionsplanlægningen af bykernen og som led heri en justering af den gamle centerplan.

Metodeudvikling

I planlægningen af Hillerød bykerne blev der arbejdet indgående med metodeudvikling, herunder også med gennemførelsen: Hvordan de enkelte kommunale sektorer kunne bidrage til at nå målene. Desuden med offentlighedsfasen: Vibeke Dalgas har selv forestået samtlige de borgermøder, der blev afholdt før borgerinddragelsen blev lovfæstet.

Tegnestuen havde nær og løbende kontakt med de kommuner, der var kunder gennem en årrække, især med kommuneingeniørerne. Byggesagerne blev sendt til udtalelse hos tegnestuen. Der har ikke været store konflikter. Vibeke Dalgas forelagde selv planforslagene for politikerne. Det var også nødvendigt for at man kunne forklare planerne og høre hvad de forventede. Det var et tillidsforhold. Tegnestuen gjorde også meget ud af at lægge gennearbejdede budgetter, hvilket også var en forudsætning for at den kunne fungere. Tegnestuen lagde desuden et stort udviklingsarbejde i fremstillingen af rapporter og plancher.

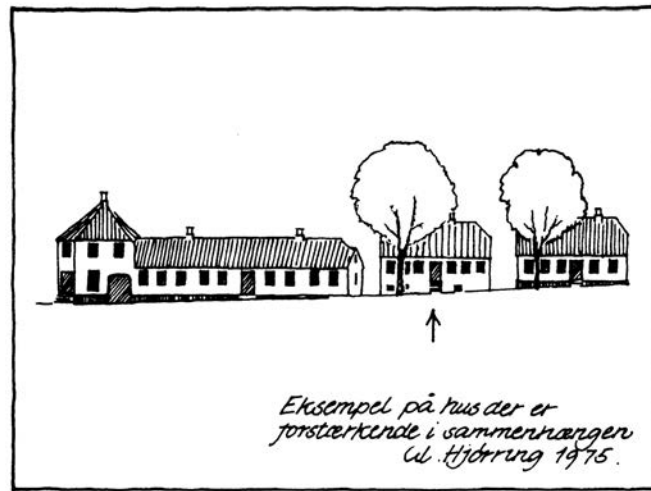
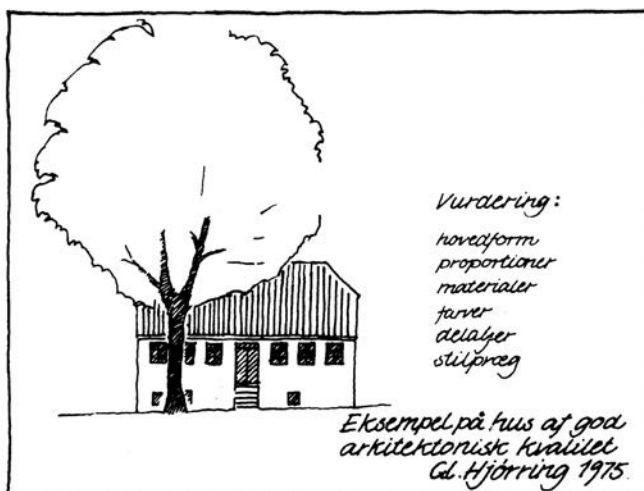
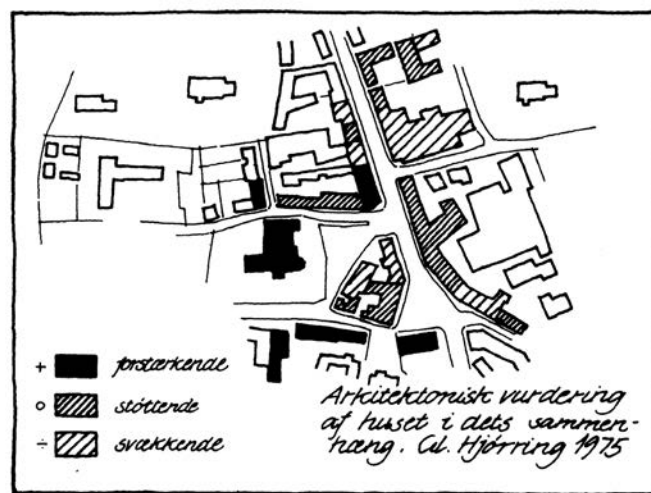
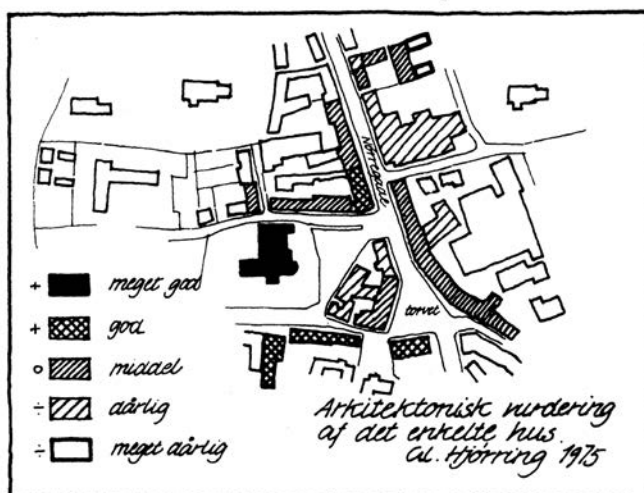
Tegnestuens linie førte til at den af Planstyrelsen blev bedt om sammen med Henrik Hvidtfeldt fra styrelsen at lave en vejledning for bevaringsplanlægning. Den var den første ”kommuneplanorientering”, og den kom i 1979. At netop Vibeke Dalgas tegnestue fik overdraget denne opgave må opfattes som en følge af hele det skift der var sket i diskussionen, især efter Århus-konkurrencen, siger hun i interviewet og tilføjer at også andre af de mindre tegnestuer kørte den samme linie, bl.a. Ib Andersen & Elith Juul Møllers og Kristian Larsens. ”Så skulle man have nogle strategier for det, og dem var jeg med til at udvikle”.

Kort efter blev tegnestuen også bedt om at deltage i udarbejdelsen af kommuneplanorientering nr. 3 om byfornyelse af ældre byområder.

Metodeudviklingen omkring kommuneplanlægning blev mere og mere nuanceret. ”Vi så jo planer, hvor man bare havde fokuseret på trafikken og overhovedet ikke tog sig af hvordan man behandlede landskab og fysisk form i byen. Så vi måtte arbejde med metodeudvikling i byplanlægning og i forståelsen af byen. Og alt sammen har jeg brugt i min undervisning igen og igen” siger Vibeke Dalgas i interviewet. Det blev også beskrevet hvordan en kommuneplan skulle gøre rede for hvor de bevaringsværdige miljøer lå, som det nu var krævet i loven.

Vejledningerne kan opfattes som forløbere for kommuneatlasserne, som var mere detaljerede; men de meget detaljerede atlasser var for svære, for store og for dyre for kommunerne at lave, og derfor kastede ikke ret mange kommuner sig over det. ”Den metode, jeg anviste i bevaringsvejledningen, var lidt enklere for planlæggerne. Den bestod af byplanmæssige registreringer og analyser, der kunne indgå som forudsætninger i planforslaget, og lagde vægt på en tydelig kartografi”.

Der foregik også udviklingsarbejde i forbindelse med bestillingsarbejder fra Fonden for Bygnings- og Landskabskultur og fra Fredningsstyrelsen

Kommuneplanorientering nr. 1:

To eksempler på byplanmæssige analyser fra "Bevaringsplanlægning", Kommuneplanorientering nr. 1. Formålet med disse var at vise en enkel og hurtig måde at udarbejde registreringer af bevaringsværdier på, uden først at skulle lave mere omfattende undersøgelser af bygningshistorie m.v.

Den ene analyse viser arkitektonisk kvalitet af det enkelte hus. Den anden arkitektonisk kvalitet af huset i sin sammenhæng.

Analyserne supplerer hinanden og fortæller meget om et område. Analyserne kan udføres med stor ensartethed af de fleste arkitekter.

samt i forbindelse med byplanvedtægter – bl.a. for sommerhusområder – i nogle af de kommuner hvor tegnestuen lavede dispositionsplaner.

En væsentlig del af udviklingsarbejdet skete i forbindelse med konkurrencerne, som tegnestuen hyppigt deltog i, selvom de ikke altid resulterede i præmier eller indkøb og aldrig gav overskud. Tegnestuen betalte selv medarbejdernes tidsforbrug dertil, og det gav også et godt sammenhold. I 1984 vandt tegnestuen sammen med Sven-Ingvar Andersson og nogle andre 1. præmie ved en international konkurrence i Paris

om byplanlægningen af Parc de Villette.

Anden virksomhed

Vibeke Dalgas har haft en omfattende faglig og organisatorisk virksomhed ved siden af tegnestuen. Desuden har hun deltaget i den offentlige debat, været en flittig skribent, virket som foredragsholder og ind imellem, når muligheden forelå, udfoldet sig som aktiv kunstner, fortrinsvis som tegner. Hun har f.eks. været medlem af malergruppen "Billedquintetten" og udstillet sammen med denne flere gange.

Den vigtigste eksterne faglige aktivitet var deltids-undervisningen på Kunstakademiets Arkitektskole i København, først på Byplanafdelingen 1967-72 og derefter på Afdeling for Restaurering. Da Vibeke Dalgas i 1988 blandt 16 ansøgere blev valgt som professor ved Universitetet i Lund, var begrundelsen ikke alene hendes planlægningsarbejde, men også undervisningserfaring og kunstneriske virke.

Blandt de øvrige aktiviteter gennem årene kan nævnes deltagelse i Arkitektforeningens virksomhed, tidsskriftet Arkitektens redaktion, Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse og udvalg, Dansk Komité for Byhistorie og Akademiets Jury og Byplanlæggerudvalg, m.m. Hertil nogle tillidshverv som f.eks. deltagelse i udenlandske konferencer og møder samt dommer i arkitektkonkurrencer o. lign.

Det var i øvrigt Vibeke Dalgas, som i 1982 fik idéen til nedsættelse af Byplanhistorisk Udvalg, der står som udgiver af nærværende publikation. Hun har været medlem af udvalget siden da.

Byopfattelse, planlægningsteori og inspiration

I forbindelse med tegnestuens opgaver er der allerede sagt meget om dens holdninger og teorier, som var stærkt markeret omkring udvikling af planlægningens generelle metoder, bevaring, nænsom byfornyelse og nuanceret bykerneplanlægning.

Trods alt sit arbejde med disse formål udtrykker Vibeke Dalgas i interviewet at "det stadigvæk er et problem at man ikke ved hvad byplanlægning er for noget". Det hænger efter hendes mening sammen med "en glidning i opfattelsen af bybegrebet. Den traditionelle by, som voksede lidt mere pragmatisk, men beholdt sine rum og sine sammenhænge (blev afløst af) den funktionalistiske byplanlægning som blev fuldstændigt annekteret i lovgivningen fra 1938 og udviklet i senere vejledninger. Den medførte jo en arealmæssig opdeling af byen, en zonerings af byen, en arealseparering, som i og for sig var ret nødvendig, men hvor man ikke forholdt sig til hvad byen var." Hun tager ikke afstand fra Athen-chartret, men "meget af det som skete,

var jo at planlægningen blev.....fokuseret på funktion og økonomi og glemte de fysiske rammer og rummene, der hvor mennesker færdes og man kan træffe hinanden, og hvor vigtigt det er. Og derfor er de eksisterende traditionelle bykerner så vigtige. Hvis man begynder at rydde ud i dem, vil man miste nogle fantastiske muligheder for mennesker, og også miste en arkitektur og en identitet i historien. Angrebene på bykerne blev (heldigvis) dæmpet ved at man kunne flytte de virksomheder, som reelt ikke kunne være derinde, eller som det ikke var nogen fordel at have".

"Så skete der jo det, at der ret hurtigt kom en diskussion mod de udstrakte parcelhusområder, om man ikke kunne bygge på en anden måde. Det som jeg synes er lidt trist er at man ikke har brugt fantasi og kraft – og bruge nogle af alle de investeringer som er investeret i nye byområder rundt omkring – til at lave noget som er bedre for mennesker".

Der er ingen tvivl om at Vibeke Dalgas og hendes tegnestue først og fremmest har lært af deres egne erfaringer. For Vibeke Dalgas selv kom dertil skærpelsen ved at skulle undervise hele tiden. Derudover har hun været inspireret af sin lærer på Akademiet, Peter Bredsdorff, og af at hun – til dels gennem ham - har fået megen påvirkning fra britisk planlægning, specielt om boligområder. Men hun nævner i interviewet også inspiration fra Fonden for Bygnings- og Landskabskultur, som havde mange kontakter rundt om i Europa. "Jeg havde studeret en del hvordan de arbejdede med bevaringsanalyser og registreringer og metoder, og hvordan man skulle balancere det hele".

Der var også dialog med andre tegnestuer, fordi de kendte hinanden fra Arkitektskolen, enten som lærere eller elever, især med mindre tegnestuer der nogenlunde havde de samme holdninger. Men i det hele taget blev tegnestuernes og kommunernes publikationer sendt ud ret vidt og bredt og var meget efterspurgt. Og der var et vekselvirke med den kommitterede.

Faktasider for Vibeke Fischer Thomsens (Dalgas) tegnestue

Kort karakteristik af tegnestuen

Tegnestuen blev oprettet den 1. april 1966, hvor de to kommuner, Hillerød og Frederiksborg Slotssogns kommune, for hvilke Vibeke Fischer Thomsen (efter 1981 Dalgas) havde arbejdet som byplanarkitekt siden 1959, blev sammenlagt. I første omgang blev tegnestuen lokaliseret til Hillerød, men flyttede senere til København. Tegnestuen fik hurtigt mange opgaver og udviklede gennem årene en særlig interesse for og erfaring i planlægning for historiske bymiljøer, herunder for udarbejdelse af bevaringsplaner og byfornyelse som en integreret del af planlægningen i øvrigt.

Tegnestuens kunder var fortrinsvis kommuner rundt i landet, men også bevaringsorganisationer og foreninger, museer m.v., samt Planstyrelsen. Tegnestuens størrelse varierede fra fem til ti medarbejdere , men beholdt samme organisationsform med Vibeke Dalgas som eneindehaver, indtil den blev nedlagt i 1988, hvor V.D. tiltrådte som professor i Byplanlægning ved Universitetet i Lund, Sverige.

Tegnestuens medarbejdere

Antallet og sammensætningen af tegnestuens medarbejdere fremgår af følgende graf. Udover assisterende personale var alle ansatte arkitekter. Blandt disse havde Nina Rosenkjær, Ebbe Keld Pedersen, Peter Tuxen og Nina Grove ansvar som sagsarkitekter.

Tegnestuens kunder og opgaver

Tegnestuens kunder og vigtigste opgaver ordnet kronologisk fremgår af nedenstående graf. Desuden har der i flere tilfælde været inddraget andre typer af konsulenter, som f.eks. trafikplanlæggere, i et samarbejde om opgavens løsning.

Deltagelse i konkurrencer

Det skal bemærkes, at der kun er medtaget de

konkurrencer, i hvilke tegnestuens projekt blev placeret eller omtalt.

Århus bykerne, 1968, 2 præmie.

Torshavn, 1969, indkøb.

Vejlby-Risskov, 1970, indkøb.

Tornved, 1978, 1. præmie.

Rådhuspladsen i København, 1979, (omtalt i Landskab nr. 3/80).

International konkurrence om Parc de la Vilette i Paris, 1982, 1. præmie.

Nordisk konkurrence om Københavns havn, 1985 (Omtalt i Arkitekten nr. 15/ 1985).

Anden virksomhed

Omtalt i artiklen

Litteratur og arkivalier

Alle tegnestuens opgaver: Dispositionsplaner, kommuneplaner, byplanvedtægter og lokalplaner o.s.v. er dokumenteret i rapportform. Blandt disse er nogle få vedr. tegnestuens særlige interesseområde, planlægning i historiske bymiljøer, nævnt her:

"Øen Nyord", en ø-undersøgelse, 1968.

"Strynø", en ø-undersøgelse, 1968.

"Roskilde Bykerne", en undersøgelse af bevarings- og miljøværdier, 1971.

"Ærøskøbing. Dispositions- og Bevaringsplan", 1971.

"Domkirkeområdet i Roskilde. Debatoplæg om bevaring og rehabilitering", 1974.

"Gammel Hjørring. Bevaringsplan og registrant", 1975.

"Hillerød Bykerne og grænseområder", 1976 (tre dele).

Planstyrelsen og tegnestuen: "Bevaringsplanlægning ", Kommuneplanorientering nr. 1, 1979.

"Registrering af bevaringsværdier i Søborg landsby", 1979.

Planstyrelsen og tegnestuen: "Planlægning af eksisterende byområder", Kommuneplanorientering nr. 3, 1981.

Hertil kommer en lang række faglige artikler, debatindlæg og anmeldelser i tidsskrifterne Arkitekten, Byplan, Landinspektøren og Blød By m.fl. samt i dagspressen. Blandt disse kan nævnes:

Dalgas, Vibeke, "Haveboligen som byelement", i "Landinspektøren" 1971, 26 binds 5. hefte, side 210-223.

Dalgas, Vibeke, "Byforbedring i Hillerød" i Byplan nr. 6/ 1976, side 165-174.

Dalgas, Vibeke m.fl. (red.), "Havnen og byen", 1979, Akademirådet og Dansk Byplanlaboratorium.

Dalgas, Vibeke, "De synlige og usynlige byer", i "Den gode by", SBI Byplanlægning 40/1981, Statens Byggeforsknings Institut, side 160-171.

Dalgas, Vibeke, "De forsømte stationsbyer", i Arkitekten nr. 18/1982, side 357-372.

Dalgas, Vibeke, "Landshavneplanen 1984", i Arkitekten nr. 22/1984, side 472-473.

Dalgas, Vibeke, "En plan for København", i Arkitekten nr. 17/1985, side 373-384.

Dalgas, Vibeke, "Tre hoteller i København", i Politiken, 11/1 1986.

Dalgas, Vibeke, "Værtindens forførende kunst". Anmeldelse i Arkitekten nr. 20/1983, side 417-418.

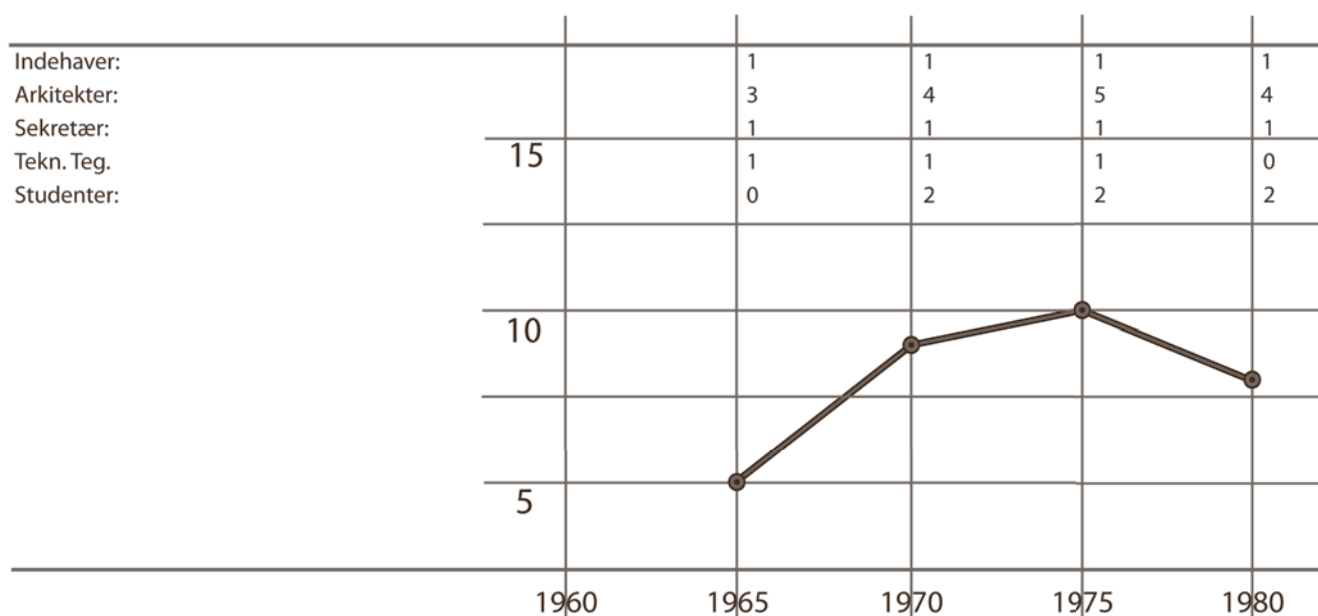
Desuden skal henvises til adskillige byplanhistoriske tekster publiceret efter 1982 i Byplanhistoriske Noter. Sidst:

Dalgas, Vibeke, "Byplanhistorie og byudvikling i Hillerød 1945 – 2006". Byplanhistorisk Note nr. 58 (udvidet særtryk fra Hillerød 1945-2005). 2007.

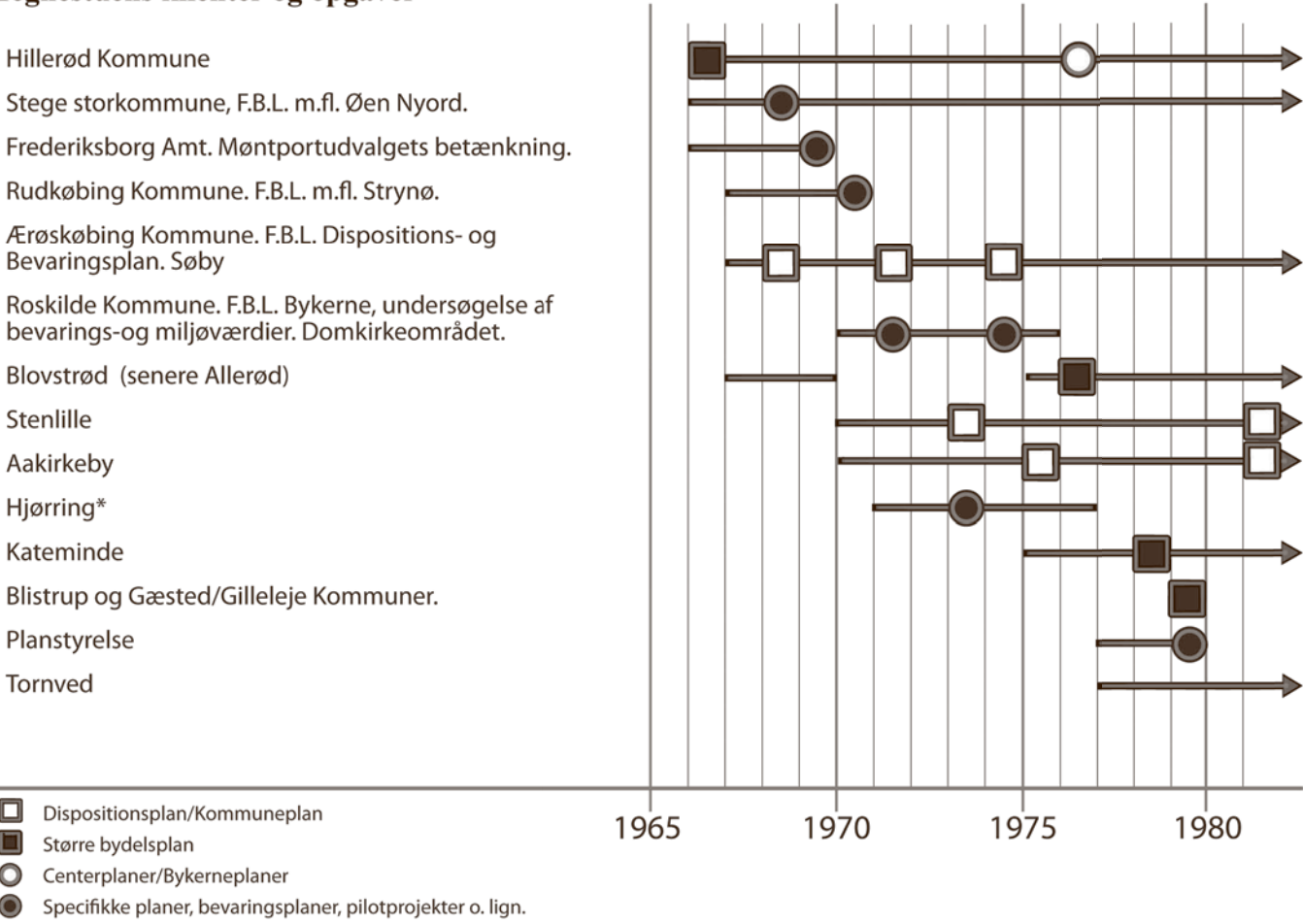
Dalgas, Vibeke, (red.) "Et usædvanligt særtryk", om "Hillerøds Fremtid". Særtryk fra "Hillerødbogen" 1948, af Peter Bredsdorff og Arne Mygind Sørensen. Byplanhistorisk Note 62. 2009.

Tegnestuens arkiv blev i 2007 afleveret til Lands- og Erhvervsarkivet i Århus, hvor det er båndlagt i tyve år.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

Holstebro. Dispositionsplan for Holstebro kommune
1962. Skitse til dispositionsplan for bymidten.

Jesper Harvest og Svend Søholt i slutningen af 1960'erne

Institut for Centerplanlægning (ICP) og aflæggerne Institut for Kommunal-Planlægning (IKP), Erik Agergård og John Allpass

Af Sven Illeris

Kilder: En væsentlig kilde er et interview med arkitekt Jesper Harvest d. 3.5.2010 og den af ham skrevne byplanhistoriske note 51. Da han var leder af ICPs byplanarbejde til 1974 og koncentrerede sig om dette arbejdsområde, og da ICP i 1976 fraspaltede de andre i overskriften nævnte virksomheder (plus en med kort levetid), er der til denne artikel foretaget supplerende samtaler/korrespondance med direktør Per Nyborg, landinspektør Hans Berthelsen, landskabsarkitekt Ellen Bjarnø, mag.scient.soc. Roman Sumczynski, landskabsarkitekt Anders Westenholz, civiløkonom Erik Agergård, tegner Susanne Buhl Allpass (gift med John Allpass) og arkitekt Bo Grönlund. Især har akademiingeniør og HD Hans-Jørgen Bøgesø ydet bidrag om planlægningen i Kolding og Lyngby. Det skal bemærkes at hovedvægten i artiklen er lagt på den egentlige byplanlægning, mens

virksomhedernes andre aktiviteter kun er omtalt kort. Alligevel er artiklen på grund af virksomhedernes komplicerede udvikling længere end de andre i denne byplanhistoriske note.

Artiklen består af fem afsnit:

ICP indtil 1976

ICP efter 1976

IKP efter 1976

Agergård og Bøgesøs virksomheder efter 1976

John Allpass' tegnestue efter 1976

Faktasiderne er udarbejdet af artiklens forfatter.

Institut for Centerplanlægning indtil 1976 Organisation og medarbejdere

ICP blev oprettet af De Samvirkende Købmandsforeninger og Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger i 1959 samt John Allpass (1925-1999). Organisationerne var klar over at butikslokaliseringen i de følgende år ville undergå store forandringer – de var allerede i gang i USA – og at deres medlemmer ville ønske en fornuftig planlægning af de kommende butikcentre. (Indtil 1963 hed instituttet ”Institut for Butikscenter-Planlægning”).

Organisationerne ansatte som leder arkitekt John Allpass, hvis far var engelsk. Han havde allerede i studietiden arbejdet med butikcentre og byplaner hos De Samvirkende Købmandsforeninger samt ved London County Council, siden en kort tid i Egnsplansekretariatet

for Storkøbenhavn. De to organisationers direktører udgjorde bestyrelsen. ICP blev en selvejende institution, hvis økonomi skulle hvile i sig selv.

I de følgende år trak de oprindelige opgaver mange andre med sig, fra rene detailhandelsprognoser over centerplaner til byplanlægning og anden kommunal planlægning. Hertil kom nogle forskningsopgaver og omfattende publiceringsaktivitet. Personalet, der i begyndelsen overvejende var arkitekter og civiløkonomer, blev tilsvarende udvidet med nationaløkonomer, sociologer, landskabsarkitekter mv. Desuden var supportsiden (sekretærer, tegnere mv) meget stærk.

ICP ekspanderede hastigt til over 50 ansatte i begyndelsen af 1970'erne. Virksomheden kom til at adskille sig markant fra de andre byplankonsulenter. Det skyldtes i ikke ringe grad John Allpass, der var bredt interesseret i samfundets udvikling, filosofi og kunst; han havde et stort internationalt kontaktnet og var bl.a. en nær ven af den førende tysk-jødiske og senere canadiske planlægger Hans Blumenfeld. Mange af ICPs publikationer blev også udsendt på verdenssprogene. At Allpass også en overgang hoppede på den græske charlatan Doxiadis' vogn hører til de risici åbne naturer løber. ICP dannede et tværfagligt og meget debatterende miljø med kontakter inden for mange kredse.

Efter først at have haft lokaler i det indre København flyttede i ICP i 1964 til Lundtoftevej i Lyngby og i 1970 videre til Tværbommen i Vangede (postdistrikt Gentofte). I 1970-74 var der desuden en filial i Odense.

Formelt var John Allpass som leder eneansvarlig. Reelt, men aldrig formaliseret, blev beslutningerne fra sidst i 1960'erne taget i en medarbejdervalgt ledelse.

Der var ingen formel opdeling i aktivitetsområder, men ifølge Erik Agergård og Bo Grönlund kunne man tale om følgende områder:

- Butikscenterprojekter og de dertil hørende analyser og vurdering af deres konsekvenser for detailhandlen i området.
- Byplanlægning.
- Bylivet i bred forstand, med vægt på brugernes benyttelse af service- og aktivitetsudbuddet samt byplanløsninger i bykernerne og disses ny rolle.
- Fysisk-økonomisk kommuneplanlægning, incl. kommunal sektorplanlægning.
- Geografiske informationssystemer (GIS), senere overtaget af Kommunedata.

I 1976, efter at ICP i nogle år havde måttet reducere personalet, blev instituttet opdelt. Der var flere grunde hertil. Det synes i hvert fald at have været centralt, at bestyrelsen og nogle af de ansatte mente at ICP havde udviklet sig til noget helt andet end det oprindeligt havde været meningen. Også John Allpass følte, ifølge Erik Agergård, en vis skepsis over for de omfattende fysisk-økonomiske planlægningsmodeller som blev udviklet i kommuneplandelen af ICP, som desuden begyndte at "leve sit eget liv" i firmaet.

Ved skilsmissen dannede godt halvdelen af ICPs medarbejdere – overvejende unge medarbejdere samt Svend Søholt - en ny virksomhed, Institut for Kommunal-Planlægning. De tog deres opgaver med over i IKP, som behandles i afsnit 3 af denne artikel. ICP og IKP udsendte en fælles meddelelse herom til deres forretningsforbindelser.

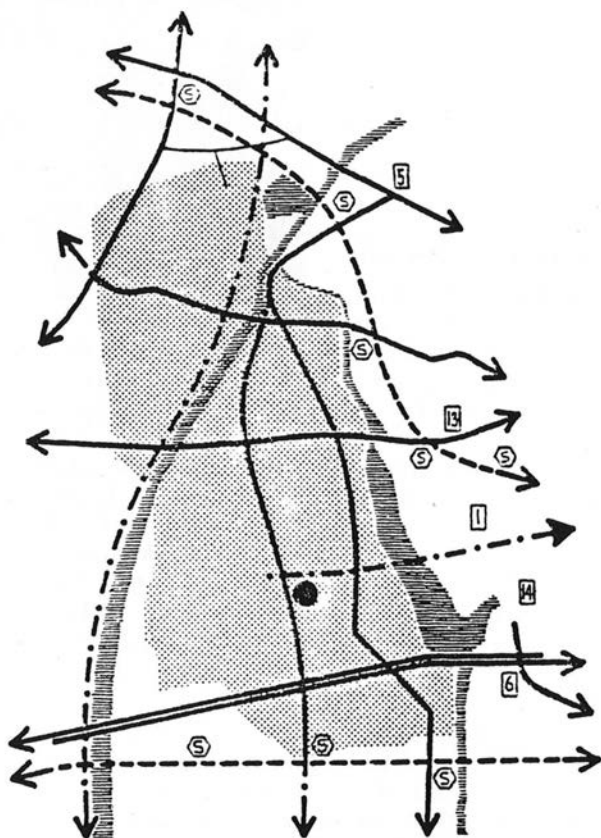
Erik Agergård, Bo Grönlund og John Allpass på ICP 1975. Foto udlånt af Susanne Buhl Allpass.

Opgaver og kunder

ICPs første opgave var *Rødovre Centrum*, Danmarks første overdækkede butikscenter. Kommunens oprindelige strøggade var Roskildevejen, hvor butikstallet og trafikken voksede om kap da folketallet steg vest for København – og dermed også antallet af ulykker. Kommunen hyrede i 1959 ICP til at lave en kommunal butikspan. I de fleste omegnskommuner lokaliseres butikcentre bedst ved S-togsstationerne, men i Rødovre kommune er der ingen sådan. Kommunen ville dog gerne have sin egen udvalgsvarerhandel, og instituttet foreslog et center ved rådhuset nogenlunde midt i kommunen, mens de overordnede veje skulle friholdes for detailhandel. Centret blev åbnet i 1966, og ICP havde også fået anden service end butikker med – endog en fødeklinik til fremtidens kunder. Centret faldt i kundernes smag og er siden blevet udvidet

Indkøbscentre

I de følgende år arbejdede ICP med de fleste af de mange nye indkøbscentre, bl.a. storcentre i Lyngby og Høje Taastrup ("City 2"). Hvad

angår det sidstnævnte advarede ICP højlydt mod den lokalisering langt fra S-togsstationen og det beskedne indhold af andet end detailhandel, som bygherren i modstrid mod regionplanen fik lov til. Arkitekt Bo Grönlund nævner i Byplan 1980/4 at "ICP brød med opdragsgiverne her, når kapitalinteresserne blev for grove til at ICP kunne bevare sin faglige hæderlighed".

Efterhånden blev en del af ICPs medarbejdere skeptiske over for om de overdækkede butikcentre var den optimale måde at planlægge butikslokaliseringen på, selv hvis de fik et (oftest beskedent) indslag af anden service. I en principiel artikel i Byplan 1973/3 argumenterede nogle af ICPs medarbejdere for i stedet at etablere integrerede centre hvor mennesker også kunne mødes om kulturelle udfoldelser og meget andet. John Allpass citeres i en nekrolog af arkitekt Dieter Fremerey for at have sagt: "Efterhånden er vi mere et institut for centerkvælning end for centerplanlægning".

Holstebro

Næsten fra sin start fik ICP i Holstebro kommune en kunde som i en lang årrække brugte instituttet til alle slags byplanopgaver. Der udviklede sig et nært samarbejde med Holstebros vidtskuende kommunaldirektør Jens Johansen, hvis grundlæggende idé var at hvis denne ikke ret store udkantby skulle blive et godt lokalsamfund med gode beskæftigelsesmuligheder, måtte man gøre den attraktiv for de velkvalificerede mennesker som virksomhedernes udvikling afhang af. Her spillede både byens berømte kulturpolitik en stor rolle, som ikke her skal beskrives nærmere. ICP var med til at udvikle den og bl.a. pegede på egnet gadeinventar, skulpturer mv. God offentlig service og et godt fysisk miljø var også vigtige faktorer. Et centralt redskab hertil var store kommunale jordopkøb, men også inddragelse af borgerne i udviklingspolitikken blev set som noget positivt.

Rødovre kommune. Forslag til centerplan. Det prikkede areal er Rødovre kommune. Overordnede veje er fuldt optrukket, S-togslinier stiplede, motorvej prik-stiplede. Rødovre Centrum er den sorte cirkel.

Holstebro, plan fra midten af 1960'erne for den nordvestlige bydel (Døesvej-området)

ICPs første store opgave i Holstebro var en dispositionsplan fra 1962, som også Anders Nyvig bidrog til, mens Páll Narvi udarbejdede befolknings- og boligprognoserne. Det var en omhyggeligt gennemarbejdet plan, der ved siden af dispositionsplanerne for Nakskov og Aabenraa blev et forbillede for de følgende års planlægning i Danmark.

Bykernen blev analyseret indgående. Den eksisterende bebyggelse var ikke ret tæt, og det var klart at der uden nedrivning af andet end udhuse o.l. uden bevaringsværdi var plads til

både butiksudvidelser, bibeholdelse af talrige boliger og anlæg af parkeringspladser uden at udnyttelsesgraden – den tids udtryk for etageareal/grundareal – kom over 1,0. Uden om bykernen blev der planlagt en cirkulationsgade, der gav adgang til parkeringspladserne. Strøggaderne blev derefter omdannet til gågader.

Denne plan for bycentret er siden undergået nogle ændringer, især blev cirkulationsgaden skubbet udad, så at arealet inden for den blev 50 ha i stedet for 30, hvorved der blev bedre plads til offentlige institutioner. Men planens hovedprincipper er realiseret.

Under de senere bataljer om bykerneplanlægning er Holstebros bykerne blevet udskældt som erhvervsvenlig. Men det er noget af en overdrivelse – så meget desto mere som der i denne tidligere fattige by kun var meget beskedne bevaringsværdier at tage hensyn til.

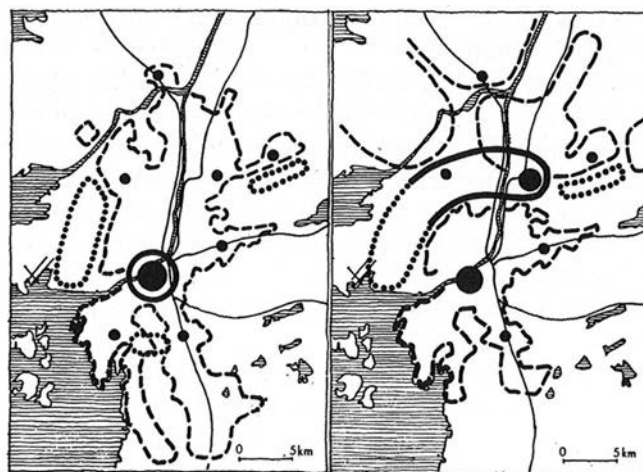
Der blev lagt lige så mange kræfter i planlægningen af de store forstadsområder som man forudså og faktisk også fik. De blev overvejende placeret mod nordvest, hvor der derfor blev grundlag for et ret veludviklet butikscenter ved Døesvej. I tilknytning hertil blev der også planlagt et område for både kirke, børneinstitutioner, skole, gymnasium og erhvervsskoler, som det på grund af deres store arealbehov var udelukket at placere i bykernen. Ved en samlet planlægning af udviklingen mod nordvest kunne man også planlægge trafiksystemet med busser, biler og gang/cykling under ét.

Den videre planlægning blev udmøntet i en særlig bykerneplan i 1971 og efter kommunalreformen i en ny dispositionsplan for storkommunen i 1973. I de indlemmede landkommuner blev der planlagt så store boligområder i landsbyer med skoler, at skolerne kunne opretholdes på en økonomisk forsvarlig måde.

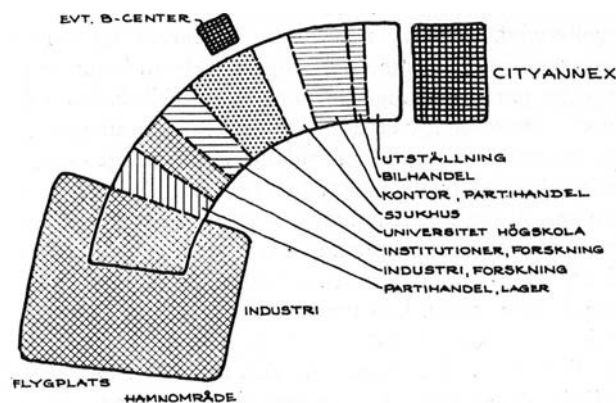
Et af de forskningsprojekter, ICP har gennemført, nemlig den af Danmarks Erhvervsfond finansierte undersøgelse af omsætningsforskydningerne mellem butikskoncentrationer i en provinsby og dens opland, foregik i Holstebro og omegn i årene omkring 1970.

By center menneske

ICPs arbejde med byliv resulterede i 1965 i udsendelsen af bogen "By center menneske". Hovedbestanddelen, ca. 60 sider, er en eksempelsamling af planer og fotos fra bykerner og forstæder i Danmark, Sverige, Italien og England med fokus på fodgængernes anvendelse af områderne. Forud herfor er 3 sider med generelle overvejelser om dette emne og ca.

Bystrukturen i Göteborg. Alternativ I (tv) Fortsat centralisering. Alternativ II (th) begrænset udbygning i den centrale bydel, organiseret recentralisering til et cityanneks mod nord.

Göteborg. Lokalisering i virksomhedsbåndet.

30 sider med mere konkrete, foto-illustrerede overvejelser over specielle emner. Bogen er ikke rigtig vellykket, men får dog sat nogle størrelsesforhold på plads, f.eks. at det nye DTH i Lundtofte fylder omtrent det samme som Københavns city. Der anslås mange temaer, men de hænger ikke sammen, og overvejelserne føres ikke til ende. ICP fik imidlertid stillet nogle af de spørgsmål, som Jan Gehl senere har formuleret mere præcist og besvaret.

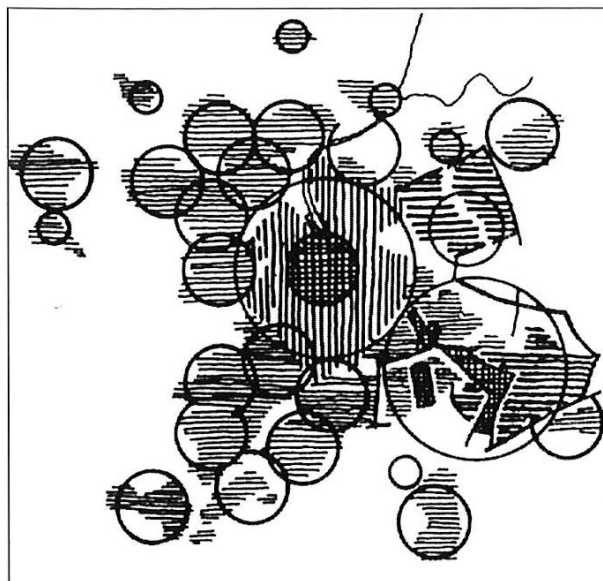
Göteborg

Langt stærkere står "Centrumutredningen Göteborg" (1966), som sjældent citeres i Danmark, selvom Jesper Harvest og Jan Lagerås skrev herom i Byplan i 1969, men som jeg mener er et af de bedste af danske byplankonsulenters arbejder.

Göteborg havde med omegnskommuner i 1960 ca. 500.000 indbyggere. I et samlet arbejdsprogram for Stor-Göteborgs udbygning var det ICPs opgave at analysere centerhvervenes arealbehov frem til år 2000, hvor der forventedes en kraftig byvækst, og at stille alternative forslag til deres lokalisering. ICP argumenterede for at der sandsynligvis ville ske en overordentlig stærk vækst i disse serviceerhverv og deres arealbehov. Instituttets undersøgelser pegede på at den afgørende faktor for virksomhedernes lokalisering er deres arealbehov. Store virksomheder prøver gerne at finde tilstrækkelige arealer uafhængigt af alt andet – de er store nok til at trafikken tilpasser sig hvor de end lokaliserer sig. De har derfor tendens til at sprede sig uplanlagt – det er det letteste for dem. Små virksomheder har forholdsvis mere behov for at ligge nær andre og for at tilpasse lokaliseringen efter hvor tilgængeligheden er bedst.

I den göteborgske udredning undersøgte ICP derefter konsekvenserne af tre alternative centerstrukturer. Selv i en centraliseret struktur kunne det daværende center kun rumme en mindre del af centervirksomhedernes vækst – størsteparten af de omliggende kvarterer måtte inddrages. Hvis man ville bevare bykernens miljøværdier ville det være yderst kompliceret og i realiteten føre over i et alternativ med tilfældig spredning og dermed dårlig kollektiv trafikbetjening. ICP anbefalede derfor en ”organiseret recentralisering”, først og fremmest til et ”city-anneks” og 7 mindre områdecetre, som boligbyggeriet og den kollektive trafik så skulle orienteres mod. Cityannekset blev mere gennemarbejdet end planerne for aflastningscentre i Danmark er blevet – det måtte opdeles i særlige områder alt efter kontaktbehov og arealkrav. Og på grund af de mange ukendte faktorer måtte det startes med en høj grad af fleksibilitet.

I Angered, nordøst for det daværende Göteborg, fandtes det eneste ubebyggede område som den indeklemte Göteborg kommune kunne indlemme på det tidspunkt. Området lå både langt væk

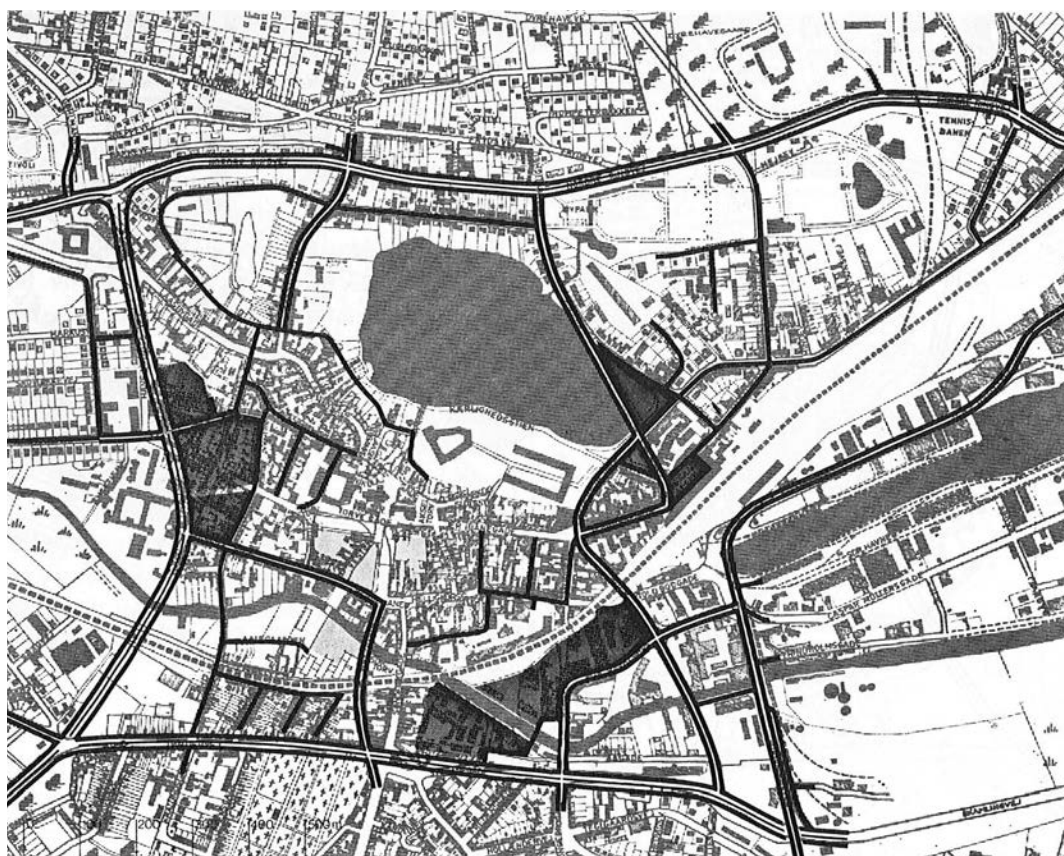
Odense. Skitse til overordnet centerstruktur med de to hovedcentre, bymidten og syd-øst. De mindre cirkler viser oplande indenfor 1 km fra de forskellige bydelscentre.

og i et klippeterræn som vanskeliggjorde en sammenhængende byudvikling. Angered blev udbygget - inklusive centret, som dog ikke fik det omfang ICP havde foreslået. Boligudbygningen skete i det forcerede tempo og med de mange beton-højhuse, der prægede Sverige frem til 1973, og er siden blevet Göteborgs største problemområde med en uønsket segregation af befolkningsgrupperne.

Odense

I slutningen af 1960'erne fik ICP Odense og nogle af byens forstadskommuner som kunder. Det startede med en vurdering af centret i den nye Vollsmose bydel, hvor ICP fik ændret en plan for et isoleret butikscenter til en placering omgivet af boliger, skole, institutioner mv. I 1970 blev ICP den nye storkommunes byplankonsulent med kontrakt på at udarbejde en dispositionsplan til 1974. Der blev oprettet et filialkontor i Odense og arkitekt Jesper Harvest (født 1933) blev på fuldtid leder af denne opgave, som videre førte til at han i 1974 blev ansat af kommunen som planlægningschef. Da Jesper Harvest har beskrevet planlægningen i Odense udførligt i bogen ”Odense byplan 1966-1988” skal der her kun nævnes nogle få af de vigtigste aspekter.

Vejplan for Koldings bycenter, 1972. ICPs første forslag til vejplan, hvor ringgaden mellem slottet og slotssøen (midt i planen) er droppet og det overordnede vejsystem med parkeringspladser er skubbet ud i udkanten af bykernen.

Planlægningen af bymidten var, da Harvest kom ind i billedet, domineret af en vejplan fra 1962, udformet af den daværende stadsingeniør Richard Honoré og måske den plan i Danmark, der med omfattende gadegennembrud nogensinde er kommet Buchanans skrækbillede nærmest. Den første etape, Thomas B. Thriges Gade på strækningen mellem Torvegade og Skibhusgade, som var blevet foreslået så tidligt som i 1947, var – overvejende betalt af staten – under anlæg og blev taget i brug i 1970. I tilknytning hertil var der planlagt omfattende totalsaneringer. Omkring 1970 opstod der omfattende folkelig modstand mod vejplanen, og ICPs beregninger af de samlede anlægsomkostninger viste at den burde droppes. De resterende 9/10 af vejplanen blev aldrig gennemført, og byrådet vedtog i 1972 en bykerne-målsætning med begrænsede indgreb og med vægt på boliger og ikke-generende erhverv. Denne målsætning blev bestemmende for bykerne-delen af 1974-dispositionsplanen. I skrivende stund har Odense kommune planlagt at nedlægge Thomas B. Thriges Gade og udkrevet en konkurrence om anvendelsen

af arealet, herunder en delvis omdannelse til parkeringskælder og forsyningsgade for nybyggeri over den nuværende gade.

Da der ikke var tilstrækkelige lokaliseringmuligheder for arealkrævende funktioner i bymidten, blev der planlagt et ”regionalt aktivitetsområde” mod sydøst. Denne vækstretning havde allerede i 60’erne efter forslag fra ICP fået prioritet. Området er kommet til at omfatte et af landets største indkøbscentre, Rosengårdscentret (ordet aflastningscenter blev ikke brugt), Odense Universitet (nu en del af Syddansk Universitet), amtsgården for det nye Fyns amt og forskellige kultur- og forlystelsesfunktioner. Der er hertil udlagt 140 ha, og de indre afstande overstiger 2 km..

Kolding

I slutningen af 1960’erne fik ICP i Kolding sin tredje store langtidskunde, hvilket var udsprunget af arbejdet i Holstebro: Udvalgsformanden i Holstebro Poul Givskov Christensen fik nyt arbejde ved Kolding Folkeblad og foreslog ICP som konsulenter i Kolding.

For Kolding kommune blev ICP i første omgang ansat til at udarbejde en samlet dispositionsplan for den nye Kolding storkommune efter kommunalreformen i 1970, hvor købstaden blev sammenlagt med 9 sognekommuner.

Usikkerhed omkring vejplanlægningen var i begyndelsen hovedproblemet i Kolding. Der var planlagt en snæver ringgade, som nord om bykernen skulle forløbe lige neden om Koldinghus på bredden af Slotssøen, hvilket gav anledning til kraftige diskussioner. ICP foreslog i 1968 at droppe denne ringgade til fordel for de eksisterende veje, og det blev accepteret. I det videre arbejde med en ”retningsgivende dispositionsplan for bykernen” blev målsætningen at bevare og udbygge bykernens særlige miljø og at forhindre store gadegennembrud. Bykernen skulle gøres bilfri og de omgivende parkeringsplader beskedne. Det måtte forudses at en aflastning af bykernen ville blive nødvendig. Det var imidlertid ikke så let, da Kolding var omtrent lige udviklet i alle retninger, så at det ville blive vanskeligt at opnå tilstrækkeligt næropland uanset hvor aflastningscentret kom til at ligge. Det kom dog hurtigt til at stå klart, at aflastningscentret skulle placeres mod nord, idet man ville dæmme op for Vejles daværende dominans i området, ikke mindst med hensyn til udvalgsvarerhandelen. Med hensyn til indholdet var det ICPs opfattelse at aflastningscentret primært skulle indeholde udvalgsvarerbutikker, herunder store, arealkrævende butikker.

Dispositionsplanen var færdig i 1972 og omfattede en samlet byudviklingsplan for den nye kommune, en særlig plan for Kolding bymidte, og en centerplan hvor der blev foreslået etableringen af et særligt aflastningscenter nord for bymidten ved Bramdrup. Dette var det oprindelige plangrundlag for etableringen af det senere omtalte Kolding Storcenter. Herudover indeholdt planen også områdeplaner for de enkelte bydele og landsbyer i kommunen. Et arbejde, der er videreført i de følgende kommuneplaner.

Efter den første overordnede dispositionsplan

udarbejdede ICP en lang række byplanopgaver for Kolding kommune samt sektorplaner (skoler, kultur, idræt, børn, ældre, trafik, forsyning m.v.), og også økonomisk langtidspanlægning/perspektivplanlægning. I en perspektivplan for Kolding 1973 anvendte ICP en samlet fysisk-sektoriel-økonomisk planlægningsmodel. Samtidig blev udarbejdet en model til løbende revision/vedligeholdelse af planlægningen, herunder løbende tilvejebringelse af de nødvendige statistiske oplysninger.

Service i tyndt befolkede områder

ICP startede i 1972 en undersøgelse af service i tyndt befolkede områder, finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Den kan siges at have taget hul på den problematik, som Landsbykommissionen i de følgende år arbejdede med.

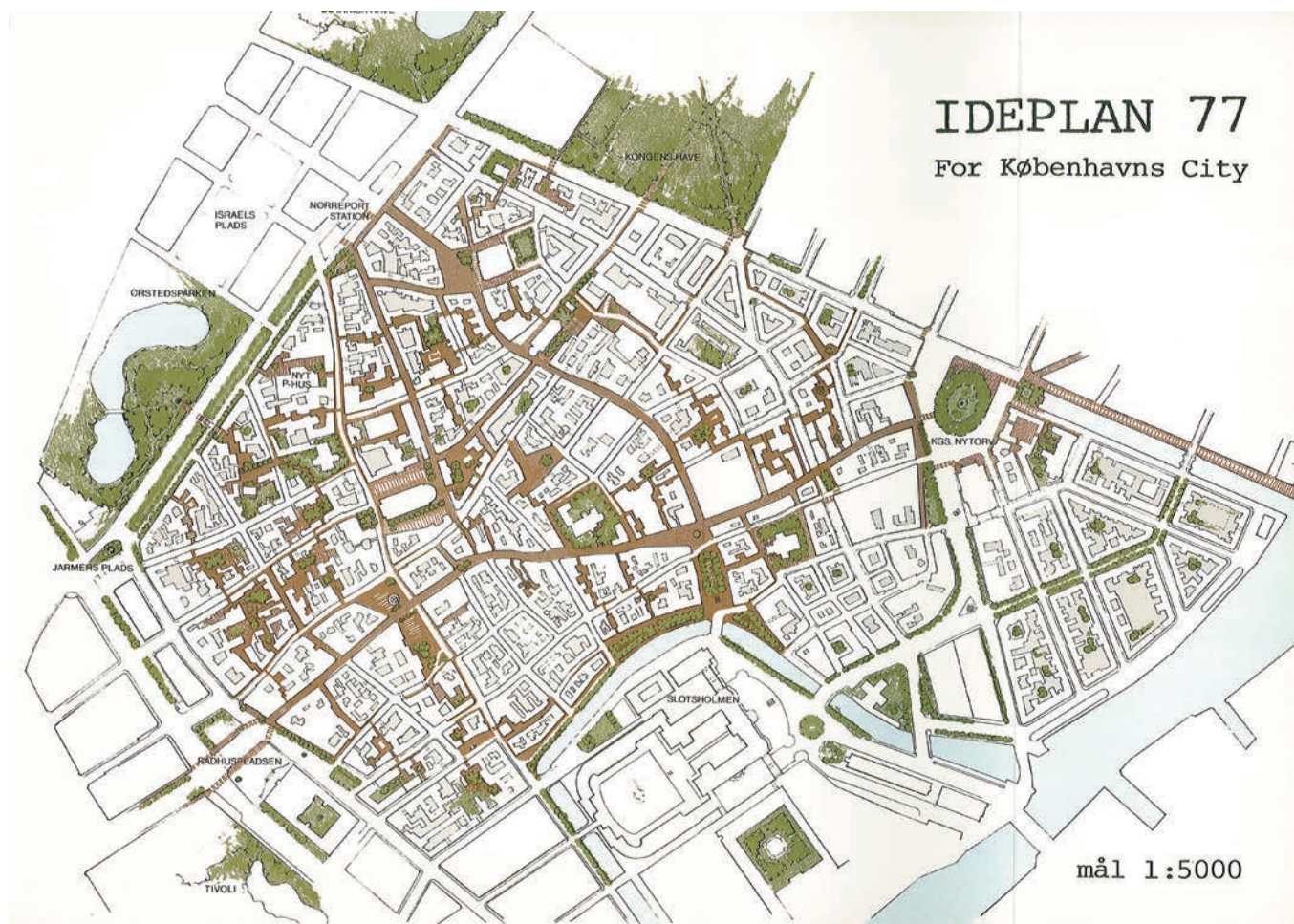
Horsens-konkurrencen

I 1974 vandt ICP den ene af to 1. præmier i en nordisk konkurrence, udskrevet af Horsens kommune og Kommunernes Landsforening med det formål at danne grundlag for planlægningen i Horsens og i bysamfund i det hele taget. Der indkom 33 besvarelser som vejede 8 kg, dommerbetænkningen fyldte godt 100 sider – det var simpelthen her at planlæggerne efter de foregående års omfattende debat fik formuleret hvad planlægning var og burde være i samfundet. ICPs bidrag, som instituttet senere udsendte som en publikation, er først og fremmest stærk på det principielle plan. Den samfundsvidenskabelige tilgang er fremherskende – spørgsmålet er ikke ”hvad er en by og hvordan bør den være”, men ”hvordan er samfundet struktureret og hvordan bør det være i fysisk henseende”.

Københavns City

Et sidste væsentligt arbejde inden skilsmissen var et projekt om ”Hvad vil vi med city?”, bestilt i 1972 af den nystiftede forening ”Københavns City Center”, der havde indsamlet finansieringen fra en række virksomheder i city. Projektet var noget af et hjertebarn for John Allpass.

Projektets resultater er publiceret i tre rapporter i 1976-77. ”Hvad med city?” rummer hovedparten

Hovedtræk er flere små grønne områder samt fodgængerstier – ofte tværs gennem karréerne.

af forundersøgelserne. En omfattende hjemmeinterview-undersøgelse er publiceret i den anden rapport. Den tredje rapport rummer dels tre alternative "udviklingsperspektiver", dels en "Idéplan 77" plus nogle bilag med tre tegnestuers konkrete idéforslag til karréudformninger. Arbejdet udgør en solidt underbygget og argumenteret analyse, kvikket op med citater og illustrationer.

Konklusionen er at kommunens hidtidige politik rummer indbyrdes uforenelige bestanddele og vil medføre alvorlige konsekvenser for at opretholde city som regionens hovedcenter. Man må gå utraditionelle veje. City skal som hovedopgave være regionens overordnede servicekoncentration, men primært for funktioner som ikke kan lokaliseres andre steder i regionen. Man skal bygge videre på allerede eksisterende del-cityer med hver sine funktioner (finans, universitet, antikviteter osv)

og sit besøgsclientel. Men de skal forbindes mest muligt, dels ved trafiksanering, dels ved attraktive fodgængerforbindelser tværs gennem karréer. Eksisterende bygninger, veje og trafikmidler skal forbedres – det er bedre og billigere end nye store anlæg. Og kommunen og andre aktører skal samarbejde. Måske lidt svage forslag i forhold til konklusionen. Men de illustrerer hvor langt ICP var kommet fra at give store butikcentre prioritet i bykernerne.

Enkelte af de mange konkrete ideer i rapporterne har Københavns kommune siden grebet, men som helhed har rapporterne haft ringe gennemslagskraft.

Formidling

ICPs medarbejdere i perioden frem til 1976 synes kun i meget beskedent omfang at have haft deltidsjob og tillidsposter uden for instituttet. Derimod har medarbejderne været

yderst aktive – langt mere end nogen anden konsulentvirksomheds – med hensyn til at holde foredrag og skrive om deres arbejde. ICP har årligt søgt og fået en bevilling fra Danmarks Erhvervsfond til sine godkendte konsulenter til dette formål. Dermed har ICP, selvom instituttet ved sin personale- og opgavesammensætning adskilte sig fra de arkitektprægede tegnestuer, alligevel været en dagsordensættende deltager i planlægningsdebatten. Disse forhold har også i en vis udstrækning gjort sig gældende i aflæggevirkomhederne efter 1976.

Bybegreb, planlægningsteori og inspiration

Af det ovenstående – især om Horsens-konkurrencen - fremgår det at ICP i kraft af sin specielle fagsammensætning adskilte sig fra de andre konsulentvirksomheder med hensyn til bybegreb og til sin bredere opfattelse af planlægningsbegrebet.

Der er ikke mange udsagn i interviews og andet materiale om ICPs inspirationskilder. John Allpass havde tidligt rejst i USA, og i 1960'erne foretog Erik Agergård, Poul Anker Olsen, Jesper Harvest og Svend Søholt studierejser i USA, hvor butikscentrene var opstået først. Deres konklusion var ifølge Susanne Allpass negativ: Det måtte kunne gøres bedre. En positiv inspiration fandt ICP i hollandsk planlægning, både med hensyn til cykelstier og trafiksanering, og med hensyn til integrerede centre hvor mennesker også kunne mødes om kulturelle udfoldelser ("agoraer" med et ord hentet fra antikkens græske byer).

Det var naturligt at ICP i højere grad end arkitekttegnestuerne lod sig inspirere af sociologiske teoretikere. Dermed kan der måske også spores en stor respekt for hvad borgerne selv foretrækker og for eksempel udtrykker når de inddrages i planlægningsprocessen.

Afsnittet om ICPs opgaver viser at instituttet i høj grad har foretaget udviklingsopgaver og fundet nye løsninger.

ICP har i nogen grad været uden for "planlæggermiljøet" i Danmark. Det er ikke mærkeligt, givet personalesammensætningen og

instituttets stærke internationale kontakter.

ICP efter 1976

Af ICPs 25 medarbejdere før opdelingen i 1976 fortsatte de 12 – heriblandt John Allpass - i ICP, som nu blev en virksomhed for detailhandelsanalyser og –prognoser. Den medarbejdervalgte ledelse fyrede dog året efter John Allpass med begrundelsen samarbejdsvanskeligheder. Han oprettede sin egen tegnestue, der omtales senere i artiklen. Erik Agergård trak sig også hurtigt ud af ICP.

ICP fik Ole Kerndal(-Hansen) som direktør. Instituttet blev senere omdannet til et aktieselskab, hvorved den formelle forbindelse til detailhandelsorganisationerne blev kappet. ICP havde fortsat adresse i Vangede, senere i Hellerup, og flyttede i 2003 til Rødovre Centrum. Instituttet eksisterer stadig med Per Nyborg som direktør og med 7 konsulenter.

ICP har bevaret en vis tilknytning til byplanlægning og har bl.a. foretaget gentagne undersøgelser om landsbybutikkernes overlevelse samt analyseret konsekvenserne af de store lavprisvarehuse der i 1980'erne blev opført på bar mark uden for nogle byer.

ICP vil ikke blive omtalt yderligere i denne artikel.

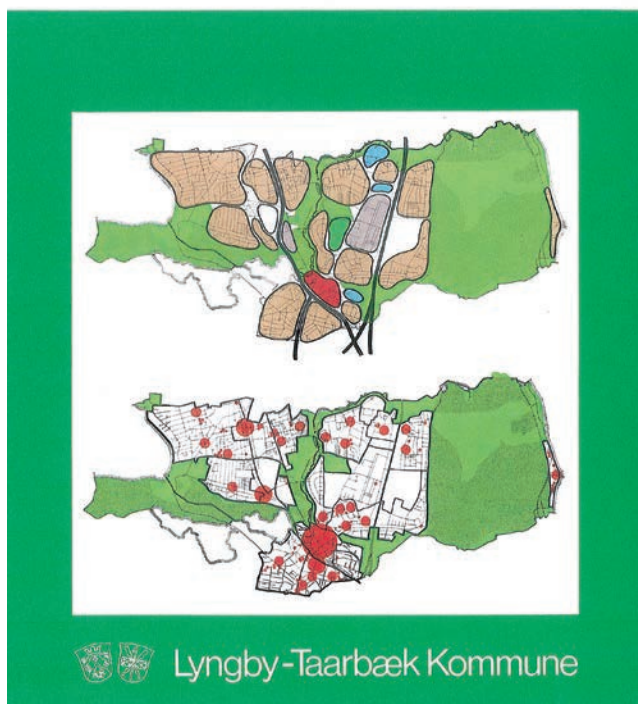
Institut for Kommunal-Planlægning efter 1976.

Organisation og medarbejdere

IKP blev dannet af de 13 ICP-medarbejdere, der i 1976 udskilte sig fra ICP. Det var en selvejende institution med medarbejder-styre, hvor to valgte ledere varetog den daglige ledelse. Det meste af tiden var akademiingeniør og HD Hans-Jørgen Bøgesø (født 1943) en af dem.

IKP blev en tid boende i bygningen i Vangede, dog med indgang fra Bomporten, men flyttede siden til Ryesgade og senere Aldersrogade på Østerbro. IKP udgjorde, som ICP tidligere, et meget tværfagligt miljø, dog med færre civiløkonomer. I visse sammenhænge blev kommunikationseksperter inddraget. Instituttet har vist sig at være en rugekasse for kommunale

Kommuneplan 1980-1991 Hovedstruktur

Hovedstruktur i Lyngby-Taarbæk kommuneplan 1980-1991

ledere, idet en medarbejder senere blev direktør i Kommunernes Landsforening, en anden direktør for kommunernes affaldssammenslutning RenoSam, to blev kommunaldirektører og to tekniske direktører.

IKP opnåede på få år betydelig succes og nåede op på omkring 40 medarbejdere. Lidt ind i 1980'erne gik ordrestanden imidlertid hurtigt ned, da kommunerne skulle spare og foretrak selv at ansætte medarbejdere. Det var en vanskelig situation for en medarbejderstyret virksomhed, som en tid søgtes løst gennem kollektiv lønnedgang. Til sidst besluttede et stort flertal at nedlægge virksomheden ved en kontrolleret afvikling, efterhånden som medarbejderne fandt andet arbejde. Denne proces, der blev ledet af Anders Westenholtz, sluttede i 1984. Der var da ca. 1 mio. kr. i kassen, som blev foræret til Dansk Byplanlaboratorium.

Opgaver og kunder

IKPs opgaver spændte fra byplanlægning (kommune- og lokalplaner) til kommunal sektorplanlægning og kommunaløkonomisk planlægning. Instituttet arbejdede videre med samlede systemer for disse former for planlægning – en tilgang som adskillige kommuner var interesseret i, og som bragte instituttet i nærmere kontakt med disse kommuners centralforvaltninger end med deres tekniske forvaltninger.

Lyngby-Taarbæk

IKP var konsulent for den første kommuneplan, nemlig Lyngby-Taarbæks. Der blev gjort meget ud af den i lov om kommuneplanlægning indførte ”paragraf 6-redegørelse”, der skulle danne grundlag for at fremkalde en offentlig debat om kommuneplanens nærmere indhold. Der blev udarbejdet pjecer om kommunens sektorområder – skoler, børn, ældre, kultur og fritid, trafik mv – og afholdt udstillinger, borgermøder mv. Iflg. Bøgesø var det dog erfaringen at det var utrolig svært at engagere en større kreds af borgere i så relativt abstrakte spørgsmål som en mulig fremtid.

Noget helt andet var, da borgerne blev klar over kommunens konkrete planer om etablering af Lyngby Storcenter. Her var planlagt et borgermøde på biblioteket, hvor der kunne være 100, men der kom 500, så mødet måtte udsættes til næste dag i Lyngby-hallen, hvor der kom 800 ”råbende og skrigende borgere”. Men storcentret blev bygget.

Kolding

I 1976, da ICP blev opdelt i ICP og IKP, blev opgaverne for Kolding kommune overført til IKP. Her videreførtes arbejdet med sammenfattende fysisk, sektoriel og økonomisk planlægning. Det samlende plandokument blev naturligt kommuneplanen, idet IKP i 1976-80 udarbejdede kommunens første egentlige kommuneplan, der indeholdt såvel en fysisk del som en sektordel og en økonomisk del. Hans-Jørgen Bøgesø tog senere Kolding-planlægningen med over i sit interessentskab med Erik Agergård i 1983-87 (omtales senere).

I 1987 blev Bøgesø ansat som teknisk direktør i Kolding kommune, hvorefter hovedparten af kommunens planopgaver blev hjemtaget til kommunen, herunder arbejdet med de 4-årige revisioner af kommuneplanen. I sine i alt 42 år som byplankonsulent og efterfølgende teknisk direktør nåede Hans-Jørgen Bøgesø at stå i spidsen for arbejdet med i alt 10 kommuneplaner (den sidste vedtaget i 2009).

I Kolding blev ICPs tanker fra 1970'erne om et aflastningscenter for udvalgswarebutikker og andre store, arealkrævende butikker først realiseret efter at Dansk Supermarked omkring 1990 henvendte sig til borgmesteren og foreslog etablering af et Bilka i Kolding-området, og da i en anden form. Bøgesø skriver herom: ”Borgmesteren var beæret herover og fandt ideen meget spændende IKP havde advaret mod konsekvenserne for bymidtens handel! Men kommunen sagde ja til Bilka, så der blev i 1996 åbnet både et stort Bilka på egen grund og Kolding Storcenter på nabogrunden med et stort antal udvalgswarebutikker, som vi havde foreslået samt en biograf med 6 sale, der betød lukning af biografcentret i bymidten. Denne etablering af både Bilka og Kolding Storcenter fik store konsekvenser for bymidten med stagnation/svag tilbagegang i omsætningen i mange år”.

Andre opgaver

En anden opgave, IKP overtog fra ICP, var den forskningsråds-finansierede undersøgelse af service i tyndt befolkede områder. Dens resultater gav anledning til en række publikationer.

IKP startede lige inden kommuneplanloven trådte i kraft i 1977, og på et tidspunkt hvor der var stor efterspørgsel efter konsulentrådgivning. Instituttet tog adskillige kommuner med sig fra ICP og blev især konsulent i Københavns omegn: Foruden for Lyngby-Taarbæk også for Stenløse, Søllerød, Karlebo, Allerød, Skovbo og Værløse; andre kunder var Tornved og Tinglev. Instituttet bidrog til deres kommuneplanlægning, i reglen i nært samarbejde med de kommunale

forvaltninger og undertiden som supplement til disses egen kapacitet.

Allerød

Som eksempel kan nævnes IKPs arbejde for Allerød kommune. I slutningen af 1970'erne var problemerne hastig vækst samt samspillet med Egnspanrådets regionplanlægning, som før 1974 stort set var foregået hen over hovedet på kommunerne. Kommunen blev i Regionplan 1973 gennemskåret af transportkorridoren (med den påtænkte motorvej B5), der forløb gennem flere naturskønne områder og blev genstand for omfattende protester. I forbindelse med et knudepunkt i Hammersholt, mellem Hillerød og Allerød, regnede regionplanen med ny byenheder med 6-7000 boliger i Allerød kommune, som imidlertid kun ønskede det halve.

I Allerød – en kommune med en overvejende yngre og veluddannet befolkning - blev den nye lovs krav om borgerdeltagelse anledning ikke alene til borgermøder, men også til dannelse af ca. 50 ”basisgrupper” der løbende fulgte planlægningen tæt og blev informeret af kommunen.

Dette – og den reducerede vækst i hele regionen – førte til at den første og de følgende kommuneplaner indebar langt mindre og lavere byggeri end forudset i Regionplan 1973. Reservationen af transportkorridoren blev imidlertid liggende og så sent som i 2010 af borgmesteren brugt som løftestang for at få et superhospital syd for Hillerød placeret ved Allerød – hvilket han kom i mindretal på i sin egen kommunalbestyrelse.

Ud over opgaver for kommunerne har IKP produceret input til Planstyrelsens kommuneplanvejledning 6 om rammeplaner i 1979. Endvidere har IKP udarbejdet Dansk Byplanlaboratoriums skrift ”Fra debat til plan” (1982).

Bybegreb, planlægningsteori og inspiration

IKPs opfattelse af byer adskiller sig næppe fra hvad ICP i løbet af 1970'erne som tidligere omtalt var nået frem til.

IKPs originale indsats ligger afgjort inden for metodeudviklingen i retning af løbende planlægning og sammenkobling mellem fysisk og økonomisk planlægning. Det blev videreført dels i Kommunernes Landsforening, dels i kommuner der har opfattet det som så centralt – men også som så svært at generalisere – at de ønskede selv at varetage det. Og det synes ikke at ske i form af de noget stive modelsystemer, som IKP arbejdede med, og som havde svært ved at tage hensyn til faktorer der ikke kunne udtrykkes kvantitativt. Men mange kommuner opfattede fortsat byplanlægning som et rent teknisk spørgsmål, og det er først med bestemmelserne efter 2000 om kommunale strategier og regionale udviklingsplaner at denne sammenkobling er trængt ind i lovgivningen.

Det er svært at påpege nogen bestemt udefra kommende inspiration til IKPs metodeudvikling. Hans Berthelsen har i hvert fald givet udtryk for at den faglige udvikling mest skete i konsulentvirksomhederne.

Når IKPs levetid blev så kort, må en væsentlig årsag nok søges i den valgte organisationsform, der var for dogmatisk og ikke i stand til at tilpasse sig skiftende markedssituationer.

Beskrivelsen af IKPs samspil med deres kunder illustrerer at den tidligere konsulentrolle var udspillet. De afgørende beslutninger, som konsulenterne tidligere havde større eller mindre evne til at påvirke, blev nu truffet i et samspil mellem de kommunale politikere og embedsmænd samt borgerne og udefra/ovenfra kommende kræfter. Når der overhovedet blev brugt konsulenter, var det deres opgave sammen med forvaltningen at få disse beslutninger udmøntet i praksis.

Agergård og Bøgesøs virksomheder efter 1976

Erik Agergård fulgte ved opdelingen i 1976 mellem ICP og IKP som civiløkonom naturligt med ICP, men forlod ca. 1978 dette firma, hvor der nu ikke længere var mulighed for at arbejde med byliv og kulturopgaver.

Derefter oprettede Erik Agergård et enmandsfirma som anpartsselskab, hvor han kun arbejdede deltids og i øvrigt dyrkede sine kulturelle interesser. Årene 1983-87 var et mellem spil, hvor han indgik et interessentskab med Hans-Jørgen Bøgesø, der videreførte en del af IKPs opgaver for bl.a. Kolding og Lyngby-Taarbæk kommuner. Da det kun eksisterede så kort tid, vil det ikke blive nærmere omtalt.

Så vendte Erik Agergård tilbage til enmandsfirma-formen. Opgaverne lå inden for detailhandlen, men nok i højere grad end ICPs i tilknytning til byplanlægningen, f.eks. analyser af hele bykerner, kommuners eller regioners detailhandelsstruktur. Agergård angiver at have arbejdet for ca. 70 af de 275 kommuner, der eksisterede 1970-2006.

Firmaet havde i slutningen af 70'erne kontorfællesskab med John Allpass' i Vestergade i København, men flyttede siden til Gråbrødretorv og endnu senere til Frederiksberg, hvor det fortsat eksisterer.

John Allpass' tegnestue

Efter at John Allpass i 1977 blev fyret som direktør for ICP, oprettede han i 1978 egen virksomhed. I øvrigt passede fyringen ham ifølge Susanne Buhl Allpass godt. Han var træt af administrativt arbejde, som næppe var hans stærkeste side, og hans kemi passede ikke med alle og enhvers; han ville hellere arbejde fagligt. Hun nævner også at han fik tilbudt et professorat i England, men foretrak det friere liv som konsulent.

Den nye virksomhed var organiseret som et anpartsselskab, ejet af ægtefællerne. Det fandt lokaler i Vestergade i København. De ansatte var, foruden support, alle arkitekter. Virksomheden nåede i 1980'erne op på 12 medarbejdere.

John Allpass gik eksklusivt efter opgaver han fandt interessante og lod sig kun undtagelsesvist hyre af kommuner. Dog havde han løbende rådgivning af Rødovre kommunes stadsingeniør Niels Fosdal og hans efterfølger N.K. Jepsen, som omtalt i Byplanhistorisk note 18. Tegnestuen

udarbejdede også i samarbejde med Aalborg kommune et idékatalog til planlægningen af dennes bykerne.

Demokrati og planlægning

John Allpass' første større produkt var en bog om "Demokrati og planlægning" (1983), udarbejdet på en bevilling fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. En bog der har omsat 25 års erfaring som planlægger til både en teoretisk diskussion - der er mere værd end talrige akademiske politologers - og til praktiske forslag til forbedring af borgeres og politikeres demokratiske indflydelse på planlægningen.

Kriminalitetsforebyggelse

På denne tid blev John Allpass stærkt optaget af mulighederne for at forebygge kriminalitet gennem byplanlægning og andre tekniske tiltag. Om dette spørgsmål arbejdede han sammen med arkitekt Bo Grönlund, der tidligere havde været ansat i ICP, men i 1976 havde fået et forskningsstipendium på Kunstakademiets arkitektskole. Det samfundsvidenskabelige Forskningsråd, Planstyrelsen, Byggeriets UdviklingsRåd og Dansk Ingeniørforening har deltaget i og finansieret forskellige dele af dette arbejde og dets publicering.

I forbindelse med planlægningen af boligområdet Egegårdskvarteret (nu Sibeliusparken) i Rødovre kommune gennemførte tegnestuen et detaljeret udviklingsarbejde for hvordan kriminalitetspræventive tiltag kunne udformes.

Det affødte et arbejde for Dansk Ingeniørforening/Dansk Standard. John Allpass og Bo Grönlund lagde vægt på at man ikke - som i USA - skulle lukke boligområderne af og kontrollere adgangen. I stedet anbefaler de at tage et åbent samfund som udgangspunkt og reducere kriminaliteten ved at udforme bebyggelsen sådan at der er mennesker til stede flest mulige steder og på flest mulige tidspunkter. Desuden ved at fremme beboernes oplevelse af tilhørsforhold til og ansvar for området.

Tegnestuen arbejdede også med kriminalitetsforebyggelse i eksisterende boligbebyggelser, især i de store betonkvarterer fra 1960'erne hvor der ofte på terrænniveau var udlagt store parkeringsarealer under boligetagerne. Det var f.eks. tilfældet i Taastrupgaard og i Urban-planen, hvor tegnestuen projekterede ombygninger, der dog blev meget dyre. I Vapnagård i Helsingør var fornyelse af udearealer ud fra beboernes ønsker og behov i fokus.

I det hele taget var en stor del af tegnestuens arbejde for almene boligselskaber. Foruden at arbejde med kriminalitetsforebyggelse var sammenknytningen af arkitektoniske og sociale aspekter central for tegnestuen.

I et andet projekt ledede tegnestuen en gruppe arkitekter, der med støtte fra Byggeriets UdviklingsRåd og Praktiserende Arkitekters Råd i 1979-83 udmøntede ideerne om tæt-lavt boligbyggeri frem til konkrete forsøgsbyggerier i to boligområder, af hvilke på grund af den anden oliekrise kun "Studiebyen" i Humlebæk blev realiseret. Den fungerer efter hensigten, og beboerne giver udtryk for stor tilfredshed.

Tegnestuen havde store opgaver i Norge og Jugoslavien.

Afslutning

Allpass' tegnestue gik i betalingsstandsning i slutningen af 1980'erne, angiveligt fordi Københavns kommune trak betalingen for udført arbejde i langdrag, hvilket virksomhedens kapitalgrundlag var for svagt til at kunne bære. Den blev så trukket hjem til hans snurrige hus i Bagsværd, hvor Allpass - nu sygdomsraget - nedlagde den i 1995.

John Allpass var et meget inspirerende og idérigt menneske. En ildsjæl der var meget spændende, men for mange sikkert også vanskelig at omgås. Men samtidig tilstrækkeligt kvalitetsbevidst og realistisk til at få virkeliggjort mange af sine ideer.

Faktasider vedr. ICP og aflægger- konsulentvirksomheder

Kort karakteristik

Institut for Butikscenter-planlægning (fra 1963 Institut for Center-Planlægning) blev oprettet i 1959 på initiativ af De Samvirkende Købmandsforeninger og Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger og arkitekt John Allpass, der blev ansat som instituttets leder. Instituttet blev en selvejende institution, hvis økonomi skulle hvile i sig selv. Opgaven var at sørge for planlægning af velbeliggende butikscentre.

I de følgende år trak de oprindelige opgaver mange andre med sig, fra rene detailhandelsprognoser over byplanlægning til sektorplanlægning og kommunaløkonomisk planlægning, og ICP ekspanderede hastigt til over 50 ansatte i begyndelsen af 1970'erne. Dets særkende blev et meget tværfagligt miljø og en bred vifte af opgaver.

Efter først at have haft lokaler i det indre København flyttede ICP i 1964 til Lundtoftevej i Lyngby og i 1970 videre til Tværbommen i Vangede. I 1970-74 var der desuden en filial i Odense. Der blev etableret en medarbejdervalgt ledelse.

I 1976 blev ICP opdelt i flere virksomheder. ICP fortsatte som en virksomhed for detailhandelsprognoser og –analyser samt centerplaner. Det eksisterer stadig, nu med adresse i Rødovrecentret og organiseret som et aktieselskab.

Godt halvdelen af de tidligere ICP-ansatte skilte sig ud i et Institut for Kommunal-Planlægning, en selvejende og –styrende institution for byplan-, sektor- og kommunaløkonomisk planlægning samt informationssystemer. IKP fortsatte i nogle år i bygningen i Vangede; efter nogle år flyttede man til Østerbro. Det afgørende beslutningsforum var medarbejderforsamlingen, der valgte 2 daglige ledere (i de første år Hans-

Jørgen Bøgesø). IKP havde i en kort årrække betydelig succes og nåede op mod 40 ansatte. I begyndelsen af 1980'erne planlagde man en nedtrapning, og IKP lukkede i 1984.

Enkelte ICP-medarbejdere oprettede i årene efter opdelingen egne virksomheder. Erik Agergård oprettede ca. 1978 et enmandsfirma der arbejdede med detailhandelsanalyser i forbindelse med byplanlægningen. Afbrudt af et interessentskab sammen med Hans-Jørgen Bøgesø i 1983-87 eksisterer det stadig. Det havde i en årrække adresse på Gråbrødretorv, nu på Frederiksberg.

John Allpass oprettede en byplankonsulent-tegnestue, organiseret som ApS og med adresse i Vestergade i København. Den nåede op på 12 medarbejdere, men gik i betalingsstandsning i slutningen af 1980'erne og blev nedlagt i 1995.

Medarbejdere

Hvordan medarbejderne i ICP (til 1976) og IKP fordeler sig, se tabel på næste side.

Klienter og opgaver

ICPs byplanklienter og godkendelsesår for byplanopgaver for tiden frem til 1976 fremgår af grafen, som dog kun er omtrentlig og næppe fuldstændig. Især skal det bemærkes at årsberetningernes omtale af opgaverne udgør et usikkert grundlag for at skelne mellem byplanopgaver og andre opgaver. Det har ikke været muligt at samle blot nogenlunde dækkende oplysninger om planer efter 1976.

Deltagelse i konkurrencer (præmieret)

Nordisk konkurrence om Horsens fremtid, 1974: ICP vandt den ene af 1. præmieerne.
Hillerød kommunes konkurrence om bydelen Ullerød, 1977: IKPs forslag indkøbt.
Idékonkurrence om Vejles bycenter 1977: IKPs forslag fik 3. præmie.

Anden virksomhed

ICPs og IKPs medarbejdere har i høj grad engageret sig i formidling, hvortil konsulenterne kunne få tilskud fra Danmarks Erhvervsfond. De har holdt et stort antal foredrag og har skrevet

Medarbejdere

Efter opdelingen 1976

	ICP ult.1965	ICP ult.1970	ICP	IKP	IKP ult.1979
Arkitekter	3	8	2 ¹	1	4
Civiløkon., handelsudd.	6	6	4		1
Nat.økon., sociolog, geogr.	1	5	1	4	4
Ingeniører, landinsp.		5		2	3
Landskabsark.		1 ²		2	
tekn. tegnere, grafikere	1	5	1	1	4
Sociologistud.		2			
Kontorpers., bibliot., vicevært	5	14	3	5	5
I ALT	16	46	11 ¹	15	21

¹ Iflg opdelingsfolderen var der i ICP 3 arkitekter og 11 i alt, incl. Bo Grönlund, som imidlertid har oplyst at han fratrådte umiddelbart inden opdelingen. ² Iflg. ICPs årsberetning 1970 var der i 1970 9 arkitekter og 0 landskabsarkitekter, men Ellen Bjarnø har oplyst at hun var anbragt i en forkert kategori.

mange artikler og bøger. Under pkt. 6 er anført et uddrag af de publikationer, der har fokus på byplansiden.

Litteratur og arkivalier

Allpass, John (1959): Hvor bør butikken ligge? Danmarks kommunale Efterretninger, ?, 7-10.
 Allpass, John (1962): Detailhandlen og byens struktur. Byplan 14, 5, 130-136.
 Allpass, John, Agergård, Erik, Harvest, Jesper, Olsen, Poul Anker & Søholt, Svend (1964): Storkøbenhavns egnsplanlægning og centerstrukturen. Arkitekten, 66, 1, 3-16.
 Harvest Jesper (1964): Fra Newbury til Holstebro. (Anmeldelse af Buchanan-rapporten). Byplan, 16, 2, 36-43.
 ICP (1964): Byen og oplandet. Lyngby.
 ICP (1965): By, center, menneske. Arkitektens forlag, København.
 Allpass, John, Agergård, Erik, Harvest, Jesper, Olsen, Poul Anker & Søholt, Svend (1966): Bycentre og ændringer i centerstrukturen. ICP. Lyngby.
 Allpass, John (1966): Et spil af tilfældigheder – i

Storkøbenhavns planlægning. Berlinske forlag, København.

Harvest, Jesper (1966): Butikkerne i byerne. Byplan, 18, 2, 54-60.

Harvest, Jesper (1967): Byplanlægning i Holstebro. Bykernen, Døesvej-området, byudvikling. Byplan, 19, 3, 82-88.

Agergård, Erik, Olsen, Poul Anker & Allpass, John (1968): Samspillet mellem detailhandels- og centerstrukturen. ICP, Lyngby.

Harvest, Jesper (1969): Trafikstruktur, lokaliseringsprincip og byvækst. Om byudbygningen i USA. Arkitekten, 71, 24, 578-581.

Allpass, John (1969): Changes in the Structure of Urban Centers. Journal of the American Institute of Planners, May.

Harvest, Jesper & Lagerås, Jan (1969): Centrumutredningen i Göteborg. Plan for den fremtidige bystruktur. Byplan, 21, 2, 47-53.

ICP (1969): Prognose alder behov. Teknisk forlag, København.

Harvest, Jesper (1970): Storkommuner og de ny planlægningslove. Byplan, 22, 2, 144-151.

- Harvest, Jesper (1971): Byfornyelsen. Stockholm, Holstebro, USA. Arkitekten, 73, 13, 273-277.
- ICP (1971): Detailhandlens lokaliseringsmønster. Indkøbsvaner og lokaliseringsændringer i en provinsby og dens opland. Gentofte.
- Johansen, Jens (1971): Hvorledes kan man gennemføre offentlighed i den kommunale forvaltning. Byplan, 23, 2, 34-38.
- Bøgesø, Hans-Jørgen & Nielsen, Per Pandrup (1971): Planlægning af en bykerne - og en by. Kolding. Byplan, 23, 4, 112-117.
- ICP (1971): Kommunernes planlægning. Gentofte.
- ICP (1972): Serviceforsyning. Planlægning af centre og servicefunktioner. Gentofte.
- Harvest, Jesper (1972): Sanering ved begrænsede indgreb. Beskrivelse af nogle engelske eksempler. Byplan, 24, 4, 110-113.
- Nøhr, Flemming, Sørensen, Jan Sangsted, Agergård, Erik, Allpass, John & Svenningsen, Benni (1973): Centre – distributionscentraler eller mødesteder? Byplan, 25, 3, 93-96.
- Harvest, Jesper (1973): Strukturplan 1972 for Hovedstadsregionen. Anmeldelse. Byplan, 25, 4, 140-144.
- ICP (1973): Gentofte kommune: Status og muligheder 1973. ICP, Gentofte.
- Johansen, Jens (1974): Efter 1945. Udviklingspolitik og planlægning. 103-134 i: Bro og by – en folkebog om Holstebro. Holstebro.
- ICP (1974): Kommunernes planlægning i 1970'erne. Et bidrag til Horsens-konkurrencen (omredigeret). Gentofte.
- ICP (1974): Kommunernes miljøplanlægning – udnyttelse og beskyttelse af ressourcerne. Gentofte.
- Johansen, Jens (1974): Holstebro – en anderledes by. Jordpolitik, kulturpolitik, fysisk og økonomisk planlægning. Byplan, 26, 4, 112-118.
- Sumczynski, Roman & Søholt, Svend (1974): Planlæggere og samfund. På baggrund af Horsens-konkurrencen. Byplan, 26, 5, 169-172.
- Harvest, Jesper (1974): Planlægningsarbejdet i Odense kommune. Dispositionsplanen og dens forhistorie. Byplan, 26, 6, 195-201.
- Bjarnø, Ellen (1974): Landskabsplanlægning for Odense kommune. Landskap, 55, 3, 41-50.
- ICP (1976): Hvad med city? Arnold Busck & G.E.C. Gad, København.
- Bøgesø, Hans-Jørgen & Westenholz, Anders (1976): Kommuneplanlægningen i Allerød kommune. Byplan, 28, 2, 55-62.
- Harvest, Jesper (1976): Byfornyelse i Sverige. Dansk Byplanlaboratorium, København.
- Svenningsen, Benni & Jepsen, N.K. (1977): Borgernes indflydelse i lokalplanarbejdet. Byplan, 29, 1, 6-9.
- Sumczynski, Roman & Søholt, Svend (1977): Servicesituationen i tyndt befolkede områder. Byplan, 29, 6, 194-201.
- ICP (1977): Udviklingsperspektiver for city: Ideplan 77 for city. Arnold Busck & G.E.C. Gad, København.
- IKP (1978): Kommuneplanlægning. IKP, Gentofte.
- Aalborg bykerne: Idekatalog (1979). Aalborg kommune.
- Westenholz, Anders (1980): De første debatter om kommuneplanlægning. Byplan, 32, 3, 74-77.
- Grönlund, Bo (1980): Bidrag til: 60'ernes planer og 80'ernes virkelighed. Byplan, 32, 4, 140-145.
- IKP (1981): Levevilkår som indfaldsvinkel til den kommunale planlægning. København.
- Bjarnø, Ellen & Rasmussen, Poul (1981): Kommuneplanlægning i Allerød. Byplan, 33, 2, 59-65.
- Bjarnø, Ellen & Berthelsen, Hans (1982): Debat i Kolding. Byplan, 34, 2, 52-55.
- Rasmussen, Palle, Søholt, Svend & Westenholz, Anders (1982): Fra debat til plan – om kommuneplanarbejdets sidste faser. Dansk Byplanlaboratorium, København.
- Søholt, Svend (1982): Offentlig service i landsbyer. IKP & Dansk Byplanlaboratorium, København.
- Harvest, Jesper (1983): Kan aflastningscentre stadig være hensigtsmæssige? Byplan, 35, 5, 176-177.
- Allpass, John (1983): Demokrati og planlægning. Akademisk forlag, København.
- Tegnestuen John Allpass (1983): Miljøforbedring: Bidrag til debatten om kriminalprævention i boligbebyggelser. Planstyrelsen, København.
- Byggeriets Udviklingsråd (1983). Individuel tæt/lav boligbebyggelse. BUR, København.

Tegnestuen John Allpass (1984): Om livet i boligområder: Udformning af en bebyggelses udearealer. BUR, København.

Allpass, John (1985): Beboerstyret miljøforbedring. Planstyrelsen, København.

Niels Fosdal (1989): Rødovre. Træk af kommunens byplanhistorie. Byplanhistoriske noter, 18.

Grönlund, Bo & Allpass. John (1991): Teknisk forebyggelse af vold og hærværk. Arkitekten, 93, 9, 264-267.

Kerndal, Ole & Nyborg, Per (1991): Nye centre uden for centrene. Byplan, 43, 3, 76-77.

Agergård, Erik (1991): Centerudviklingen i Danmark – et tilbageblik. Byplan, 43, 3, 78-82.

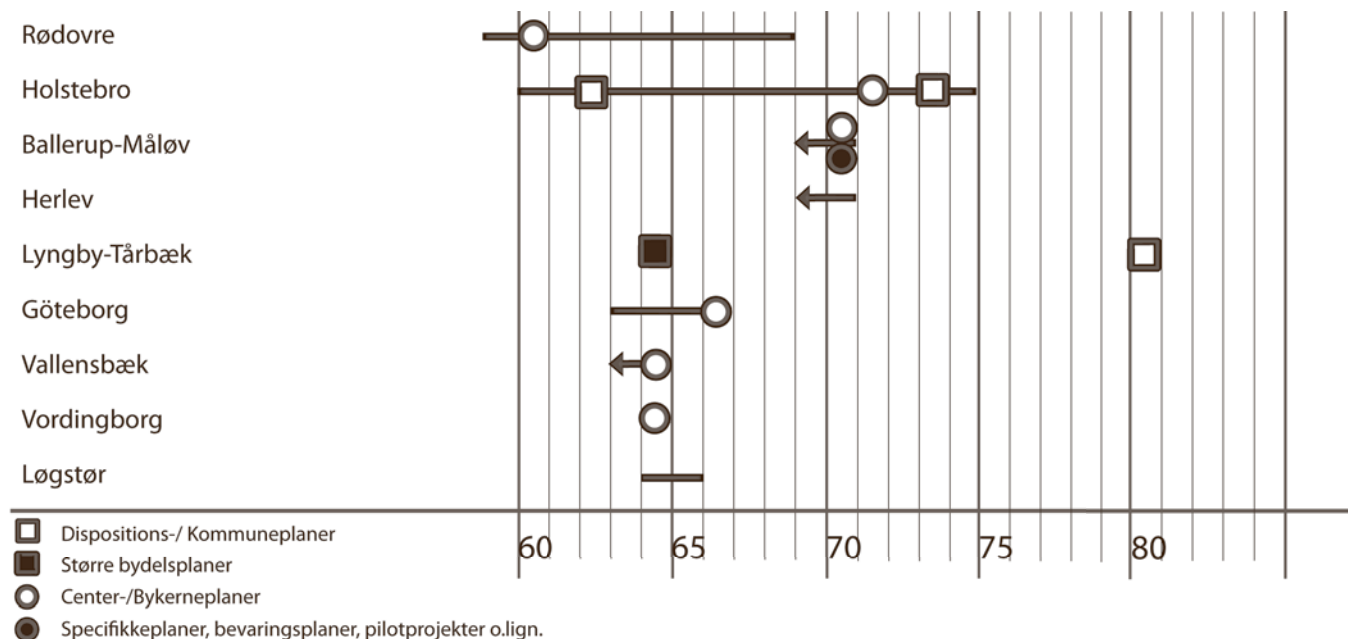
Allpass, John (1993): The Development of Public Space as the Basis for Urban Life. 337-371 i A. Montanari, G. Curdes & L. Forsyth (eds): Urban Landscape Dynamics. Avebury, Aldershot.

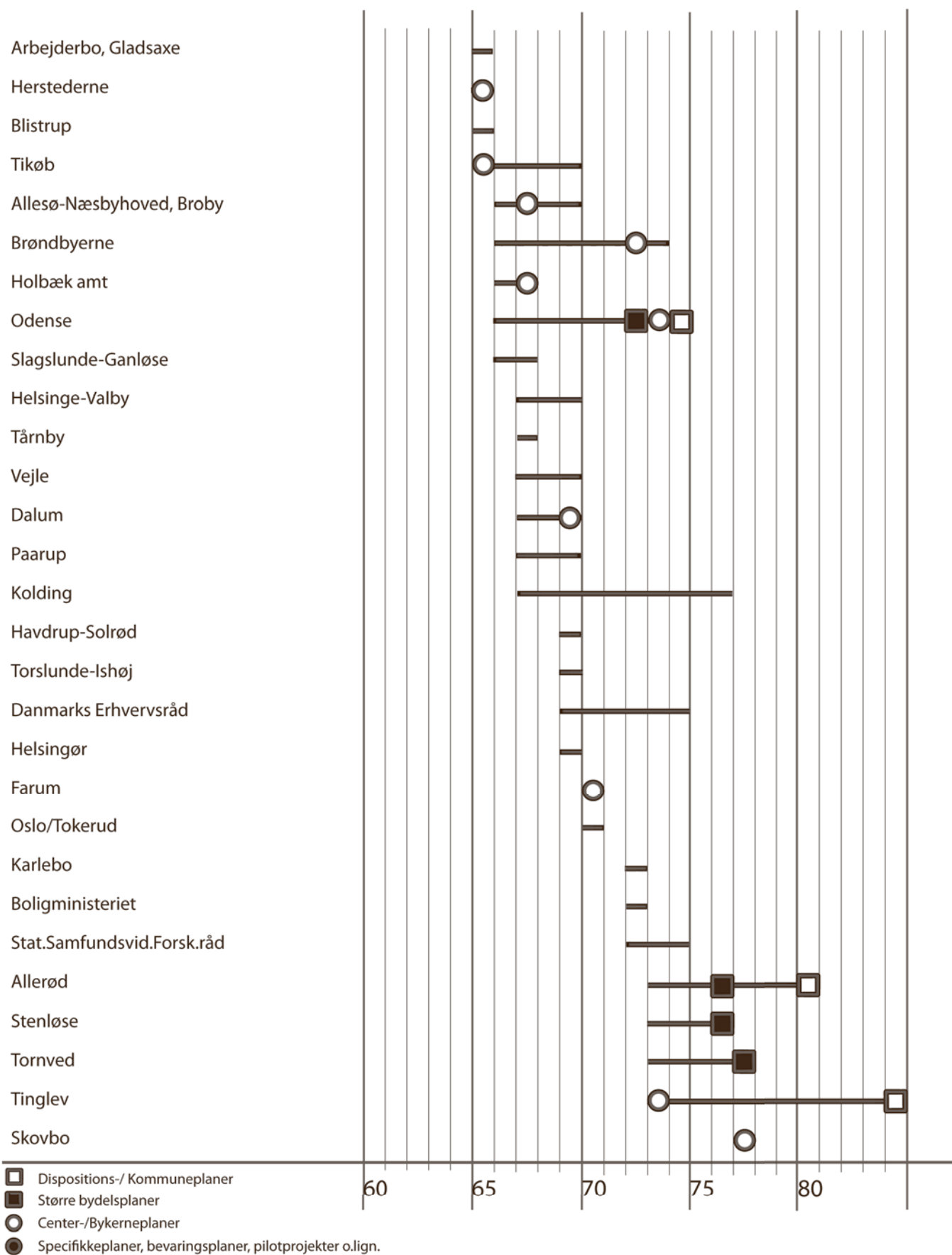
Harvest, Jesper (2003): Odense byplan 1966-1988. Byhistorisk udvalg, Odense.

Harvest, Jesper (2004): Centerplanlægning. Udvalgte byplanopgaver udført i konsulentfirmaet Institut for Center-planlægning i 1960'erne. Byplanhistorisk note 51.

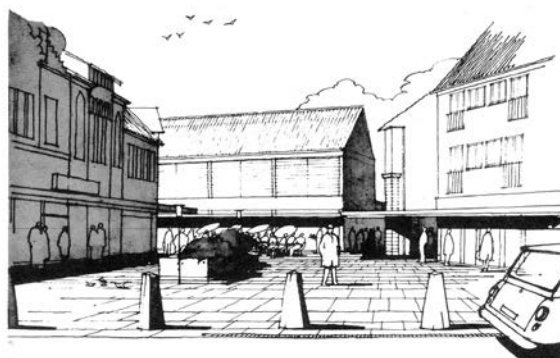
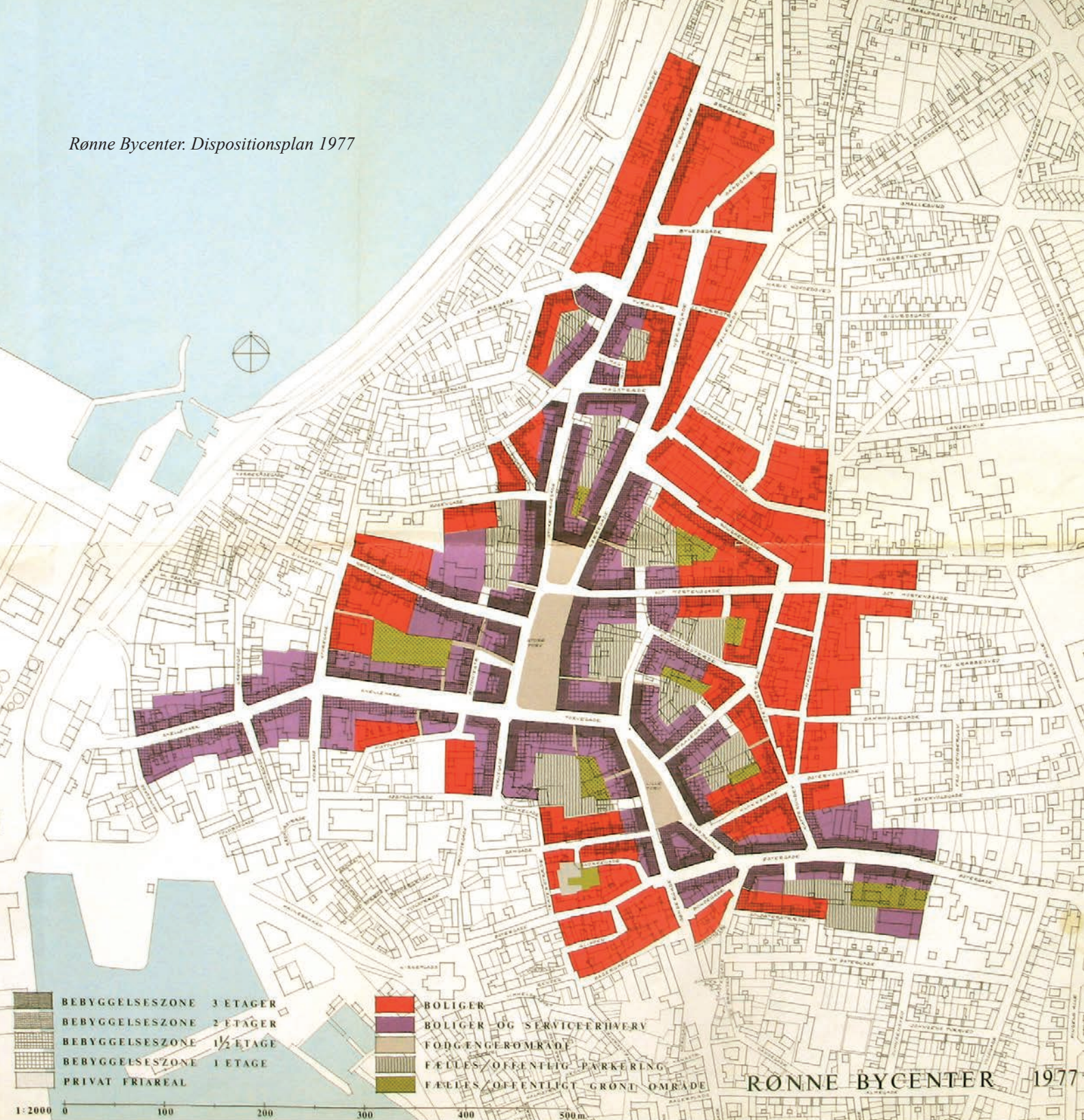
Dele af ICPs arkivalier opbevares af Bo Grönlund, resten er overdraget til Landsarkivet i Viborg. IKPs arkivalier blev ved nedlæggelsen overdraget til Dansk Byplanlaboratorium, hvor de er forsvundet.

Klienter og opgaver

Rønne Bycenter: Dispositionsplan 1977

Ole Svenssons tegnestuer

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview den 7. maj 2010 og note af 25. april 2011 om Ole Svenssons og hans medarbejders tilgang til byplanfaget. Planmateriale fra perioden er beskedent, da arkiverne ikke findes mere. Enkelte planer er fundet frem med hjælp fra Lis Langvad og Ingolf Jensen, begge tidligere medarbejdere.

I 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne ville næsten alle, der begyndte på arkitektskolen være arkitekter, dvs. tegne huse og kendte vel dårligt nok fænomenet byplanlægger. Men under uddannelsen herhjemme eller i udlandet blev nogle interesserede i og optaget af byplanfaget, ikke mindst i mødet med Steen Eiler Rasmussen og Peter Bredsdorff. Ole Svensson var anderledes.

Ole: "Nu skal I høre. Allerede i gymnasiet ville jeg være byplanlægger. Det var ikke sådan, at jeg ville være arkitekt. Jeg ville ikke som så mange andre, der blev byplanlæggere, først være arkitekt, der tegnede huse, så tegnede flere huse, så tegnede klynger af huse, så tegnede bebyggelsesplaner, og inden man får set sig om

tegner dispositionsplaner – og er byplanlægger.

Sådan var det ikke med mig. Jeg ville udfylde en samfuntsfunktion. Det var tåbeligt. Der fandtes ingen uddannelse, der fandtes ingen stillingsbetegnelse. Men jeg ville være byplanlægger, hvor min storebror blev arkitekt".

Storebror, Per Svensson sad i sin ungdom som arkitekt hos Skaarup & Jespersen.

"Ja, han var der også. Så skete det, at jeg i gymnasietiden begyndte at komme hos Skaarup & Jespersen og Ammentorp & Haubro (de havde kontorfællesskab, red.) og lavede mad. Jeg fik lov at skravere lidt på tegningerne og lave forefaldende arbejde. Ikke at spille kort. Jeg måtte ikke engang blande kortene".

Der blev ellers spillet meget kort.

"Ja, det gjorde der. Og holdt mange fester".

Ole comprehensive planner

1957 begyndte Ole Svensson på arkitektstudiet. 1959, 2 år efter åbnede Peter Bredsdorff byplanuddannelsen.

"Jeg var studerende hos Peter i 2½ år. Det betød,

Rønne, Lille Torv idag (1974) og som det kunne blive omlagt til fodgængerområde.

at jeg blev færdig med arkitektuddannelsen efter 4½ år – det var ½ år mindre end normen. Jeg var også med på Vestindien ekspeditionen.

Eric Petterson (senere leder af Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersens tegnestue i Århus og lærer på arkitektskolen samme sted, red.) og jeg var ikke færdige med vores studier. Vi var med som de yngste for at samle materiale om byplanlægning i Dansk Vestindien. Der udviklede vi et registreringssystem”.

Da Ole Svensson kom hjem blev han af Sven Allan Jensen, Skaarup & Jespersen, Anders Nyvig og Institut for Centerplanlægning sendt 2½ måned til Holstebro. Opgaven var ligeledes at samle materiale til alle de sultne planlægges brug ved opgaver i Holstebro. Det var på mange måder et pilotprojekt i den sammenfattende planlægning.

”Allerede 1962 tog jeg til USA. Min afgangsopgave på arkitektskolen i Danmark var at lave plan for guvernementscentret på Sct. Thomas, Virgin Islands”.

Ole havde på det tidspunkt sammen med Peter Bredsdorff haft kontakt med en amerikansk topplanlægger, Carl Feiss i US med relationer til Sct. Thomas. Der blev slået en studehandel af. Ole lavede plan for guvernementscentret og fik til gengæld plads på et masterstudium om by- og regionplanlægning i USA.

”De fleste byplantegnester blev nok etableret af husbygningsarkitekter, som lagde ud med udarbejdelsen af bebyggelsesplaner. Mine byplantegnester havde en anden tilgang til faget¹.

Jeg tog efter min afgang på Københavns Arkitektskole som byplanarkitekt en Master Degree i Urban and Regional Planning fra University of North Carolina. Den sigtede mod ”Comprehensive planning” -

1 ”Da Dansk Byplanlaboratorium engang i 1960erne foretog en rundspørge blandt professionelle, som overvejende beskæftigede sig med byplanlægning, angav næsten alle af de ca. 35 respondenter deres fagbetegnelse som ”arkitekt”, ”ingeniør” eller ”landinspektør”. Kun jeg angav ”byplanarkitekt”.

bebyggelsesplanlægning var blot et af mange fag”.

Ole var på universitetet i North Carolina en ud af kun 3 arkitekter på et hold af 25 ”postgraduates”. Det var næsten som en slags fælleskursus.²

”Ja, det var det. Og det var sindssygt godt. Og så kom jeg hjem og havde, kan I næsten fornemme, en helt anden baggrund eller en anden tilgang til byplanlægningen.

Det var i 1964. Og jeg blev med det samme ansat som lærer hos Peter”.

Oles tre tegnestuer

Den første af de tre tegnestuer blev også oprettet i 1964. Det var sammen med Finn Monies som projekterende arkitekt med domicil på hans tegnestue i Gentofte.

Samarbejdet med Finn Monies

Finn Monies var succesrig arkitekt på Bornholm, bl.a. som arkitekt for et plejehjem, en skole og 66 Bådenes hovedkvarter. Han blev spurgt, om han også ville være behjælpelig med planlægning for udviklingen af Rønne. Han spurgte Skaarup, der omgående pegede på Ole Svensson.

Ole Svensson var Skaarup bekendt fra Oles omtalte virksomhed hos Skaarup & Jespersen, allerede inden han begyndte på arkitektskolen, og fra det ligeledes omtalte forberedende planlægningsarbejde i Holstebro. Og han var involveret i andre Skaarup & Jespersen projekter bl.a. ved udarbejdelsen af 1. præmie projektet i Humlebæk konkurrencen 1961.

Han var i det hele taget i disse første år efter studierne involveret i flere opgaver for andre arkitekter: Dispositionsplanen for Aabenraa hos Peter Bredsdorff, hvor Arne Gaardmand var ankermand; og det begyndende arbejde for Høje Taastrups City 2, hvor Graa og Helger var bygningsarkitekter.

2 Lærestalernes fælles Byplankursus er en godt 50 år gammel, velanskreven institution, hvor studerende fra de højere lærestalter i hovedstadsområdet på tidligere helår-lige, nu halvårslige kurser går sammen om at studere og i de fleste tilfælde udarbejde forslag til byplaner,

Første opgave i samarbejdet med Finn Monies var planlægningen for Rønne Kommune. Efter planlovreformen i 1970'erne da kommuneplanloven trådte i kraft, skete det dramatiske, at alle andre af Bornholms kommuner henvendte sig, dog undtagen Aakirkeby. I Aakirkeby var Vibeke Dalgas konsulent.

”Jeg blev inviteret til Rønne. Og der sad så repræsentanterne for de andre kommuner – borgmestrene. De sagde: Vi har set, hvad du har lavet for Rønne. Vi vil bede dig gå ind og være vores konsulent.

Det var dramatisk, fordi det eneste de andre kommuner på Bornholm hidtil kunne blive enige om var at slås med hinanden, men alle sammen i fællesskab hade Rønne”.

Finn Monies og Ole Svensson havde mange år med rigtig godt samarbejde, ”hvor han holdt sig væk fra planlægningen, fordi han sådan set heller ikke havde nogen særlig interesse for det.

Men jeg nød godt af den ”goodwill”, han havde på øen. Vi havde et rigtigt fint samarbejde fagligt og blev nære venner. Det er vi den dag i dag, hvor han er på plejehjem”.

Da Ole sluttede som byplankonsulent 1982 blev Lis Langvad ansvarlig for byplanlægningen fra Finn Monies tegnestue.

Samarbejdet med Jensen & Valeur
Samarbejdet med Jensen & Valeur begynder 1970. Det er næsten samme historie.

Jensen & Valeur havde projekteret et smukt rådhus i Store Heddinge på Stevns. Kommunalpolitikere i Store Heddinge var som i Rønne usikre på planlægningen for en udvikling i deres kommune. Der var en svag efterspørgsel efter nye boliger. Og man var plaget af gennemkørende biltrafik.

Kommunalpolitikere spurgte Jensen & Valeur. Jensen & Valeur spurgte Finn Monies. Han henviste til Ole Svensson.

”Sådan begyndte det. Ligesom Finn var de ikke specielt interesserede eller vidende om byplanlægning”. Sådan startede det i Stevns kommune.

Stevns talte med nabokommunerne Rønnede og Faxe. Selv om styret i de tre kommuner var vidt forskellige af politisk observans, var de enige om at hyre Ole Svensson.

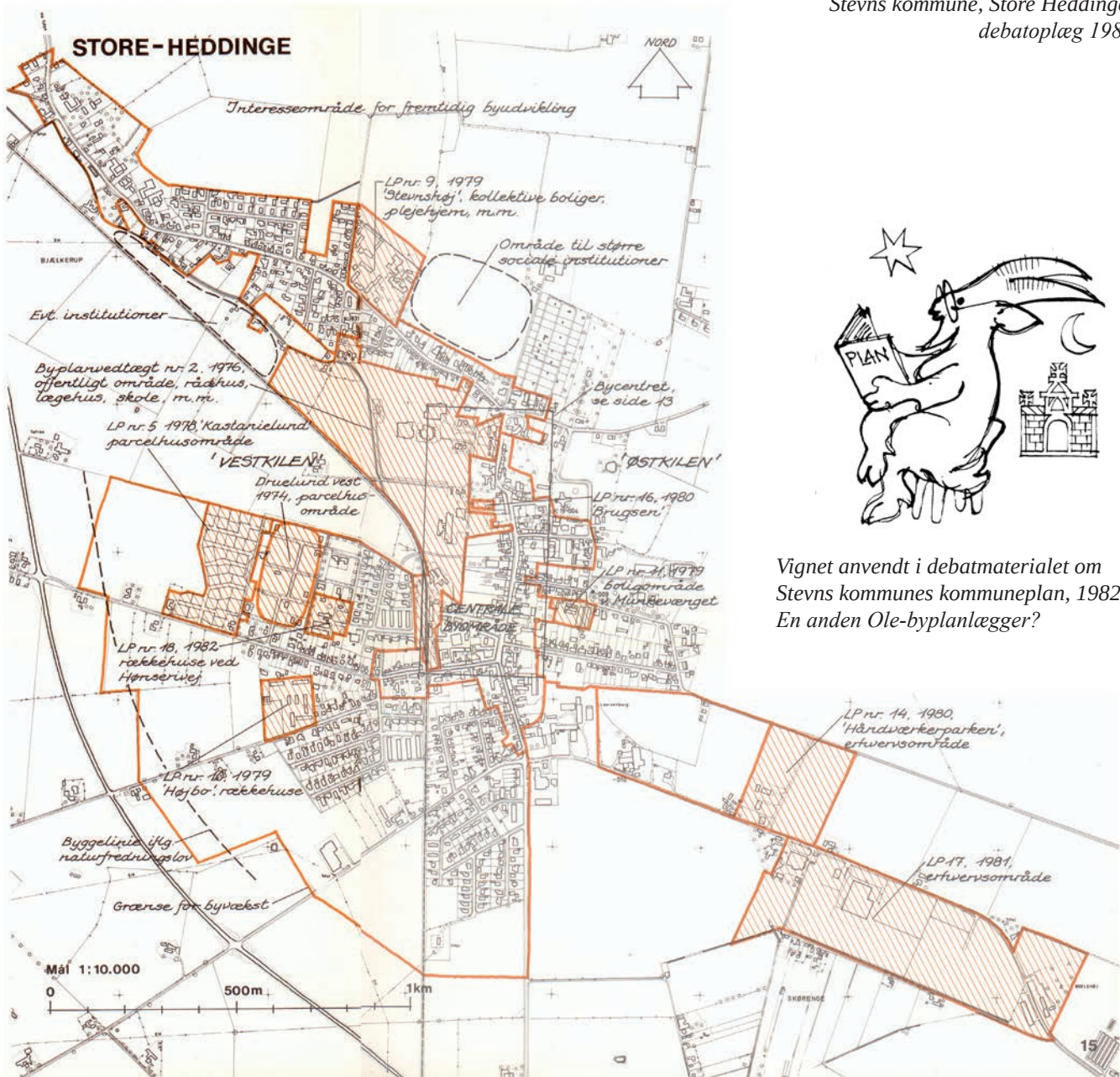
Derefter tog det fart på for tegnestuen. Der blev lavet planer for flere andre kommuner, bl.a. Søllerød, Birkerød og Hvalsø.

Og Ole Svensson alene

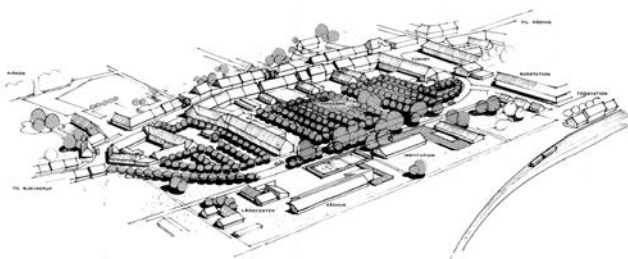
De foregående tegnestuer var organiseret som interessentskaber. 1978 – 82 dannede Ole sin tredje tegnestue med sig selv som eneste indehaver.

(NB. Samarbejdet med Finn Monies fortsætter i alle tre her beskrevne ”tegnestueperioder” indtil 1982).

Vignet anvendt i debatmateriale om
Stevns kommunes kommuneplan, 1982.
En anden Ole-byplanlægger?

Store Heddinge, forslag til plan for bycenter 1972.

Byplanafdelingen – Ole Svenssons –
gik rigtig godt, tjente penge. Meningen
var, at byplanafdelingen skulle holde
bygningsafdelingen i live og betale pension til
”pensionisterne”.

”Det endte med, at jeg blev uvenner med de to
og gik solo. Og kommunerne – de fleste – gik
sammen med mig”.

Den tredje tegnestue flyttede fra Kvæsthusgade
ind i Oles eget hus i Holte.

Både Jensen og Valeur ville pensioneres. De
havde for så vidt en succesrig bygningstegnestue
og en dygtig førstemand, men netop en
førstemand og ikke en kendt arkitekt, der kunne
skaffe opgaver i hus.

Penge og mandskab

Perioden ind til midt 1970'erne var økonomisk gode tider for byplantegnestuerne.

De første 10 år var en periode i rivende udvikling. Boligbyggeriet eksploderede. Biltallet steg og steg. Og bymønstret ændrede sig radikalt. Der var brug for byplankonsulenter.

Rundt omkring i kommunerne sad teknikumingeniører eller bygningskonstruktører, kloge folk inden for deres fagområder, men ikke uddannet i byplanlægning. Det var især situationen i mange mindre kommuner, der blev tegnestuens klienter.

Fra midten af 1970'erne trådte den ny kommuneplanlov gradvis i kraft. Her lanceres en form for planlægning, der meget fint svarer til den "comprehensive planning", Ole Svensson havde lært sig i sine 2 år i USA.

Det kan også siges, at netop en Ole Svenssons tegnestue med dens særlige "bemanding" af "kvikke drenge og piger var gearret til mødet med den nye tid".

Medarbejderne

"Medarbejderne til tegnestuen blev rekrutteret blandt de kvikkeste på Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen, hvor jeg havde undervist og forsket. I årene efter 1968 blev Peter Bredsdorffs traditionelle, engelsk inspirerede undervisning her skrottet og afløst af studenterstyrede politiske studier, sociale eksperimenter og almindelig opløsning.

Medarbejderne hørte til de årgange, som hverken havde fået traditionel arkitekt- eller byplanlæggeruddannelse, men måske mest havde fægtet sig frem til en politisk uddannelse af en art, men havde store lakuner, når det kom til det faglige arbejde.

Kun de stærkeste og bedst begavede studerende kom ud i den anden ende af studiet med kompetencer, som var brugbare i den byplanpraksis, som i mellemtiden havde udviklet sig. Tegnestuens medarbejdere var sådanne

stærke, begavede unge. De var generelt vidende, dygtige til at analysere og hurtige til at tilegne sig ny viden – og så var det i øvrigt flinke fyre mk".

I antal blev der aldrig ansat flere end 8 byplanarkitekter. Det blev aldrig nødvendigt at fyre folk, som Ole stolt beretter. Men det var altså folk med begrænset kendskab til byplanfaget og den praktiske virkelighed.

"De vidste kun lidt om byplanfaget og den praktiske virkelighed. Tegnestuens virksomhed blev derfor på sin egen måde en fortsættelse af deres uddannelse – den blev "learning by doing". Der var så meget, de måtte lære, især om byplanpraksis og "håndværket".

Hertil kom, at samfundet var i rivende udvikling i disse år. Med den særlige tilgang til byplanfaget var tegnestuen imidlertid godt udrustet til at løse de stadig mere samfundsbestemte, komplicerede opgaver – bl.a. sektorplanlægning, borgernes inddragelse og kommuneplanlægningen.

"For mig som indehaver af tegnestuen var udviklingen på en gang inspirerende og bekymrende. Medarbejdere havde behov for at deltage i kurser og at lave (ubetalte) studieprojekter; kommunerne krævede hurtig, kvalificeret rådgivning og var desuden hårde forhandlere, hvad honoraret angik.

Tegnestuen havde succes, men glæden ved den faglige udvikling og samarbejdet med de ansatte var blandet med stadige bekymringer over den skide kassekredit".

Den tredje tegnestue lukkede 1982. Ole tog ansættelse som forsker på SBI, Statens Byggeforsknings Institut.

På sine gamle dage har Ole Svensson alligevel, nok engang, men uden medarbejdere påtaget sig konsulentarbejdet med, som underleverandør for Peter Fournais tegnestue, hyret af SAXO Banks ejer, at planlægge for et økologisk ferieparadis på Vejrø i Smålandsfarvandet.

Klienter og opgaver

De første ti år, 1964 – 74 var bymønstret som nævnt under kraftig ændring.

Der var kolossalt behov for byplankonsulenter som ligeledes nævnt især i de små kommuner, som var de dominerende blandt Ole Svenssons kunder. De var slet ikke tilstrækkeligt bemandede, og slet ikke med byplanfolk. Det er indtil midten af 1970'erne. Så sker der noget andet.

Efter planlovreformen i midten af 1970'erne tænker kunderne mere og mere i kommuneplaner, eller den slags ”comprehensive planning”, som Ole havde studeret i USA, og som hans folk på tegnestuen på det tidspunkt havde lært sig.

Tegnestuen var godt gearret. Den gik gode tider i møde med lidt andre opgaver, lidt større opgaver og borgerinddragelse.

Oplæg til regionplaner og A-kraft

Tegnestuen har ikke lavet regionplaner, men nok de oplæg til regionplanerne som foreskrevet i planlovene. Det har man været igennem for stort set samtlige af tegnestuens kommuner.

Stevns var ved et landsplandirektiv udpeget som muligt hjemsted for et A-kraftværk og derfor en særligt spændende kommune at arbejde for i disse år. Nogle kommunalpolitikere var fyr og flamme. Endelig var denne lille, beskedne kommune på landkortet med mulighed for en lukrativ byudvikling. Andre korsede sig.

Efter solidt og grundigt konsulentarbejde blev svaret nej tak.

Staben, der skulle passe et sådant A-kraftværk, var begrænset til maks. måske 70, få med lavere uddannelse, der kunne rekrutteres lokalt. De fleste var højt uddannede eksperter formentlig med bolig i de nærmeste dele af hovedstadsområdet.

Store dele af kommunen inden for en cirkel på 10 km ville være underkastet strenge restriktioner.

Det ville være et farvel til forjættende byudvikling og til turisme.

Anden planlægning

Opgaveporteføljen hvad angår dispositionsplaner, center- og bykerneplaner fremgår af faktasiden. Som hos andre konsulenter optræder center- og bykerneplaner ofte i de mindre kommuner som del af dispositionsplanerne.

Bydelsplanerne er ligeledes listet på faktasiden. Det var i grunden her, det begyndte.

Den allerførste opgave, Ole fik stillet, handlede om byudvikling i et større byområde syd for Rønne. Der blev udarbejdet en deldispositionsplan for Rønne Syd, der beskriver de fremtidige sammenhænge til Rønne i øvrigt såvel som den fremtidige arealanvendelse og det fremtidige trafiksystem i delområdet.

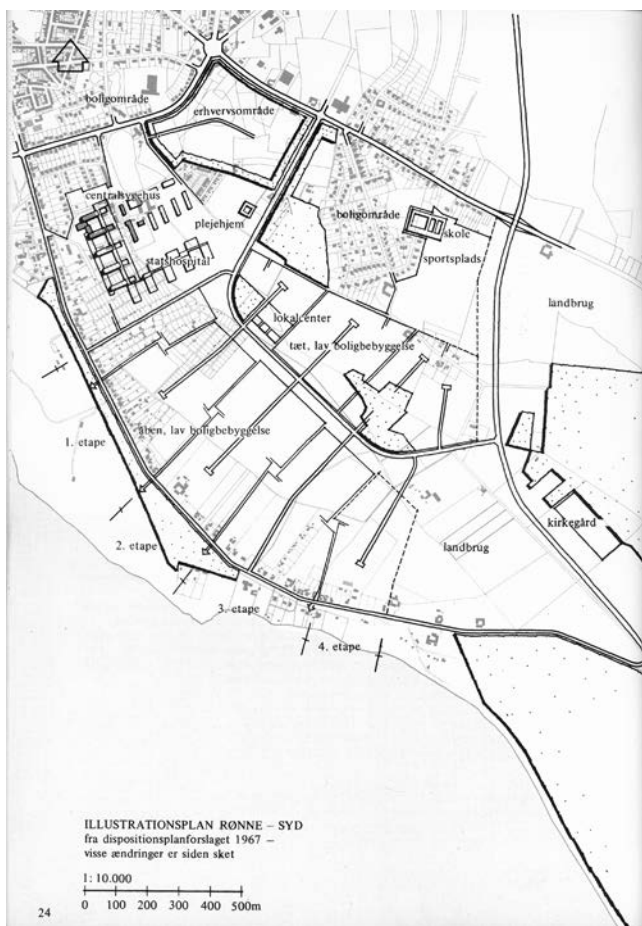
I Store-Heddinge var man senere i samme situation. Her gjaldt planlægningen en ny bydel øst for den eksisterende by.

Idealet var konkurrencen fra Humlebæk i 1961, hvor Ole var med på 1. præmie holdet (se note 66 side 38). Ideen var dels at få styr på byudviklingen inden for et overordnet mønster dels i mindre områder at åbne for variation i form og indhold.

Opgaven var at undgå udlæg af alt for store arealer til samme monotone brug, at planlægge for mindre arealer, så der med tiden åbnes for variation og mangfoldighed, men ikke for kaos og forvirring.

Derudover blev der arbejdet med landskabsplanlægning, f.eks. i Hvalsø, bevarings- og bykerneplanlægning, f.eks. i Rønne sammen med Robert Egedal fra Nationalmuseet og et utal af udstyknings- og bebyggelsesplaner.

I kommunerne på Sydsjælland blev der f.eks. udarbejdet lokalplaner til indpasning af ny, mindre boligbebyggelse i gamle landsbyer. Opgaven var netop at tilpasse sig en bestående, sårbar struktur, men samtidig at sikre, at nutidige krav til kvalitet blev opfyldt.

Rønne Syd, illustrationsplan fra dispositionsplanen, 1967. Den allerførste opgave Ole Svensson fik stillet.

Samarbejdet med kommunerne

Konsulenten blev dengang mødt med forventning, respekt og tillid. Over årene kan man tale om næsten venskabelige relationer mellem konsulent, kommunalpolitikere og kommunernes embedsmænd.

Relationerne til det politiske niveau var direkte. ”Til tider var det festligt at gå til møder i plan- og miljøudvalget. Der sad de, typisk disse tykke mænd. I de dage var der cigarkasser på bordet, og jeg var stor cigarryger dengang. Når vi så var igennem mødet, hed det: Nu er det blevet lidt sent. Måske vi skulle gå ned på Rødvig kro og få lidt frokost. Så sluttede man der”.

Over årene blev stemningen mere asketisk. Cigarkasserne forsvandt, og der blev sparet på frokosten. Det var efter planlovreformen i midt 1970’erne.

Planlægningen blev også mere kedelig. ”Jeg synes nok, når jeg tænker tilbage, at det var ulig morsommere at lave planlægning før kommuneplanloven. Det blev for mekanisk”.

Samarbejdet med de små kommuner

”Nu skal I høre. Når det brændte på for borgerne, tog man ofte møder på åstedet”

De beboere, der var i klemme i forhold til kommunen eller i forhold til naboerne, mødte op. Plan- og miljøudvalget mødte op med embedsmænd og byplankonsulenten.

”Det var mig. Jeg var simpelthen ekspert”. Det kunne dreje sig om småting som nabostrid eller hegnssyn og mere overordnede eller principielle byplanspørgsmål.

Ole tjekkede med kommunens embedsmænd, satte sig ind i, hvad sagen drejede sig om, hvem der var involveret og læste, hvad der var af relevant lovstof,

”Så skete det vidunderlige, at fordi jeg var en dyrt betalt konsulent, så var der nærmest andægtighed om mine udsagn”.

Og med de kommunale teknikere

Det var vigtigt, at bevare et nært forhold til de kommunale teknikere, ”for de kunne godt være blevet agterudsejlet”.

Måske kunne de ikke bidrage direkte til den sag, der var på dagsordenen, men så til oplysninger om hverdagsliv og politik i kommunen, eller til oplysninger om populære og upopulære emner i snakken om kommunens fremtid.

Og måske kunne konsulenten til tider fremme de forslag, som en kommunal tekniker ikke selv kunne trænge igennem med, men når det kom fra en høj betalt byplankonsulent, så var det nok ok.

Det scorede den kommunale tekniker forhåbentlig også point på.

Hvor kom inspirationen fra?

Kollegerne var en væsentlig kilde. Forholdet var

aldrig præget af konkurrence. Man udvekslede planer og kom sammen i venskabelige, faglige og sociale sammenhænge.

På det hjemlige plan har Ole allerede nævnt Humlebæk konkurrencen 1961. Desuden skal nævnes Værløse Vest planen (se artiklen om Dybbro & Haastrup), Aabenraa tegnestuen med Kristian Larsen og Jan Gehl som kilder til inspiration.

Fra udlandet har Ole hentet inspiration fra sin studietid i USA, fra en amerikansk sociolog som Lewis Mumford, en byplanarkitekt som Clarence Stein med Radburn og en bybygger filosof som Jane Jacobs. Og han har hentet inspiration fra engelsk planlægning med dens humanistiske traditioner, de engelske New Towns, bl.a. Hook, trafikmanden Buchanan og ikke mindst Gordon Cullen som fremragende byplantegner. "Når jeg tegnede, forsøgte jeg at tegne på samme måde".

Ole selv har undervist til inspiration af andre på Kunstakademiets Arkitektskole, på De højere læreanstalters fælles byplankursus, på universiteterne i Århus og Aalborg, på universiteter i Latinamerika, USA og Canada og andre steder.

Ole har skrevet utallige faglige artikler og var en årrække redaktør ved tidsskriftet Scandinavian Housing and Planning Research.

Han stod for udarbejdelsen af en Dansk byplanguide i 1974, udsendt i ny redaktion sammen med Holger Bisgaard 1983.

Faktasider vedr. Ole Svensons tegnestuer

Kort karakteristik af tegnestuen

Ole Svensson (OS) har været medindehaver / indehaver af 3 tegnestuer: 1964 – 82 sammen med Finn Monies (bygningsarkitekt); 1970 – 78 sammen med Jensen Valeur (også bygningsarkitekter); og 1978 – 82 alene.

(NB. Samarbejdet med Finn Monies fortsætter i alle tre omtalte "tegnestueperioder" indtil 1982).

Adresser: 1964 – 72 Ørnegårdsvej, Gentofte; 1972 – 78 Kvæsthusgade, København K; og 1978 – 82 hjemme hos sig selv Kirsebær Allé, Holte.

Efter ansættelse i SBI, Statens Byggeforsknings Institut 1982 – 2002 har OS i beskedent omfang genoptaget virksomheden bl.a. som konsulent for udviklingen af Vejro i Smålands Farvandet.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuen har beskæftiget flere arkitekter med afgang fra Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen blandt andre: Mette Koch Andersen, Holger Bisgaard, Jan Engel, Helle Gerlach, Ingolf Jensen, Kirsten Kroner, Lis Langvad, Morten Lund, Claus Pescettini, Karsten Pålsson, Per Riisom, Hans Sattrup og Lotte Vissing. Det samlede antal af medarbejdere har ikke oversteget 8.

Klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

Har ikke som selvstændig deltaget i konkurrencer.

Anden virksomhed

OS: 1964 – 70 undervisningsassistent på Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen; 1970 – 73 videnskabelig assistent samme sted; 1967 – 2006 "visiting professor" i Latinamerika (Colombia,, Costa Rica og Panama), i USA (St. Louis og Puerto Rico) og i Canada (Montreal); "visiting lecturer"

i USA og Canada; i en 7 årig periode medlem og formand for uddannelsesudvalget og senere forskningsudvalget i Danske Arkitekters Landsforbund; og skønsmand for Højesteret.

Litteratur og arkivalier.

Svensson, Ole (1964, genoptrykt 1980): Three towns Conservation and renewal of Charlotte Amalia, Christiansted, and Frederiksted of the U. S. Virgin Islands. København .

Thrige Laursen, A., Pedersen, Ebbe Keld og Svensson Ole (1973): Dansk byplanguide, Danish town planning guide. Dansk Byplanoaboratorium. Genoptrykt (1983) med Ole Svensson og Holger Bisgaard i ny redaktion. København.

Desuden artikler i Arkitekten og Byplan.

Arkivalier er ikke eksisterende. Ole beklager, hvis nogen eller noget er udeladt pga. hans dårlige hukommelse.

Klienter og opgaver

Rønne Kommune,
dispositionsplan, centerplan,
kommuneplanlægning, lokalplaner

Stevns,
landskabsplan, dispositionsplan, centerplan,
kommuneplanlægning, lokalplaner

Rønnede,
dispositionsplan, kommuneplanlægning,
lokalplaner

Fakse,
dispositionsplanforslag, centerplan,
kommuneplanlægning, lokalplaner

Hvalsø,
landskabsplan, kommuneplanlægning,
lokalplaner

Birkerød,
centerplan, lokalplaner

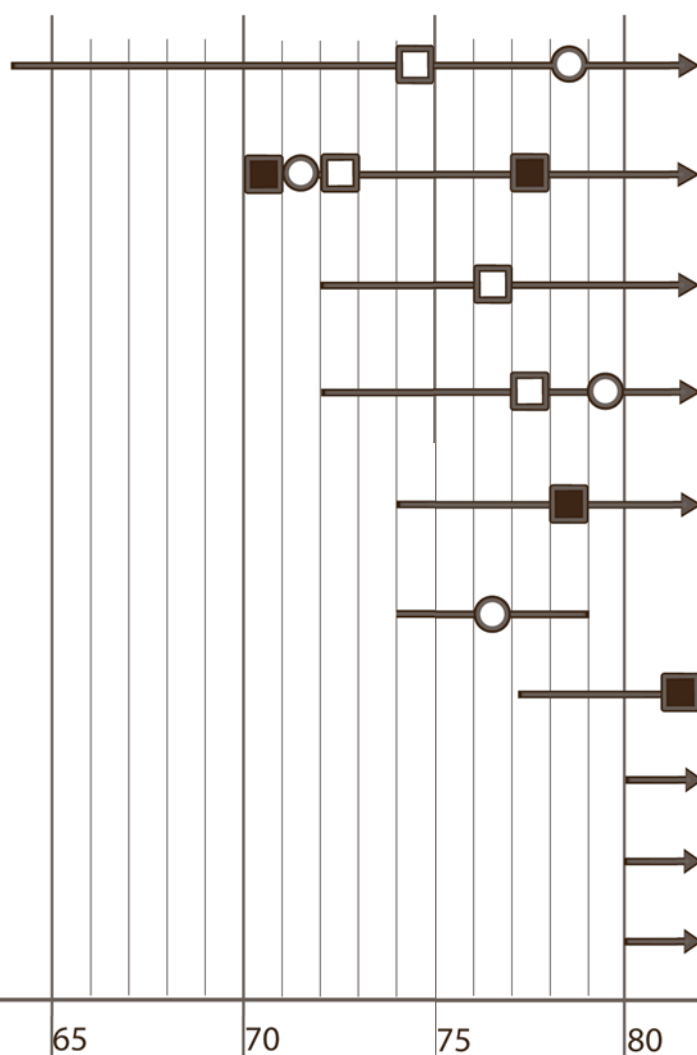
Farum,
landskabsplan

Nexø,
kommuneplanlægning

Allinge - Gudhjem,
kommuneplanlægning

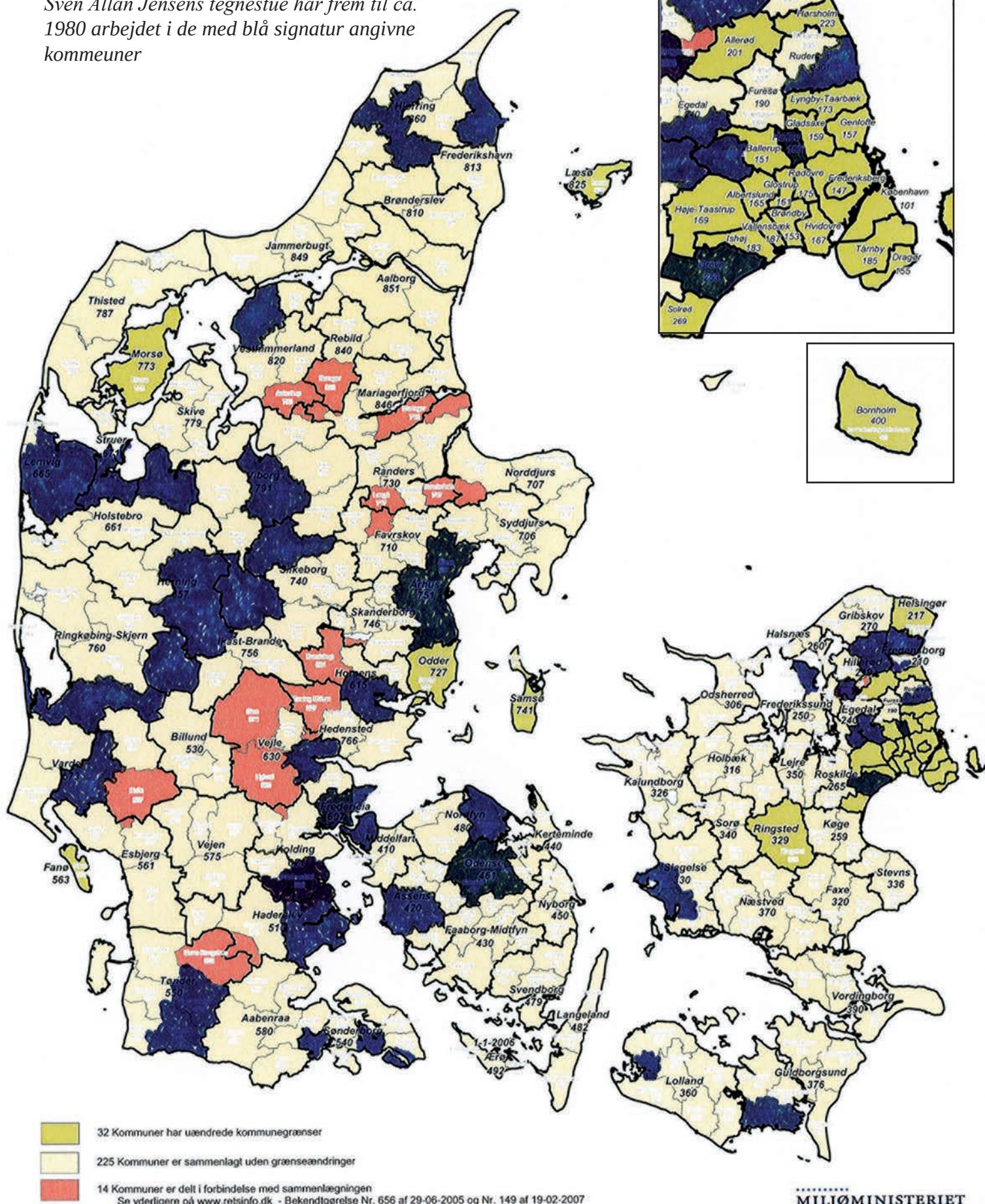
Haslev,
kommuneplanlægning

- Dispositionsplaner
- Bydelsplaner, landskabsplaner
- Centerplaner

Kommuner før og efter kommunalreformen

Sven Allan Jensens tegnestue har frem til ca. 1980 arbejdet i de med blå signatur angivne kommuner

Sven Allan Jensens tegnestue

Af Peder Boas Jensen

Kilder: 2 interviews med Sven Allan Jensen, med Inge Alstrup og Jens Clemmensen den 9. april 2010 som led i denne undersøgelse af byplankonsulenterne i 1960'erne og 70'erne, og med Kirsten Andersen og Michael Warming den 17. februar 2003; skriftligt bidrag den 1. september 2011 fra Niels Helberg og Jens Monrad (tidligere medarbejdere på tegnestuen); og bogen "Om Sven Allan Jensen og hans tegnestuer" fra oktober 2001 med enkelte revisioner i maj 2007 af Ove S. Pedersen, som sammen med Alice Josefsen (begge tidligere medarbejdere) også er blevet konsulteret under udarbejdelse af denne artikel.

Det begyndte 1963 på loftet i Sven Allan Jensens eget statslånsbureau i Rungsted. Indehaverne var Sven Allan selv og Gunnar Wallevik, som Sven Allan kendte fra Køge Bugt udvalgets tekniske sekretariat. Det partnerskab varede dog kun til 1965, hvor de delte opgaverne imellem sig, og Gunnar dannede egen tegnestue.

Sven Allan: "Min far var kok på et dansk skib fra rederiet "Orient". Det sejlede på langfart og vendte kun hjem til Danmark en måned om året.

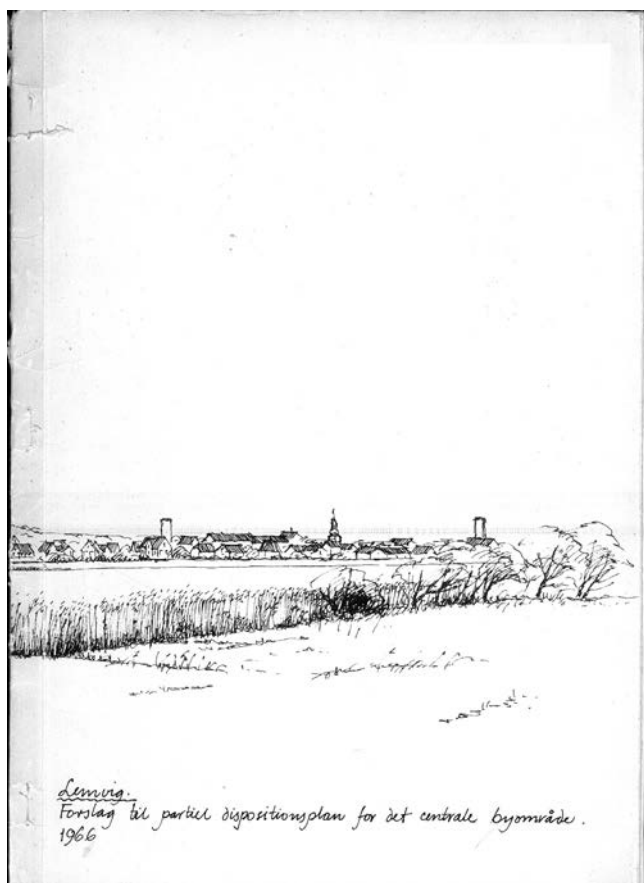
Det var altid i juni, og 9 måneder efter kunne min mor levere en nyfødt. Det blev til 6 børn, og den sidste blev mig. Min far skrev aldrig breve hjem, men han var utrolig flink til at sende illustrerede postkort. Så havde han sat kryds ved en by eller en palmestrand og skrevet: "Her er jeg lige nu, Laura". Måske er det derfra min interesse for byer og byplanlægning stammer".

Men det var at gå lovlig langt tilbage i historien. Den historie, der nu interesserer os, er om Sven Allans faglige gøremål i perioden.

Fra Fingerplan til Rungsted

I sin studietid kom Sven Allan i kontakt med den lidt ældre civilingeniør Anders Nyvig. De skaffede sig en del opgaver, bl.a. ved at udarbejde en dispositionsplan for Sunds ved Herning, hvor Nyvigs svigerfar var sognerådsformand. Nyvig havde desuden job på egnsplankontoret i København.

Her skaffede Nyvig sin unge ven studenterjob som tegner i 1946. Sven Allan har selv givet udtryk for, at dette arbejde med Fingerplanen var en både begivenhedsrig og lærerig periode, som varede ved til 1949. Derefter blev han sammen med andre medarbejdere fra egnsplankontoret overflyttet til Byudviklingsudvalget for København. Her gik arbejdet ud på i overensstemmelse med Fingerplanen at

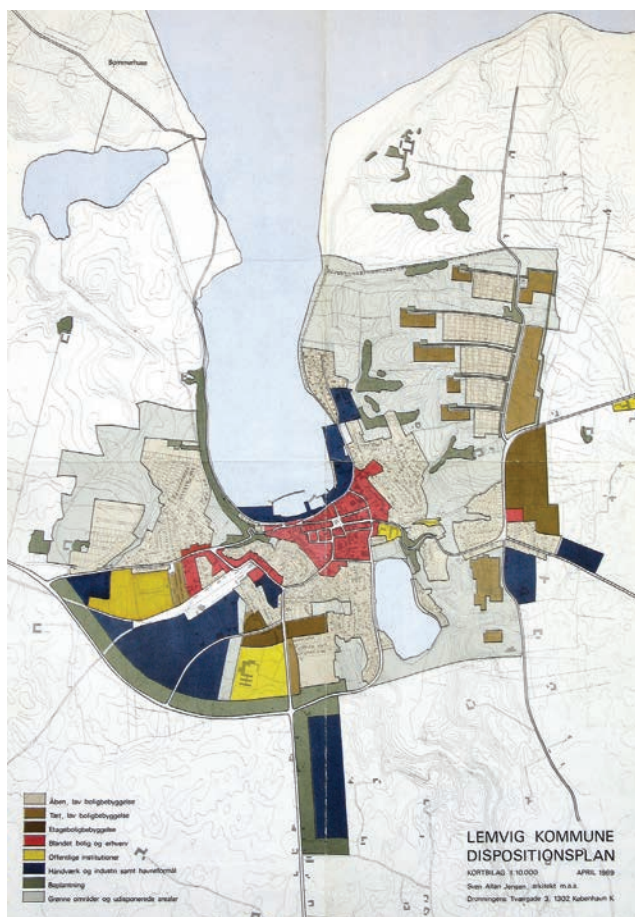

Lemvig. Forslag til partiel dispositionsplan for det centrale byområde, 1966.

skabe sammenhæng i omegnskommunernes byudvikling.

I 1952 blev han leder af byudviklingsudvalgets sekretariat, og i 1960 blev han også leder af Køge Bugt udvalgets tekniske kontor. Her skulle planerne for Køge Bugt fingerens 10 kommuner koordineres. Det var Danmarks største konkrete opgave omfattende så stor en bydel at opføre på bar mark. Planen var især banebrydende, fordi staten her "på tværs af det kommunale selvstyre" gik ind og støttede en planlægning henover kommunegrænserne. Den var banebrydende pga. det i stor skala konsekvent gennemførte differentierede stisystem. Og den var (måske sammen med Århus Egnplan) banebrydende for sin byudstysliste med oversigt over bycentre og institutioner mm.

I 1963 fik han lyst til som et sidespring og for en kort periode, ikke engang et år at prøve stillingen som afdelingsarkitekt i Statens Byggeforsknings

Lemvig. Dispositionsplan, 1969.

Institut, SBIs nyoprettede afdeling for byplanlægning. En anden Svend, nemlig Jensen blev samtidig ansat i samme afdeling som afdelingsingeniør.

1954 – 67 var Sven Allan også lærer på Kunstakademiets arkitektskole i København, dels på Peter Bredsdorffs nyoprettede byplanafdeling og dels ved byplanopgaver på andre af skolens afdelinger.

Tegnestuens etablering

1963 tog Sven Allan som nævnt springet og oprettede egen tegnestue, de første par år sammen med Gunnar Wallevik.

Arkitektkonkurrencerne var den tids bedste iværksættere, der satte gang i mange unge tegnestuer. "Selvom vi f. eks. var statsansatte, så kunne vi i fritiden møve os ind på mange opgaver takket være konkurrencerne", betror Sven Allan os og læner sig tilbage i en Børge

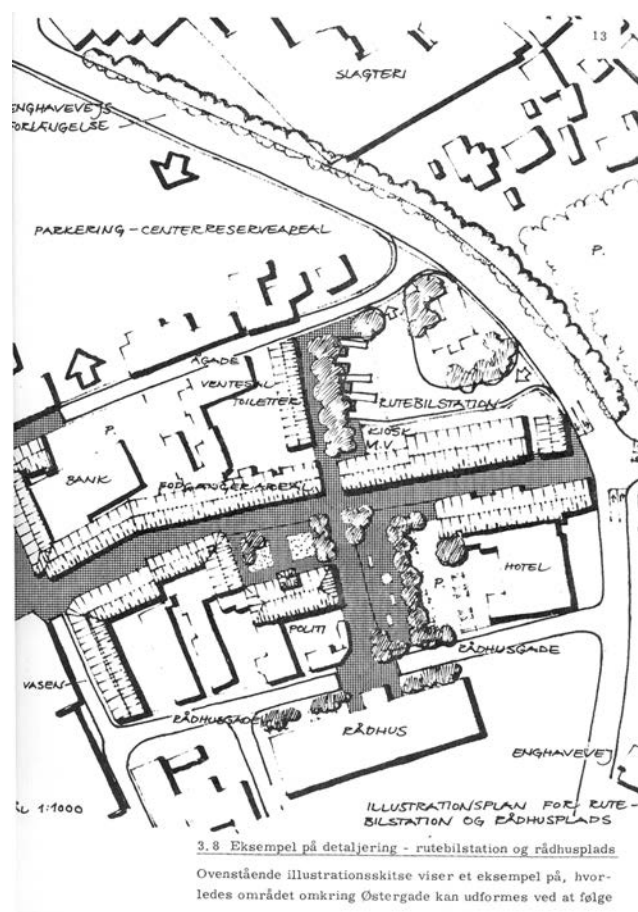
Mogensen stol i det byhus, han har bygget 1993 i Køge til brug i en længere pensionisttilværelse. Her er han omgivet af en imponerende bogsamling, selvom store dele af byplanlitteraturen blev foræret til Aalborg Universitets Center, AUC, da man der startede en byplanuddannelse. ”Det er ikke kun byplanbøger og byplanrapporter, men også kopier af væsentlige faglige breve og dokumenter fra byplanlægningens pionertid. Her kan man læse kopier af enkelte eksempler på Peter Bredsdorffs korrespondance med Steen Eiler Rasmussen. Det var virkelig en pionertid”.

Sven Allan havde lige siden sin studietid haft gang i en række private sager sammen med Anders Nyvig som nævnt, med studiekammeraten Hans Hartvig Skaarup og dennes kompagnon Jens Marius Jespersen og senere også sammen med Svend Jensen fra SBI.

Tegnestuens første opgaver bestod i en opfølgning på vundne konkurrencer, f. eks. boligbebyggelsen Rundhøj, Højby ved Århus og en plan for Humlebæk Vest ved København. Med foden indenfor i en række kommuner og et vel udbygget netværk blandt kolleger hos Boligministeriets kommitterede i byplansager fulgte flere opgaver, dispositionsplaner især. Kontakten til Fredericia resulterede i en plan for en ny bydel, Fredericia Vest.

Århus Egnspan 1963 – 66 var en opgave af ganske særlig betydning (se også artiklen om Ib Andersen & Juul Møller). Den blev udarbejdet i tæt samarbejde med Skaarup & Jespersen og med amtets og kommunernes teknikere lidt efter model fra Fingerplanen i København. Sven Allan: ”Det var noget, man havde lært fra Fingerplanen. Københavns kommune meddelte, at man ikke ville bidrage økonomisk til arbejdet, men at de ville stille 3 – 4 mand til rådighed i 3 år. Det var en måde at bidrage på og samtidig skaffe sig indflydelse på opgaven og samarbejdet”.

Med den opgave etablerede Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen sammen en tegnestue i Århus. Den fortsatte til 1972 med flere opgaver

Lemvig, Planlægning af det centrale byområde, vejplan, 1978.

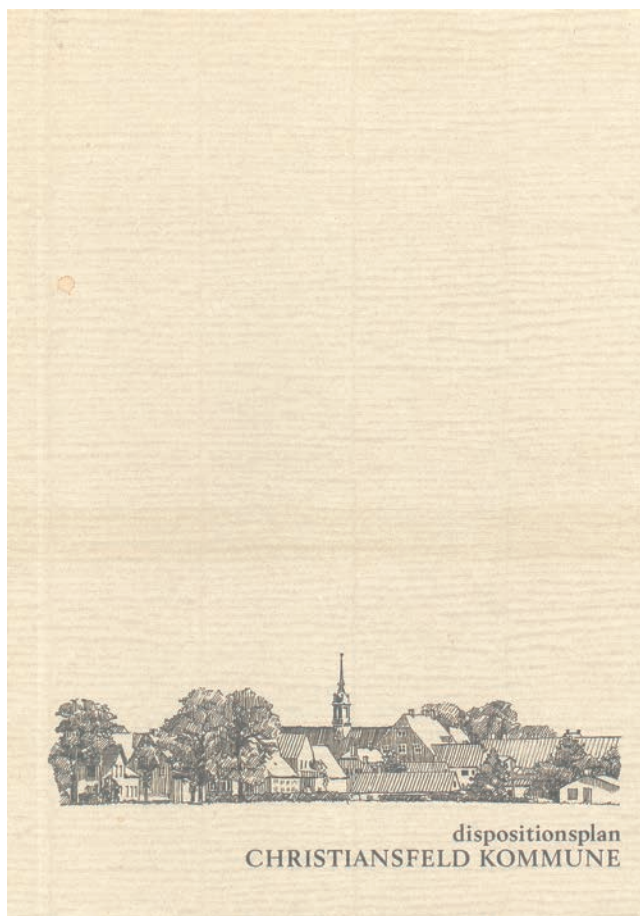
for kommunerne omkring Århus, f. eks. med en dispositionsplan for Vejlbj – Risskov, og også for andre kommuner i Jylland.

Det begyndte alt sammen i Rungsted. Men som tegnestuen voksede, flyttede man først til Bredgade, senere til Dronningens Tværgade, i 1969 til ”hovedsædet” i Hausergade på hjørnet af Kultorvet og i 1987 til Gothersgade.

1980 etablerede man sig med en filial i Haderslev, 1984 i Herning. Samtidig knopskød Haderslev med en filial i Aalborg, der 1986 overtog sit ophav, Haderslev.

Tegnestuens organisation og drift

Sven Allan: ”Det var utroligt vigtigt for faget, at det dengang var så let at komme i gang. Det eneste vi behøvede var et køkkenbord med god, plan plads til at tegne på. Så kom resten næsten af sig selv”.

Christiansfeld kommune, dispositionsplan 1974.

Det første par år var firmaet ejet af de to indehavere, derefter – i næsten 20 år – af Sven Allan alene. I 1982 oprettede man 2 anpartsselskaber, et i København og et i Haderslev, som så senere fortsatte i Aalborg. Hensigten var at åbne for et generationsskifte, således at medarbejderne lidt efter lidt skulle købe sig ind i ejerskab til firmaet med anparter. Det skete i praksis senere ved oprettelsen af en medarbejderforening.

I løbet af 1970'erne blev der indført ligeløn eller puljeløn. Princippet var, at der blev beregnet én gennemsnitsløn for sagsmedarbejdere, én for tegnere osv. Det var dog ikke alle kommuner, der accepterede systemet. I så fald måtte man udskrive regninger efter den af alle andre benyttede sædvanlige metode og derefter "clear" internt i firmaet.

Løgumkloster kommune, dispositionsplan 1975-1987

Når der blev oprettet 2 anpartsselskaber, et København Aps og et Haderslev, senere Aalborg Aps, var det bagtanken, at stod den på skumle tider, så var det måske kun en del af tegnestuen, der skulle lukke ned. Og sådan gik det da også.

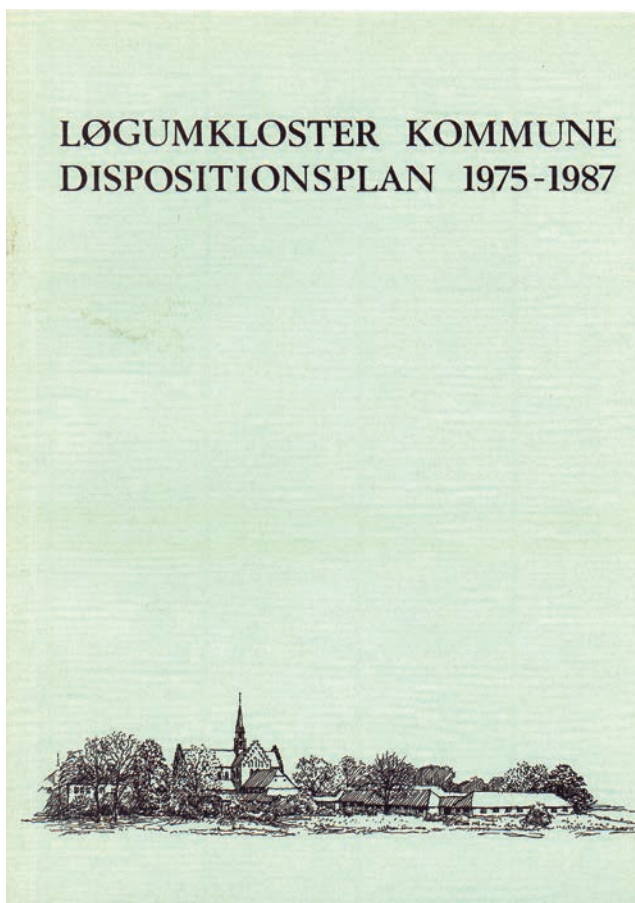
1994 lukkede København Aps. Herning blev overtaget af Aalborg Aps, men også senere lukket. Og 2007 blev den resterende Sven Allan Jensen tegnestue, Aalborg Aps solgt til ingeniørfirmaet COWI.

Tegnestuens faglige profil

I 1970'erne kan Sven Allan Jensens tegnestue bl.a. karakteriseres på følgende måde:

Mange mindre kommuner

Op igennem 1960erne løste tegnestuen en række opgaver i de tidligere købstads- og sognekommuner. Ved kommunesammenlægningerne i 1970, hvor ca. 1.200 kommuner blev lagt sammen til 277, fulgte mange af de gamle kunder med ind i de ny kommuner. Skønsmæssigt havde tegnestuen

Egvad kommune, debatoplæg om kommuneplanlægning, 1981

op igennem 1970'erne opgaver i mindst 40 kommuner.

Mange trofaste kunder

Sven Allan havde et særligt tag på både politikere og embedsmænd i kommunerne, så når først en kommune "kom ind i folden" blev det til adskillige opgaver efterfølgende. Det var bl.a. derfor, at opgaverne i de gamle sognekommuner fra før 1970 blev ført videre og videreudviklet i de nye storkommuner.

Mange kommunale helhedsplaner

I 1960'erne blev der lavet en lang række dispositionsplaner omfattende hele kommunen. Omkring kommunesammenlægningerne i 1970 blev udarbejdet en række samordningsplaner,

Frederecia Vest, 1982. Eksempel på tegnestuens eksperimenteren med debatoplæggenes form - her som avisen "Det mener vi!" med artikler.

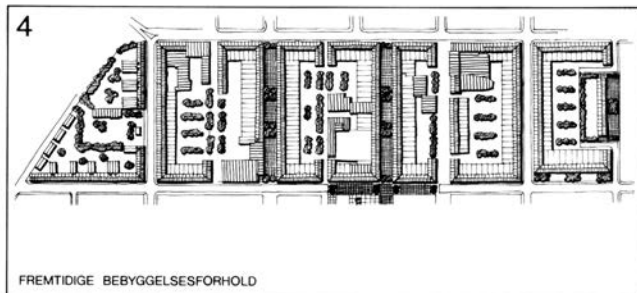
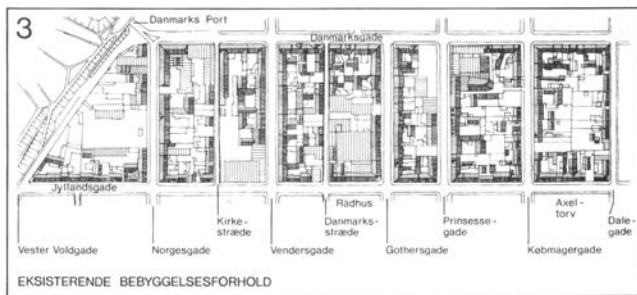
hvor de gamle kommuner gik sammen om at få samordnet planerne om byudvikling. Næste skridt var dispositionsplaner for de nye storkommuner

I midten af 1970'erne blev der lavet masser af kommunale oplæg til de nye regionplaner og "§15 rammer" på samleband i forbindelse med introduktionen af den nye "Lov om kommuneplaner". Omkring 1980 indledtes arbejdet med de nye kommuneplaner. Første skridt var de nye debatoplæg, der skulle udsendes, inden selve planlægningen gik i gang.

Planlægning og levevilkår

Op igennem 1970'erne havde tegnestuen ansat 2 sociologistuderende (færdiguddannede 1977), som satte deres umiskendelige præg på en del af tegnestuens produkter. Det gjaldt dispositionsplanerne og især de senere debatoplæg til kommuneplanerne. "Levevilkårsplanlægning" og en vis kritisk holdning til samfundsudviklingen var – i bedste 68er stil – et gennemgående tema, og der blev

Fredericia kommune, centerområde, dispositionsplan, 1978. 'Eksisterende' bebyggelsesforhold (øverst) og fremtidige bebyggelsesforhold (nederst)

lagt stor vægt på at beskrive sammenhængen mellem planlægningens forudsætninger og konsekvenser i forhold til forskellige befolkningsgrupper.

Et godt eksempel på denne samfundskritiske vinkel var tegnestuens 2. præmie bidrag til Dansk Byplanlaboratoriums konkurrence om "De små byers tilvækstproblemer" i 1971. Typisk for tegnestuekulturen på det tidspunkt blev samtlige ansatte – fra chefen til køkkenassistenten – sat på som forfattere til besvarelsen.

I forlængelse af denne udvikling gik tegnestuen også mere ind i andre opgaver og plantyper som f.eks. at udarbejde befolkningsprognoser eller analysere skolestruktur. I en artikel i tidsskriftet "Folkeskolen" forsøgte 2 af tegnestuens medarbejdere at sætte spørgsmålstejn ved strukturen i den danske folkeskole. Ideen var, at der burde etableres grundskoler for de yngste årgange helt ude i de enkelte lokalområder. Det skulle ske både af hensyn til børnene og af hensyn til at sætte liv i de triste boligkvarterer og lokalsamfund. Ideen blev jordet godt og grundigt på en lærerkonference kort tid efter, hvor de to forfattere fik mulighed for at præsentere deres forslag.

Gundsø kommune informerer, 1979. Debatoplæg om kommuneplanen udformet som folder.

Tilgangen til kommuneplanlægningen

Det var ét blandt flere emner til debat blandt byplankonsulenterne i kommuneplanlægningens første år, dvs. i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 80'erne. Der var flere forslag til debat bl.a. følgende:

Kommuneplanen skulle først og fremmest afspejle den kommunale forvaltnings muligheder og vilkår, sikre koordineret udvikling af kommunen/byen og mellem forvaltningens forskellige afdelinger og kontorer. Fuldt udviklet ville der være tale om samordning af den økonomiske og fysiske planlægning. Kommuneplanen, den kommunale investeringsplan og budgettet var samme sag. IKPs forslag til kommuneplan for Lyngby var et eksempel i denne retning.

Et andet forslag var at se mere på kommunens/byens fysiske udviklingsmuligheder og at koncentrere planen om arbejdet med de bedste

løsninger, arkitektonisk og funktionelt. Dybbro & Haastrups forslag til kommuneplan for Frederikssund var et eksempel i denne retning.

Et tredje forslag var at basere sin kommuneplan på analyser og ideer til forbedring af befolkningens levevilkår. Her var Sven Allans tegnestue tidligt ude, som det fremgår af ovenstående.

Bevaringsplanlægning

En anden specialitet på tegnestuen var en række bevaringsplaner for mindre og mellemstore bysamfund i form af pædagogisk udformede byplanvedtægter, hvor de enkelte paragraffer i byplanvedtægten bliver forklaret og eksemplificeres. Det betød, at planerne kunne læses og bruges af andre end fagfolk.

Denne specialitet blev udviklet op igennem 1980'erne med bevarende lokalplaner.

Byplankulturens udvikling

Sven Allan har forklaret, hvordan byplankulturen i hans tid har ændret sig fra dengang, byplaner stort set kun var tekniske planer, som blev udarbejdet på stadsingeniørens kontor. Og kunne de ikke selv klare sagen fagligt, eller fordi de havde for travlt med andre ting, så hyrede man en landinspektør eller efterhånden en byplanlægger.

Men som byudviklingen eksploderede, alene boligbyggeriet toppede med omkring 50.000 boliger årligt i begyndelsen af 1970'erne, blev der behov for store, sammenhængende strategier omfattende helt nye discipliner som økonomi og sociologi. Her havde byplanlæggerne deres storhedstid. Man oplevede ifølge Sven Allan borgmestre, der blev særlig berømt for deres gode, velplanlagte byer.

Peter Bredsdorff lavede Sønderjyllandsplanen og dispositionsplanen for Aabenraa kommune, en plan som skulle spille en ganske særlig rolle i den faglige debat om udvikling af

Rapporten "Områdeinddeling og bogholderiproblematikken", som tegnestuen udarbejdede for Planstyrelsen, 1976.

dispositionsplaner (se artiklen om Peter Bredsdorff). Sammen med Skaarup & Jespersen sad Sven Allans tegnestue på så godt som resten af de sønderjyske kommuner.

For Sven Allan gjaldt det kommuner som Tønder, Løgumkloster, Christiansfeld, Sønderborg, Sydals, Gråsten og Haderslev. Opgaven var at udarbejde dispositionsplaner, kommuneplaner, byplanvedtægter og lokalplaner.

I flere kommuner holdt planlægningsudvalgene daglange møder, hvor politikere, konsulenter og kommunens embedsmænd diskuterede planlægningsgrundlag, vækstmodeller, strategier osv.

Tegnestuens Aalborg filial udviklede tidligt en mødeform, hvor politikerne selv blev bedt om med spritfarver i hånden at agere byplanlæggere. Det var, siger Sven Allan, en fornøjelse at opleve den ildhu, de lagde for dagen. Og efterfølgende

var der ejerskab til planerne.

Senere kom så det omfattende og vigtige arbejde med borgerinddragelse i planlægningen, den ”participatoriske planlægning”! Det skabte behov for at inddrage helt nye typer medarbejdere i processen.

Sven Allan som lærer

Han var assistent ved oprettelsen af byplanafdelingen på Kunstakademiets Arkitektskole og underviste der 1954 – 67. Desuden underviste han på skolens andre afdelinger f. eks. i bebyggelsesplanlægning.

Blandt andet stillede han opgaver om Sengeløse kommune, en af de særligt spændende kommuner, når man havde siddet med i byudviklingsudvalget for København. Det var den sidste rene landkommune i omegnen. Og opgaverne har siden ”forfulgt ham” i mange andre sammenhænge.

Det var typisk for afdelingerne på arkitektskolen og for tegnestuerne, at man dengang kom langt med en blyant og en rulle manifold (transparent, finsk tegnepapir). Der var mange dygtige tegnere.

Frihåndstegning var i højsædet. Teksten blev duplikeret. Og man klippe – klistrede, når de fine plancher og rapporter skulle produceres.

Det var et stort fremskridt, da rasterpapiret kom frem. Men det ville f. eks. Steen Eiler Rasmussen ikke bruge. Han sværgede til håndskravering.

På pension i Køge

Men hvorfor Køge?

Sven Allan Jensen: ”Da jeg i begyndelsen af 1990’erne besluttede at flytte fra min dejlige, store lejlighed på Grønningen, foretog jeg en grundig analyse af de danske købstæder, for at finde den, der bedst muligt kunne møde mine fremtidige behov. Jeg kendte de fleste fra mit professionelle liv, og jeg havde erfaring med at bo i et lille købstadshus.

Forfatteren til Politikens tegneserie ”Livets gang i Lidenlund”, Knud Bidstrup havde hus i Lemvig. Han syntes, jeg også burde købe et. Det gjorde jeg, vist i 1964, et hvidkalket, spartansk gadehus i Lemvig.

Jeg boede halvdelen af året i mit hus i Lemvig for at sikre mig, at Lemvig kommune også fik glæde af min skat. Det, syntes jeg, var rigtigt. Så jeg kendte godt til at bo ved en gade med fortov i en købstad”.

Det endte med at blive Køge.

Faktasider vedr. Sven Allan Jensens tegnestue

Kort karakteristik af tegnestuen

1963 etablerede Sven Allan Jensen (SvAJ) og Gunnar Wallevik (GW) tegnestue sammen. Samarbejdet varede dog kun et par år, hvorefter de delte sagerne i mellem sig og GW dannede egen tegnestue.

I de første mange år derefter var SvAJ ene indehaver af tegnestuen. Men i 1982 blev der oprettet 2 anpartsselskaber, et i København og et i Haderslev med henblik på, at medarbejderne efterhånden skulle købe sig ind og overtage mere og mere af ledelsen.

Når der blev oprettet 2, var det som særlig sikkerhed. Hvis et gik ned, fortsatte det andet måske. Det viste sig at være klog politik, da Københavner selskabet måtte lukke i 1994.

I 1984 etablerede Haderslev en filial i Aalborg, en filial der 1986 overtog Haderslev. 1984 blev der også på initiativ af København etableret en afdeling i Herning.

Tegnestuerne har arbejdet rundt omkring i landet med dispositionsplaner, kommuneplaner, centerplaner, bebyggelsesplaner, byplanvedtægter, lokalplaner og kommunale oplæg til regionplanerne. Man har arbejdet for alle slags kommuner, men især måske de mindre.

Tegnestuen begyndte 1963 i SvAJs eget statslåns hus i Rungsted. Efter få måneder flyttede man til Bredgade, i 1965 til Dronningens Tværgade, i 1969 til Hausergade på hjørnet af Kultorvet og i 1987 til Gothersgade.

I 2007 solgte de daværende ejere Aalborgafdelingen til COWI. SvAJ tegnestuerne forsvandt dermed efter godt 40 år på banen fra den byplanmæssige arena.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver
Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1. præmier: Etageboliger i Rundhøj, Højby 1953; Humlebæk Vest 1963; del af Århus bykerne 1968; og Frederikshavn bycenter 1968.

2. præmier: Ballerup centerplan 1960; etageboliger i Skanderborg 1961; Dansk Byplanlaboratoriums "De små byers tilvæksproblemer" 1971; og centerplan for Grenå.

3. præmie: Oldenburg centerplan 1979.

Anden virksomhed

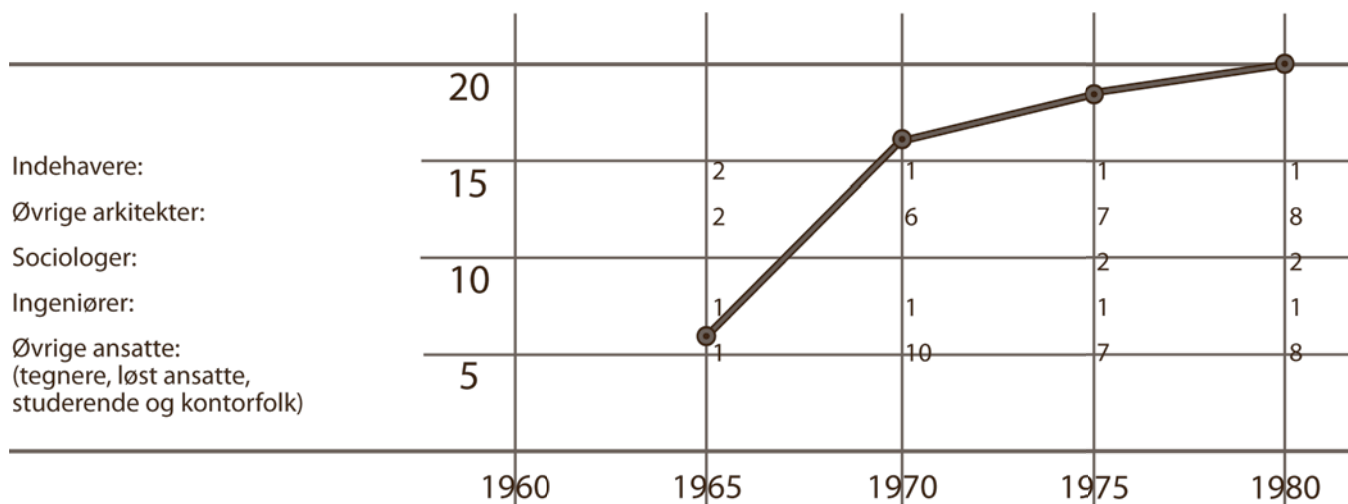
SvAJ var lærer på Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafdelingen 1954 – 67. 1964 – 74 var han formand for SBI's udvalg for byplanforskning og 1976 – 84 næstformand for Dansk Byplanlaboratorium.

Litteratur og arkivalier

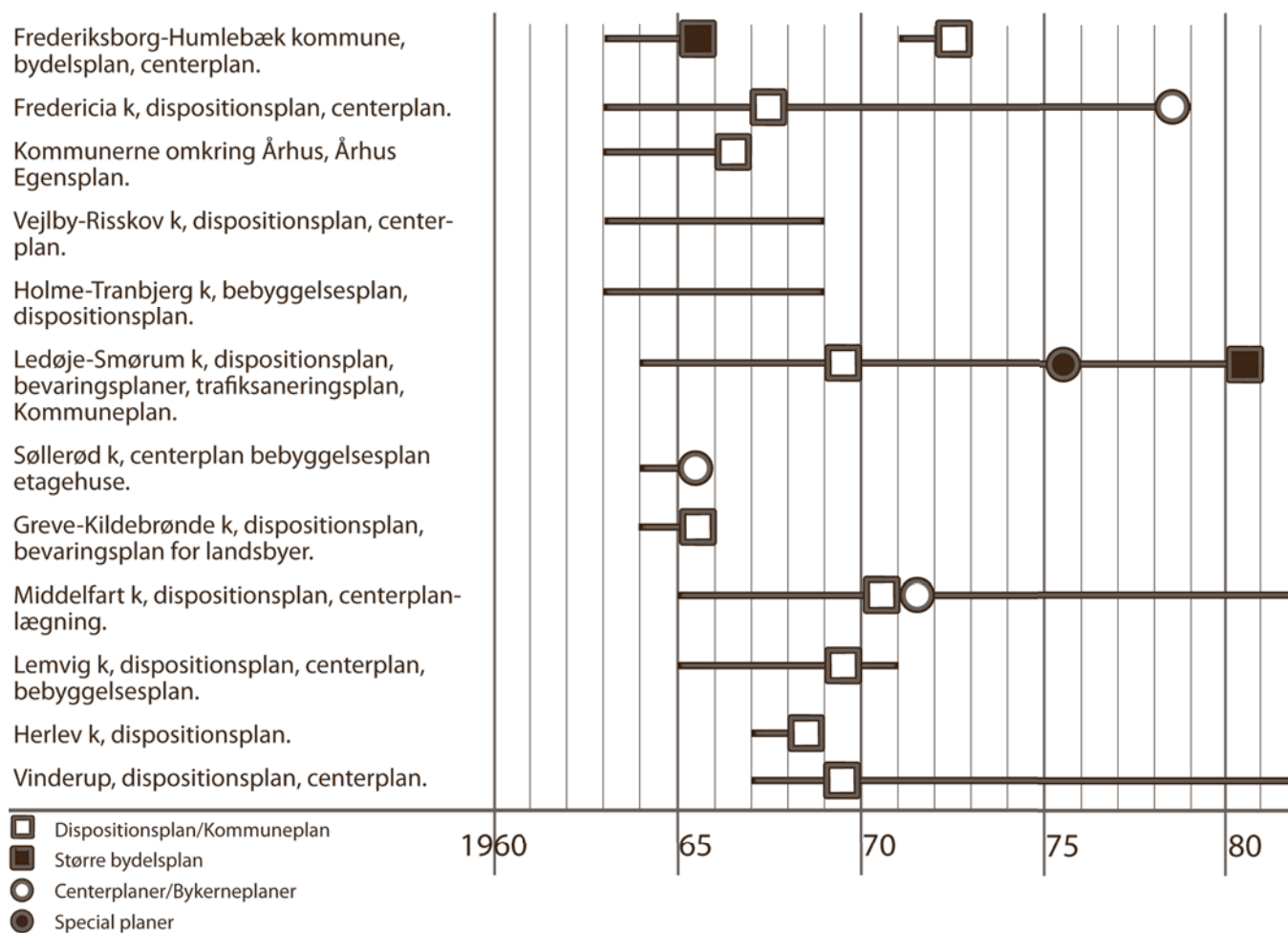
Ove S. Pedersen: "Om Sven Allan Jensen og hans tegnestuer" fra 2001 med enkelte revisioner i 2007.

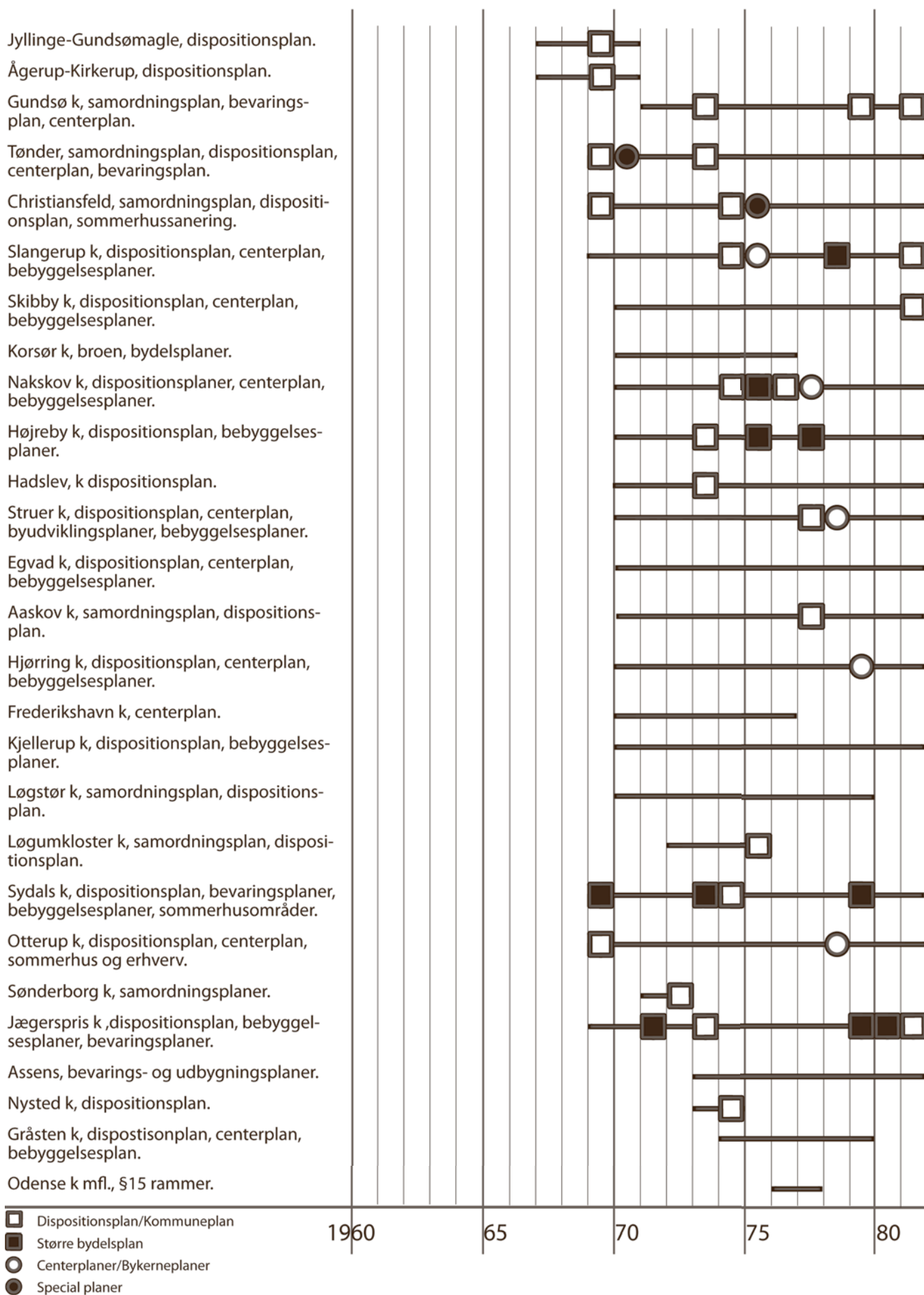
Arkivalier formentlig hos COWI.

Tegnestuens medarbejdere

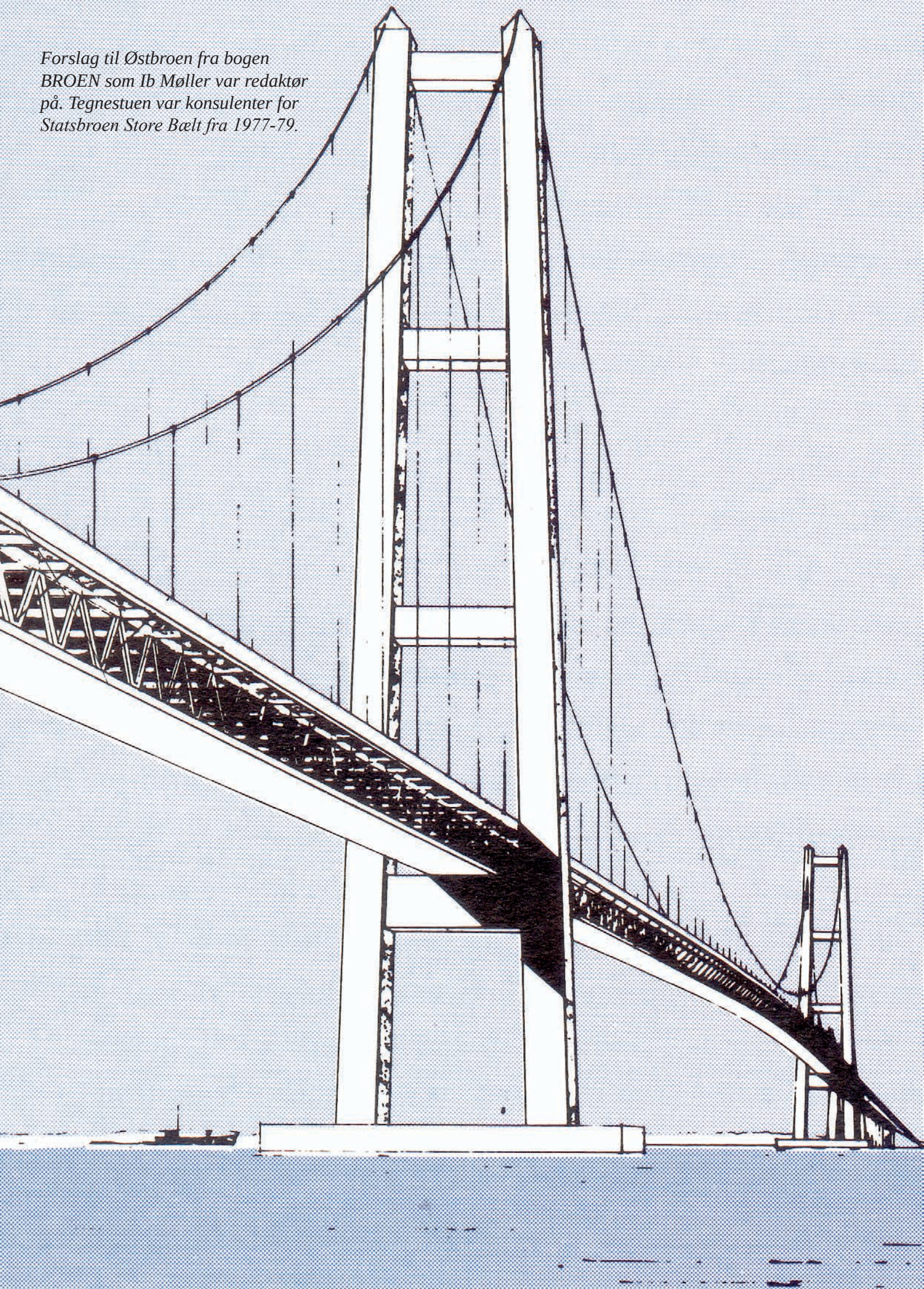

Tegnestuens klienter og opgaver

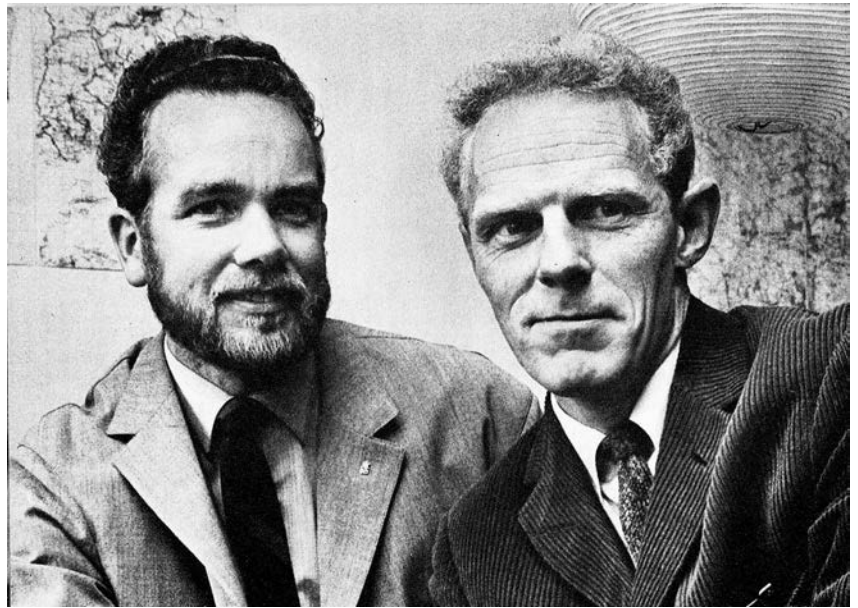

*Forslag til Østbroen fra bogen
BROEN som Ib Møller var redaktør
på. Tegnestuen var konsulenter for
Statsbroen Store Bælt fra 1977-79.*

*Ib Møller og
Sv. E. Wichmann, 1965*

Møller & Grønborgs tegnestue

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Ib Møller den 14. juni 2010, supplerende bidrag af 10. marts 2011 om "de fem vigtigste opgaver" og uddrag af erindringer i udkast af 23. oktober 2001, rettet og forkortet 19. maj 2010.

Oprindeligt, da firmaet blev dannet var "& Grønborg" ikke med. Det hed "Møller & Wichmann" efter de to første indehavere som førte firmaet videre efter Ib Møllers far, der var arkitekt i Aarhus. Niels Grønborg var kun med en kortere periode som "sommerfugl".¹

Ib Møller blev som bygningskonstruktør fra Aarhus optaget på Kunstakademiets arkitektskole i 1955 i det, der dengang hed H1 (hovedskolens første klasse) eller nu tredje skoleår. Inden en måned blev han valgt ind i "De studerendes Råd", hvor han afløste Jesper Harvest som formand. Det fik stor betydning for hans senere professionelle tilværelse.

¹:"Sommerfugl" var betegnelsen for de arkitektstuderende, der under arkitektskolens 4 måneder lange "sommerferie" tog arbejde i praksis f.eks. på tegnestuerne.

Dels mødte han professor Steen Eiler Rasmussen som dekan, dels fik han her sin første træning i organisatorisk arbejde, som skulle spille en stadig større rolle i hans og tegnestuens virksomhed.

Pelikanen og Amerika

Som formand for De studerendes Råd var Ib Møller ofte til møde med den af arkitektskolens lærere, der betød mest for ham i de to år, han tilbragte som studerende på arkitektskolen. Senere i 1957 blev han Steen Eilers assistent.

Han tiltalte Steen Eiler i tredje person med et De, måske underfundigt drillende som "dekanen". Det frabad Steen Eiler sig: "Mine døtre kalder mig pelikanen, men det skal De nu ikke, unge mand".

Ib forsøgte at afslutte studiet med en guldmedaljeopgave, men fik den ikke. Til gengæld fik han lov at springe H3 eller 5. skoleår over. Han søgte så USA's ambassade om et regeringsscholarship på Harvard University i Boston og Berkeley i Californien, og fik det, ½ år begge steder.

"På akademiet hos professor Steen Eiler Rasmussen og under opholdet senere i USA så jeg nødvendigheden af at planlægge bedre for byer og landskaber. Det var ofte beskæmmende

De amerikanske naturparker gjorde et stort indtryk på Ib Møller, hvilket senere var afgørende for valg af opgaver og steder at bo.

at se, hvor mishandlet før så smukke landskaber var blevet”.

I 1959 dør Ibs far. Året efter dannes Møller & Wichmann med klassekammeraten fra Akademiet, Svend Erik Wichmann, i første omgang for at gøre farens opgaver færdige.

Wichmann havde taget afgang fra Akademiet i 1958, Ib Møller først i 1962 på en byplanopgave stillet af Peter Bredsdorff.

Studierne på Harvard og Berkeley

Før studierne blev han af instituttet ”The Experiment in international Living” anbragt hos en amerikansk familie, Ivy og Bill Darrows (med deres 5 børn) i Vermont en måned. De blev hans ”amerikanske mor og far”, og kontakten blev opretholdt livet igennem.

Hver weekend under studierne i det amerikanske år var Ib Møller på rundtur i New England og Californien. Her mødte han de berømte arkitekter, som interesserede danske arkitekter og arkitektstuderende, blandt andre Walter Gropius, Mies van der Rohe, Richard Neutra, Philip Johnson, Kenzo Tange og Frank Lloyd Wright.

Under opholdet opretholdt han korrespondancen med Steen Eiler Rasmussen, og modtog det smigrende tilbud om at blive Steen Eilers assistent. Smigrende fordi han endnu ikke var

færdig med skolen, sprang H3 over og manglede at afslutte studiet med en afgangsupgave.

Det, der gjorde størst indtryk i USA, var mødet med de amerikanske naturparker, som kun udgjorde 2 % af landets enorme areal. Den ældste, Yellowstone blev til gengæld fredet for ca. 150 år siden.

”I kontrast til disse smukke egne lå lige udenfor det værste byggeslum og rod. Kontraster er typisk for USA: De bedste mennesker – og det modsatte. Og når de f.eks. laver noget grimt, gør de det med format!

Amerikanerne havde ikke formået at få sikret naturen eller skabe æstetisk kvalitet ud af den herlige jord, som de stjal fra indianerne. Min interesse for byplanlægning og naturbevarelse blev vakt”.

National Park Service 1970

Naturparkerne gjorde et kolossalt indtryk og blev afgørende for senere valg af opgaver og steder at bo.

”Samtidig med, at det var alt for tydeligt, hvordan amerikanerne havde spoleret enestående landskaber, var det tankevækkende, at det også var i USA, at de første beskyttede naturparker opstod. Vi besøgte mange”.

I 1970, længe efter studieårene, tog han på et intensivt kursus arrangeret af den amerikanske og canadiske National Park Service sammen med 30 naturparkledere fra hele verden. De så 15 parker, hørte foredrag og var ude i speedbåde, kanoer, fly og snemobiler mm. Om aftenen skiftedes man til at holde foredrag om egne forhold.

Oprindeligt var det hensigten at fortsætte i farens fodspor som bygningsarkitekt. Håbet var at blive en anerkendt arkitekt, der tegnede smukke huse.

”Men har jeg gjort noget godt for mit land, har det nok været at forhindre bebyggelser i smukke landskaber som Nordby Bakker på Samsø, flere steder langs Vesterhavet og på Moesgaard ved Århus.

Jeg er jo ikke uddannet landskabsarkitekt, men fik en opfordring til at melde mig ind i Foreningen af Landskabsarkitekter. Det tog jeg som en kompliment. Det var i 1970'erne".

Organisation

Det begyndte altså 1960 med Møller & Wichmann som ligestillede interessenter. Ibs daværende kone var sekretær og Niels Grønborg lejlighedsvis "sommerfugl".

Til at begynde med skulle farens byggearbejder gøres færdige. Men der kom snart flere til. Og i 1960 vandt tegnestuen 1. præmie i en konkurrence om bykernen i Bjerringbro. Derefter begyndte der også at komme byplanopgaver.

I 1961 blev tegnestuen også konsulenter for Fredningsplanudvalget for Aarhus amt indtil kommunesammenlægningerne 9 år senere. Det blev begyndelsen til et omfattende arbejde med landskabs- og fredningsplanlægning.

I 1968 fik tegnestuen et af de mest betydningsfulde telefonopkald i firmaets historie. Det var fra chefen for Vejdirektoratets nyoprettede "Jysk Motorvejskontor", Øjvind Boldsen, der ville knytte en landskabsarkitekt til opgaven med de 300 km motorveje i Jylland. Og det blev så begyndelse på et omfattende arbejde med indpasning af store trafik anlæg i landskabet,

1970 indtrådte "sommerfuglen" Niels Grønborg som interessant. Wichmann var fra starten beskæftiget med bygningsarbejder, Ib Møller med byplan-, landskabs- og byggeopgaver. Men efterhånden koncentrerede Niels sig også om planopgaverne.

1980 udtrådte Wichmann af firmaet bl.a. pga. problemer med byggesagernes økonomi. Samme år indtrådte Jørgen Hjort som interessant, og firmaet ændrede navn til Møller & Grønborg.

Mandskab og penge

Med den stigende opgavemængde skulle der ansættes flere folk. Fra 3 – 4 stykker i 1960

voksede tegnestuen til godt 30 arkitekter, landskabsarkitekter, ingeniører, landinspektør, bygningskonstruktører, forstkandidat, sociolog, tekniske tegnere og administrativt personale i 1970. Tegnestuen voksede yderligere til 50 i 1975. Men derefter skete et fald til godt 30 i 1980 og fremover.

Det er usikkert at sætte tal på fordelingen mellem opgaverne med landskabs- og byplanlægning på den ene side og projektering af byggeri på den anden. I begyndelsen var det fifty – fifty. Det blev til mindre projektering af byggeri, før det næsten helt forsvandt fra tegnestuen efter omlægningen i 1980.

"Vi følte ikke at have mange penge. Det første år i 1960 havde Wichmann og jeg hver kr. 17.000 i skattepligtig indtægt. 17.000 var ganske vist mere værd dengang, men konerne skulle undertiden til købmanden om henstand".

Siden blev det bedre. "Vi fik aftaler om løn efter medgået tid tillagt generalomkostninger. Det hjalp på kassekreditten. Men det var ofte barsk økonomisk".

"Vi havde for mange udebiterbare timer pga. konkurrencer og udviklingsprojekter. Vi styrede ikke økonomien stramt nok, og det var vor egen fejl".

Lokaler

Ib Møller og Svend Erik Wichmann overtog tegnestuen fra Ib Møllers far. Men hvor faren havde tegnestue sammen med sin bolig, flyttede Møller & Wichmann ind i Søndergade midt på Strøget i Aarhus.

Trods udvidelser blev lokalerne med stadig flere ansatte for trange. Efter et møde med Mårslet sogneråd, faldt Ib på hjemvejen over den tidligere skovriderbolig, Frederiksdal til herregården Vilhelmsborg, der stod tom. "Til gengæld stod vandet i kælderen højt".

Det kunne tegnestuen leje for kr. 500 om måneden. Så Ib slog til og var nær blevet lynchet hjemme på tegnestuen. Men de andre kunne ikke

Oplæg, februar 1981.

finde andet passende, så 1968 flyttede tegnestuen til Frederiksdal.

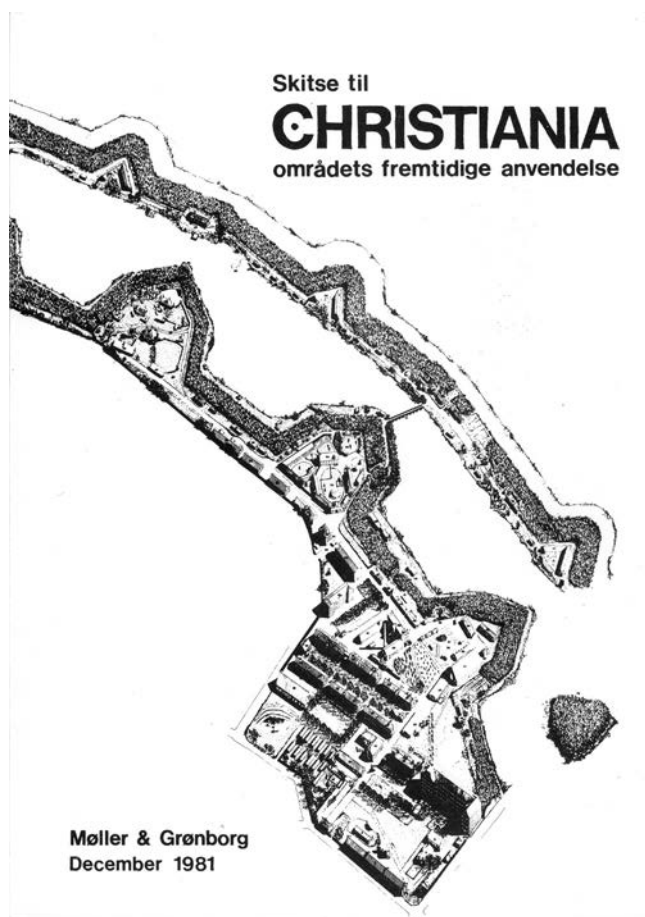
”Beliggenheden var da upraktisk. Men der er næppe tvivl om, at huset og stedet var med til at give os en grøn profil. Nogle medarbejdere forlod os, men det var ikke svært at finde nye”.

Og i stalden kom der heste, Ib Møllers store kærlighed. De optog meget af det grønne forareal, og medarbejderne klagede over fluer, støv og lugt.

”Til kompensation afsluttedes alle større planopgaver med en udflugt i egnen i op til flere hestevogne med efterfølgende middag i Skovmøllen og kaffe i privaten i Fulden.

Om vinteren, når sneen lå flot og tæt, lukkede vi tegnestuen, spændte for og kørte til skov og strand i hestetrukne kaner”.

De fem vigtigste opgaver

Skitsen, december 1981.

Her det skriftlige bidrag udarbejdet af Ib Møller om de vigtigste opgaver for kort at beskrive, hvad tegnestuen fagligt har stået for i perioden 1960 – 80.

Planopgaver

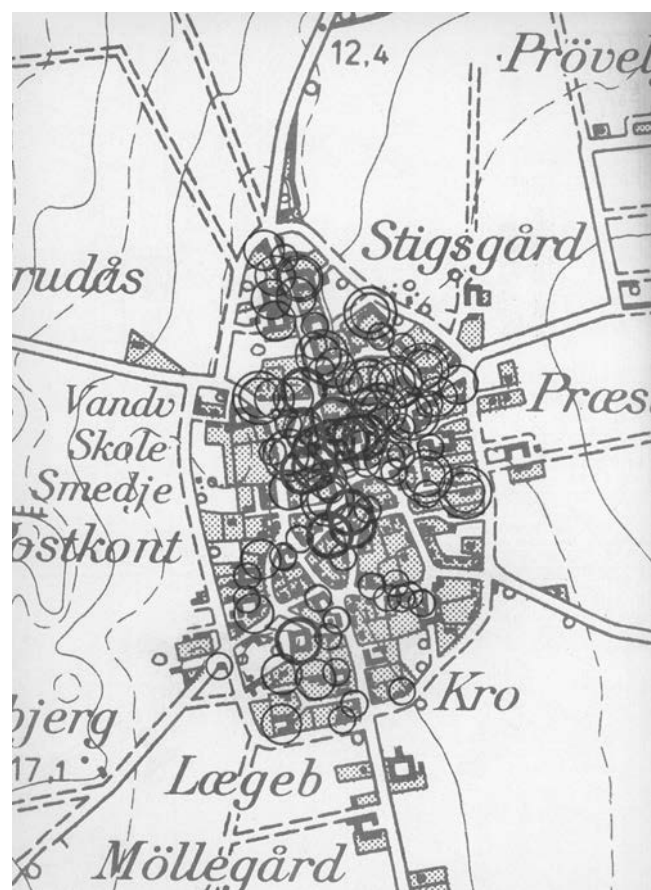
”Oprindeligt ønskede vi at tegne huse. Men som elev og senere assistent for Steen Eiler Rasmussen voksede interessen for planlægning. Afgørende blev, at vi vandt 1. prisen i byplankonkurrencen om Bjerringbros bymidte.

Mindre og mellemstore kommuner var ofte vore kunder. Den største var Viborg, hvor vi sammen med Peter Seeberg, Viborg Stiftsmuseum udarbejdede en af landets første bevaringsanalyser.

Den vanskeligste opgave fik vi i 1980 for Miljøministeren – med Christiania. Vi skulle udarbejde en skitse for Christianias anvendelse, hvor ”arealerne bør anvendes på en måde, der er til gavn for Københavns befolkning”, og hvor

Bevaringsplan for Samsø

Bevaringsværdige bygninger, Nordby

”de mest bæredygtige aktiviteter kan indgå i en kommende plan”.

Vi mødte først modstand fra christianitterne, og embedsmænd var helst fri for at samarbejde. Måske var det regeringens hensigt at få fred for at diskutere Christiania i det år, vi havde opgaven?

Efter en redegørelse om forhistorien og Christianias gode og dårlige sider, fremsatte vi fire alternative løsningsmodeller: 1. Rømning, 2. vildtvoksende forsøgsområde, 3. normalisering eller 4. forsøgsby. Vi anbefalede 4, men regering og folketing valgte 3 og administrerede som 2.

Otte år efter blev jeg hentet ind med byplan og byggeri som speciale til en såkaldt styregruppe med 4 uafhængige for Christiania”.

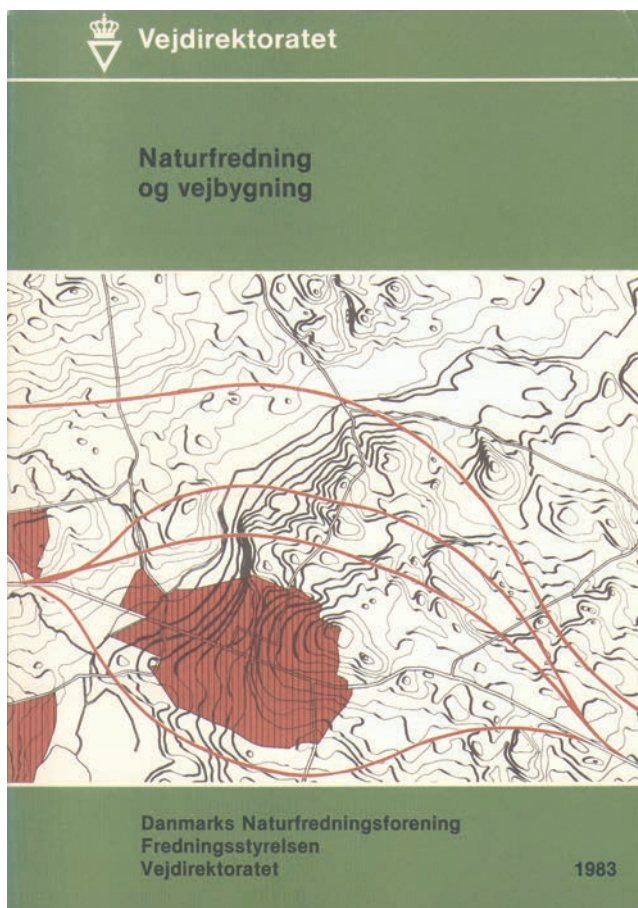
Landskaber og fredning

”Landskabelige forhold optog os meget. Vi fik den første fredningsopgave af Aarhus amt.

Senere fulgte tilsvarende opgaver for andre, Holbæk, Ribe og Ringkøbing amter. Den største var en samlet plan for hele Ribe amt.

En afgørende opgave var Samsø fra 1967, oprindeligt som en kommunal dispositionsplan, men udvidet til også at omfatte amtets fredningsplan. Vi udviklede en analysemetode, hvor det ikke blot drejede sig om de landskabelige og rekreative interesser. Vi fik forskellige videnskabsfolk til at udpege hver deres særligt betydningsfulde landskaber for at finde sammenfald. Samme metode anvendte vi til bl.a. naturparkplaner for Østjylland og Vestsjælland.

Senere blev metoden udvidet til sammen med landbrugets konsulenter at udpege landbrugs- og naturfredningsmæssige vigtige områder. En forløber for den senere landsomfattende arealklassificering”.

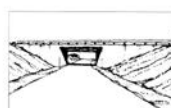
Naturfredning og vejbygning, rapport 1983, landskab ved Rønde

Vejæstetik

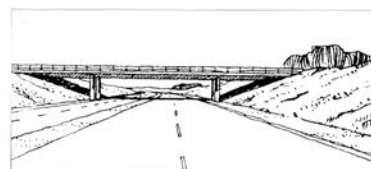
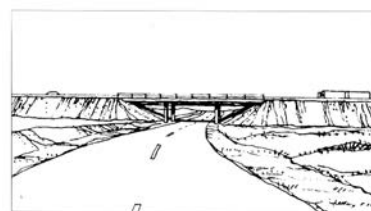
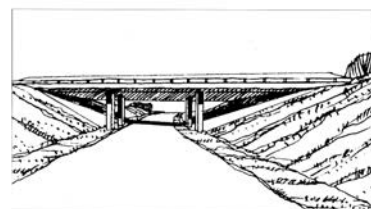
”Vor vigtigste opdragsgiver blev Vejdirektoratet fra 1968 som æstetisk og landskabelig konsulent med 300 km motorveje i Jylland, og senere mange andre steder i Danmark – og for Sveriges Vägverk. Vore opgaver var at sikre vejes egen æstetik mht. 1. linjeføring, terrænmodellering og beplantning, 2. bevare landskabelige værdier og 3. at give trafikanter smukke oplevelser. De første to opgaver blev løst, men anmassende reklamer, erhvervsbebyggelser, højspændingsledninger mm. tæt på vejene har siden ødelagt det sidste. Vi påpegede ”Den visuelle forurening”, der kendetegnede vejmiljøer i stigende omfang.

1972 – 90 var jeg medlem af Trafikministeriets Vejregeludvalg. Opgaven var at tilgodese æstetiske, landskabelige, design- og miljømæssige synspunkter ved planlægning og projektering af alle vejtyper. Vi var senere initiativtagere til Vejdirektoratets omfattende

Underferte broer
Vejdirektoratet
Ønsker til Design, 1987 *
Underføring bevarer motorvejens
kontinuitet

Indrækket af beton bør minimeres
Åbne broer foretrakkes

17

4.0 Strategi for vejes æstetik 1993.

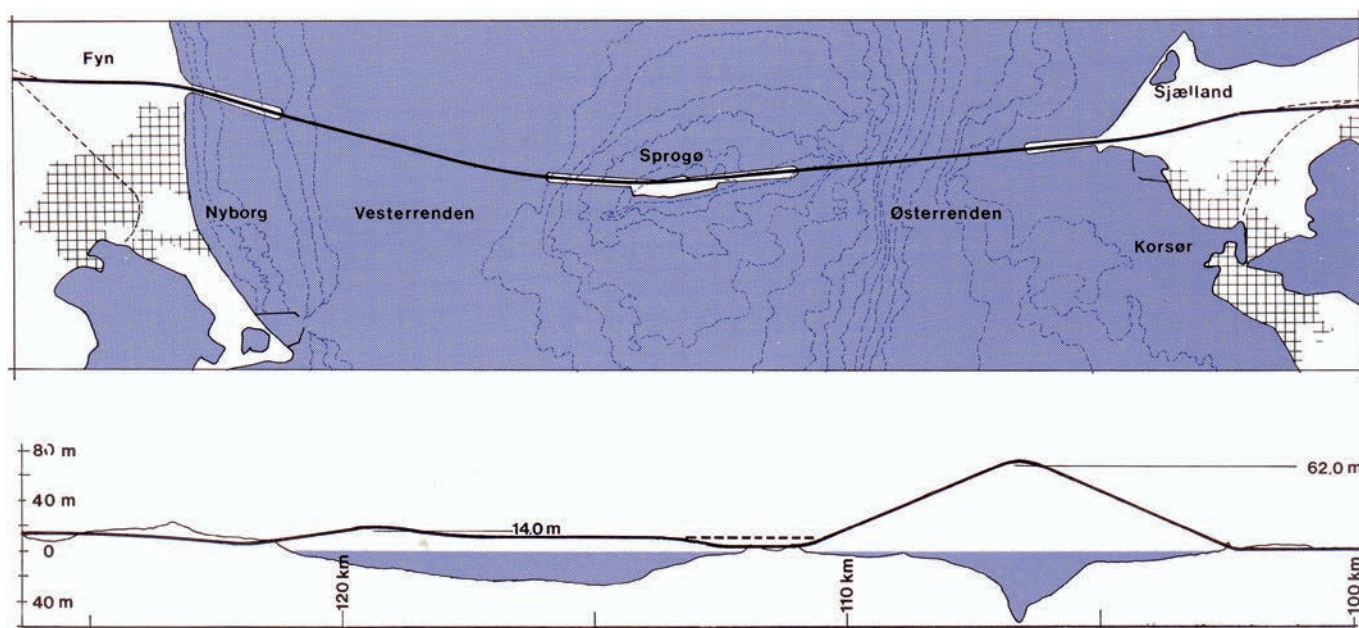
indsats for ”Smukke veje”.

Vort speciale blev indpasning af større, tekniske anlæg i landskabet, Udover veje blev det også naturgas (med bl.a. udarbejdelsen af landets første VVM-redegørelse), højspændings- og jernbaneanlæg, større byggerier mm”.

Beplantning

”Siden 1950’erne havde man fældet vejtræer uden at plante nye. I 1972 undersøgte vi et forslag fra Sønderjyllands amt, som ville fælde 6.000 vejtræer, som den afdøde amtsvejinspektør hidtil havde holdt hånden over. Vi anbefalede, at farlige træer blev fældet, men at flere nye blev plantet af sikkerhedsmæssige grunde.

Jeg blev senere sekretær i en arbejdsgruppe under Vejdirektoratet, der udarbejdede forslag til plantninger langs danske veje. I 1970 startede vi en beboeraktion i det sydlige Aarhus med plantning af 500 træer. Vi havde

Statsbroen Store bælt. Illustration fra bogen BROEN, der viser hvad man den gang mente var den endelige linieføring.

udsendt et nytårsskrift med opfordring til at plante. Det var med til at starte "Plant et træ" bevægelsen, som fik plantet over 1 mio. træer i byerne det første år".

Statsbroen Storebælt

"Sammen med Edith og Ole Nørgaard blev vi konsulenter fra 1977, indtil projektet pludselig blev skrinlagt i 1979. Desværre fik vi ikke lov til at gøre det færdigt.

Under arbejdet skrev jeg for Møller & Wichman i 1978 "Sagt og skrevet om BROEN" baseret på avisudklip gennem 100 år, som Byplanlaboratoriets V. Malling havde samlet.

Jeg blev ved afslutningen redaktør af BROEN, Statsbroen Store Bælts hvidbog om projektet. Vår ambition var ikke alene at projektere den største, men også den smukkeste bro i landet. Vi ville gerne, at hele anlægget blev sammenhængende og harmonisk. Det blev dog ikke tilfældet ved realiseringen.

Vi foreslog f.eks., at Vestbroen fik afsæt nord for

Nyborg, så byen slap for den generende bil- og togtrafik til det gamle færgeleje. Linjeføringen foreslog vi som en harmonisk vandret Vestbro i en stor horisontal kurve afløst af Østbroen i en ret linje med en vertikal kurve. Begge broer skulle være i to etager med vejen øverst og jernbanen nederst.

Nu blev linjen knækket og uden indre harmoni. Vej og bane forblev stadig i Nyborg til færgelejet. Jernbanepassagererne blev sendt ned i tunnel og gik glip af den storslåede udsigt fra Østbroen. Vestbroen blev grim med for mange søjler, og jernbane og motorvej kom i samme plan med "omgivende isenkram" og usikre oplevelser for trafikanterne,

Men opgaven var hektisk, spændende og udfordrende. Vi lærte meget".

Fra hus – til by – og landskab

Det er som forventeligt overskriften på et afsnit over tegnestuens aktiviteter i 1960'erne. Det var en optimistisk tid med en rivende udvikling. Alle skulle bygge. Det var et gunstigt tidspunkt at starte tegnestue på.

Det blev til mange studierejser med kommunalpolitikerne og deres embedsmænd. Man rejste især til Sverige, Tyskland og til England for at studere New Towns. I Coventry blev delegationen særligt vel modtaget med frokost og borgmesterkæde. De troede, delegationen kom fra Aarhus byråd og ikke fra Hasle sogneråd. Tegnestuens adresse, hvorfra vi havde skrevet til dem, var jo Aarhus, som Coventry havde sat næsen op efter at blive venskabsby med.

Ellers blev der tegnet og bygget boliger som på farens tegnestue. Men 1. præmien i konkurrencen om Bjerringbro bymidte satte noget i gang. Nu gjaldt det om at lære sig byplanlægning "the hard way".

Dispositionsplaner og centerplaner

Opgaverne kom ofte af sig selv gennem telefonen. Den første kom fra Beder-Malling kommune, der ønskede sig en dispositionsplan. På tegnestuen vidste man dårligt, hvad det var, og måtte i gang med Arne Gaardmands velkendte instruktioner og studiet af dispositionsplaner, som andre havde lavet.

Så Beder-Malling fik sin dispositionsplan. Og både kommune og tegnestue fik ros fra Boligministeriets kommitterede i byplansager.

Flere opgaver kom til, som det fremgår af faktasiden. Det skete dels på grundlag af rygterne om tegnestuens ekspertise, dels efter den kommitteredes anbefaling, dog aldrig kun af én men altid som et valg mellem flere tegnestuer. Dels udfoldede Ib Møller sig med artikler i dags- og fagpressen og som foredragsholder bl.a. på diverse byplankurser.

Det skulle gå ordentligt til. Det hændte, at Ib betingede sig en hest, den store kærlighed, på de ugelange byplankurser. Så blev det til en ridetur kl. 6.00 om morgenen for at studere de udvalgte planområder. Det hændte ved Fåborg, i Hammerum, Skallerup, Bramminge og andre steder.

Københavnske tegnestuer tog sig typisk af de lidt større kommuner, Møller & Grønborg som regel

af de mindre, f.eks. næsten alle kommuner langs Vestkysten. Deres problem var sommerhusene. Hellere en skæv udvikling end ingen udvikling var ofte kommunernes indstilling.

På Samsøs Nordø skulle grundene – som foreslået af Danmarks Naturfredningsforening – blot være en halv tønde land og husene tækket med stråtag. Amtet var tæt på at give sin tilladelse. Men tegnestuen foreslog en byplanvedtægt, hvor hele Nordøen blev udlagt til jordbrug. Det var før by- og landzoneloven.

Der blev indkaldt til borgermøde, hvor der var lagt i kakkelovnen. Borgmesteren sendte afbud. Men et andet medlem af sognerådet, som også var kaptajn ved livgarden, tog føringen som dirigent. Det reddede Møller & Grønborg – og det reddede Nordøen.

Den største kommune var Viborg, hvor der i samarbejde med Peter Seeberg blev udarbejdet en center- og trafikplan og en af landets første bevaringsplaner. Andre tilsvarende planer blev i de fleste tilfælde udarbejdet som en integreret del af dispositionsplanen.

Men det var nu ikke blot for at bevare. Målet var at gøre forholdene bedre, at bevare for at forbedre. I 1989 blev Ib Møller formand for Bygningsfredningsforeningen BYFO. "Og det var både godt og skidt – man skulle mest bevare og ikke forbedre".

Udstyknings- og bebyggelsesplaner.

Der blev udarbejdet mange udstyknings- og bebyggelsesplaner.

Efter en konkurrence i Hvorslev i 1974 lancerede tegnestuen begrebet jordbrugsparcer, dvs. parceller som er noget større end en sædvanlig villagrund, og hvor man kan holde husdyr eller dyrke jordbrug i beskedent omfang.

"Det bliver over mit lig", sagde Vagn Rud Nielsen, kontorchef og senere afdelingschef i Boligministeriet, fra 1975 direktør i Planstyrelsen. Landbrugsministeriet var også imod. Den radikale Bilgrav Nielsen

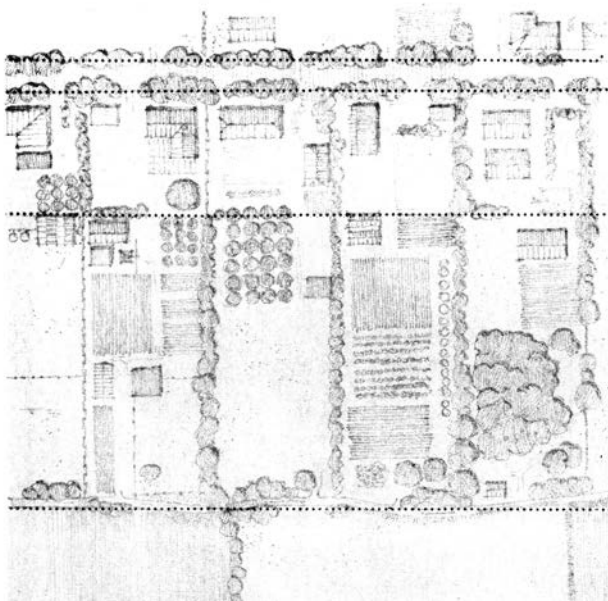

Illustration fra bogen "Jordbrugsparceller" udgivet af tegnestuen i 1974.

var derimod vild med ideen. Det var en støtte til de små landsbyer. Og ideen er gennemført mange steder i dag.

Den uplanlagte forstad som i Amerika, uden bestemmelser om bygningernes udformning og grønne friarealer er noget af det mest kedsommelige og ensformige, ifølge Ib Møller. Som mange danske parcelhusforstæder.

Med harmonisk udformning af bygningerne og med omsorg for de fælles friarealer får bydelene identitet og forskellighed. De enkelte huse bevarer fortsat med deres egen planløsning og konstruktive ide hver deres individuelle udtryk.

Det begyndte med Skoleparken i Beder, lige over for tegnestuen. Vej- og stisystemet blev differentieret, gangtunnel anlagt, belysning udført med lave standere, el-ledninger nedgravet og 6 tdr. land udlagt til offentligt, grønt område. Skrappe krav om tegltage. En kamp at få igennem!

Landskabs- og naturfredningsplaner

I 1960 købte familien Møller byggegrund til sig selv ved Stilling Sø. Men inden arkitekten fik tegnet eget hus blev der rejst fredningssag for hele området.

Som grundejer deltog Ib i et større borgermøde om fredningssagen. Efter mødet henvendte han sig til fredningsplanudvalgets formand, den senere amtmand A. Bach og bad om kopi af samtlige fredningsplaner for Aarhusegnen. Man troede, han var spekulant! Enten fik man dengang tilladelse til udstykning eller erstatning ved afslag.

Amtets folk fandt dog snart ud af, at det ikke fra Ib Møllers side var for at score kassen, men en oprigtig interesse for fredningssagen, der drev værket. Tegnestuen blev konsulent for fredningsplanudvalget. Det var det første arbejde med landskabs- og fredningsplaner, siden fulgt op af adskillige andre.

Ved konkurrencen 1968 om en bebyggelse med 800 enfamiliehuse på amtets nykøbte Moesgaard var man tæt på at blive fyret i Aarhus amt. Ib havde takket nej til at indgå i dommerkomiteen. I stedet deltog tegnestuen med et konkurrenceforslag: Hele området – inklusive Vilhelmsborg – skulle i stedet reserveres som et samlet "Natur- og kulturparkområde" uden et eneste parcelhus!

Forslaget blev end ikke omtalt i dommerbetænkningen. Men det kom på forsiden af avisen under rubrikken: "Gik med for at gå imod". Siden blev tegnestuens forslag faktisk gennemført, dog uden 1. præmie eller honorar.

Til de store trafik anlæg

Tegnestuens arbejde med dispositionsplaner, centerplaner, udstyknings- og bebyggelsesplaner fortsatte i 1970'erne og 80'erne med den femte af de fem ovenfor beskrevne mest betydningsfulde opgaver: Planlægningen for Christiania.

Arbejdet med landskabs- og fredningsplaner fortsatte også. Dertil kom en helt ny type opgaver, der handler om baner, veje, store broer og deres indpasning i landskabet.

I 1969 blev tegnestuen af amtmand A. Bach, nu Ringkøbing amt i forståelse med sin kollega i Ribe, stiftamtmand E. M. Edelberg bedt om at udarbejde en "Generel landskabsplan for Ribe

amt". Regionplanen for Ribe var den første, hvor landskabet og de fredningsmæssige forhold spillede en central rolle.

Samme år udarbejdede tegnestuen for Holbæk amt den første danske naturparkplan for "Vestsjællands naturpark". I 1970 kom fredningsplanen for Tunø, også kaldet "redningsplanen".

I pressen havde Ib Møller udtalt sig kritisk om landbruget og naturbeskyttelsen. På det grundlag var han nær blevet fyret i Ribe. Men det undgik han ved at sige til kritikerne, at der ikke altid var grund til krig mellem landmænd og naturfredere. De interesserer sig for hver sin type landskaber.

Tegnestuen fik herefter grønt lys til et pilotprojekt med landbrugets egne konsulenter. I 1972 kom "Notat om landbrugsforhold i Grenå kommune". Man forsøgte at få denne analysemetode anvendt for resten af landet. I stedet blev der i Vejle oprettet et Arealklassifikationskontor, der arbejdede med tilsvarende former for jordbonitering, men uden tegnestuens medvirken.

I 1973 købte Aarhus kommune herregården Vilhelmsborg. Tegnestuen udarbejdede selvstændigt et ideoplæg til herregårdens anvendelse. De fleste af disse ideer er realiseret i dag knap 30 år senere.

Veje, baner og broer

Tegnestuen blev allerede i 1968 tilknyttet opgaven med anlæg af 300 km motorveje i Jylland. Det blev starten på udvikling af en helt ny faglig ekspertise om tilpasning af store tekniske anlæg til landskabet.

Michael Varming på Statens Byggeforsknings Institut, SBI var samtidig involveret i et forskningsprojekt om indplacering af motorveje i landskabet. Han fik en henvendelse fra tegnestuen og fik lejlighed til at afprøve sine teorier i praksis.

Tegnestuen var i det hele taget meget brugt af Vejdirektoratet. Man introducerede

f.eks. begreberne "Visuel forurening" og "Smukke veje". Ib Møller blev medlem af Nordisk Vejteknisk Forbund og holdt flere indledningstaler ved årsmøderne

Tegnestuen blev senere engageret af DSB med planerne for linjeføringen af nye højhastighedstog også gennem Jylland. DSBs ønske var en linjeføring så tæt på motorvejene som muligt. Og der var tilsvarende ønsker for de nye højspændingsledninger.

Tegnestuen var imod. Motorveje skal helst forløbe i bløde kurver, jernbanerne med skrappe krav til linjeføring, stigning og fald. Højspændingsledninger skal horisontalt gå i rette linjer og lodret i konstante kurver – og er i øvrigt så grimme.

1976 blev Øivind Boldsen direktør for "Statsbroen Store Bælt". Han tog Møller & Grønborg med til det landskabelige og Edith & Ole Nørgaard til selve broen. Ole døde midt i arbejdet, og Ib Møller blev koordinerende chef for begge tegnestuer.

Han blev "neger" for Boldsen, og skrev artikler på dennes vegne. Broen blev som bekendt droppet med den nydannede SV-regering. Ib blev herefter ansvarlig for redaktion af en hvidbog om broen i 1979.

Tegnestuen fortsatte dog samarbejdet med Boldsen over i DONG, og Ib blev inddraget i diverse udvalg og andre tiltag om veje og æstetik.

Plant et træ

Tegnestuen udsendte i mange år en nytårshilsen til venner og bekendte, kunder og kolleger om et aktuelt emne. I 1970 var den i formatet 15x15 cm og 3 m lang med Karin Munks fine fotografier af træer.

Budskabet var: "Når du fjerner et træ, skal du ikke bare plante et andet, men lige så mange som det fældede træ var i år". Denne nytårshilsen sluttede: "Fik De plantet Deres træ i år? Lad os starte i 1971. Plant et træ – og helst mange".

plant et

Professor Palle Suenson fra "Selskabet for bygnings- og landskabskultur" havde læst vores nytårshilsen. Han bad os se på de ca. 6.000 træer i Sønderjyllands amt, som det var besluttet skulle fældes.

Tegnestuen udarbejdede "Vejbeplantning i Sønderjyllands amt 1973". En del træer var farlige og burde væk. Men langt flere var nødvendige til forbedring af trafikikkerheden pga. deres optiske virkning.

Der burde plantes 20.000 nye vejtræer i amtet, men andre steder og efter nye principper. "Operationen lykkedes, men patienten døde". Træerne blev fældet, men diskussionen om vejtræer var sat i gang.

Amtsvejsinspektørerne tog efter forslag fra Ib Møller emnet op igen på et årsmøde i 1974.

Kunderne

Kundeunderlaget var atypisk sammenlignet med andre tegnestuer. Kommunerne var nok i overtal som hos andre, om end det er de mindre og mellemstore kommuner, f.eks. sommerhuskommunerne, der søgte Møller & Grønborg.

Men tegnestuen har i større omfang end ellers almindeligt blandt byplankonsulenter haft arbejde for regioner, amter og fredningsplanudvalg med landskabsanalyser, landskabs- og fredningsplaner,

Tegnestuen har derudover, og det er atypisk, været konsulent for en række statslige institutioner som Forsvarsministeriet ved planlægning af Christiania, DSB og ikke mindst Vejdirektoratet ved planlægning af større trafikanlægs tilpasning til landskabet, Statsbroen Store Bælt, DONG med naturgasanlæg og ELSAM med højspændingsanlæg.

Kollegaerne

I starten havde tegnestuen en del samarbejde med et landinspektør- og et ingeniørfirma. Senere forsøgte man sig også i et fast samarbejde med 5 firmaer, hvor man tilsammen kunne det hele, dækkede den mest nødvendige ekspertise hele vejen rundt. Det hed ConPlan, vandt endda en konkurrence, men blev ikke nogen stor succes.

Forholdet til konkurrerende tegnestuer var godt. "Jeg synes ikke, der blev spioneret, for vi havde et åbent og fint samarbejde". Men man studerede hinandens planer og lod sig vel også inspirere af andres forslag og metoder. "Det var OK. Vi var også konkurrenter, Vi mødtes vel en gang i kvartalet og udvekslede ideer".

"Jeg har tit holdt foredrag for vejfolk. I starten, da man skulle have landskabsarkitekter med i arbejdet, var der en vis skepsis blandt mange ingeniører. Flere var – uberettiget – bange for, at projekterne blev for dyre – og forsinket. Efterhånden fik vi et godt samarbejde. Når vi var sammen, snakkede vi arkitekter om klotoider og andre tekniske begreber, mens ingeniørerne snakkede æstetik. Det var sjovt med den pingpong".

Som konsulenter var der samarbejde med ingeniørfirmaer som især Cowi, Rambøll og Nyvig. Sammen med sidstnævnte vandt tegnestuen 1975 1. præmie i "§ 40 konkurrencen" i anledning af Akademisk Arkitektforenings 100 års jubilæum, udskrevet af DAL, fire ministerier, KL og Odense kommune m.fl. Den handlede om trafiksanering, stilleveje og lege- og opholdsgader eller om at ændre holdning til biltrafikken og bilens brug i forhold til fodgænger- og cykeltrafikken og f.eks. børns brug af det nære vej- og gadenet.

Og sammen med Nyvig blev vi af Vejdirektoratet involveret i et pilotprojekt om, hvad man har kaldt miljøprioriteret gennemfart på hovedlandeveje (se artiklen om Nyvig).

Kommunikation

Ib Møller: ”Fra juristers og landinspektørers redegørelser for fredningsplaner husker jeg især opremsningen af matrikelnumre. Det var ikke inspirerende. Vi gjorde meget ud af at forklare og illustrere. Vi havde samarbejde med en ven fra akademiet, kunstneren Bjarne Nielsen. På få sekunder kunne han tegne en lille skitse, som sagde alt om landskabet”.

Vi ville jo overbevise mange om, at det her var vigtigt. Der var spændende og afgørende forhold i landskabet. Vi har forsøgt at illustrere med plan- og frihåndstegning samt farver, men nok ikke så mange fotografier dengang. Senere fremstillede vi luftfotografier med f.eks. nye vejanlæg indtegnet, som var de anlagt.

Dispositionsplanen for Samsø blev genoptrykt tre gange. Boghandleren i Tranebjerg solgte 1.400 stk., fordi vi beskrev, hvor spændende og indholdsrig Samsø er – og om vore forpligtelser til at passe på den. Det gjorde vi meget ud af”.

Sproget blev der også arbejdet bevidst med. ”Det var igen Steen Eiler, der inspirerede. At tale og skrive et sprog, som folk forstår, var hans mål. Der var kolleger, der prøvede at gøre sig betydningsfulde med et indviklet sprog, som ingen forstod”.

Missionæren.

Jørgen Hjort, den sidst tilkommende interessant var nok den, der især elskede ”at komme ud og missionere”.

”Jeg kan huske en munter oplevelse i Pandrup. Pludselig sagde sognerådet: Nu er det konsulenternes tur til at give en omgang. Så vi har reserveret nede på kroen. På et tidspunkt finder udvalgsformanden ud af, at der skal lægges arm”.

Jørgen Hjort var oprindelig tømrer, så han havde tjent mange øl på at lægge arm. Han lagde den ene ned efter den anden, selv udvalgsformanden som var den største og stærkeste.

Så blev det sagt: ”Byplanlæggere har vi aldrig før haft respekt for. Men det har ændret sig lidt i aften”.

Faktasider for Møller & Grønborg

Kort karakteristik af tegnestuen

Oprettet 1960 i Århus som Møller & Wichmann med Ib Møller (IM) og Svend Erik Wichmann (SEW) som ligestillede interessenter. Flytter tegnestue 1968 fra Århus bymidte til Vilhelmsborg. Niels Grønborg (NG) optages som interessant i 1970. SEW fratræder i 1980, Jørgen Hjort (JH) indtræder, og firmaet ændrer navn til Møller & Grønborg.

Begynder med byggeopgaver. Vinder 1. præmie i byplankonkurrencen om Bjerringbro og udvider med byplanlægning.

1961 konsulenter for Århusegnens Fredningsplanudvalg. 1968 tilknyttet Vejdirektoratet som landskabelig konsulent. Får derved et alsidigt arbejdsfelt, der omfatter en specialisering med indpasning af større tekniske anlæg i landskabet som veje, broer, jernbaner, naturgas, højspænding, vindmøller mm.

Udarbejder 1972 "Notat om landbrugsforhold i Grenaa kommune", der blev inspiration til senere arealklassifikation i Danmark.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1. præmier:

Bjerringbro centerplan 1960; § 40 konkurrencen om trafiksanering sammen med Anders Nyvig 1975; hestesportsanlæg på Vilhelmsborg 1978; Skanderborg bibliotekstov og bypark 1980; Stevnstrup i Langå kommune 1981; og bebyggelsesplan for Kjellerup 1981.

2. præmier:

Nordisk konkurrence om Horsens fremtid 1974; og Ballerup gågade og kirketov 1980.

Anden virksomhed

IM: Assistent for, lærer og ansat hos Steen Eiler Rasmussen 1957 – 60; medlem af Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse 1972 – 78; Vejregeludvalget 1973 – 91; Nordisk Vejteknisk Forbunds udvalg om miljøforhold 1977 – 84; Byplannævnet 1978 – 79; Miljøankenævnet 1980 – 81; medlem af Foreningen af landskabsarkitekter 1970'erne; medlem af styrelsen for Plant et Træ 1981 – 82; DAL's Byplanudvalg 1981 – 82; Dansk Naturfredningsforenings tekniske udvalg 1980 – 84; formand for bygningsfredningsforeningen BYFO 1989 – 96; og ridder af Dannebrog 1990.

Litteratur og arkivalier

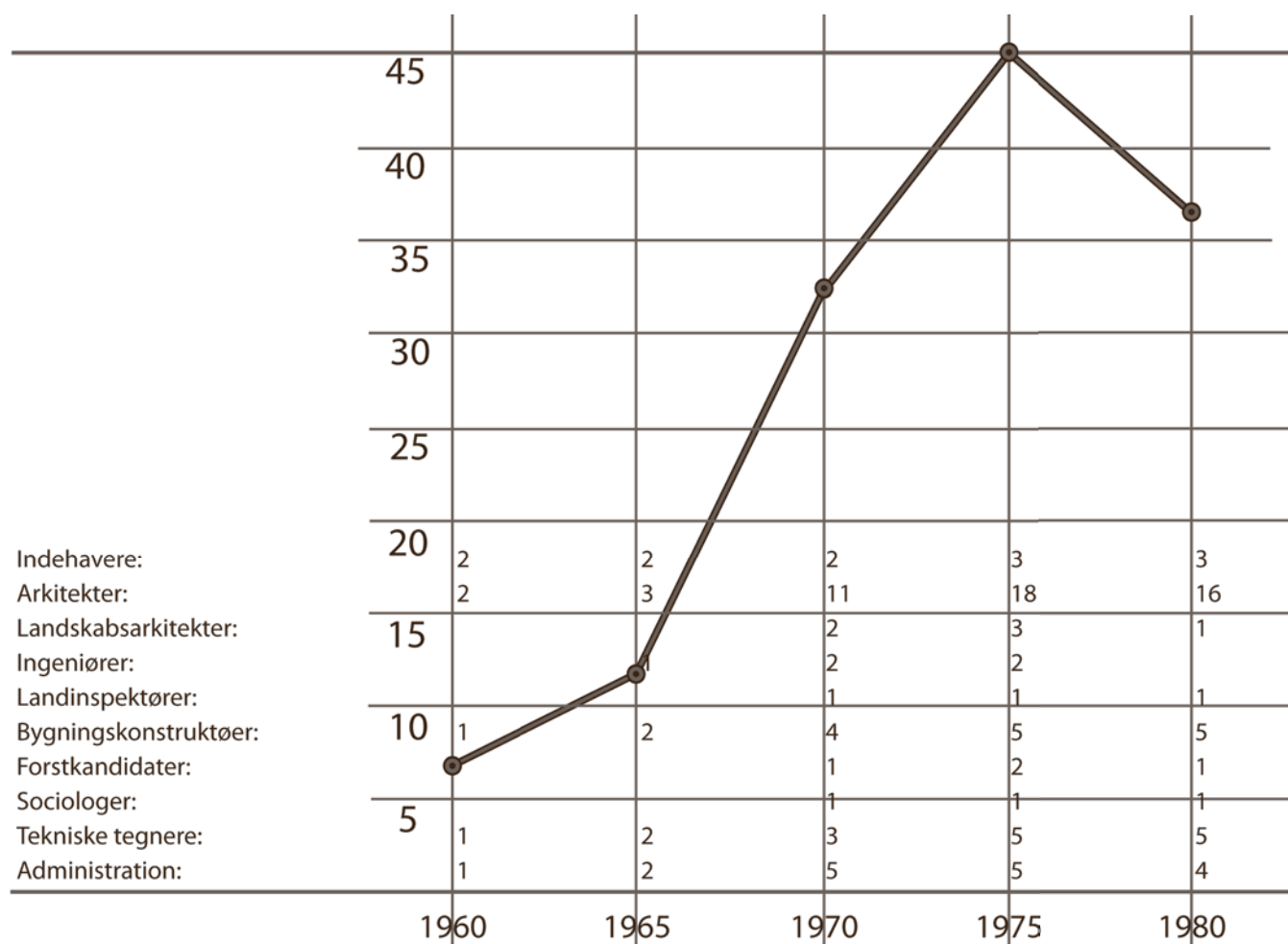
Omfattende antal foredrag, artikler og udstillinger om bl.a. visuel forurening, bevaring, fredninger, nationalparker, rekreative områder, vejæstetik, motorveje, broer, større tekniske anlægs indpasning i landskabet, jordbrugspareller og beplantninger mm.

Bøger

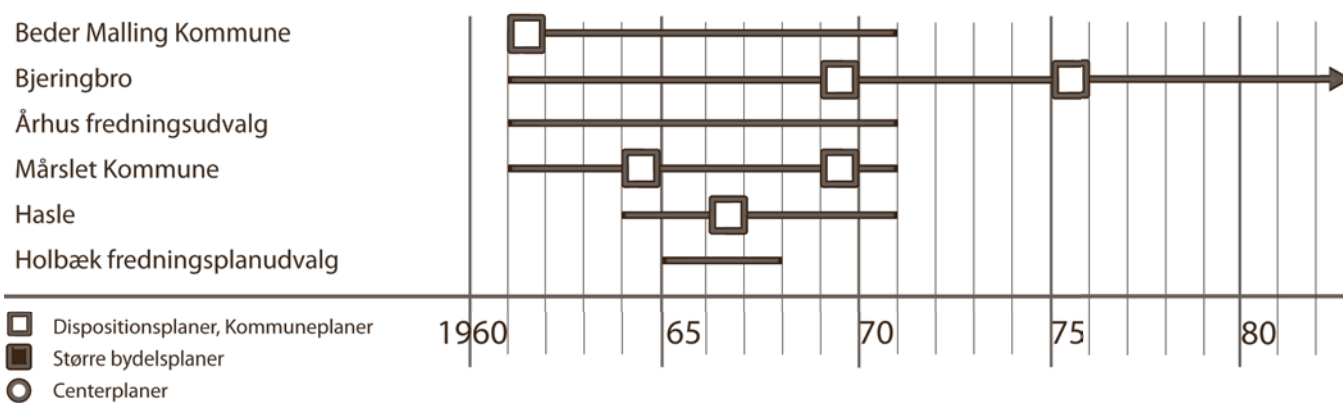
Miljøforhold i vejregelarbejdet, for Vejdirektoratet 1976;
Grønne planer, for Dansk Byplanlaboratorium 1976;
Møller, Ib og Wichman, Svend Erik (1977): Sagt og skrevet om broen.
Vejregler for beplantning, for Vejdirektoratet 1978;
BROEN, hvidbogen for Statsbroen Store Bælt Vejer i land og bymiljø (på norsk) for Nordisk Vejteknisk Forbund 1979;
Visuelle forhold – konflikter mellem trafik og miljø, 1980.

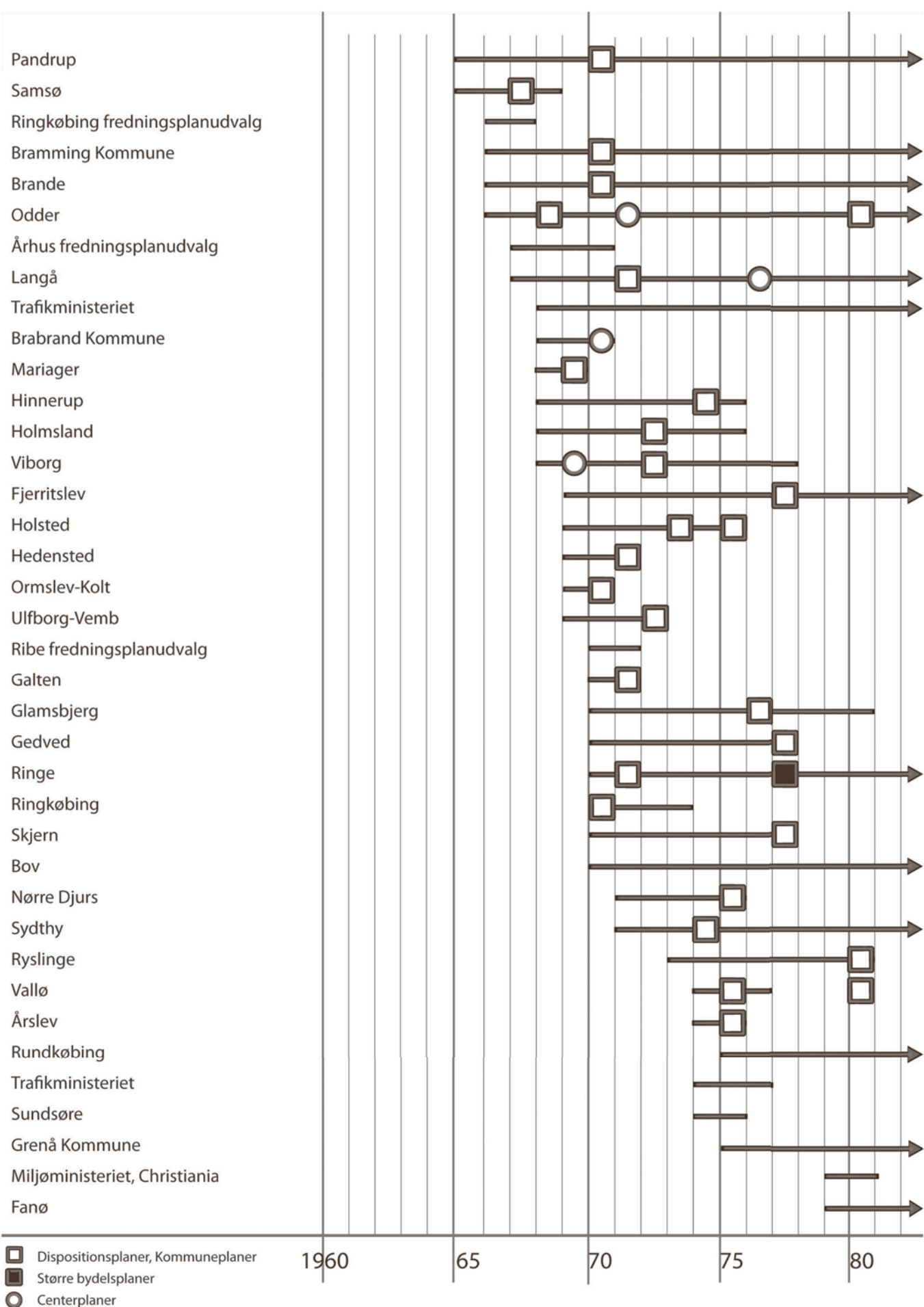
Arkiv hos tegnestuen Møller & Grønborg.

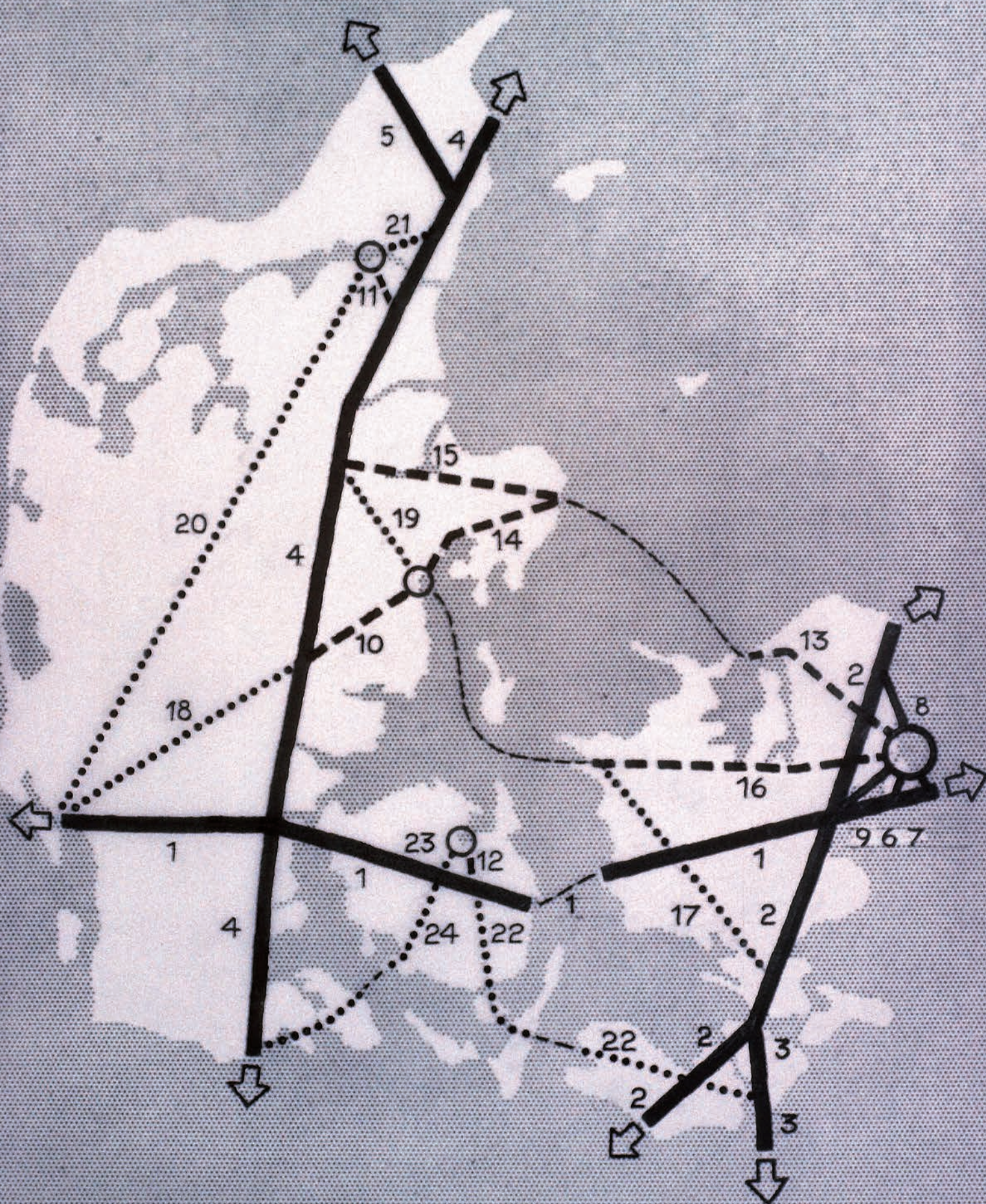
Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens klienter og opgaver

Viggo Launbjerg,
Vagn Tobiasen,
Anders Nyvig

Anders Nyvig A/S

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Per Borges, Flemming Larsen og Viggo Launbjerg den 12. april 2010, supplerende fyldig beskrivelse af firmaets mest betydningsfulde arbejder 13. marts 2011 og særtryk af Ingeniørens Ugeblad maj 1963.

Firmaet kom til verden i 1962. Men Anders Nyvig havde allerede da i 10 – 15 år været involveret i flere planlægningsopgaver.

Han deltog som trafikplanlægger på det hold, der i 1947 producerede Fingerplanen. Og han samarbejdede som enkeltperson med flere af byplanarkitekterne: Med Anne Marie Rubin bl.a. om dispositionsplanen for Nakskov i 1958 (se artiklen om Anne Marie Rubin) og med Sven Allan Jensen og Skaarup & Jespersen om 1. præmieprojektet i Humlebækkonkurrencen i 1961 (omtalt i artiklen om Dybbro & Haastrup).

1950 – 55 var Anders Nyvig sekretær i Samfærdselskommissionen. Derfra blev han

”Den nationale vejplan – en helhedsløsning på motorvejsproblemerne”, udgivet som særtryk af Ingeniørens Ugeblad, men også i en kortere udgave som kronik i Politiken.

hentet ind som vejplanchef i Vejdirektoratet, som han dog 3 år senere forlod pga. faglige uenigheder.

Derefter blev han kontaktet af gamle studiekammerater, der nu sad som stadsingeniører og amtsvejsinspektører og bad ham om gode råd vedr. trafik- og vejplanlægning. Han blev leder af Transportforskningsudvalget og delte kontor med Kai Lemberg, der stod for Trafikøkonomisk Udvalg. Sammen udarbejdede de i 1961 rapporten om de kommende store trafikinvesteringer, en af de mest omfattende og betydningsfulde udredningsrapporter i sin art.

1963 udgav Nyvig ”Den nationale vejplan – en helhedsløsning på motorvejsproblemerne”. Den blev udgivet som særtryk af Ingeniørens Ugeblad, men også i en kortere udgave som kronik i Politiken.

Det er en interessant plan, både fordi den antyder, hvori uenighederne bestod mellem Vejdirektoratet og dets eksvejplanchef, og fordi den fortæller en historie om Anders Nyvigs og firmaets tænkning.

Trafikanlæggene bliver tænkt ind som dele af en større helhed. For motorvejenes vedkommende som led i en bestående og planlagt fremtidig bystruktur.

Viggo Launbjerg siger det som følger: ”Vi har altid interesseret os for at udforme trafiksystemer og –anlæg i respekt for og som del af bygningen som helhed”.

Eller som Hans Hartvig Skaarup skriver i sin nekrolog over Nyvig på en lidt anden måde: ”Anders Nyvig var en fin ingeniør, der tænkte som en god arkitekt”.

”Den nationale vejplan”

Nyvig tager udgangspunkt i den offentlige debat som afledt af Johannes Humlums skitse til en landsplan fra 1960, hvor han bl.a. lancerer forslaget til en midtjysk motorvej som incitament til en kraftig erhvervsudvikling i de tyndt befolkede dele af hovedlandet.

En sådan enkelt vejlinie er dog ikke svaret på Humlums eller Jyllands problemer. Det kræver i stedet en samlet vejplan for hele landet – eller i det mindste for Jylland. Men:

”Nu har Vejdirektoratet som bekendt ingen vejplan. Det er beklageligt, men det er ikke en undskyldning for ikke at komme med en. I den foreliggende situation ville et nok så spinkelt udspil til en helhedsløsning have været på sin plads, og det ville utvivlsomt have givet et mere værdifuldt bidrag til løsning af fremtidens planlægningsproblemer end forsøgene på at skyde professor Humlum i sæk”.

Her følger så i uddrag Nyvigs eget ”spinkle” udspil!

Vejplanen og ”bystrukturen”

”Udgangspunktet for en systematisk opbygning af et net af nationalveje må være en fastlæggelse af de geografiske lokaliteter i landet, der af en eller anden grund må betragtes som tyngdepunkter for en fjerntrafik. Dette gælder i første række de vigtigste grænseovergange og udfaldsporte mod udlandet. Endvidere må København som landets hovedstad givetvis være et mindst lige så vigtigt tyngdepunkt for nationalvejene. Med den bystruktur vi har i dag, må endelig vore 3 største provinsbyer: Århus, Aalborg og Odense, tildeles en lignende rolle,

væsentligst fordi de i flere henseender fungerer som ”hovedstæder” inden for større, men ikke klart definerede landsdele”.

Startsignalet på landsplandebatten blev som bekendt givet med byplanlægger (og også ingeniør) Erik Kaufmanns Stjernebyskitse fra 1959. Den gav anledning til nogen debat. Andre lancerede ”Det store H”, en ide der siden har været dominerende. Nyvigs plan kan siges at være et raffineret korrektiv til samme ”store H”.

Men som nævnt er det foreløbig ”kun” en vejplan svarende til den eksisterende bystruktur.

”Der består en bystruktur med en værdi og en grokraft, der hverken kan eller bør negligeres; den kommende byudvikling skal ikke træde i stedet for noget eksisterende, men føje sig til og supplere det nuværende bymønster – og måske gerne så kraftigt, at der bliver tale om en formelig strukturændring”.

Som yderligere raffinement har Nyvig derfor stillet forslag om supplerende vejanlæg alt afhængig af forskellige fremtidige udviklingsmuligheder: Fremtidig udvikling f.eks. i form af nye landsdelscentre omkring Esbjerg, Herning, Sønderborg, Thisted og/eller Nykøbing Falster.

Startkapitalen var biler, chefernes!

Nytåret 1962 inviterede de 3 stiftere Anders Nyvig, Viggo Launbjerg og Vagn Tobiasen, der allerede havde arbejdet sammen tilbage i 1950'erne, til stort gilde i anledning af åbningen af firmaet Anders Nyvig A/S. Det foregik på firmaets første adresse, gartnerboligen til det gamle Smidstrup Slot i Vedbæk.

Firmaet var fra starten et aktieselskab med startkapital på 100.000 kr. Foruden penge indskød de tre chefer hver deres bil.

1976 indtrådte Per Borges og Flemming Larsen som aktionærer. 1980 fratrådte Anders Nyvig. Per Borges blev samtidig direktør og Henning Bang tiltrådte som aktionær.

I 1969 flyttede Nyvig A/S til Plejehuset på Kærvej i Usserød, Hørsholm.

Firmaet havde fremgang fra starten. Der var mange godt betalte opgaver. F.eks. havde firmaet fast aftale med Hillerød kommune om løbende konsulentbistand for 200.000 kr. årligt, mange penge dengang. Og Hillerød var kun en blandt mange trofaste klienter.

Medarbejderstaben voksede støt til op mod 30 allerede i slutningen af 1960'erne, selvom det var en målsætning aldrig at blive så stor, at man ikke vidste, hvad hinanden lavede. Man flyttede til Østre Pennehavevej i Rungsted i 1964 og i 1969 til Plejehuset på Kærvej i Usserød, Hørsholm.

Hvert år blev af overskuddet afsat et beløb til fordeling blandt medarbejderne efter deres indsats. Og fra 1970 varetog en medarbejdervalgt gruppe den daglige ledelse.

Man satte penge af til kultur og sociale formål,

studierejser, skæg og ballade. Man dyrkede en firmakultur, der bl.a. lagde vægt på, at hele familien kom med, når der var fest.

Firmaets faglige profil

Listen over kunder og opgaver er imponerende, også selvom mange opgaver indgår i samarbejde med andre konsulenter eller som delopgaver i en større sammenhæng.

Som Viggo Launbjerg formulerer det:

”Vi har været involveret i mange planer, men i de fleste skrev vi jo blot det eller de kapitler, der omhandlede trafik. Og så var det byplankonsulenten eller kommunen selv, der skrev alt det andet. Men da alt med trafik er så strukturerende, så betød det, at vi var med hele vejen igennem”.

De tre tidligere indehavere har desuden fremsendt en fyldig beskrivelse af firmaets mest betydningsfulde arbejder. Det drejer sig om arbejder inden for emnerne: Trafikdifferentiering, ”Den forenede bymodel” – en beregningsmetode, byen og den kollektive trafik, Nordisk Ministerråds Nordkolt-projekt, trafiksanering, miljøprioriterede gennemfartsveje og byernes trafikarealer.

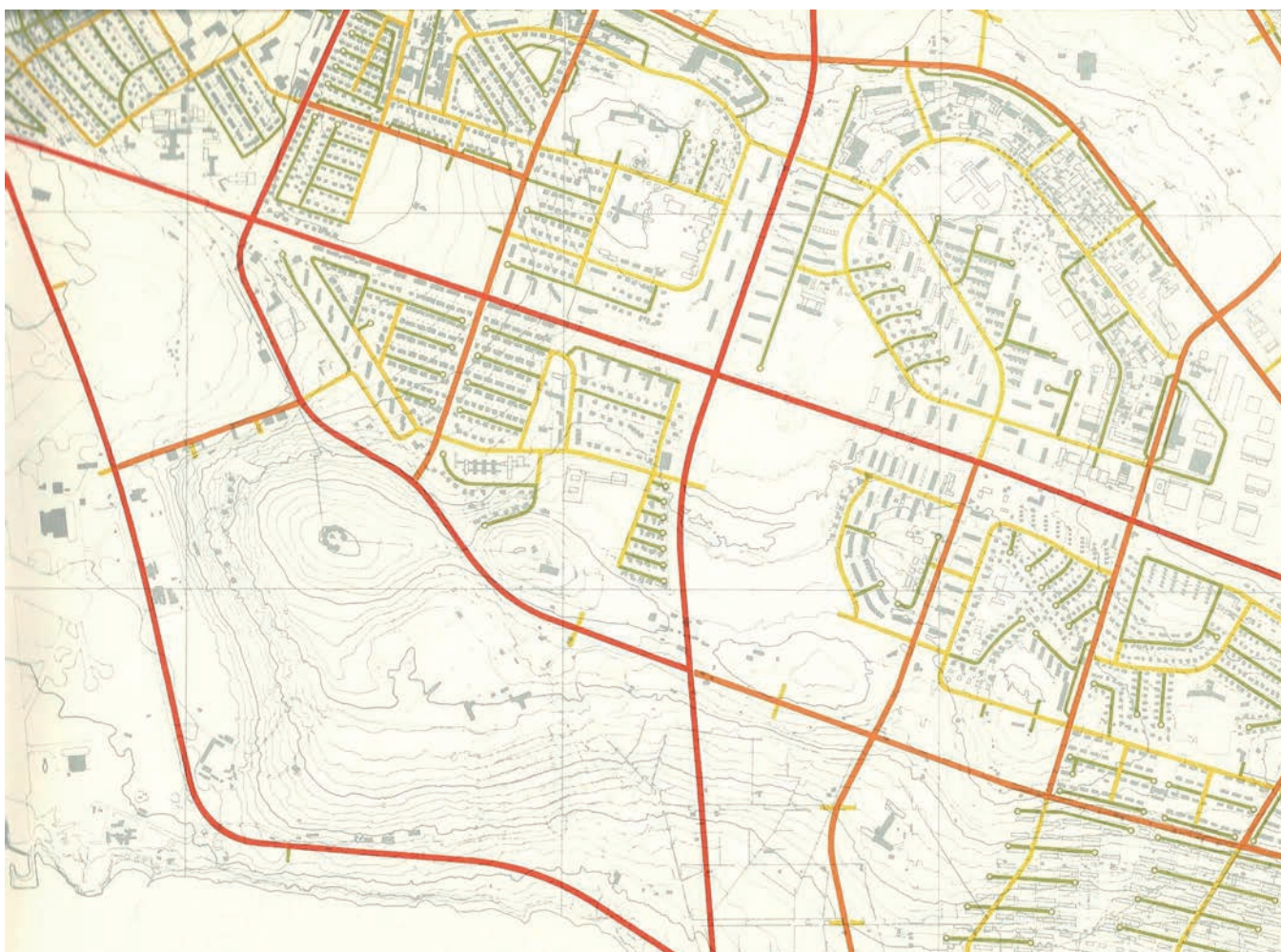
Den beskrivelse bringes in extenso med enkelte tilføjelser. Men først en ouverture:

”Anders Nyvig A/S var det første danske byplanfirma, der specialiserede sig i trafik og var derfor med til at opbygge disciplinen helt fra grunden i Danmark. Dette skete overvejende i forbindelse med løsningen af konkrete planlægningsopgaver, men ofte på grundlag af indsamling af udenlandske erfaringer. I det følgende nævnes en række opgaver, hvor videreudviklingen af faget trafikplanlægning især har været i fokus”.

Trafikdifferentiering – byen og bilen 1

Det begyndte med biler, og ikke kun chefernes som indskud i firmaets startkapital.

Hele perioden var præget af en voldsom byvækst, uden sidestykke i Danmarkshistorien,

Udsnit af Generalplanen for Reykjavik udarbejdet i samarbejde med Peter Bredsdorffs tegnestue i perioden 1962-66. Se også hele generalplanen i artiklen om denne tegnestue.

og af bilismens ligeså voldsomme entre. Og der var en sammenhæng. Med bilismen fulgte risikoen for ukontrolleret "urban sprawl" eller byspredning, ringere kollektiv trafik med reduceret passagerunderlag, støj og trusler mod udendørs lege- og opholdsarealer og mod fodgænger- og cykeltrafikken.

"I forbindelse med udarbejdelse af Generalplanen for Reykjavik i samarbejde med Peter Bredsdorffs tegnestue i perioden 1962 – 66 (se også artiklen om Peter Bredsdorff) formuleredes en planlægningsmetode baseret på ideen om trafikdifferentiering med inspiration fra amerikansk byplanlægning (Radburn 1928). Metoden bygger især på systemtænkning og kun i mindre grad på forskningsresultater.

Trafikdifferentieringens to grundbegreber er:

1. separering, dvs. opbygning af selvstændige trafiknet for henholdsvis biler (vej-net) og let trafik (stinet), og med niveaufri krydsning mellem de to net, samt 2. klassificering, hvor vejene klassificeres efter funktion og hastighed, dvs. inddeles i et hierarki (se illustrationen fra Reykjavik):

De grønne veje, blinde adgangsveje med indgang til de enkelte ejendomme, og hvor biler og let trafik blandes, 20 – 30 km/t;
de gule veje, boligstamveje 30-45 km/t;
de orange veje, fordelingsveje, 40 – 60 km/t;
de røde veje, primærveje, 60 – 90 km/t;
de sorte, veje, motorveje, 90 – 120 km/t.

Sidstnævnte klasse blev tilføjet, da planlægningsmetoden efterfølgende blev anvendt i og omkring danske byer.

Hver klasse har sin udbygningsstandard, geometri og tværsnitsprofil. Eksempelvis bør en rød vej altid have 4 spor og midterrabat, intet fortov eller cykelsti (idet lette trafikanter har deres eget hovedstinet), stopforbud og 500 – 700 m mellem krydsene, som skal være signalregulerede.

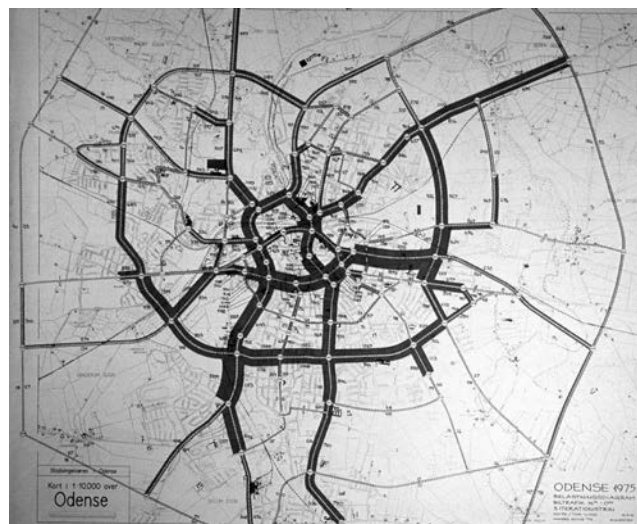
Reykjaviks trafikplanlægning blev til stor inspiration for den svenske SCAFT-gruppe (Stadsbyggnad, Chalmers, Arbetsgruppen för trafiksäkerhet), hvis resultater 1967 – 68 publiceredes af Statens Planverk i rapporten ”Riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksäkerhet”. Denne rapport blev – under medvirken af firmaet – oversat til dansk og publiceredes af SBI i 1969: ”Sikrere Veje. Retningslinier 1968 for byplanlægning med henblik på trafiksikkerhed”.

Metoden for trafikplanlægning som oprindeligt blev formuleret i Reykjaviks Generalplan fik således stor indflydelse på trafikplanlægningen af danske byer i perioden 1965 – 80, ikke mindst gennem Anders Nyvig A/S's virke som konsulent for mange af byerne og som foredragsholdere på en lang række kurser for danske planlæggere”.

”Den forenede bymodel” – byen og bilen 2
”I Generalplanen for Reykjavik 1962 – 66 formuleredes desuden en matematisk beregningsmodel: ”Den forenede bymodel”, der på systematisk måde kunne forudberegne trafikale konsekvenser af valget mellem alternative byudviklingshastigheder og –strategier og principielt fastlægge den optimale sammenhæng mellem vejnet og byudbygning.

Da PC'en endnu ikke var opfundet, måtte de ret komplicerede beregninger foretages af et hold på 10 – 15 beregnere med manuelle bordregnemaskiner, og det blev derfor ikke muligt at foretage så mange alternative beregninger, at beregningsmodellens potentiale kunne udnyttes fuldt ud.

I slutningen af 1960'erne og følgende år, da IT-teknologien var blevet mere udviklet,

Odenses fremtidige trafikmængder. På baggrund af indsamlede data opstilledes matematiske trafikmodeller og udarbejdedes prognoser.

gennemførte firmaet for Vejdirektoratet og berørte amter og kommuner omfattende trafikanalyser (tællinger, byplananalyser, virksomhedsanalyser, registreringer af veje, stier og kollektivnet, stopinterviews, hjemmeinterviews og vare- og lastbilanalyser).

På grundlag af de indsamlede data opstilledes matematiske trafikmodeller for alle trafikarter i henholdsvis Odense (1968 – 71) og Aalborg (1972 – 73). Tilsvarende undersøgelser blev gennemført for Vejdirektoratet i Århus af Hoff & Overgård og i Kolding af COWI. Formålet var bl.a. at undersøge om de i USA og Sverige udviklede prognosemetoder kunne anvendes på danske byer.

Trafikmodellerne blev samarbejdet og revideret i 1986, og i 1974 – 76 opstilledes en tilsvarende model for Reykjavik”.

Byen og den kollektive trafik Banerne

”1965 vandt Anders Nyvig A/S sammen med arkitekt Børge Kjær m.fl. 1. præmie i konkurrencen om udbygning af Vestamager med en række nye boligbyer. Konkurrenceprojektet var baseret på nok så radikale ændringer i Københavns overordnede infrastruktur. Bl.a. blev der stillet forslag til et helt nyt tunnelbanesystem

Hvissinge. Illustrationsplan udarbejdet af Nyvig A/S i samarbejde med Skaarup & Jespersen for Glostrup kommune i 1971

under Middelalderbyen. Men opbygningen af Vestamagers nye boligbyer var måske nok så interessant.

Det var lave byer med alle boliger inden for kort afstand til en S-togsstation placeret i kælderetagen sammen med parkeringen. Ideen var, at der kun skulle bygges en ny by ad gangen, dvs. en ny by hvor der var nok mennesker til et S-togsopland. Den kollektive trafik var trods alt ikke helt glemt i perioden under bilismens hidsige entre”.

Busserne

”Ideen om at koordinere byudvikling og den kollektive bustrafik blev introduceret i Danmark i forbindelse med Hvissingeplanen 1971 udført for Glostrup kommune af Anders Nyvig A/S i samarbejde med Skaarup & Jespersen. Her blev bebyggelsen placeret omkring et reserveret tracé med plads til en busvej, hvilket ville kunne give hele bydelen busbetjening inden for maks. 400 m gangafstand. Busvejen blev dog ikke anlagt, og i dag giver tracéet plads til en hovedsti.

Tankegangen blev videreudviklet i

Generalplanen for Aalborg kommune 1972, som firmaet udførte i samarbejde med Aalborgs tekniske forvaltning, Peter Bredsdorffs tegnestue og NB-Byplankonsulenter. Her blev lagt stor vægt på bussernes fremkommelighed.

I bestående byområder skulle busserne føres så direkte som muligt mod bymidten ad veje med stærkt dæmpet biltrafik. Nye byområder skulle anlægges som båndbyer eller som perler på en snor omkring busveje med maks. 400 m afstand til stoppesteder og med lokalcentre, skoler og børnehaver mm placeret ved stoppestederne.

Aalborg Universitetsområde (1976), der ud over universitetet omfatter boliger og offentlig administration, blev netop anlagt efter dette princip. Der findes enkelte andre eksempler i Danmark, men princippet vandt aldrig den store udbredelse, da mange bygherrer og byplanlæggere opfattede busveje som et forstyrrende element”.

Kommuneplan og kollektiv trafik

”I 1975 blev firmaet anmodet om at skrive et oplæg om ”Kommunerne og den kollektive trafik” til KL’s årsmøde. I oplægget blev den kollektive trafiks hidtidige udvikling og aktuelle problemer gennemgået og den kollektive trafiks fremtid beskrevet. Det blev påpeget, at bussen i mange år fremover ville være det vigtigste kollektive trafikmiddel i kommunerne.

Kommunernes rolle og muligheder i planlægningen af den kollektive trafik blev beskrevet. Det blev understreget, at busdriften kunne gøres mere økonomisk og effektiv, især hvis man samordnede planlægning af bustrafik og kommuneplanlægning på et tidligt tidspunkt.

På grundlag af udenlandske erfaringer blev der peget på en række alternative driftsformer for kollektiv trafik, f.eks. at koordinere skolekørsel og andre kommunale kørselsforpligtelser med den generelle rutetrafik, at benytte behovsstyret trafik med minibusser osv. Nogle af ideerne nød fremme i de følgende år, og behovsstyret trafik i form af telebusser eksisterer stadig.

I Aalborg fik Nordkolt-projektet 'Trafik i nordiske byer' indflydelse på den videre planlægning af bybusnettet og for trafiksanering af bymidten med trafikzoneinddeling for at fjerne uvedkommende biltrafik, afbalancering af parkeringsudbuddet, ny busterminal, busgader, flere cykelstier og bedre forhold for fodgængerne. Aalborg medborgerhus med busgade og cykelstier.

I 1975 udarbejdede firmaet for Sønderjyllands amt den første totalplanlægning af kollektiv trafik i et helt amt. Busbetjeningen deltes op i et regionalt stamnet, som var amtets ansvar og et lokalnet, som var kommunens.

Stamnettet omfatter de direkte og hurtige forbindelser mellem kommunecentrene. Lokallettet omfatter forbindelser inden for kommunerne som oftest baseret på koordinering med skolebuskørsel, som kommunerne i forvejen skulle betale for”.

Nordiske byer og kollektiv trafik

”I perioden 1975 – 78 deltog firmaet som dansk projektleder på bystudierne i ”Nordisk Ministerråds Nordkolt-projekt” (Trafik i nordiske byer. Et fremtidsstudie med særlig vægt på den kollektive trafik i mellemstore byer).

I projektet blev trafikken og dens konsekvenser for trafikanter, miljø og samfund studeret. Fra dansk side deltog Herning og Aalborg.

Projektet gav anledning til flere politiske og faglige diskussioner om byernes trafikpolitik. Og

Rødovre, Fortvej. Trafiksanering i form af stillevej med hævet kørebaneplade og indsnævring.

for de to danske byer fik projektet en vis direkte indflydelse på trafikplanlægningen.

I Aalborg f.eks. fik projektet indflydelse på den videre planlægning af bybusnettet og for trafiksanering af bymidten med trafikzoneinddeling for at fjerne uvedkommende biltrafik, afbalancering af parkeringsudbuddet, ny busterminal, busgader, flere cykelstier og bedre forhold for fodgængerne.

En omfattende udveksling af viden og erfaringer de medvirkende nordiske fagfolk imellem var en væsentlig sidegevinst. Det medførte bl.a., at vi fik et sammenhængende system af værktøjer til at vurdere trafikkenes konsekvenser mht. tilgængelighed, bekvemmelighed, trafiksikkerhed og omkostninger samt miljøfaktorerne trafikstøj, luftforurening, visuelt miljø og energiforbrug (CO₂-udslip).

Den systematiske videreudvikling af disse værktøjer ligger dog uden for denne beretnings tidsmæssige rammer”.

Trafiksanering a la Delft i Holland.

”Mens trafikdifferentieringen var relativt nem at anvende i de mange nye forstadsområder, viste den sig i praksis vanskelig at gennemføre i eksisterende bydele. Den kunne f.eks. kræve mange vejlukninger og deraf følgende uhensigtsmæssig omvejskørsel.

I 1974 vendte medarbejdere fra firmaet og andre hjem fra studierejser i Holland, og der blev skrevet artikler, specielt om trafikplanlægningen i Delft. Bl.a. med inspiration fra Delft lykkedes det en gruppe unge, energiske trafikplanlæggere i 1976 at få indført en ændring i færdselsloven, der gjorde det muligt at ombygge lokalveje med henblik at øge trafiksikkerheden gennem dæmpning af hastigheden (§ 40).

Skærbæk, Tøndervej - fartdæmpende trafikvej med cykelstier.

Ved at indbygge bump og indsnævringer kunne vejen defineres som stillevej med maks. hastighed 30 km/t. Og ved fjernelse af fortove, ændring af belægninger, beplantninger, kun at tillade parkering i afmærkede båse osv. kunne vejen defineres som opholds- og legeområde med maks. hastighed på 10 – 15 km/t.

Firmaet deltog i en arbejdsgruppe, der skulle vurdere tiltagene”.

Miljøprioriterede gennemfartsveje

”I 1980 fik firmaet til opgave af vejplanchef Jens Rørbech, Vejdirektoratet at undersøge mulighederne for at forbedre sikkerhed og miljø omkring hovedlandeveje igennem mindre bysamfund. Tankegangen var, at da der ikke kunne skaffes penge til at bygge omfartsveje alle de steder, hvor der var et objektivt behov, måtte

man i stedet ombygge vejene gennem små byer, så bilernes køremåde og hastighed blev tilpasset den omgivende by (fartdæmpende trafikvej).

I rapporten ”Hovedlandeveje gennem byer – et idekatalog, Vejdirektoratet 1981” opstilles en række forslag til ombygninger som f.eks. sammenhængende cykelstier gennem byen, tydelig markering/skiltning af hvor byen begynder og ender, etablering af såkaldte byporte, fartdæmpere som indsnævringer, forsætninger, side- og midterheller, belægningsskift, minirundkørsler i kryds osv. Virkemidlerne skal anvendes systematisk og sammentænkes med placering af fodgængerkryds, parkeringsbåse, belysning og beplantning.

Efterfølgende stod firmaet for pilotprojekter i 3 byer – Skærbæk, Vinderup og Ugerløse – for hvilke Vejdirektoratet og Anders Nyvig A/S

i 1986 fik tildelt Volvos trafikikkerhedspris, ligesom de 3 byer har fået hyppige studiebesøg af udenlandske trafikplanlæggere”.

”Byernes trafikarealer”

”I 1980 blev firmaet ansat af Vejdirektoratets Vejregeludvalg til at være sekretær for ”Arbejdsgruppen for byernes trafikarealer”. Dette gav anledning til at nytænke byernes trafikplanlægning og koordinere de forskellige planlægningsmetoder, så man i hvert enkelt tilfælde kunne vælge den mest hensigtsmæssige løsning.

Der skelnes nu kun mellem to vejklasser: 1. trafikveje, hvor hovedformålet er at afvikle trafik, men på en miljø- og sikkerhedsmæssig forsvarlig måde, og 2. lokalveje, hvor hovedformålet er at bringe trafikanterne til og fra rejsemålene inden for lokaltrafikområder, hvor uvedkommende trafik skal undgås. Tilsvarende skelnes mellem hovedstier og lokalstier.

I lokaltrafikområderne kan let trafik og biltrafik i vidt omfang afvikles på samme vej. Krydsninger mellem stier og trafikveje kan enten foregå niveaufrit eller i niveau i særligt sikrede kryds, hvor hastigheden på trafikvejen skal dæmpes.

Vejene bliver nemlig hastighedsdifferentierede, idet hver delstrækning tildeles en referencehastighed afhængig af vejens og omgivelsernes karakter. Kombinationen af vejklasse og hastighed er styrende for vejreglernes anbefalinger hvad angår udbygningsstandard, geometri, tværsnitsprofil, vejudstyr osv”.

Der blev i de følgende år med firmaet som hovedbidragsyder og redaktion i serien ”Byernes trafikarealer” udarbejdet i alt 11 publikationer, som sikrede sammenhæng mellem planlægning og udformning. Publikationerne giver anbefalinger inden for så forskellige områder som trafikplanlægning, vejgeometri, kryds, fartdæmpere, parkering, fodgængere, bustrafik og æstetik.

Vejreglerne er stadig gældende (2010), men

bliver jævnligt revideret, når ny viden gør det nødvendigt, og fortsat med firmaet som bidragsyder og redaktion”.

Kunder, kolleger og borgere

Kundekredsen var omfattende og broget strækkende sig fra udenlandske myndigheder over statslige styrelser og regioner, som delvis beskrevet ovenfor, til kommuner af forskellig størrelse og private aktører.

Kommunerne

De første mange år var firmaet stort set uden konkurrence. Det store flertal af kommunerne var helt uden egne fagfolk med begreb om trafikplanlægning eller med kvalificeret uddannede byplanlæggere.

Per Borges: ”En rolle, jeg synes var tilbagevendende. Det var at være mægler. Meget ofte mægler mellem stadsingeniør og stadsarkitekt eller de to forvaltninger”.

Flemming Larsen: ”Det er først i slut-1970’erne og 80’erne, at man oplever konkurrencen og skal give tilbud”.

Det gik bare derudad. Firmaet voksede til op mod 40 ansatte i 1970’erne.

Flemming Larsen: ”Så kom energikrisen i 1973, og dermed forsvandt interessen for de store trafikplaner”. Interessen dykkede og ”omkring 1980 var der ikke mere end 17 medarbejdere.”

Og samarbejdet med kommunerne, det var som hos byplankonsulenterne de første mange år præget af, at man ”sad på skødet af politikerne”, var med i debatten i kommunalbestyrelsen og relevante udvalg.

Private aktører

Flemming Larsen: ”Så har vi også arbejdet med selvstændige borgergrupper. Og det har vi nok altid overvejet ret meget – kunne vi det? Vilkårene måtte være helt klare. Det var jo ikke, fordi vi havde noget imod at kritisere en kommune, hvis vi syntes, der var grund til det, men vi ville ikke købes til det. Vi var ikke

Borgerinddragelse omkring planerne for Herning bymidte.

advokater. Vi ville ikke advokere for et bestemt synspunkt. Vi ville prøve at undersøge, hvad vi selv mente, var "sandheden".

Opgaven for arbejdsgiverforeningen i Randers er eksempel på denne i konsulentkredse sjældne type opgave.

Arbejdsgiverforeningen var utilfreds med kommunens planlægning for bymidten. Firmaet påtog sig opgaven at hjælpe dem, men forbeholdt sig at informere kommunen. Firmaet fik frie hænder og kunne som resultat overbevise i hvert fald dele af arbejdsgiverforeningens medlemmer om, at kommunens planer i det store og hele var fornuftige nok.

Kollegerne

Per Borges: "Vi blev ked af det, når de andre fik en opgave, som vi troede, at vi skulle have. Men forholdet mellem dem og os var generelt godt. Da vi senere blev del af et stort firma, kunne vi godt opleve, at den interne konkurrence inden for dette store firma kunne være hårdere end konkurrencen mellem forskellige firmaer".

Firmaet beskæftigede sig som andre trafikplanlæggere med alt fra de mest udviklede trafikmodeller til udformningen af konkrete trafikplanlæg. Det har nok kendetegnet firmaet, at der ikke var tale om en teknik, som man til forskel fra enkelte kolleger tog patent på, men en teknik til fri afbenyttelse også af andre.

Og borgerne

Viggo Launbjerg nævner 3 kommuner fra

1970'erne, Herning, Thisted og Ringe som særligt spændende for deres forsøg med borgerinddragelse i planlægningsarbejdet.

I Herning gennemførte man f.eks. et slags studiekredsarbejde med 15 – 20 møder fordelt over en vinter. Foreninger, institutioner og fællesskaber af den ene eller anden karakter blev bedt om at lade sig repræsentere.

De første møder var ren undervisning. Hvad er en bymidteplan? Hvad siger loven? Derefter fulgte forslag og debat.

Arkitekter og ingeniører

Nyvig A/S var som tidligere omtalt det første firma, der beskæftigede sig med trafikplanlægning i Danmark.

Man var på forkant: Det gjaldt inden for trafikanalyser og udvikling af trafikmodeller; det gjaldt formulering af krav til udformningen af trafikplanlæg eller f.eks. forløberen for de senere vejregler; og det gjaldt ikke mindst som omtalt i indledningen ved udformningen af trafiksystemer og trafikplanlæg, så de indgik i en større helhed, var indpasset i det omgivende bymiljø f.eks.

Som arkitekt er man ofte forbløffet over, hvordan baner og veje kan placeres og planlægges i omgivelser, der iøvrigt efterlades i et syndigt rod. Således ikke hos Nyvig A/S.

Det er en del af forklaringen på, hvorfor firmaets samarbejde med byplanarkitekter har været så givende.

Hvorfor flyttede firmaet i 1969 til Kærvej i Usserød, Hørsholm? Det er faktisk langt væk.

Forklaring: At Anders Nyvig himself her fandt en lille ny, interessant arkitektopgave, at genopbygge, indrette og sætte det gamle Plejehus i stand.

Faktasider vedr. Anders Nyvig A/S

Kort karakteristik af firmaet

Blev oprettet som aktieselskab i februar 1962 af civilingeniørerne Anders Nyvig(AN, tidligere planchef i Vejdirektoratet) og Viggo Launbjerg(VL, tidligere Københavns amts Vejinspektorat) samt ingeniør Vagn Tobiasen (VT, tidligere trafikplanlægger i Stadsingeniørens Direktorat, København) med AN som hovedaktionær og direktør. 1976 indtrådte civilingeniørerne Per Borge (PB) og Flemming Larsen (FL) som aktionærer.

1980 fratrådte AN firmaet, PB blev direktør og civilingeniør Henning Bang (HB) blev aktionær. Fra omkring 1970 varetog en medarbejdervalgt gruppe den daglige ledelse. 1982 blev firmaet datterselskab af Rambøll og Hannemann med egen daglig ledelse. PB fortsatte som direktør til år 2000. I 2006 ophørte firmaet som selvstændigt datterselskab.

Firmaets hovedbeskæftigelse i 1960'erne og 70'erne var trafik- og byplanlægning for danske kommuner og amter, ofte i nært samarbejde med byplanarkitekter o.a. som f.eks. Peter Bredsdorffs Tegnestue, Skaarup & Jespersen, Sven Allan Jensen, Krohn & Hartvig Rasmussen, Vibeke Dalgas og Institut for Centerplanlægning. Desuden planlægnings- og udredningsarbejde for statslige og andre myndigheder, som f.eks. Vejdirektoratet, DSB, Planstyrelsen, Hovedstadsrådet og Nordisk Råd. Derudover løste firmaet i denne periode opgaver i Reykjavik, Tórshavn, Klaksvik, Trondheim, Bergen, Stavanger, München, Kiel og Nairobi.

Firmaets medarbejdere

De fastansatte medarbejdere kan opdeles på følgende måde:

Indehavere (hvoraf alle var ingeniører);
Ingeniører o.a. (enkelte arkitekter, geografer m.v.);

Andre (tekniske assistenter, tegnere, kontorfolk og servicemedarbejdere).

Derudover var der i løbet af de 20 år beskæftiget i alt 80-90 løst ansatte (studentermedhjælp, vikarer, hjælp udefra m.m.). Flest i perioderne 1962-64 og 1969-71.

Se iøvrigt grafen.

Firmaets klienter og opgaver

Som nævnt har firmaet ofte løst by- og trafikplanopgaver i samarbejde med andre konsulenter, som oftest byplankonsulenter, eller klientens egne ansatte.

Ud over egentlige byplanopgaver har firmaet i perioden desuden arbejdet med trafikløsninger i forbindelse med lystbådehavne (Nivå), hospitaler (Bergen, Glostrup, Herlev, Hillerød, Hvidovre, Køge, Reykjavik, Ringsted), universiteter (Nairobi, Odense, Reykjavik, Roskilde, Aalborg) og industriområder (Albertslund, Avedøre Holme, Brøndbyerne, Danfoss, Gladsaxe, Glostrup, Herning, Hillerød, Køge, München, Reykjavik).

Endelig har firmaet løst en meget lang række opgaver vedrørende trafik- og transportanalyser og prognoser, trafikregulering, parkering, kollektiv trafik, trafiksikkerhed, støj, luftforurening, energiforbrug m.m. ofte i forbindelse med ovennævnte byplanopgaver. Derudover udrednings- og forskningsopgaver for danske statslige myndigheder (f.eks. "Vejregler for byernes trafikarealer" fra 1980 og pilotprojekter om miljøprioritering af "Hovedlandeveje gennem byer" fra 1981). Endelig opgaver for Nordisk Råd (f.eks. det fællesnordiske forskningsprojekt "Nordkolt" 1975-80).

Ud over de opgaver der er nævnt i grafen har firmaet løst kortvarende opgaver i 15-20 kommuner.

Deltagelse i konkurrencer

Firmaet har modtaget præmie i følgende konkurrencer, i alle tilfælde sammen med arkitektfirmaer:

Ballerup bycenter 1961, Humlebæk 1961, Vestamager 1965, Viborg 1968, Århus bymidte 1968, Oulu universitet 1968, Heimdalsbyen i Trondheim 1969, Tinganes i Tórshavn 1970, Trondheim universitet 1970, München universitet 1970, Regensburg universitetshospital 1972, Jyväskylä universitet 1972, Münster bycenter 1972, Horsens 1974, Cosenza universitet 1974, Danske Arkitekters Landsforbund og Akademisk Arkitektforenings §40 konkurrence 1980, Københavns rådhusplads 1980, Det kongelige Teater 1980, Oslo havn 1982, Københavns havn 1985, Hamborg gågade i city 1985.

Anden virksomhed

AN: Trafikplanlægger ved Egnsplankontoret (Fingerplanen) 1945-48; teknisk rådgiver for Byudviklingsudvalget for København 1948-50; teknisk sekretær for Samfærdselskommissionen for København 1950-55; vejplanchef i Vejdirektoratet 1955-59; forskningsleder i Transportforskningsudvalget 1958-66; teknisk rådgiver i Trafikøkonomisk udvalg 1959-66; vejplanlægger i Iran 1960; lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole, Byplanafdelingen 1960-62; gæstelærer ved Tekniska Högskolan, Stockholm . Desuden medlem af flere danske og internationale komiteer for byplan- og trafikspørgsmål.

VL: Københavns amts Vejinspektorat 1959-62; forsker i transportforskningsudvalget 1959-62.

VT: Trafikplanlægger i Stadsingeniørens Direktorat, København 1956-62; forsker i Transportforskningsudvalget 1960-62; lærer ved De Højere Lærestalters fælles Byplankursus 1961-63 og 1966-69.

PB: Birkerød Kommune 1963-64; forelæser på kongresser og efteruddannelseskurser i Danmark og udlandet.

FL: Ekstern lærer 1975-80, ekstern lektor 1980-86 og censor 1986-2003 i trafikplanlægning ved Danmarks tekniske Universitet, Institut for veje, trafik og byplanlægning; Gæstelærer 1971-92 og censor

1992-2003 ved Dansk ingeniørakademi, Aalborg (senere Aalborg universitet).

HB: Kalundborg Kommune; leder af Holbæk kommunes byplanafdeling.

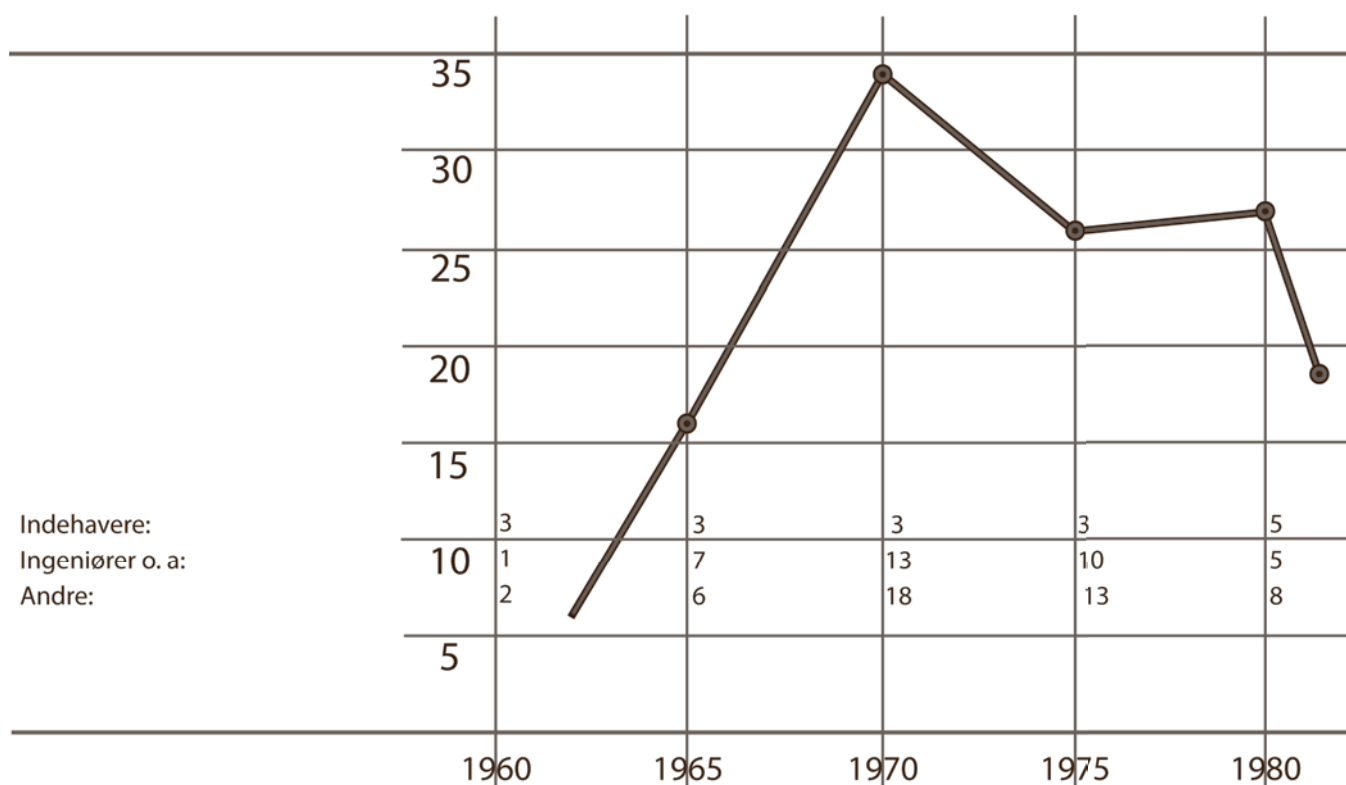
Yderligere 3-4 medarbejdere har undervist i trafikplanlægning på Københavns Teknikum (senere ingeniørhøjskolen). En stor del af firmaets ansatte har desuden været foredragsholdere ved adskillige efteruddannelseskurser og på kongresser i Danmark og udlandet.

Litteratur og arkivalier

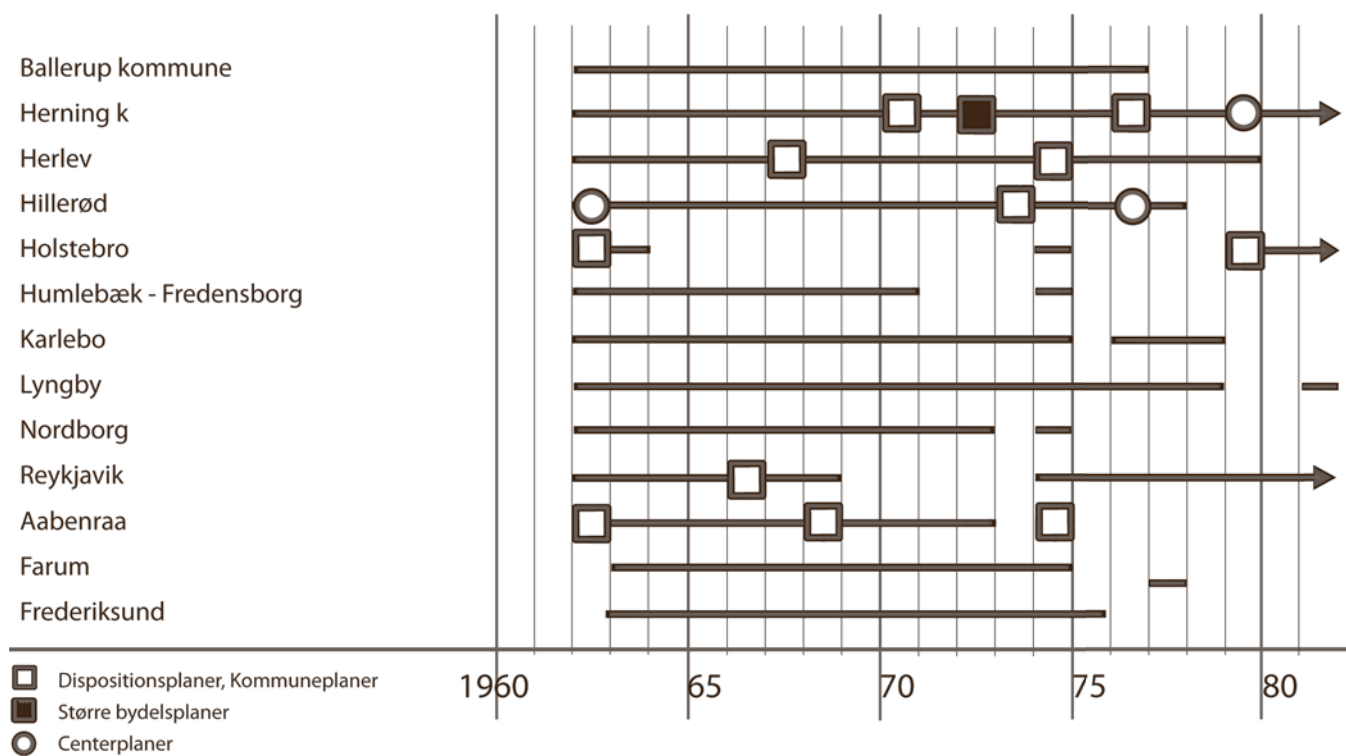
En række af firmaets medarbejdere har 1962-82 skrevet artikler i Bilruten, Blød by, Byplan, Danske kommuner, Dansk Vejtidskrift, Geografisk Tidsskrift, Ingeniørens Ugeblad, Landskab, Samferdsel (norsk), Stads- og Havneingeniøren, Transport m.fl.

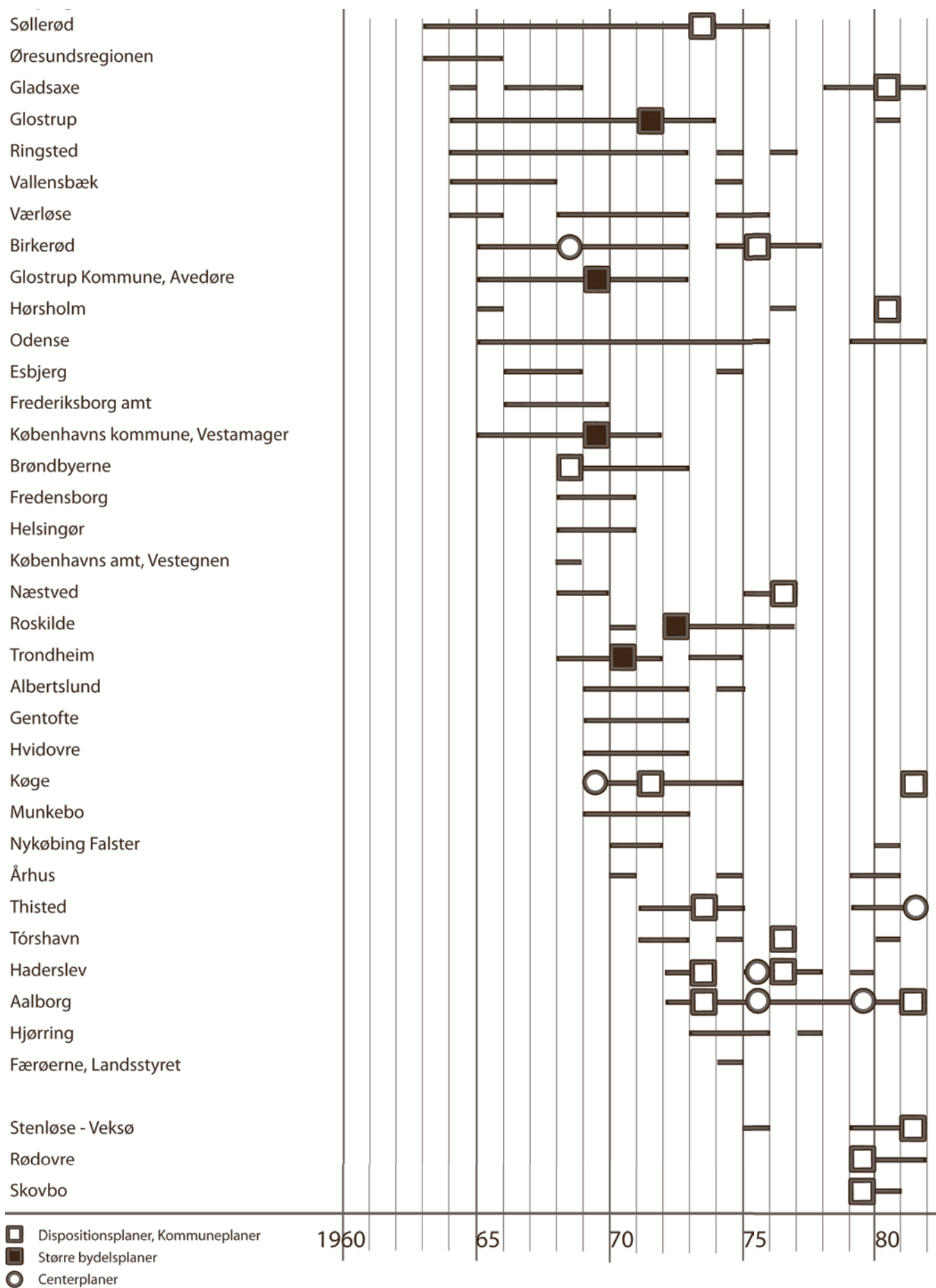
Arkivalier, dvs. en stor del af firmaets rapporter og notater for perioden 1962-2006 opbevares fortsat hos Rambøll i Ørestaden.

Firmaets medarbejdere

Firmaets klienter og opgaver

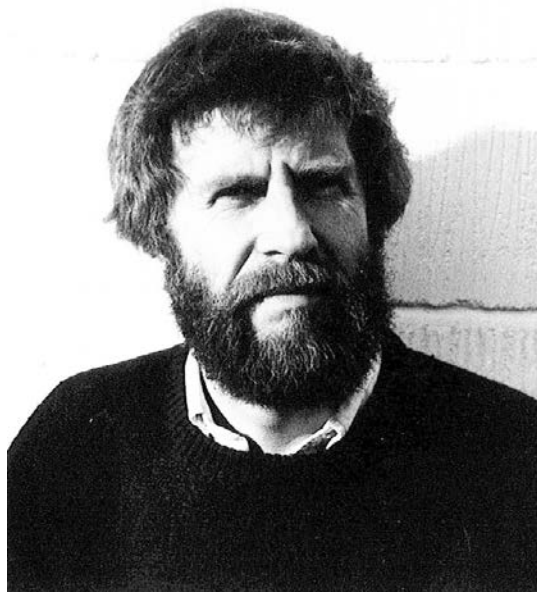

Den nordlige fordelingsvej i Herfølge Syd er rumligt markeret med store gråpopler, der udtrykker tegnestuens ide om at strukturere nye bydele med grønne elementer

Ib Asger Olsen, 1975
Per Stahlschmidt, 1985

Ib Asger Olsens og Per Stahlschmidts tegnestue

Kilder: Interview med de to indehavere den 17. maj 2010 og supplerende indlæg af 18. marts 2011 om tegnestuens mest karakteristiske projekter af betydning for undersøgelsen.

1967 blev Ib Asger Olsen ansat på Sven-Ingvar Anderssons tegnestue. I 1971 overtog han tegnestuen sammen med Svend Algren og Steen Høyer. Men det samarbejde holdt ikke i længden.

1973 dannede Ib Asger Olsen og Per Stahlschmidt så tegnestue sammen. De startede med en opgave i Østhimmerland, en landskabsanalyse. Ib Asger havde ikke arbejdet i den skala før, mere med planlægning for friarealer inde i byen. Men Per havde den fornødne ekspertise, idet han udover at være landskabsarkitekt også tog bifag i åben-land planlægning på Geografisk Institut, Københavns Universitet.

De traf hinanden i toget til Herning. De kendte ikke hinanden. Men de fandt hurtigt ud af, at

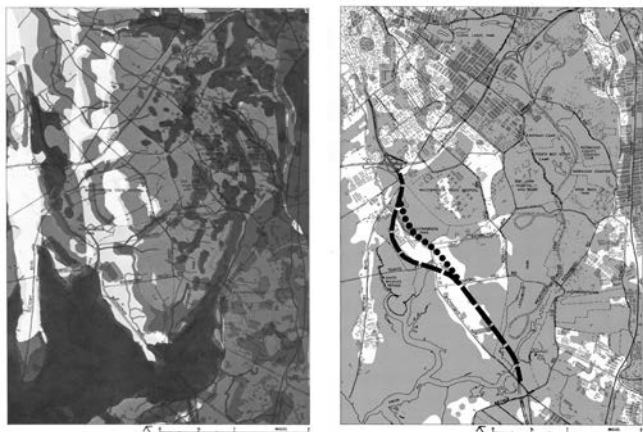
de tilsammen udgjorde et fint partnerskab både menneskeligt og fagligt.

Østhimmerland og McHarg

Opgaven Østhimmerland fik de fra Jens Johansen, der sad på Peter Bredsdorffs tegnestue bl.a. som konsulent for Nordjyllands amt. I amtet ønskede de sig en rekreativ planlægning for Østhimmerland med henblik på at fremme nærturismen. Derfor blev tegnestuen bedt om at redegøre for naturgrundlaget som udgangspunkt for en sådan planlægning.

Per Stahlschmidt: "Jeg havde lige læst en bog, der kom på det tidspunkt. Den hed "Design with Nature" af en amerikaner Ian McHarg, som jeg var meget inspireret af. Den gik ud på, at man ved at lytte til stedet så også kunne sige, hvad stedet kunne bruges til. Det var ideologien. Teknikken var nogle analyseredskaber, som jeg havde fra Geografisk Institut".

I "Design with Nature" argumenterer McHarg for "at ethvert sted har iboende ("intrinsic") egenskaber, der kan og bør styre den fremtidige anvendelse. Planlæggerens opgave er derfor fra stedet at lytte sig til, hvilken anvendelse det drejer sig om. Gennem landskabsanalysen blotlægges de relevante

Illustrationer fra bogen "Design with nature" af Ian McHarg. Lag-på-lag-teknik (tv) og Forslag til linieføring (th).

egenskaber ved landskabet, så de bliver operative i planlægningen. McHarg går så langt i sin argumentation som til at hævde, at stedet kan determinere den fremtidige anvendelse".¹

Ib Asger Olsen: "Da jeg gik på Arkitektskolen først i 1960erne, var byplanlæggerne meget interesserede i landskabet. Og der blev lavet store beskrivelser af landskabet". Den første femtedel af en planlægningsrapport kunne være fyldt til randen med beskrivelser af landskabet. Man var virkelig interesseret. Men når så der skulle planlægges, så kunne beskrivelserne ikke bruges. "Og det var her, Per kom ind med rigtig gode redskaber".

Det blev tegnestuens faglige startskud.

Opgaver, økonomi og bemanning

Det blev en blandet landhandel. Tegnestuen har beskæftiget sig med alle slags landskabs-, have- og friarealplaner, i sidste tilfælde mest planlægning for boligens friarealer. Men i denne artikel er det de overordnede grønne strukturer, som de kommer til udtryk i landskabsplaner, landskabsanalyser og planlægning for friarealer i den store skala, som er særligt relevante.

Tegnestuen har udgivet flere publikationer, den

¹ Per Stahlschmidt og Vibeke Nellemann: "Metoder til landskabsanalyse", forlaget Grønt Miljø 2009, side 90.

første for Statens Byggeforsknings-Institut i 1974 om skovplantninger i byområder. Byerne voksede enormt i 1960erne og et stykke ind i 70erne, uden lige med andre perioder i Danmarkshistorien. Skovplantninger kunne være et af redskaberne til strukturering af en sådan hidsig byudvikling i forstæderne samt i øvrigt byde på nye og spændende rekreative aktiviteter for bybefolkningen.

Når tegnestuen fik en opgave, blev der brugt umådelig megen tid, svarende til op mod 50 % af honoraret, på at diskutere, hvad opgaven overhovedet gik ud på. Når den definition så var i hus, var det forholdsvis nemt og hurtigt at levere det ønskede svar. Men at tegne og skitsere før opgaven var præcist formuleret, det gjorde man ikke.

Ib Asger: "Og det gjorde det sjovt at arbejde sammen".

Der blev ikke brugt voldsomt mange penge. De to indehavere havde halvdelen af deres løn andet steds: Ib Asger 1974 – 78 på Sveriges Landbrugsuniversitet i Alnarp ved Malmö, 1979 – 87 på Kunstakademiets Arkitektskole, og 1994 – 2003 på Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (nu del af Københavns Universitet). Per arbejdede 1973-2008 på KVL.

Ib Asger: "Jeg lavede en opgørelse over tegnestuens omsætning 1980 – 83. Det første år var helt normalt, dengang med en omsætning på kr. 400.000. Det var ikke meget, men det var nok til, at vi kunne klare os. Men så i 1982, der røg omsætningen ned på kr. 40.000. Det var fordi, alle de kommunale opgaver, vi havde haft, de forsvandt efter kommunalreformen".

Det var altså en tegnestue af beskeden størrelse: 2 indehavere som ligestillede interessenter og i gennemsnit en ansat landskabsarkitekt plus sekretariatsbistand. Tegnestuen skulle være et interessant sted at arbejde, ikke nødvendigvis en pengemaskine.

Behovet for lokaler var på et tilsvarende beskeden niveau: 1971 – 73 i Store

Kongensgade, København K og fra 1973 og frem på Dyrehavevej i Klampenborg.

De mest interessante projekter, i byplanskala

De to indehavere har selv udpeget og beskrevet følgende projekter som de mest karakteristiske eller interessante i relation til denne undersøgelse:

Egnethedsanalyserne for Vejle amt (marts 1975) og for Skovbo kommune (juni 1975)

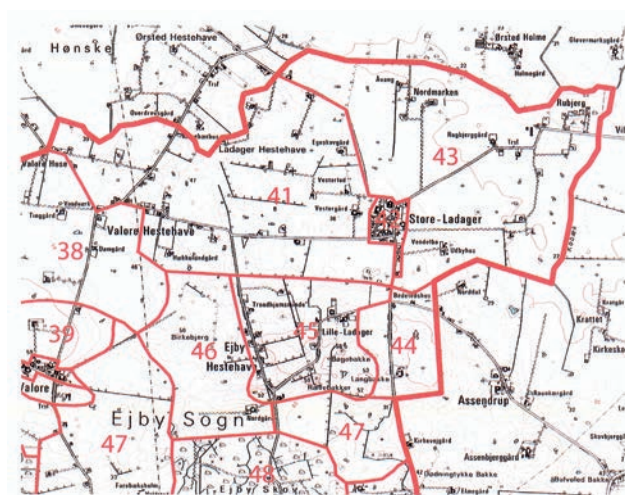
”Egnethedsanalysen for Vejle amt var et bidrag til regionplanlægningen i Vejle amtskommune. Amtet blev inddelt i 700 ensartede landskabsområder. Grænserne blev lagt i landskabets naturlige skel.

Hvert område blev karakteriseret i forhold til dets anatomi og vurderet for dets egnethed til placering af forskellige potentielle anlæg og arealanvendelser (byomdannelse, industriområde, overordnet vej, byens friareal samt landbrug). Derefter blev på kort for hele amtet indlagt 18 generelle hindringer (f. eks. støjzoner, fredninger, videnskabelige interesseområder og råstofforekomster), der kunne begrænse placeringsmulighederne inden for i øvrigt velegnede områder.

For hvert af de potentielle anlæg blev til slut udtegnet et kort, der viste placeringsmuligheder i hele amtet.

Egnethedsanalysen for Skovbo kommune bygger på samme principper som Vejleanalysen. Men formålet her udsprang af Hovedstadsrådets Regionplan 1975, som indeholdt en massiv byudvikling i Skovbo kommune vest for Køge.

Hensigten med egnethedsanalyserne var at få landskabets, dvs. stedets egenskaber til at spille en aktiv rolle i den fysiske planlægning. Arealet for en kommende udvikling skulle ikke blot betragtes som et anonymt, historieløst ingenmandsland, tværtom skulle hvert sted respekteres for sin identitet og sine tilbud og begrænsninger i forhold til en ny arealanvendelse.

OMRÅDE	45	46
BYDANNELSE	●	●
INDUSTRIOMRÅDE	●	●
OVERORDNET VEJ	●	●
BYENS FRIAREAL	●	○
LANDBRUG	○	●

○ Placering egnet
 ◐ Placering betinget egnet
 ● Placering ikke egnet

Egnethedsanalyse af en del af Skovbo kommune, inddelt i områderne 38-48. Under kortet ses områderne 45s og 46s egnethed til fem anvendelser. Denne analyse udsprang af Hovedstadsområdets Regionplan 1975, der indeholdt en massiv byudvikling i Skovbo kommune.

Analyserne var også et opgør med tidens skyttegravskrig mellem ”frederne” på den ene side, der ønskede byudviklingen så langt væk som muligt fra de indholdsrige landskaber og på den anden ”byggerne”, der efterstræbte smørhullet til den ny bebyggelse.

Egnethedsanalysernes ide er at ophæve polariseringen ved i samme åndedrag at tilgodese den kommende bebyggelses behov for attraktioner med det foreliggende steds behov for hensyntagen og beskyttelse. Ideen er at finde lokaliseringmuligheder, der er robuste overfor naturen, samtidig med at landskabet giver den ny by identitet og rekreative muligheder.

Skovbo kommune fik ikke den store byudvikling, som regionplanen foreskrev.

I Vejle amt blev resultaterne anvendt, men områdeinddelingen blev ikke det bærende grundlag for den videre planlægning.

Den konkrete, praktiske anvendelse af analyserne var derfor begrænset, men forsøget på at gøre landskabsfaktoren operationel i planlægningen fik en vis teoretisk og metodisk betydning”.

Landskabsplan for Herfølge Syd (1978)

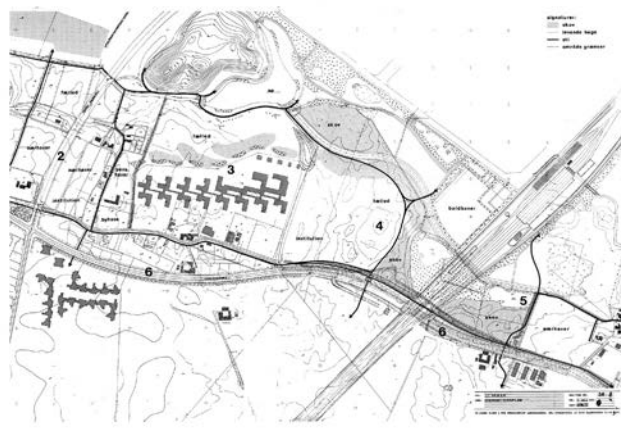
”Landskabsplanen for Herfølge Syd er en bearbejdning af den partielle dispositionsplan med bevidst inddragelse af eksisterende landskabselementer som gårde, huse, hegn og terrænformer i planen. Den er desuden en mere præcis og begrænset udlægning af friarealer i forhold til brugen og forvaltningen også for at reducere de årlige omkostninger.

Planen er struktureret øst – vest og nord – syd følgende de eksisterende hegn. Vejene er lagt i områdets grænser for at få så lidt biltrafik ind i området som muligt, og de interne hovedstier er placeret i de grønne parkstrøg, hvor også de eksisterende gårde findes, egnede til institutioner og fritidsaktiviteter. Langs Vordingborgvej er plantet en støjbeskyttende skov, og de to øst – vestgående fordelingsveje er tilplantet med træer som grønne parkveje.

Bebyggelsesarealerne er ikke specielt disponeret til bestemte bebyggelsesformer. Det er op til den enkelte bygherres afgørelse, selvfølgelig under hensyntagen til naboer.

Det var vores ide, at en præcis landskabsstrukturplan er afgørende for byområdets identitet. Denne holdning var og er ikke specielt gældende for arkitekter og byplanlæggere, hvor bygninger er de brikker, man bygger byen op af.

Vores ide til byplanlægning har siden fundet støtte hos hollænderen Rem Koolhaas, der også mener, at det er byens grønne struktur,

Greve kommune.Ll. Vejleå, dispositionsplan, 1979.

der giver byen identitet. I Herfølge Syd bygger udviklingen nu på den grønne struktur”.

Friarealstruktur for Greve kommune (1979)

”Greve kommune blev ved kommunesammenlægningen en langstrakt kommune langs Køge Bugt bestående af tre byenheder Hundige, Greve og Karlslunde. Disse bydele er adskilt af flade ådale, gennemstrømmet af Lille Vejleåen mod Ishøj kommune, Olsbækken mellem Hundige og Greve og Rørmøseløbet mellem Greve og Karlslunde, der afgrænses mod syd af den store Karlslunde mose med Møllebækken.

Disse dalstrøg var i Køge Bugt planen udlagt som naturlige grønne strøg mellem bydelene, men de flade dale blev let domineret af bebyggelserne langs dalene. Vi fik derfor til opgave at give ådalene selvstændig identitet som kontrast til de bebyggede naboområder.

Det var derfor oplagt at give de grønne områder deres eget rum ved at etablere skovplantninger og lunde langs kanterne ind mod bebyggelserne, og det er blevet nogenlunde gennemført.

En vigtig ting var desuden at få etableret tilgængelige regnvands- og forsinkelsesbassiner for at undgå de store oversvømmelser, der sker med ret korte mellemrum. Projektet omfattede også et sammenhængende stinet”.

Herfølge Syd, strukturplan

Tegnestuens arbejdsmetode

Landskabsanalyserne begyndte som nævnt med McHarg, måske ikke så meget med hans metode som med hans holdning: At lægge øret til og høre, hvad stedet tilbyder de anlæg og funktioner, der skal planlægges for.

Der var også andre ideologer: Amerikaneren Kevin Lynch, som i hvert fald er kendt af mange byplanarkitekter, og hollænderen Allan Ruff, der agiterer for en særlig økologisk tilgang til landskabsanalysen.

Men tilbage til McHarg. Tegnestuen går ikke så langt som McHarg, at stedet ligefrem selv determinerer den fremtidige anvendelse. For hvad skal man så bruge planlæggere til, udover til at slå ud med ørerne?

Påstanden er i stedet, at planlægningen får en særlig kvalitet, hvis den præges af stedet. Enten ved at man i sin planlægning følger sig efter eller bevidst arbejder i kontrast til stedet. Begge dele kan der komme stor musik ud af. Men man skal ikke negligere landskabet.

En "byplanarkitekt med streg under arkitekt" kan måske være af den modsatte opfattelse, at landskabet til tider sætter alt for snævre grænser f.eks. for hvad man arkitektonisk kan tillade sig. Mulighederne bliver alt for begrænsede. Man taler således lidt højtravende om planlæggere med en konceptuel tilgang, således som den nys omtalte "byplanarkitekt med

streg under arkitekt”, eller planlæggere med en kontekstuel tilgang. Ib Asger: ”Og vores er den kontekstuelle”.

Da Ib Asger og Per begyndte deres tegnestue, stod man over for en slags skyttegravskrig mellem dem, der ville bygge by og det helst i de smukkeste og mest sårbare landskaber, og dem for hvem ny by altid og kun er skæmmende.

Tegnestuen følte det derfor som en opgave med sine landskabsanalyser på den ene side at registrere, hvad der er landskabets tilbud og begrænsninger, og på den anden side, hvad der er byens.

Ved den slags operative registreringer må man være helt bevidst om, hvad der er i byens eller landskabets favør, og hvad landskabet kan tilbyde uden at lide skade.

Tegnestuen foretog således f.eks. en undersøgelse af byudvikling omkring Mølleådalene og dens tunneldalslandskab, hvor landskabet er et aktiv for byudviklingen.

Omvendt kan man så undersøge Københavns Vestegn, hvor der til opgradering af forstæderne og til glæde for byboernes fritidsliv planlægges for helt nye og gerne spændende landskaber på god, men måske for byboere kedelig, flad landbrugsjord.

Det var den form for overvejelser, der lå til grund for udviklingen af tegnestuens tænkning og metode fra Østthimmerland, over Vejle amt og Skovbo kommune til det i Hovedstadsrådets regionplan foreslåede knudepunkt i Køge kommune.

Skovboanalysen nok engang

I Skovbo blev analysen udført som følger:

Det var ikke nok som i ”sædvanlig byplanlægning” at stille op med byggelinier eller andre restriktioner i forhold til ådale, skove, eng og søer. Det var tværtimod hensigten at knytte den ny by sammen med de værdifulde landskabstræk.

Først kørte man rundt i Skovbo i flere dage, lærte at forstå landskabet, som det kunne læses ud af kortmateriale og definere, hvad der landskabeligt kunne registreres som homogene delområder.

Derefter bestemte man den fremtidige anvendelse som 1. by, 2. industri, 3. overordnet vej, 4. byens friareal eller 5. landbrug. Herefter vurderes de forskellige, homogene delområder som egnede, betinget egnede eller uegnede til 1. by, 2. industri osv.

Det resulterer i et kort for hver af de fem anvendelser. Det puttes så at sige i en sigte, hvor mulighederne i egnede områderne vurderes og evt. frasorteres pga. økonomi, jura, nabogener mm.

Per Stahlschmidt: ”I virkeligheden tager vi hul på hele den økologiske diskussion. Vores mål var at gribe så lidt ind i landskabet som muligt”, men også at bruge de dele af landskabet, som i forvejen kunne siges at være velegnet til byudvikling.

Friarealplanlægningen

Tegnestuens opgaveportefølje var stort set delt ligeligt op med 50 % på landskabsanalyse og 50 % på mere ”typisk landskabsarkitektarbejde”, herunder også friarealplanlægning i større skala.

Friarealplanlægning er typisk udført i forbindelse med nyt boligbyggeri og ofte i samarbejde med Peter Bredsdorffs tegnestue og/eller Nyvig som trafikplanlægger.

Arbejdet i Skovbo og Greve kommuner er allerede nævnt. Her fungerede tegnestuen også som en slags ekstern stadsgartner, der løbende rådgav og kom løsningsforslag om stort og småt. Konkrete problemer. Det samme gjaldt i Køge kommune bl.a. med den ligeledes omtalte landskabsplan for Herfølge Syd.

Ib Asger: ”Hvor det i 1960’erne sneede i Albertslund – det var i den kommune, man besøgte nye, spændende projekter – så kom snevejret til Køge i 1970’erne”.

Tegnestuen deltog også med udformning af bymidtens gågadesystem. Det skete med delvis genbrug af store betonfliser og chaussesten, samme materialer som på de af Steen Eiler Rasmussen så udskældte københavnske fortove.

Men i Køge er betonfliser og chaussesten med venlig hilsen til Steen Eiler lagt på tværs af gaderummet. Det er til nogen irritation for mænd og koner med barnevogne, men tilfører gaden en smuk, rustik karakter. Og i forvaltningen er man glade for at bruge materialer, som man på forhånd har erfaring med at reparere. De ligger der endnu. Efter 25 år.

Byplan- og landskabsarkitekt

Byplanarkitekten arbejder i den store skala med masser af huse, teknisk og social infrastruktur. Bygningsarkitekten arbejder med de enkelte huse.

Landskabsarkitekten som landskabsplanlægger, landskabsanalytiker eller planlægger af friarealer arbejder også i den store skala, mens han som ”havearkitekt”, hed det i gamle dage, arbejder med den enkelte have i den lille, poetiske skala.

Byplanlægning er en proces, der tager tid fra de første skitser, til byen efter 10, 20, 30 eller flere år står færdig, om man nogensinde kan tale om en færdig by. Den enkelte bygning står derimod færdig ganske kort tid efter, projektet har forladt tegnebordet.

Landskabsplanlægning tager om muligt længere tid end byplanlægning. Det tager tid for træer og anden beplantning at gro til.

Så vidt lighederne mellem de to discipliner. Ib Asger udtaler på den baggrund som sin store drøm, ”at landskabs- og byplanafdelingen på arkitektskolen skulle slås sammen”, således som faktisk allerede er sket.

Forskellen mellem de to discipliner ligger i ”byggematerialet”. For byplanarkitekten er ”byggematerialet” huse, baner, veje osv. For landskabsarkitekten er det biotoper og levende gevækster.

I Køge er betonfliser og chaussesten med venlig hilsen til Steen Eiler Rasmussen lagt på tværs af gaderummet. Et resultat af tegnestuens udformning af byens gågadesystem.

Praktik og undervisning

Både Ib Asger og Per har fra begyndelsen taget ivrigt del i den faglige debat. De har således deltaget i et stort antal efteruddannelseskurser. De har holdt forelæsninger og foredrag på de to arkitektskoler, på Aalborg Universitet og mange andre steder.

De har flittigt skrevet artikler i Landskab, Byplan, Stads- og Havneingeniøren og Grønt Miljø, som er et tidsskrift for parksektoren.

Og begge har som nævnt undervist på landskabsarkitektuddannelserne i både Sverige og Danmark. Kombinationen praktik og uddannelse har været frugtbar. Men at være akademisk underviser i dag kræver næsten en Ph.d. grad. Man kan frygte, at denne fokusering på forskning fremmer en specialisering, hvor helhedstænkningen går tabt.

Faktasider vedr. Ib Asger Olsens og Per Stahlschmidts tegnestue

Kort karakteristik af tegnestuen

Ib Asger Olsen (IAO) danner tegnestue i 1971, idet han overtager en række opgaver fra professor Sven-Ingvar Andersson. 1974 går han sammen med Per Stahlschmidt (PS) i et interessentskab med ligedeling mellem interessenterne. 1999 skilles de to, idet IAO fortsætter virksomheden til dato.

Tegnestuen havde adresse i Store Kongensgade 1971 – 73 og derefter på Dyrehavevej i Klampenborg.

Tegnestuens medarbejdere

De to indehavere IAO og PS, begge landskabsarkitekter, i gennemsnit suppleret med nok en landskabsarkitekt og sekretariatsbistand.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

1973-1999 36 projekter, især med arkitekter.

Anden virksomhed

IAO: 1974-78 undervisningsassistent ved Sveriges Landbrugsuniversitet; 1979-87 videnskabelig assistent på Kunstakademiets Arkitektskole i København; og 1987-91 forskningsassistent og 1/2 1994-2003 professor på Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole nu del af Københavns Universitet.

PS: 1969 – 70 videnskabelig assistent ved Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole; 1973 – 2008 lektor samme sted; 1974 – 77 medlem af tidsskriftet Landskabs redaktionsudvalg; 1978 – 88 censor ved Aalborg Universitetscenter; og 1979 – 90 medlem af Miljøankenævnet.

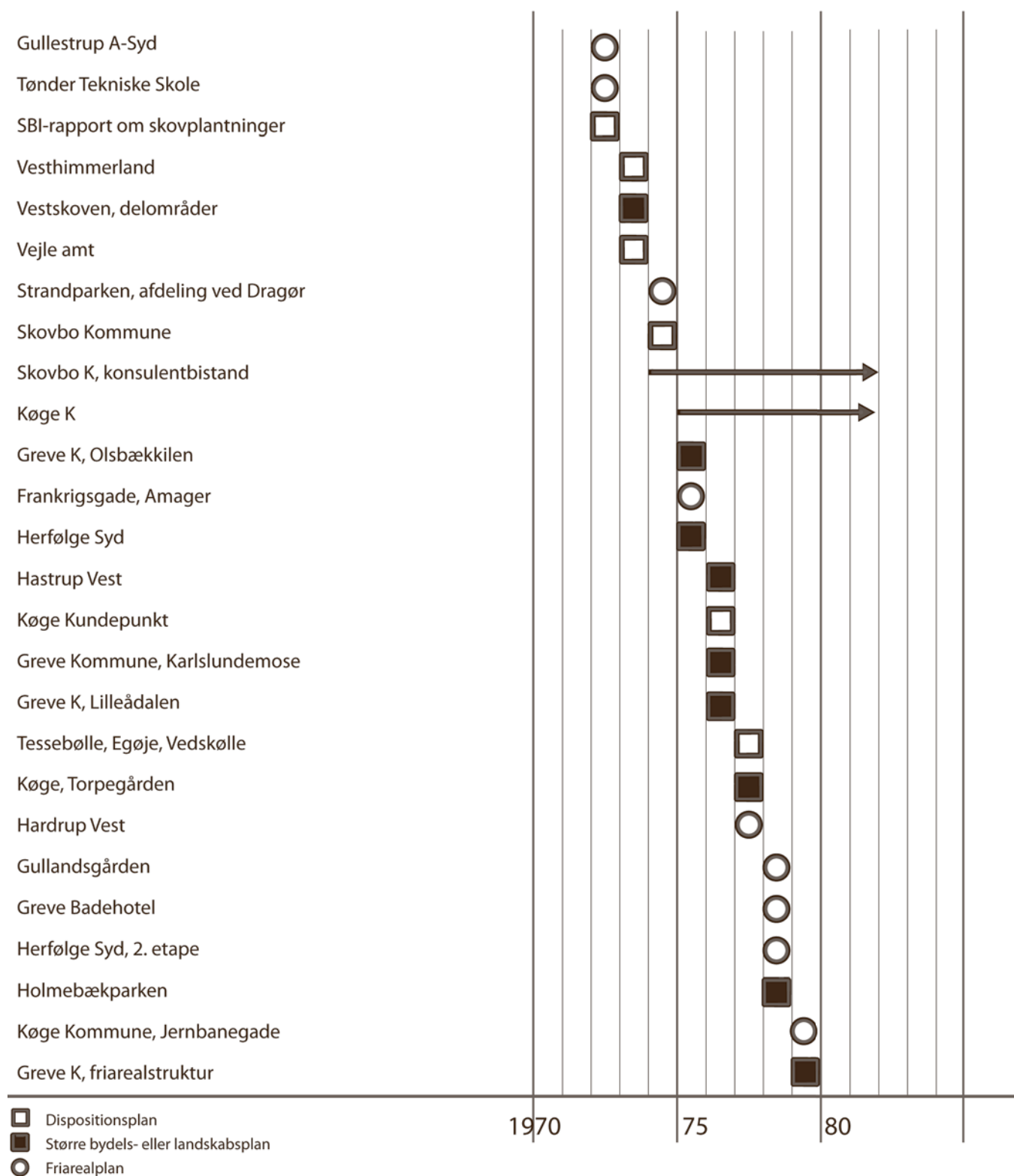
Litteratur og arkivalier.

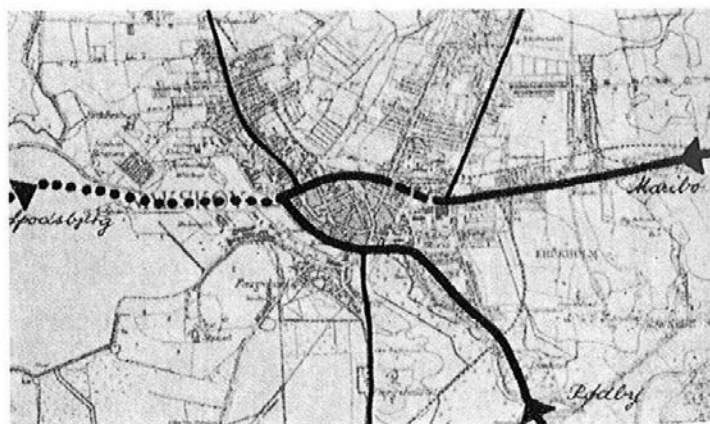
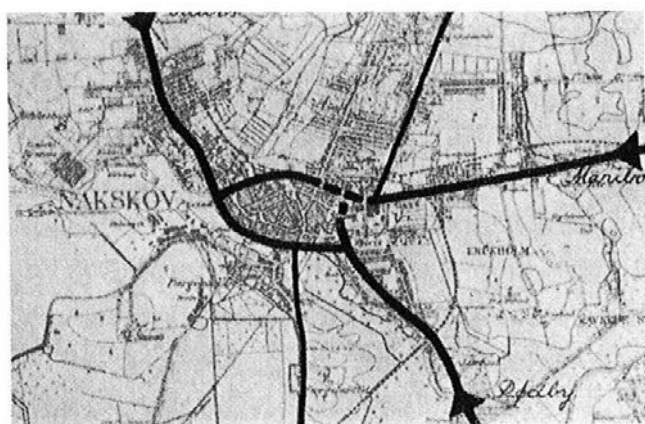
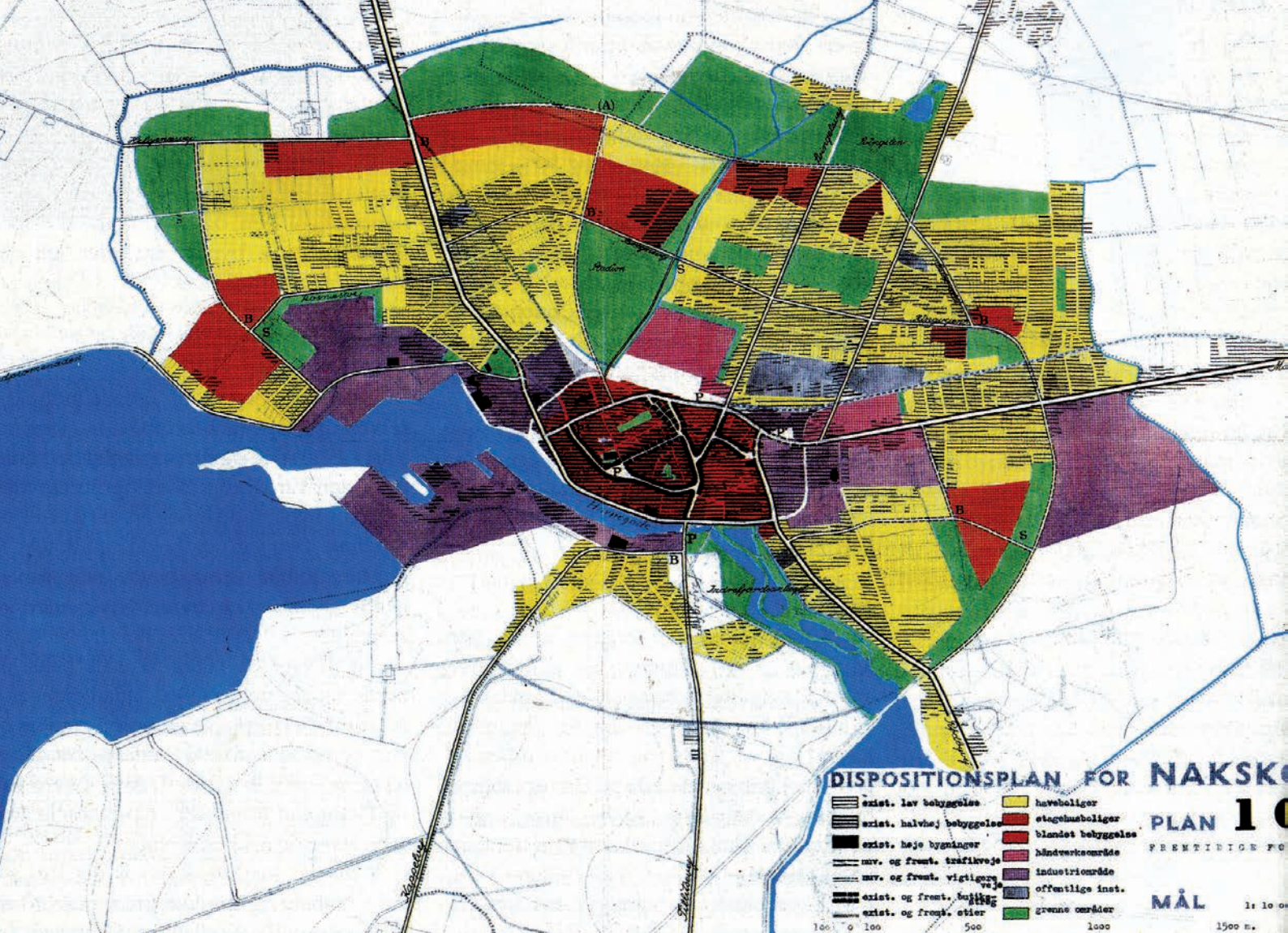
Olsen, Ib Asger (1999): Planter i Miljøet. Forlaget Grønt Miljø. Frederiksberg.

Stahlschmidt, Per og Nelleman, Vibeke (2009): Metoder til landskabsanalyse- kortlægning af stedets karakter og potentiale. Forlaget Grønt Miljø. Vanløse

Arkiv hos IAO.

Tegnestuens klienter og opgaver

Nakskov dispositionsplan 1958 blev et forbillede for mange, ikke mindst på grund af vejplanen med cirkulationsgade rundt om bykernen, der i denne by gjorde det muligt at undgå større nedrivninger.

Anne Marie Rubin arbejder på Les Milandes-planen midt i 1960'erne. Foto venligst stillet til rådighed af Sussa Rubin.

Anne Marie Rubins tegnestue

Af Sven Illeris

Kilder: Det har ikke været muligt at tilvejebringe alle de ønskede oplysninger. Anne Marie Rubin og hendes kompagnoner ægtemanden Claus Bremer, Bo Jensen samt Ole Gerstrøm er alle døde. Og den del af tegnestuens materiale, der efter Anne Marie Rubins død i 1993 i mangel af bedre blev placeret i en kælder på Kunstakademiets Arkitektskole på Holmen, er forsvundet. Manglen på kilder er grunden til at denne artikel er ret kort. Faktasiden er udarbejdet af Sven Illeris.

Artiklen er baseret på spredte oplysninger. En hovedkilde er et interview med arkitekt Karen Zahle, der arbejdede på tegnestuen i 1964-67. Andre samtaler er ført med arkitekt Anders Grum, der arbejdede på tegnestuen i midten af 1960'erne, Viggo Launbjerg fra Anders Nyvigs firma, Helle Bay (forfatter til biografi af Anne Marie Rubin i Dansk Kvindebiografisk Leksikon), Mette Berggreen (Herning kommune) og Elith Juul Møller. Andre kilder er den nævnte biografi, Michael Varmings biografi i Weilbachs Kunstnerleksikon, forskellige nekrologer, omtale i en ny Ribe byhistorie samt egne spredte erindringer fra et studenterjob på tegnestuen i 1958. Desuden en række artikler af Anne

Marie Rubin og analyse af nogle af de planer, tegnestuen udarbejdede, først og fremmest for Herning. I andre kommuner, tegnestuen har arbejdet for, har det ikke været muligt at finde planer og andet kildemateriale.

Organisation og medarbejdere

Tegnestuen blev, som en af de første byplankonsulent-virksomheder, oprettet af arkitekt Anne Marie Rubin (1919-1993) i 1954. Hun var vokset op i et videnskabeligt miljø, hendes far var professor i psykologi og en nær slægtning var Niels Bohr. Hun var fristet af at blive forsker, men valgte at blive arkitekt. Hun var ansat hos den kommitterede i byplansager 1949-54 og vandt i 1951 en guldmedalje på Kunstakademiet for et projekt om en mineby på Mors.

Tegnestuen var ejet af Anne Marie Rubin, som i perioder havde partnere: 1954-59 hendes mand, arkitekt Claus Bremer, som hun også efter deres skilsmisse i 1965 benyttede som sparringspartner. Fra 1959 den engelsk uddannede arkitekt Bo Jensen og fra 1960 civilingeniør Ib Mikkelsen; de forlod dog Anne Marie Rubin i 1961 og dannede en overgang deres eget konsulentfirma; Bo Jensen fik senere en chefstilling i Hvidovre kommune. Fra senest omkring 1970 arkitekt Ole Gerstrøm. Karen Zahle fortæller: "Jeg kan huske at jeg selv lidt frækt sagde til hende at nu

vil jeg gerne være partner. Så svarede hun at hun ikke syntes det var rimeligt at dele gælden med nogen”.

Det har ikke været muligt at tilvejebringe en fuldstændig liste over medarbejdere. Følgende vides at have været ansat: Arkitekt Else Bjørn Hansen i begyndelsen af 1960’erne (hvor hun ledede en filial i Herning); ingeniør John Jørgensen; ovennævnte Ib Mikkelsen og Bo Jensen (1959-61); arkitekt Ole Gerstrøm (1961-77); arkitekt Anders Grum (1963-ca. 66); arkitekt Karen Zahle (1964-67); arkitekt Dan Christensen (1967). Som sekretær i en længere årrække Inge Termansen. Studenterassistenter i kortere perioder: Ark.stud. Kristian Larsen (ca. 1958); geogr.stud. Sven Illeris og Henrik Jeppesen (1958); ark.stud. Anne Grethe Foss (?1964). I pressede perioder desuden tekniske tegnere.

Anne Marie Rubin var uhyre flittig, men skabte iflg. interviewet også en festlig stemning på tegnestuen. Kristian Larsen har karakteriseret hende som et sødt menneske.

Da hun i 1974 blev professor i Aalborg, overtog Ole Gerstrøm den daglige ledelse af tegnestuen. Det kneb dog med opgaver, da hovedkunden Herning kommune kort efter gik over til at bruge Sven Allan Jensen som konsulent. I 1977 fik Ole Gerstrøm fast ansættelse i Skovbo kommune, og tegnestuen blev nedlagt.

Opgaver og kunder

Det har ikke været muligt at tilvejebringe en fuldstændig liste over tegnestuens opgaver og klienter. De nogenlunde sikre oplysninger fremgår af faktasiden. Herudover vides det at tegnestuen har arbejdet for Sæby, Hadsund og Maribo. Kunderne har næsten alle været kommuner.

Dispositionsplan for Nakskov

Tegnestuens første opgave var en dispositionsplan for Nakskov. Baggrunden var iflg. kommunens arkiv en langtrukken korrespondance mellem Boligministeriet/den kommitterede og kommunen, hvis stadsingeniør i 1947 selv havde udarbejdet et

dispositionsplanforslag, der stort set bestod af en vejplan. Ministeriet krævede en række supplementer, men der gik først hul på sagen da man i 1954 foreslog kommunen at antage en konsulent. Hermed blev tegnestuen Anne Marie Rubin & Claus Bremer dannet og antaget af kommunen (der tydeligvis var desorienteret over at det var konen der i februar 1954 mødte op og tog ansvaret for arbejdet). Det skulle være afsluttet inden juli 1955.

I den følgende tid blev hun bedt om indstillinger i en lang række byggesager. Det medvirkede givetvis – sammen med de grundige forundersøgelser – til at forsinke planen, som først blev færdig i 1958. I mellemtiden var også Anders Nyvig blevet inddraget.

Dispositionsplanen for Nakskov blev i de følgende år et af dansk byplanlægnings forbillede. Dens hovedproblem var presset på parkeringen i strøggaderne, som blev løst ved at gaderne rundt om den ikke særlig tæt bebyggede bykerne blev omformet til en cirkulationsgade med adgang til et antal parkeringspladser, hvorfra man let kunne nå butikker og andre mål. Bevaringsværdige bydele, især stræderne mellem strøgaden og havnen med gamle pakhuse, kunne bevares. Planen blev ført ud i livet og har siden kunnet fungere ret smertefrit – hvilket også skyldes at Nakskovs skibsværft og megen anden industri blev nedlagt, og at folketallet både i byen og oplandet gik tilbage.

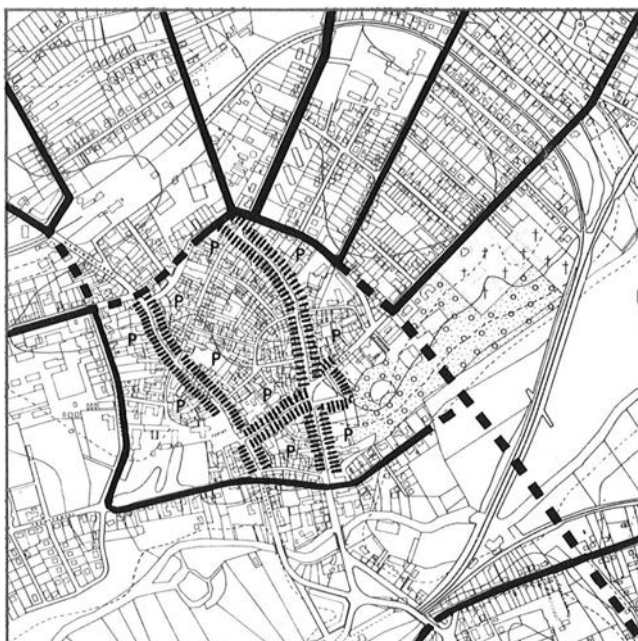
Varde

En anden tidlig dispositionsplan var Vardes, som er blevet til i to etaper. Efter at Varde kommune i 1951-52 havde haft et lokalt arbejdsudvalg til at revidere et aldrig godkendt dispositionsplanforslag fra 1944, blev opgaven overdraget til to ansatte hos den kommitterede, Anne Marie Rubin og arkitekt K. Bosmann Pedersen. I 1952-54 arbejdede de herpå, givetvis i fritiden. Derefter foretog Vejdirektoratet færdselstællinger, som resulterede i en beslutning om forlægning af hovedvej 11 til en omkørselsvej flere kilometer øst om byen. Dispositionsplanarbejdet blev i 1958 genoptaget af Anne Marie Rubins tegnestue alene og afsluttet i 1963.

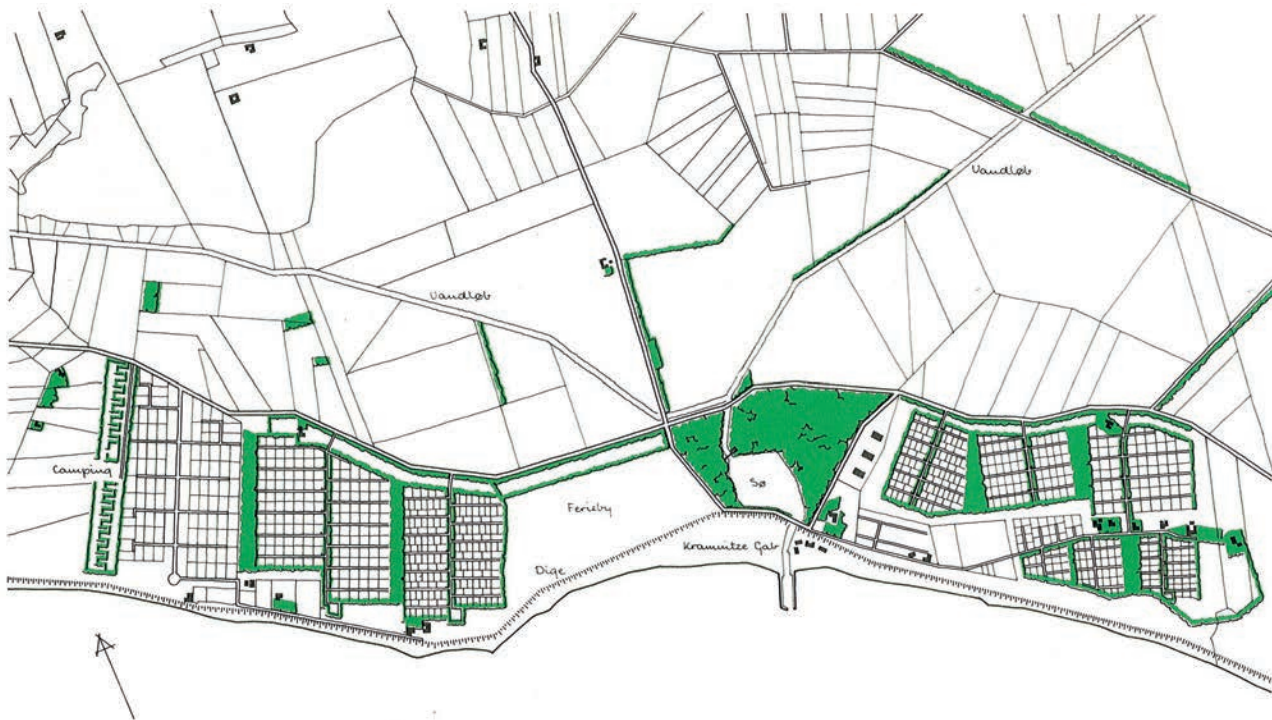
Varde dispositionsplan 1963

Hovedidéen i Varde dispositionsplan er, som i Nakskov, at lette adgangen til strøggaderne ved en cirkulationsgade omkring bykernen og dertil knyttede parkeringsarealer. Cirkulationsgaden

kom i hovedsagen til at bestå af byens voldgader. Den var imidlertid vanskeligere at gennemføre end i Nakskov, da bykernen lå nord for den brede ådal, mens en ny bydel var vokset op syd for den. Det er sjældent at uenigheder kommer åbent frem i en plan, men om den sydøstlige del af cirkulationsgaden kan man i Varde dispositionsplan læse at "man mener fra byrådets side.....ikke at kunne gå ind for så drastiske trafikløsninger.....Vejforbindelsen er derfor ikke optaget i dispositionsplanen, men den ville kunne løse en række af byens alvorligste trafikforbindelser.....Den vil(le) føre trafikken mellem den nordlige og den sydlige bydels erhvervs- og boligområder uden om bymidten, og den ville lede trafikken fra den sydlige bydel og fra oplandet ind på fordelingsringen i stedet for direkte ind i strøggaderne."

Fordelingsring omkring bykernen i Varde dispositionsplan 1963

Ifølge Anders Grum regnede Anne Marie Rubin Varde dispositionsplan for en fiasko, hvor hun ikke havde kunnet komme nogen vegne med sine ideer. Der er siden blevet gennemført en ringvej nord, vest og syd om byen, 1-2 km fra centrum, men den opfylder kun delvist de behov som cirkulationsgaden skulle have opfyldt mod sydøst.

En række dispositionsplaner

I de følgende år udarbejdede tegnestuen en række dispositionsplaner for især mindre byer. Dens arbejdsform var præget af grundige forundersøgelser. Kristian Larsen har sagt at "Anne Marie Rubin troede at hun kunne forske sig til en byplan". Tegnestuen blev dog fyret af Ribe efter i 6 år at have arbejdet på en dispositionsplan uden at den var blevet færdig.

Sommerhusområder

Et andet speciale for tegnestuen blev planlægning af de sommerhusområder, som i 1960'erne skød op i rivende hast og ofte uden anden plan end at jordejerne udstykkede flest mulige grunde. Tegnestuen forsøgte at få nogle kvaliteter og faciliteter ind i områderne og at friholde mest muligt af kystlandskaberne for bebyggelse.

Sommerhusområde ved Kramnitse, 1964. Planen samler bebyggelsen om det gamle fiskerleje, hvor der også er afsat areal til en ferieby med udlejningshuse og faciliteter; længere derfra planlægges med aftagende tæthed. God stiadgang til stranden og biladgang fra baglandet til blinde boligveje. På det flade areal er der lagt vægt på grønne bælter.

Vejby-Tibirke

Den før 1970 eksisterende kommune i Vejby-Tibirke i Nordsjælland (nu en del af Gribskov kommune) købte i 1958 det sidste større nordsjællandske kystområde, hvor til adgangen ikke var spærret af sommerhuse. Størstedelen af arealet blev naturfredet (Heatherhill), mens resten blev udstykket til sommerhuse. K. Lund Aagaard skriver herom: "Detaillerede planer blev udarbejdet af arkitekt Anne Marie Rubin, der udformede tragtformede udstykningsveje, som med rosa rugosa falder smukt ind i terrænet i forbindelse med de fredede arealer..... En offentlig sti..... fik forbindelse med strandarealerne med en offentlig trappe foran den smukke skrænt, som blev helt friholdt". Muligvis har Anne Marie Rubin medvirket ved flere sommerhusplaner i Vejby-Tibirke, hvoraf nogle er udarbejdet af Bosmann Pedersen, men det har ikke kunnet dokumenteres.

Lollands sydkyst

En anden større sommerhusplanlægning omfatter ca. 40 km af Lollands sydkyst, langs hvilket der efter stormflodskatastrofen i 1872 blev bygget et dige. Det bagved liggende land er et fladt landbrugsområde, til dels beliggende under havets overflade og afvandet ved pumpning, mens kysten er velegnet til badning. På initiativ af Maribo amt antog de daværende små landkommuner i fællesskab i begyndelsen af 1960'erne Anne Marie Rubins tegnestue til at lave en samlet sommerhusplan for at undgå en kaotisk udstykningsproces. Det var specielt nødvendigt fordi grundvandet er brakt, og drikkevand må tilføres over lange afstande. Planen, der blev afleveret i 1964, bygger på enkle principper om god sti-adgang til stranden, tilkørsel via et forbedret vejnet i baglandet, gradvis udbygning af servicefaciliteter, især ved det eksisterende lille fiskerleje Kramnitse, og i øvrigt friholdelse af det flade landskab. På de enkelte parceller er der stor frihed til individuelle dispositioner.

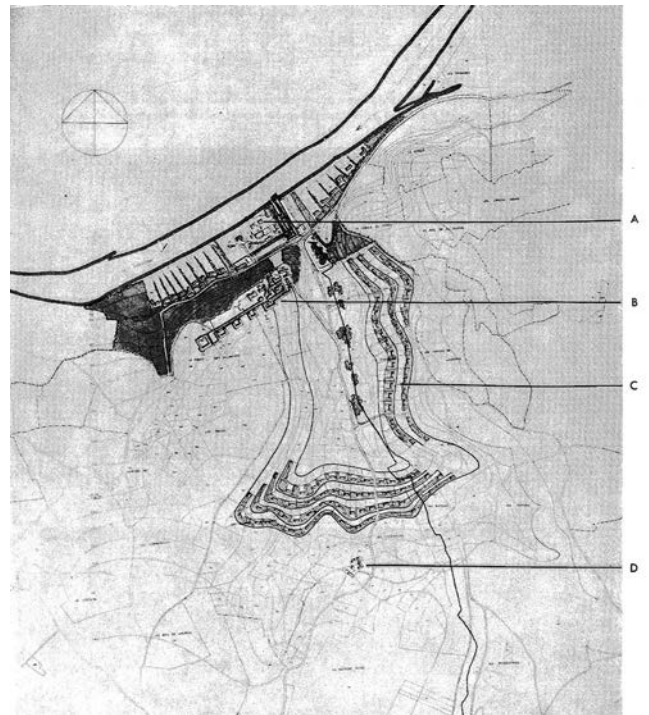
Der viste sig i de følgende år at være mindre efterspørgsel efter sommerhusgrunde end forventet. Ikke alle de planlagte sommerhusområder er realiseret, i de realiserede er der ubebyggede grunde, og veje og service er kun anlagt i beskedent omfang. I en analyse, som Miljøministeriet foretog i 2004 i forbindelse med regeringens ønske om øget sommerhusbyggeri i udkantområder, var konklusionen at forøget udlæg af sommerhusgrunde på Sydlolland ikke kunne forventes at få nævneværdig regionaløkonomisk effekt.

Andre planer

Andre planer for ny fritidsbebyggelser blev udarbejdet bl.a. for Hvide Sande Klitby og – efter en konkurrence - Arrild ferieby i det indre Sønderjylland (også kun delvist realiseret). Anne Marie Rubin bistod også Claus Bremer ved planlægningen af Dansk Folkeferies ferieby Rødhus Klit ved Jammerbugten.

Bevaringsplaner

Enkelte bevaringsplaner er udarbejdet for kystdelen af Søllerød kommune og Veddelev ved Roskilde.

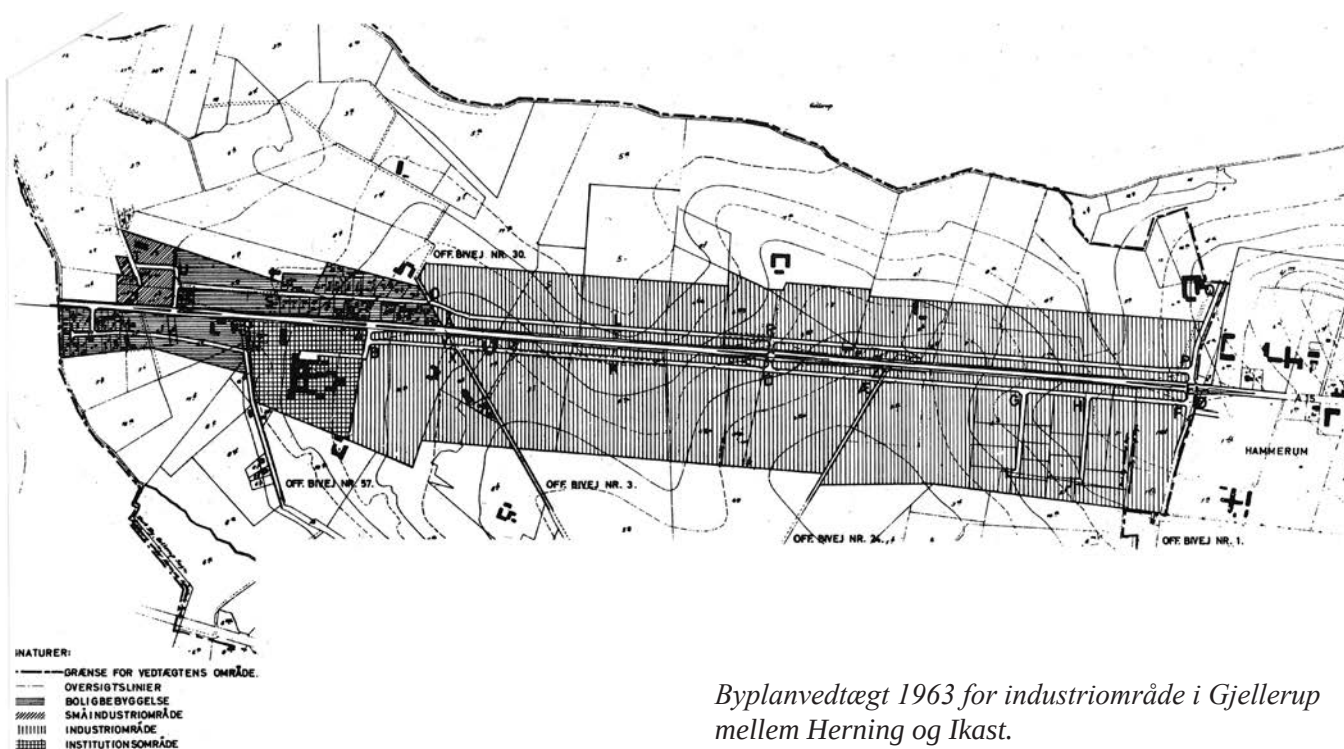
Plan for Les Milandes, 1967. A. På flodsengen hoteller, forlystelser, butikker etc. B. På plateauet afrundes den eksisterende landsby. Langs slottets park ny international højskole. C. På bjergsiderne nye udstykningsområder. D. Isoleret et lille slot, som omdannes til refugium.

Les Milandes i Sydvest-Frankrig

En helt speciel opgave var landsbyen Les Milandes i Sydvest-Frankrig. Størstedelen af arealet samt et slot tilhørte kunstnerinden Josephine Baker, der havde adopteret 14 børn. Ifølge Anders Grum havde hun selv to tredjedele af ejendommens værdi, men kunne ikke skaffe resten i Frankrig, hvor det var svært at belåne fast ejendom. Poul Henningsen og Claus Bremer samlede i Danmark en kreds af prominente mennesker, der tilbød at løse finansieringen, og Anne Marie Rubins tegnestue udarbejdede en fysisk og økonomisk plan for et internationalt kulturcenter. Da Josephine Baker kom til Danmark fik Roskilde Pigegarde, som hun var protektrice for, imidlertid lagt beslag på hende, så at hun ikke fik mødt støttekredsen. Planen gik i vasken, og hendes kreditorer fik hende smidt ud.

Herning

I 1959 fik tegnestuen Herning og Gjellerup kommune øst for Herning som kunder, de

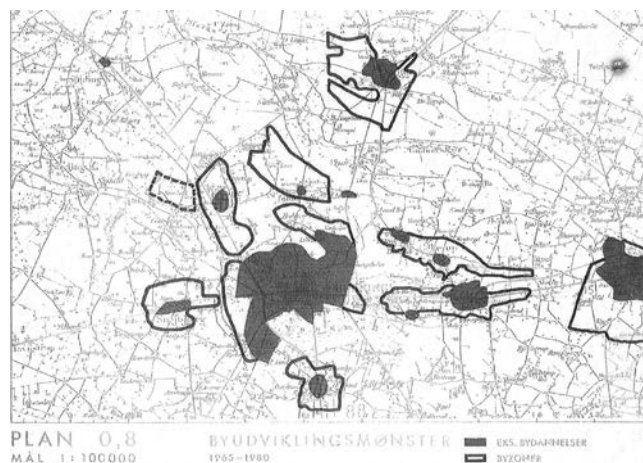

Byplanvedtægt 1963 for industriområde i Gjellerup mellem Herning og Ikast.

indgik i et samarbejdsudvalg og blev i 1970 sammenlagt. Tegnestuen tog sig løbende af Hernings byplanspørgsmål til 1977, bl.a. skrev Anne Marie Rubin konkurrenceprogrammet for Gullestrup, der er nærmere omtalt i artiklen om Peter Bredsdorffs tegnestue. Det var i høj grad Herning tegnestuen levede af, og i nogle år havde den en filial i byen.

Gjellerup tog straks initiativ til at få udarbejdet en plan for området omkring den lille landsby Birk, hvor nogle af Hernings tekstilfabrikker, der i begyndelsen boede i skure, kældre o.l.,

var interesseret i at bygge. Tegnestuen og landskabsarkitekt C.Th.Sørensen foreslog et industriområde langs Silkeborgvej (hovedvej 15), men kun med adgang til parallelveje på begge sider af hovedvejen. Det har fungeret godt, med den kunstinteresserede fabrikant Mads Eg Damgaards Egetæpper som flagskib. Syd herfor har andre kunstinteresserede tekstilfabrikker etableret "Birk Centerpark" med kunstmuseer, tekstilskolen TEKO, et iværksættercenter, en ingeniør- og handelshøjskole (nu del af Århus Universitet), studenterboliger, den nu nedlagte Herning højskole og C.Th.Sørensens "geometriske haver" og skulpturpark.

Byudviklingsmønstret i Herning dispositionsplan 1970.

I marts 1960 spillede Anne Marie Rubin ud i pressen med en idé om at de hurtigt voksende byer Herning og Ikast skulle forbindes til en 15 km lang øst-vestgående båndby. Ideen var dog ikke nærmere gennemarbejdet, og i de følgende år gjorde Herning kommune det umuligt at opnå båndbyens potentielle fordele ved at udbygge sine uddannelsesfaciliteter mod nord og de store trafikmål Messecentret og Ungskuepladsen mod sydvest.

Netop den enorme biltrafik gennem bykernen til disse trafikmål blev de følgende års største problem, og firmaet Anders Nyvig blev

inddraget i planlægningen, som foregik i et nært samarbejde mellem tegnestuen, civilingeniør Viggo Launbjerg fra Nyvig og stadsingeniør R. Bækgaard. De store trafikpropper på strøggaderne blev der løst op for ved anlæg i 1971-79 af en 4-6 sporet aflastningsgade, ”Dronningens Boulevard”, syd om bykernen, hvor banegården lå på kanten af en mose. Det var et omfattende projekt, der krævede at banegårdsanlægget blev skubbet lidt mod syd. Togpassagererne skulle så op over Dronningens Boulevard og ind på 1. sal i en ny banegårdsbygning.

Det gav Anne Marie Rubin ideen til en bygning fra banegårdens 1. sal til strøggaden, der lå i omtrent samme kote. Nedenunder kunne der være parkeringspladser og busterminal på terræn. Der blev ført en overdækket fodgængerbro tværs over den store banegårdsplads, men ellers er ideen kun meget delvist gennemført.

Eksisterende gader på de andre sider af den snævert definerede bykerne kunne give adgang til parkeringsanlæg – senere også underjordiske – og lede busruterne tæt på trafikmålene. Da Herning først var opstået efter ca. 1870, var bevaringshensynene begrænsede.

Der blev lagt vægt på at bevare et betydeligt antal boliger i den stærkt voksende bys bykerne. Dermed var det klart at bykernen ikke kunne rumme alle centerfunktioner. I dispositionsplaner fra 1970 og 1975 (hvortil også Pall Narvis økonomiske konsulentfirma bidrog) blev der udlagt to aflastningscentre, i Tjørring mod nordvest og langs Silkeborgvej, mellem den eksisterende by og Birk-området. Det sidstnævnte ret store ”Herning-center” er et sørgeligt vidnesbyrd om at en god plan kan blive udfyldt med meget uheldig arkitektur. Tjørring-centret blev mindre og er efterhånden druknet i randerhverv langs udfaldsvejen, som i amerikanske byer. Herudover rummede planerne områdecetre i de i 1970 indlemmede omegnskommuner.

Båndbytankerne kom op igen i forbindelse med Gullestrup-planen – nu som et overordnet

trafikanlæg der fra Silkeborg snoede sig gennem de ubebyggede engstrækninger mellem det ældre Herning og Gullestrup og videre mod Holstebro, uden kontakt med bykernen. I dispositionsplan 1970 tales der også om en ”retningsbestemt udvikling”. Men det var ikke videre gennemarbejdet og blev ikke realiseret. I de seneste år er der omkring Herning anlagt et ydre ringvejssystem af motorvejsstandard, helt uden ambitioner om at betjene nogen form for båndby.

Bybegreb, planlægningsteori og inspiration

Anne Marie Rubin var på den ene side ikke tilhænger af at styre særlig detaljeret. Og hun gav udtryk for betydelig pragmatisme, meget måtte afhænge af de lokale omstændigheder. På den anden side gav hun klart udtryk for en række sym- og antipatier, der ofte var klart forankret i hendes generelle opfattelser af mennesker og deres forhold til hinanden og omgivelserne.

Hun udtrykte nok noget centralt i et interview i anledning af guldmedaljen i Politiken d. 3.3.1951: ”Jeg er ikke i stand til at komme med noget kunstnerisk slogan, jeg arbejder ud fra hvert enkelt tilfælde. De økonomiske og tekniske, sociale og psykologiske faktorer er tilstrækkelig inspiration for mig. Jeg bryder mig ikke om at blive lukket inde i en bås, hvor man på forhånd tager stilling”. Man kan tilføje at grundige undersøgelser af disse faktorer altid forblev en væsentlig del af hendes arbejde.

Det er også karakteristisk at hun ikke rigtig var en del af planlæggermiljøet. Det skyldes nok til dels hendes alder – yngre end Peter Bredsdorff og Fingerplanens andre fædre, ældre end Peter Bredsdorffs mange elever. Men givetvis også hendes modvilje mod at lade sig indfange af nogen ”herskende mening”.

I det nævnte interview udpeger hun Steen Eiler Rasmussen og Frank Lloyd Wright som dem, hun har lært mest af. Iflg. Karen Zahle og Anders Grum blev hun senere stærkt påvirket af den californiske matematiker og planlægningsteoretiker Christopher Alexander, der midt i 1960'erne vakte stor opmærksomhed

med sine tanker om kompleksiteten og mangfoldigheden i det der skulle planlægges. Hermed var hun på en måde tilbage til de teoretiske diskussioner i barndomshjemmet. I Alexanders overskrift ”a city is not a tree” ligger at planlagte byer – fra de der fulgte mønstret i romerske militærlejre til Abercrombies plan for genopbygningen af London efter 2. Verdenskrig – var planlagt ud fra forenkledte forudsætninger om få og fastlagte interaktioner mellem borgere og virksomheder, nærmest som militære kommandoveje, mens selvgroede byer havde et uhyre meget mere komplekst interaktionsmønster. Alexander besøgte København, og han og Anne Marie Rubin blev så glade for hinanden at hun en tid fulgte ham tilbage til Californien.

Det var i logisk fortsættelse af at mangfoldigheden var vigtig at hun forholdt sig skeptisk til det funktionsadskilte eller funktionalistiske planlægningsprincip, der er grundlaget for vores lovgivning. I modsætning hertil ”tænkte Anne Marie Rubin i rum”, som Karen Zahle i interviewet citerede Anne Grete Foss for at sige.

At Anne Marie Rubin fulgte sine egne veje betyder ikke at hun isolerede sig. Tværtimod var hun med sine udprægede pædagogiske evner noget af en medietrold, der f.eks. – som Anders Grum nævner – på TV på 10 minutter har forklaret let forståeligt hvorfor en plan var blevet som den var. Viggo Launbjerg – selv opvokset i Herning og helt klar over at man her ikke falder på halen over københavnske eksperter – har fortalt hvordan hun til borgermøder om planerne tiltrak 7-800 deltagere.

At Anne Marie Rubin også havde nogle ufravigelige holdninger fremgår af mange af hendes diskussionsindlæg, f.eks. om Københavns havn. Det er ikke mindst omkring sommerhusene at hun har formuleret dem, bl.a. i en artikel i Louisiana Revy i 1966. Her peger hun på at den øgede fritid betyder at fritidsområder – både nær- og fjernrekreative – både skal give plads til at vegetere og til udfoldelse, sammen eller i ensomhed. Menneskers ønsker og muligheder er

mangfoldige. Og planlægning af arealer hertil må tage mange forskellige hensyn. Men overordnet er det at vi ikke må tillade nogle få at spærre os ude fra kysterne.

Som det fremgår af faktasiden havde Anne Marie Rubin en række aktiviteter uden for tegnestuen. Hun ytrede sig meget i den offentlige og faglige debat - bl.a. kritiserede hun stærkt udviklingen i Københavns havn - og hun var bredt optaget af kunstneriske spørgsmål. Det var også forudsætningen at hun fik professorater ved Nordplan i Stockholm og ved Aalborg Universitetet, og at hun blev formand for Akademirådet.

Man kunne ønske at flere af tegnestuens planer var blevet ført ud i livet.

Faktasider for Anne Marie Rubins tegnestue

Tegnestuen er oprettet i 1954 af arkitekt Anne Marie Rubin (1919-1993). Den startede i Nybrogade i København, flyttede flere gange rundt i den indre by og midt i 1960'erne til Fredskovvej i Holte.

Antallet af medarbejdere oversteg næppe 5. Opgaverne var dispositionsplaner, byplanvedtægter, udstykningsplaner (bl.a. i sommerhusområder) og løbende planlægning for kommuner.

Tegnestuen blev nedlagt i 1977.

Medarbejdere

Det har ikke været muligt at tilvejebringe en fuldstændig liste over medarbejdere, og derfor ikke at tegne nogen graf over personalet. I artiklen nævnes de medarbejdere hvis navne er opsporet.

Klienter og opgaver

Det har ikke været muligt at tilvejebringe en fuldstændig liste over klienter og opgaver, og derfor heller ikke at tegne nogen graf derover. Følgende liste er stykket sammen af spredte oplysninger:

Arbejde for Nakskov 1954-58 (i samarb. med firmaet Anders Nyvig). Dispositionsplan 1958. Sommerhusplan 1958 for de udstykkede dele af Heatherhill-området i Vejby-Tibirke kommune. Arbejde for Ribe 1956-62 med henblik på dispositionsplan. Bevarende bygningsvedtægt for bykernen 1960. Disp.pl. blev ikke færdig, da kommunen afbrød samarbejdet. Fast arbejde for Herning 1959-77, se i det følgende. Også for Gjellerup 1959-smlagt m. Hern.1960

Dispositionsplan for Varde 1963
(Sommerhus)plan for Lollands sydkyst 1964
Dispositionsplan for Korsør 1966
Plan for Hvide Sande klitby 1967
Plan for landsbyen Les Milandes i Sydvest-Frankrig for Josephine Baker (ikke realiseret)
Dispositionsplan for Herning 1970. Herning fik i 2002 byplanprisen for planlægningen af Birk Centerpark i den tidligere Gjellerup kommune, men i begrundelsen nævnes også planen for industriområdet i Birk, udarbejdet af Anne Marie Rubin & Bo Jensen.

Dispositionsplan for Sorø 1972
Dispositionsplan for Slagelse 1973
Bevaringsplan for Veddelev (ved Roskilde) 1973
Bevaringsplan for kystområdet i Søllerød kommune 1975
Dispositionsplan for Herning 1975 (i samarb. m. firmaet Anders Nyvig og den økonomiske konsulent Páll Narvi)

Deltagelse i konkurrencer (præmierede)

Lille Værløse: Anne Marie Rubin, Bo Jensen & Ib Mikkelsen, 1962: Indkøb.
Arrild ferieby (i det indre Sønderjylland), 1977: 1. præmie. Kun delvis realiseret.

Anden virksomhed

Anne Marie Rubin har undervist på Erik Christian Sørensens afdeling på Kunstakademiet. 1968-71 var hun professor ved Nordplan i Stockholm og 1974-89 ved Aalborg Universitet. Hun arrangerede i 1977 en udstilling om Christiania på Louisiana. Hun var i en periode bestyrelsesmedlem i Akademisk Arkitektforening. Hun var medlem af Akademirådet 1982-1987 og formand 1984-87.

Litteratur og arkivalier

Rubin, Anne Marie, & Nyvig, Anders (1958): Nyt syn på byer og veje – og bycentre. Byplan 10, 5, 162-166.
Bidstrup, Knud (1960): Hedens hovedstad som en 15 km lang båndby. Politiken.
Rubin, Anne Marie (1966): Frem med planerne. Havekunst 1966, 4, 65-68.
Rubin, Anne Marie (1966): Kravene til fritidsområder. Louisiana Revy 7, 4, 25-27.
Rubin, Anne Marie (1966): Vores situation, tid og omverden. Byplan 18, 3, 90-94.
Rubin, Anne Marie (1968): Refleksioner efter et møde på Hindsgavl. Arkitekten, 70, 7, 150-151.
Aagaard, K. Lund (1968-69): Heatherhill-fredningen. I Vejby-Tibirke Årbog.
Rubin, Anne Marie, Christensen Dan & Gerstrøm, Ole (1967): Les Milandes – et nutidigt kulturcenter. Arkitekten, 69, 23, 509-517.
Statens Byggeforskningsinstitut (1970): Fritidsområder og sommerhusbebyggelse. Teknisk forlag, København.
Gerstrøm, Ole (1976): Herning aflastningsgade. Byplan 28, 5, 155-159.
Rubin, Anne Marie, Hjørsing, Jørgen & Gerstrøm, Ole (1977): Skitseforslag til centerområde i Arrild ferieby. Arkitekten, 79, 14, 260-261.
Rubin, Anne Marie (1978): Det planlæggende menneske. 172-197; N. Koch (red.): Boligrammer Menneskeværd/en kvindereport. Branner & Korch, København.
Varming, Michael (1998-2000): Anne Marie Rubin. Weilbachs kunstnerleksikon, 4. udg. www.kulturarv.dk
Bay, Helle (2000-2001): Anne Marie Rubin. Dansk Kvindebiografisk Leksikon. www.kvinfol.dk
Miljøministeriet, landsplanafdelingen (2004): Udvidelse af sommerhusområder i kystnærhedszonen – eksempler fra Lolland-Falster og det sydfynske område. www.lpa.dk.
Toftgaard, Jens (2010): Ribes byudvikling og – planlægning. I: Søren Bitsch Christensen (red): Ribe Bys Historie III. Ribe.

Tegnestuens arkivalier er afleveret til Kunstakademiets Arkitektskoles Bibliotek, men er forsvundet.

Nivågård 1959. Skråprojektion af udsnit af
bebyggelsesplan.

Mogens Clausen,
Hans Hartvig Skaarup,
Hans Haagensen og
Peder Boas Jensen,
ca. 1980

Skaarup & Jespersen, arkitekter og byplanlæggere

Af Sven Illeris

Kilder: Hovedkilden til denne artikel er et interview d. 10.5.2010 med tegnestuens ledende byplanlæggere gennem en længere årrække, arkitekterne Peder Boas Jensen og Mogens Clausen. Interviewet er suppleret med Peder Boas Jensens skriftlige besvarelse af spørgeskemaet samt med yderligere samtaler og indsamling af andet materiale. Faktasiden er udarbejdet af Peder Boas Jensen.

Organisation og medarbejdere

Tegnestuen er oprettet i 1954 af arkitekterne Hans Hartvig Skaarup (1924-1995) og Jens Marius Jespersen (1925-1976). Skaarup havde efter sin afgang fra Kunstakademiets arkitektskole i 1949 arbejdet hos Steen Eiler Rasmussen og Kay Gottlob. Anledningen til at han og Jespersen oprettede egen virksomhed var at de sammen havde vundet 1. præmie i en konkurrence om Valhøj skole i Rødovre.

Tegnestuen bestod af to nogenlunde adskilte afdelinger, en byplanafdeling ledet af Skaarup og en bygningsafdeling ledet af Jespersen. Mogens

Clausen har dog arbejdet i begge afdelinger. Kun byplanafdelingen vil blive omtalt i denne artikel. Den blev en af landets største byplantegnestuer. Den samarbejdede ofte med Sven Allan Jensens tegnestue - Skaarup, Sven Allan Jensen og Nyvig arbejdede angiveligt kolossalt godt sammen. Fra 1980'erne havde byplanafdelingen mange opgaver i udlandet, som kun i begrænset grad vil blive omtalt i artiklen. Byplanafdelingen beskæftigede overvejende arkitekter, men også – især i 1970'erne – landskabsarkitekter, ingeniører, økonomer og tekniske tegnere.

Tegnestuen var først organiseret som et interessentskab, hvori udvalgte medarbejdere efterhånden blev optaget som interessenter og dermed ledere. På byplansiden gjaldt det Peder Boas Jensen og Mogens Clausen i 1972, Hans Haagensen i 1979 og senere yderligere tre arkitekter. I 1982 blev virksomheden omdannet til et aktieselskab, hvori Skaarup kun havde en mindre andel.

Hans Hartvig Skaarup fik efterhånden mange opgaver uden for tegnestuen. Som følge deraf deltog han mindre og mindre i tegnestuens daglige arbejde og overlod ledelsen til medinteressenterne. I 1985 trak Skaarup sig ud af virksomheden for at blive direktør for Dansk Arkitekturcenter. I en nekrolog i Byplan karakteriserer Steen Allin ham som ”stor i slaget, dominerende og samtidig generøs.....mere

tilhænger af oplyst enevælde end af demokrati-lignende tilstande; men han var lydhør, og selv yngre medarbejdere fik ret frie hænder.” Og gode resultater blev belønnet med hans berømte gastronomi.

Også Peder Boas Jensen (født 1935), ansat i 1959 og efter en tid i Egnssplansekretariatet for Storkøbenhavn igen i 1963, havde betydelige engagementer uden for tegnestuen, men uden nær sammenhæng med tegnestue-arbejdet. De fremgår af faktasiden.

Mogens Clausen (født 1934), der havde været hos Arne Jacobsen, modtog som den første dansker i 1961 et ”Ford Foundation Fellowship” til University of Pennsylvania hos Louis Kahn, hvor han blev Master of Art in Architecture og arbejdede med en bymidteplan for det centrale Philadelphia. Han blev ansat hos S&J i 1962.

Peder Boas Jensen siger om tegnestuen: ”På den ”gammeldags” arkitekttegnestue var chefen, den store, store arkitekt og tegnestuen sammen i ”liv og død”. Når den store arkitekt døde var der ikke længere nogen tegnestue.

I perioden 1960 – 80, gik denne ”patriarkalske” måde at indrette tegnestuer på lidt efter lidt i opløsning.

Skaarup var en arkitekt, der gerne arbejdede i et frodigt miljø af unge ”legesyge” talenter. På hans tegnestue blev der produceret masser af konkurrenceforslag, ikke blot som tegnestuens forslag, men også blandt medarbejderne i indbyrdes konkurrence og i konkurrence med tegnestuen Skaarup & Jespersen (se artiklerne om hhv. Ib Andersen & Juul Møller og Dybbro & Haastrup).

Skaarups ”legesyge” gav sig også udtryk i udstrakt samarbejde med jævnaldrende ”legekammerater”. Det skete i de mange konkurrencer, som tegnestuen var med til at vinde, og også f.eks. i planlægningen for Hillerød Øst, hvor Skaarup fik inddraget Halldor Gunløgsson (se Byplanhistorisk Note 58) og for Høje Taastrup. Godt for planlægningen, men

Skaarup & Jespersen måtte af samme årsag til tider kigge i vejviseren efter et muligt honorar eller dele med de andre.

På samme måde i det daglige arbejde. Som medarbejder, selv som meget ung medarbejder var man dybt engageret i at komme med forslag både over for kunder og internt i firmaet. Og man havde opbakning fra chefen.

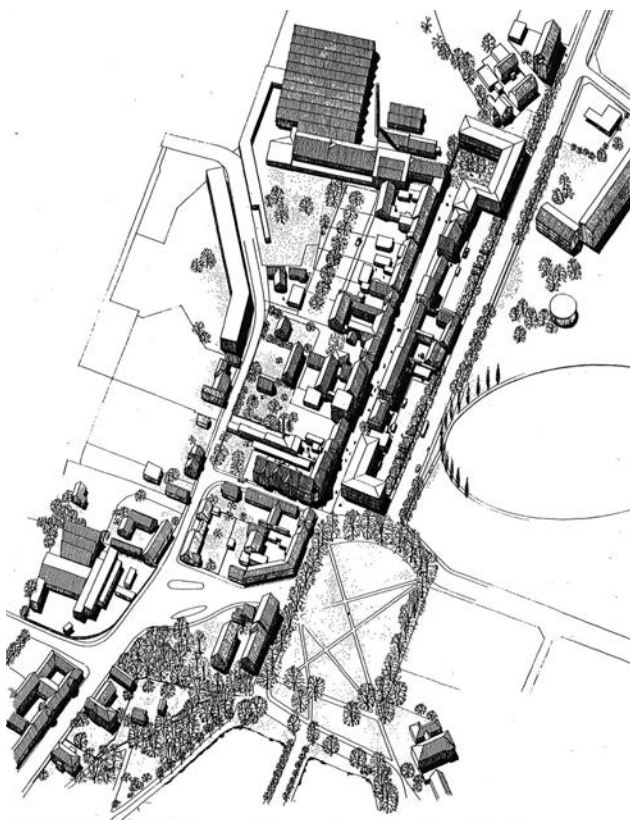
Historien om Århus egnsplan er et godt eksempel (se artiklen Ib Andersen & Juul Møller). Århus egnsplan er udarbejdet af Juul Møller som ansat hos Skaarup & Jespersen, selvfølgelig med andre ansatte som medhjælp. Det er hans hjerteblod. Og han fik opbakning hos cheferne, her også Sven Allan Jensen.

I flere arkitekttegnestuer gik man over til generationsskifte. Der kom ny chefer til, når den gamle gik. Tegnestuen dør ikke længere med den gamle.

Blandt de firmaer, vi har undersøgt, er der såvidt jeg kan se 5, der overlever den dag i dag. Af de 5 er de 4 så senere købt op af store ingeniørfirmaer. Men det er en anden historie.”

Skaarup & Jespersen havde i de første år til huse flere steder i Københavns indre by. I 1961/62 lejede den sig ind i Landemærket 9, og et par år efter købte S&J hele ejendommen og inddrog efterhånden alle etager. I 1991 flyttede tegnestuen, der havde løst opgaver for Carlsberg/Tuborg, under ledelse af Mogens Clausen til Tuborgs gamle mineralvandsfabrik i Hellerup. I 1962 oprettede byplanafdelingen som nævnt sammen med Sven Allan Jensen en filial i Århus til, under ledelse af Elith Juul Møller, at udarbejdede en egnsplan der. Filialen fortsatte under ledelse af Eric Petterson, men blev lukket i 1974.

S&Js byplanafdeling fik tidligt etableret sig som en førende konsulentvirksomhed, med betydningsfulde kunder. Tegnestuen vandt en række konkurrencer og tiltrak talentfulde medarbejdere, hvoraf nogle senere oprettede egne tegnestuer. Med det hastigt voksende

Centerplan for Hørsholm. 1958. Strøggaden omdannes til en af landets første gågader og afsluttes mod nord med Hørsholm Midtpunkt, mens gennemkørende trafik og parkering henvises til gader og arealer langs siderne.

byggeri i 1960'erne var det en gylden tid for S&J - som for andre byplankonsulenter - og firmaet kunne betale højere lønninger end det offentlige. Derefter medførte kommunalreformen i 1970 et behov for at hver af de nye kommuner skulle have en samlet dispositionsplan. Peder Boas Jensen: "Det var – sammen med et nyt rådhus – deres flag, det var byers og landdistrikters middel til at få lidt check på hinanden og de sammenbragte forvaltningers middel til et fælles arbejdsgrundlag".

Fra midten af 1970'erne var konsulenternes byplanopgaver i Danmark imidlertid aftagende, og mange medarbejdere overgik til kommunal ansættelse. En tid klarede S&Js byplanafdeling sig ved specialisering, bl.a. ved at gå internationalt. Efter interviewpersonernes opfattelse svækkedes S&J dog i 1990erne ved inflation i udpegningen af ledere. Kort efter årtusindskiftet blev virksomheden opkøbt af

den svenske tegnestue Sweco Architects, der også overtog landskabsarkitektfirmaet Birk Nielsen og fortsatte aktiviteterne i Hellerup med hovedvægt på bygningssiden.

Opgaver og kunder

Hørsholm

Blandt S&Js tidligste kunder var Hørsholm kommune, for hvem tegnestuen udformede en række bebyggelsesplaner og en plan for hovedgaden og dens omgivelser. Det var et af de første forsøg på at gennemtænke og løse de problemer, som den i slutningen af 1950erne hastigt voksende bilisme skabte i bykerne.

Tæt-lav bebyggelsen Nivågård

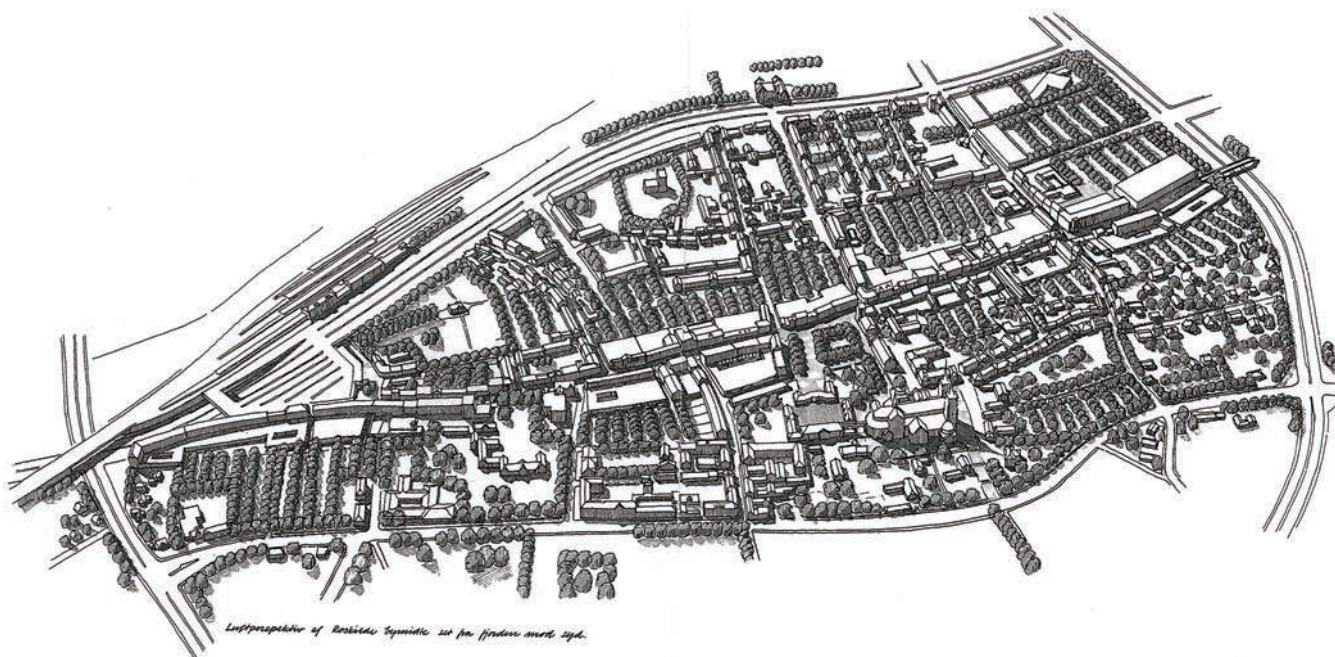
En anden tidlig og væsentlig byplanopgave var en plan i 1959 for tæt-lav bebyggelsen Nivågård i Karlebo kommune. Kun en mindre del af den blev realiseret. Det var en plan for en privat kunde, et teglværk, hvilket var afgørende for at husene blev opført af mursten i modsætning til Albertslund Syd, som på samme tid blev planlagt som industrialiseret betonbyggeri. Bebyggelsen opfattes stadig af beboerne som meget vellykket.

Konkurrenceprojekter

Peder Boas Jensen: "De første år blev der produceret massevis af konkurrenceprojekter og vundet mange præmier. Det gjaldt f.eks. konkurrencen om en bebyggelsesplan i Reykjavik (1961), hvor flere par af medarbejderne typisk kastede sig ud i konkurrencen med hver sit projekt, men helt "glemte" at der egentlig også skulle udarbejdes projekt på tegnestuens vegne" (se artiklen om Ib Andersen og E. Juul Møller). Men Skaarup var large. Og alle deltagerne lavede efter diverse præmieringer deres egne tegnestuer".

Dispositionsplan for Roskilde

Et arbejde med en dispositionsplan for Roskilde, ledet af Mogens Clausen, forløb således: "Man startede i 1962 med bymidten, som rummede de mest akutte problemer. Herefter tog man fat på arbejdshæfter om offentlig service, erhverv, skoler, trafik, og endte med at få det lagt sammen i en hovedstruktur. Denne arbejdsmetode har S&J brugt siden. Senere bliver nabokommunerne koblet på.

Roskilde Centerplan 1967. Luftperspektiv set fra nord. I forgrunden den nordlige fordelingsgade Dronning Margrethesvej, hvis omstridte gennembrud mod vest senere blev droppet.

Centerplanen for Roskilde

Centerplanen for Roskilde, med udgangspunkt i forarbejde fra 1963, er ikke som Holstebro med alle parkeringspladserne i ryggen og veje udenom. Der er nogle naturgivne rammer, jernbanen er givet, fjorden, parkområderne..... De gående og de kørende, det var jo på høj mode at de ting skulle skilles ad. Og at få lavet nogle rammer for erhvervslivets udvikling på hovedgaden, handelslivet og hvad der hører til..... Planen inddrog også de områder, der var stedmoderligt behandlet, den kulturvægt der lå i Roskilde, ikke mindst på nordsiden af centret.

Arbejdet med Roskilde Centerplan gennemgår en række faser, med en dispositionsplan i 1967 inden kommunesammenlægningerne, og afrundes så i 1977 med 'Roskilde Centerplan, Dispositionsplan og pgr.15-rammer for Roskilde bymidte'.

I perioden vakttes en stigende interesse for debatten om disse emner, politikerne og borgere deltog livligt. Mange af disse emner dannede grundlag for at byplanudvalget og dets teknikere tog på studierejser for at lære hvordan man havde håndteret tilsvarende problemer i vore nabolande, en meget nyttig pædagogisk proces.

Roskilde Universitetscenter

Så dukker i 1970 et Roskilde Universitetscenter op, som er et selvstændigt element. Universitetet skulle op at stå i ekspresfart. Der blev så hurtigt sammensat en arbejdsgruppe med repræsentanter for den kommitterede, regionplanfolkene, kommunen og universitetets folk. Det foregik i et arbejdsforum med de udspillende, de behandlende og de besluttende myndigheder. Det varede vel trekvart år. Vi arbejdede i døgndrift og så måske ikke helt klart at det ikke var en helt demokratisk beslutningsproces. Det var næppe gået i dag."

I de første skitser regnede man med en fortsat kraftig vækst af Roskilde mod øst, hvor universitetet skulle integreres i de kommende bydele. Men Roskildes vækst stoppede. Og universitetet - der blev taget i brug i 1972, men af regeringerne ikke fik lov til at vokse de første 15 år - blev efterladt isoleret ude på Marbjerg mark. Først i 1989 kom der en station på Roskildebanelen 1 km syd herfor, og efter årtusindskiftet er by og universitet ved at nå hinanden.

Avedøre stationsby

I begyndelsen af 1960'erne bliver S&J også involveret i arbejdet med Avedøre stationsby, idet området dengang hørte til Glostrup kommune,

som tegnestuen var konsulent for. Da arbejdet er indgående beskrevet i Byplanhistorisk note 66, vil det ikke her blive nærmere omtalt.

Århus egnsplan

Århus egnsplan blev også påbegyndt i 1963. Her skal det blot bemærkes at det gav anledning til at udvikle planlægningsnormer for byudstyr og service – samtidig med at Køge Bugt-planlæggerne arbejdede med de samme spørgsmål. Århus egnsplan blev aldrig realiseret, men gav belæg for at staten ved kommunalreformen i 1970 indlemmede hele egnsplanområdet i Århus kommune.

Hillerød

S&J udarbejdede i samarbejde med Sven Allan Jensen og Anders Nyvig Hillerød bykerneplan fra 1963, der er omtalt i Byplanhistorisk Note 58 og 66. I midten af 1960'erne blev S&J og Nyvig inviteret med til at stå for en deldispositionsplan for det store byvækstområde Hillerød øst. Skaarup sørgede for at arkitekterne Halldor Gunnløgsson og Jørn Nielsen kom med i konsulentarbejdet, der resulterede i to bebyggelsesarme langs Gribskov og Store Dyrehave, mens et stort grønt område i midten blev friholdt, og udsigten fra Skansebakken over en betydelig del af Nordsjælland dermed bevaret – se Byplanhistorisk note 58.

Dispositionsplanen for Frederiksværk

Dispositionsplanen for Frederiksværk (1966) er et eksempel på en byplan, hvor såvel bykernens struktur som en del interessante bygninger blev bevaret. Da en politiker fra Fremskridtspartiet i 1975 blev udvalgsformand, blev såvel S&J som en del af teknisk forvaltnings personale fyret.

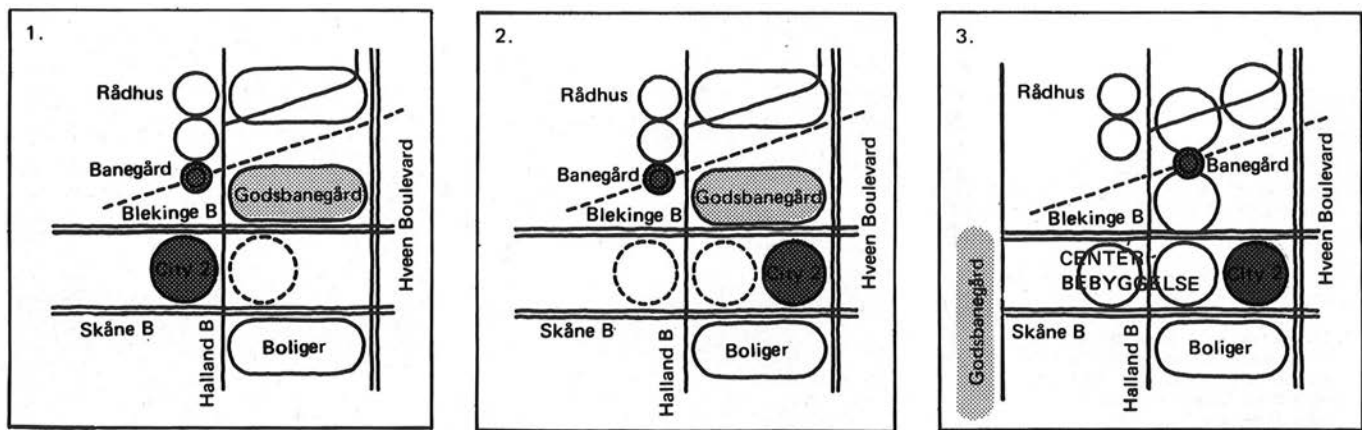
Høje Taastrup kommune

Høje Taastrup kommune blev kunde hos S&J i 1962. Da 1. Etapeplanen umiddelbart efter udpegede Høje Taastrup til kommende storcenter, og da Peder Boas Jensen ikke kunne fortsætte i Egnspansekretariatet for Storkøbenhavn, der manglede bevilling for 1963, lå det lige for at han i S&J kunne arbejde videre med planlægningen af storcentret. Mens næsten alle Københavns omegnskommuner har meget stabile politiske

flertal, enten socialdemokratiske eller borgerlige, har Høje Taastrup skiftet flertal flere gange, og netop i 1962 var et meget dynamisk borgerligt flertal kommet til magten med Flemming Jensen som borgmester. Omtrent samtidig tiltrådte en ny stadsingeniør, Børge Romme, som Peder Boas Jensen betegner som fremragende. Kommunen opkøbte betydelige arealer og tog initiativ til dannelse af et centerudvalg med repræsentanter for den kommitterede, DSB, Vejdirektoratet og grundejerne, og med Hugo Marcussen fra den kommitterede, senere Egnspanrådet, som formand. Kommunen spillede i 1965 ud med et ret beskedent planforslag med en station og et center syd for Høje Taastrup landsby.

Foruden kommunen var flere andre aktører involveret i Høje Taastrups udvikling. Private investorer påbegyndte store jordopkøb og dannede et kommanditselskab – med Thomassen & Lyager samt ICP som konsulenter - syd for jernbanen, mens en enkelt investor dominerede nord for. DSB, der i 1963 havde ført S-toget frem til Taastrup station, var stærkt interesseret i en forlængelse og i at anlægge en stor godsbanegård, hvilket førte til dannelse af et ”teknikerudvalg” hvori de berørte myndigheders – også Egnspansekretariatets og Høje Taastrups nabokommuners - teknikere deltog.

I anden halvdel af 1960'erne gik luften i nogen grad af ballonen. DSB gav højere prioritet til tunnelbaneplanerne, hvor passagergrundlaget allerede eksisterede. Og de fleste statslige institutioner, der skulle løfte storcentret, udeblev – de forskellige ministerier placerede dem ud fra andre hensyn end de regionplanmæssige. Det største projekt var et nyt universitet der skulle aflaste Københavns, som efterhånden var blevet spredt over mange forskellige lokaliteter: Herom siger Peder Boas Jensen i interviewet: ”Jeg ville have (det) placeret i Høje Taastrup. Men borgmesteren, som var konservativ, ville ikke have de venstreorienterede studenter rendende. (Det var midt i studenteroprøret). Så da Folketinget sendte et udvalg til Høje Taastrup..... sagde borgmesteren at det vil han overhovedet ikke have med at gøre. Jeg skrev arrigt i Information.....at det var for galt.....Så

Ændringer i Høje Taastrups overordnede struktur. I forhold til kommunens oprindelige plan blev City 2 i 1972 flyttet til en lokalisering ved de overordnede veje. Derefter blev banegården flyttet noget mod øst, uden dog at komme nær ved City 2. For ikke at komme i vejen for byfunktionerne omkring banegården blev godsbanegården så flyttet ud til transportkorridoren sydvest for Høje-Taastrup.

sagde borgmesteren: Det er fint. Jo mere omtale vi får, des bedre". Så kom universitetet i stedet til Roskilde – med ringe kollektiv trafikbetjening.

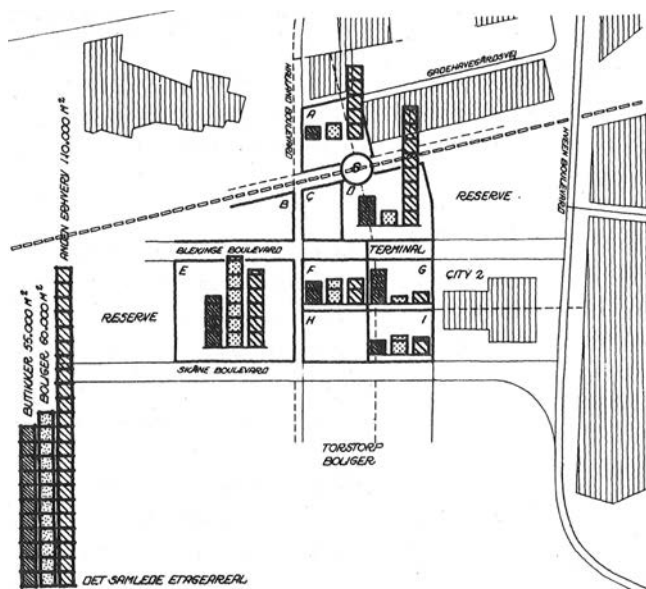
Kommanditselskabet var derimod aktivt og fremlagde i 1972 en plan for "Europas største kommercielle center". Selv om det var placeret ca. 1 km sydøstligere end efter kommunens plan og helt uden forbindelse med stationen (som ikke så ud til at komme), godkendte kommunen overnight planen, der var betjent af et voldsomt stort vejnet ude af niveau. Det blev til et indkøbscenter – med enkelte kulturelle funktioner – "City 2". Det blev opført i de følgende år. Kommunalbestyrelsens godkendelse var motiveret ved frygt for at der ellers slet intet ville komme. Den gik imod teknikernes indstilling.

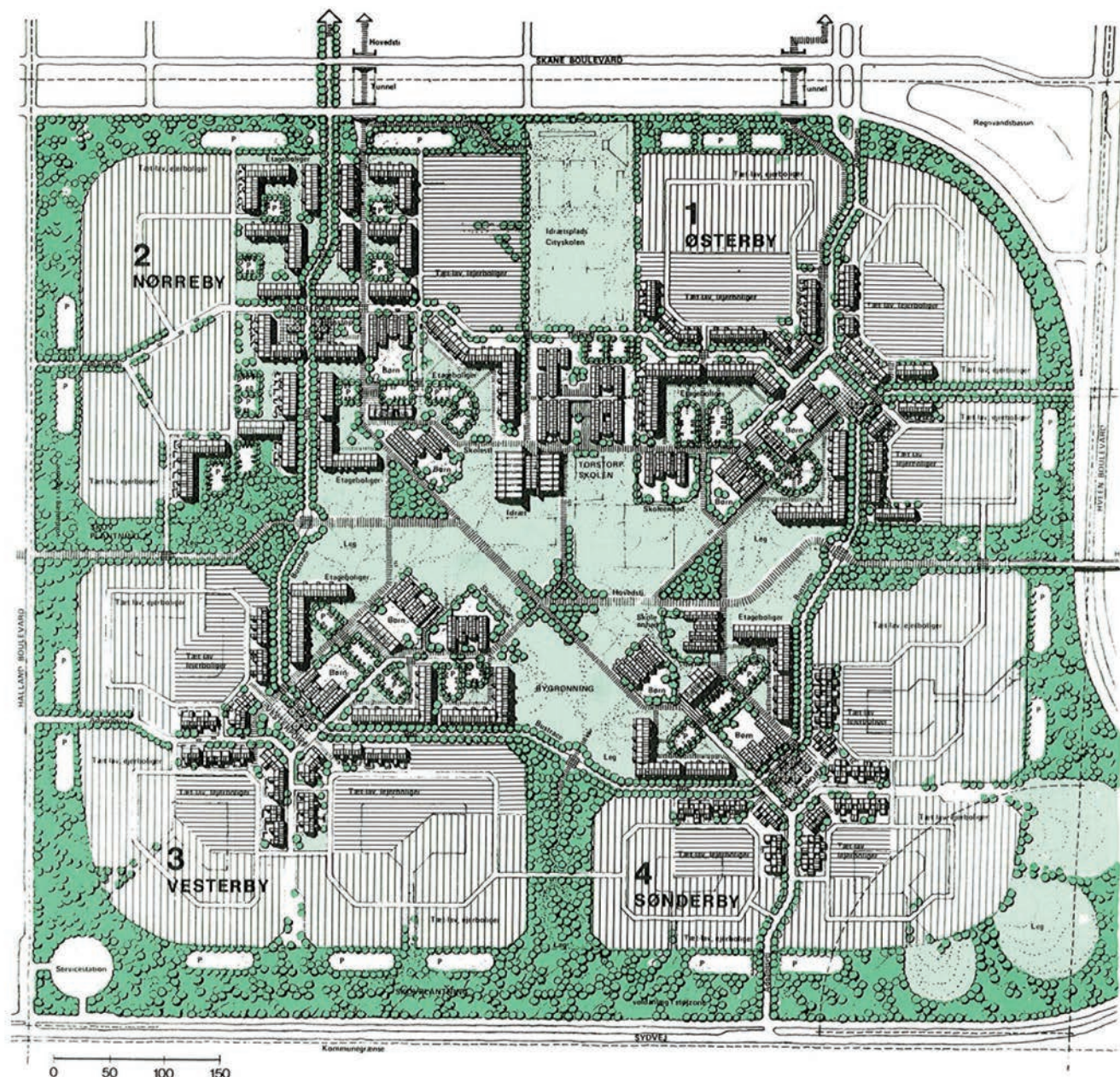
Med Ole Andreasen som ny generaldirektør vendte DSB i 1975 sin politik på hovedet, opgav tunnelbaneplanerne og genoptog ideen med en banegård i Høje Taastrup. Den blev flyttet noget mod øst, uden dog at kunne komme tæt på City 2. S&J foreslog at busserne skulle føres ind til perronnedgangene, hvilket forudsatte at banen blev gravet ned og parkeringspladserne skubbet lidt længere væk. Det accepterede DSB. Godsbanegården blev flyttet til et "transportcenter" mod sydvest, ud i den "transportkorridor", der ifølge Regionplan 1973 skulle skære jernbanen mellem Høje Taastrup og

Hedehusene.

Samtidig gennemførte en ny formand for kommunalbestyrelsens plan- og miljøudvalg en politikændring. Efter omfattende borgerprotester mod de tidligere planer blev der i 1974 vedtaget en ny dispositionsplan og i 1977 en "strukturplan", hvori erhvervsarealerne og vejanlæggene var stærkt skåret ned. Nye

Etagearealets fordeling på anvendelser i Strukturplan for Høje-Taastrup området 1977. I strukturplanen var der i alle delområder planlagt en blanding af butikker, boliger og andre arealanvendelser.

Bebyggelsesplan for boligområdet Torstorp 1970. Torstorp var tænkt med en blanding af arealanvendelser og boligformer. Byggeriet kom dog først i gang i 1980'erne med flere ændringer af den oprindelige plan.

boligområder skulle ikke være gigantiske betonområder som Taastrupgaard, men tæt-lave (bedste eksempel er Torstorp syd for City 2), og boliger og erhverv skulle integreres.

I hele denne udvikling var S&J i nært samarbejde med kommunen en drivende kraft. Da stationsområdet og dets nærmeste omgivelser skulle udformes nærmere, foreslog Skaarup – der altid var interesseret i at få de bedst mulige forslag frem – imidlertid kommunen at udskrive en arkitektkonkurrence. Den blev i 1977 vundet

af Jacob Blegvads tegnestue i Aalborg, hvis projekt dog var blevet modificeret en del, da stationen kunne indvies i 1986.

Med stationen som standsningssted for alle tog mellem København og Danmark vest for København, og med et omfattende busnet, er trafikcenterfunktionen nok det vigtigste, der er blevet ud af Høje Taastrup som aflastningscenter. DSBs langvarige tøven og ministeriernes lokalisering af statsinvesteringer uden om regionplanlægningen berøvede centret megen dynamik.

Da Dansk Byplanlaboratorium i 1991 for første gang uddelte "Byplanprisen", var Høje Taastrup den ene af de to kommuner der fik den.

Århus bykerne og aflastningscentre

I fortsættelse af egnsplanen for Århus udskrev Århus kommune en konkurrence om en plan for bymidten, det overordnede center som ifølge egnsplanen skulle aflastes. Ved afgørelsen i 1968 gik 1. præmien ikke desto mindre til et projekt af Skaarup, Sven Allan Jensen og Nyvig med et meget stort center, der forudsatte omfattende nedrivninger – bl.a. af hele Mejlgade – og udlæg af parkeringspladser. Den da pensionerede afdelingsingeniør i Århus Jørgen Bunde skriver i 2008 i Byplanhistorisk note 63 ligeud: "Ingen ved hvordan dette forslag (Skaarups m.fl.), som var ret så brutalt over for kvarteret, kunne blive præmieret. Men (borgmester) Bernhard Jensen sørgede sikkert for at det aldrig nød fremme". Som omtalt i artiklen om Vibeke Dalgas' tegnestue fik denne 2. præmie for et bevarende forslag, og det synes at have dannet grundlag for kommunens videre politik.

Peder Boas Jensen: "Som medarbejder på Århus egnsplan var jeg temmelig forvirret over at Skaarup og Sven Allan Jensen som overordnede konsulenter på egnsplanen leverede et konkurrenceprojekt tilsyneladende i strid med egnsplanens principper. Og jeg var forvirret over at de tildeltes 1. præmie af en dommerkomité hvor borgmester Bernhard Jensen var formand og hvor Peter Bredsdorff var en af de mest betydende fagdommere.

Egnsplanens to aflastningscentre blev i øvrigt ikke realiseret som tænkt. Det sydvestlige, ved Skanderborgvej, er kun blevet et lokalt butikscenter, mens det ny Århus amt i 1970 lagde sin store amtsgård ved Oddervej. Det nordvestlige, ved Skejby, blev rykket lidt mod syd. Der er heri placeret nogle store offentlige institutioner (sygehus, Danmarks Radio, dele af universitetet, professionshøjskole), desuden en del high-tech virksomheder i et erhvervsområde. Men de synes hver at leve deres eget liv.

Horsens

I slutningen af 1960'erne lavede S&J en dispositionsplan for Horsens hvori der indgik et aflastningscenter for at frede bykernen. Da Horsens imidlertid ansatte en ny stadsingeniør, udformede han selv en anden plan med et storcenter på kanten af bymidten, og S&Js plan kom aldrig til politisk afgørelse.

Del-dispositionsplan for Hvissinge i Glostrups kommune

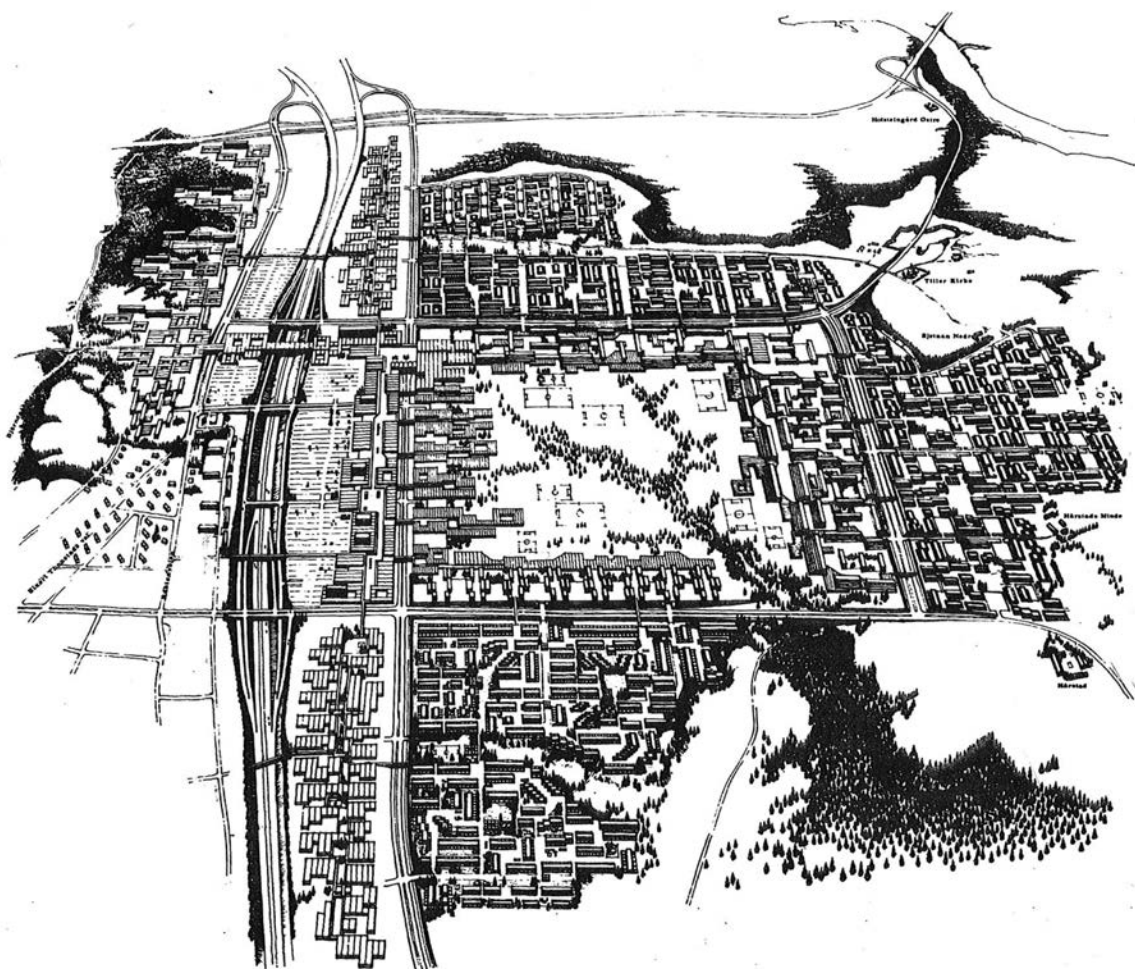
En anden planlægningsopgave udgjorde en del-dispositionsplan for Hvissinge i Glostrups kommune. Den er illustreret i artiklen om Anders Nyvigs planlægningsfirma. Et væsentligt træk var at føre en busvej midt gennem bebyggelsen. Ideen blev dog ikke realiseret her, men anvendt senere i Nyvigs planer for Aalborg.

Heimdal

S&J vandt i 1969 i samarbejde med Nyvig 1. præmie i en idékonkurrence om en ny bydel syd for Trondheim, Heimdal (nu omdøbt til Tillerbyen). Området, der er på ca. 2x3 km, skulle kunne modtage en del af befolkningstilvæksten i Trondheim-området med ca. 7000 boliger og samtidig skaffe rum til nye arbejdspladser og aflastningsfunktioner for bykernen. Medvirkende var også ønsket om en reduktion af trafikbelastningen her. Til at realisere projektet nedsattes en lille gennemførelses-organisation med en stab på 4 personer. Arbejdet forløb over 15 år og blev afsluttet med indvielsen af aflastningscentret "City Syd" i 1987.

Grønlands Tekniske Organisation

S&J blev ca. 1965 konsulenter for Grønlands Tekniske Organisation (GTO) under ledelse af Gunnar Rosendahl. S&J udarbejdede dispositionsplaner for Nanortalik, Alluitsup Paa (Sydprøven), Narsaq, Aasiaat (Egedesminde) og Ilulissat (Jakobshavn). I 1969 blev S&J sat på at forberede en regionplan for Grønland. Den blev dog stoppet af politiske grunde året efter. Da Peter Bredsdorff i 1968 står af byplanlægningen i Grønland, som omtalt i kapitlet om hans tegnestue, overtages denne dels af S&J, dels af Ib Andersen & Elith Juul Møller. Det lykkes at få

gennemført en mindre bombastisk byggepolitik.

Dispositionsplaner

I årene efter kommunalreformen i 1970 lavede S&J en række dispositionsplaner for – især mindre – nye kommuner, mange i samarbejde med Sven Allan Jensens tegnestue. Lidt senere kom de samme kommuners oplæg til regionplanerne, den første fase i regionplanlægningen.

Opgaver i udlandet

Fra 1970erne kom opgaver i udlandet, især i en række olielande, til at fylde meget i S&Js portefølje: Amman (Jordan), 8 byer i Nigeria, i Swaziland, i Iran, i Iraq, Cairo, i Norge, i Alaska, Malaysia og Namibia.

Lufthavne

En anden specialisering var planlægning af lufthavne og deres omgivelser: Roskilde, Gardermoen (Oslo) i 1990.

Boligbaserede befolkningsprognoser

Heimdalbyen set mod nord, perspektivplan fra midten af 1980erne. Området ligger ca. 10 km syd for Trondheims gamle midtby, tæt ved den nye E6 motorvej. Planen udnytter terrænet og grupperes omkring områdets bløde moseområder. Boligområderne yderst, kulturlandskabet med institutioner og skoler i et bånd omkring landskabsmidten. Centerbåndet forbinder øst- og vest bydelen over, og erhvervsområderne omkring E6. Dimensioneret til 50.000 indbyggere. Den realiserede plan har fulgt forslaget ganske tæt, men med varieret boligbyggeri.

En tredje var boligbaserede befolkningsprognoser, som firmaets økonomer arbejdede med. Ved at tage udgangspunkt i boligområdernes byggeår og boligtyper kunne man fremstille betydeligt bedre prognoser end de traditionelle rent demografiske. Metoden blev stjålet af Kommunedata.

Bybegreb, planlægningsteori og inspiration

Skaarup & Jespersens tidlige start betød at tegnestuen kom til at stå som eksponent for de omkring 1960 fremherskende teorier. Det

gjaldt især i planlægningen af bykerne, hvor tegnestuen stod bag flere planer for ret hårdhændet nedrivning, omdannelse og udlæg af vej- og parkeringsanlæg. Da befolkningens holdninger til bykerne ændrede sig til fordel for en mere bevarende politik, viser planen for Frederiksværk, der i store træk blev realiseret, og den opgivne plan i Horsens, at tegnestuen efterhånden fulgte med holdningsændringerne.

Peder Boas Jensen mener i den skriftlige besvarelse af spørgeskemaet, at S&J generelt ændrede teorier og metoder nogenlunde som andre konsulenter. Ud over bykerne anfører han tre andre eksempler herpå:

- Tegnestuen begyndte at blande bebyggelsernes anvendelse – f.eks. i strukturplanen for Høje Taastrup 1977. Resultatet kan diskuteres, ligesom Dybbro & Haastrups forsøg på det samme i Egebjerggaard, Ballerup.
- Fra store enheder (Avedøre stationsby) til en opdeling i mange små (Hvissinge i Glostrup og Torstorp i Høje Taastrup) med blandede ejerforhold (almene, andelseje og private) og blandede bebyggelsesarter (etagehuse, masser af tæt/lav og parcelhuse).
- Til mindre komplicerede ”trafikmaskiner” med vægt på god busbetjening og udbredt anvendelse af stilleveje og lege-/opholdsgader.

Foruden på de ovennævnte måder nævnes i interviewet:

- Trafikdifferentiering (Radburn)
- Byudstyslister (med planlægningsnormer)
- Neighbourhood units og rigtige bystørrelser
- Tilpasning af service og trafiksystem til udbygning af boligområder over en lang årrække.

Udviklingen foregik i forbindelse med den konkrete planlægning på tegnestuen, men også med studierejser, litteraturstudier og samspillet med andre planlægningskonsulenter.

Peder Boas Jensen gjorde under interviewet rede for sin generations inspirationskilder: ”Jeg tror at vi allesammen var præget af de store gamle, Steen Eiler Rasmussen og Peter Bredsdorff.

Og måske også PH. Både for deres evne til at kombinere udsyn, idealisme med en pragmatisk tilgang, og deres evne til at kommunikere. Så hvis I tager sådan noget som Fingerplanen, som jeg stadig synes er et fantastisk dokument at læse, så er det utroligt præget af en viden om hvad der bliver lavet af planlægning i USA og Frankrig og England. Det diskuterer man. Så når man frem til en pragmatisk løsning. Så skriver Peter Bredsdorff: Sådan og sådan kunne man gøre, men inden for de næste tyve år er der nok grænser for hvor meget vi kan bygge om på København”.

”Dernæst er der amerikansk arkitektur og planlægning, jeg nævner Radburn. Vi kunne nævne Lewis Mumford. Det er efter den store strid med Theodor Geiger, den ligger tilbage i 1940’erne. Det er engelsk planlægning. Regionplan for Storlondon, Gordon Cullen. Garden cities. (MC: New Towns). Det er Kevin Lynch, han er amerikaner.... Vi befinder os lige efter krigen. Sejrherrerne er de interessante.... Ikke le Corbusier.... Når man i Danmark interesserer sig så voldsomt for Mumford, så er det også fordi Mumford i en eller anden forstand er modsætningen til le Corbusier. Le Corbusier havde boligen/byen som maskine, men hos Mumford er det den sociale enhed.”

”Kom der nye strømninger? Ja, og noget af det der virkelig gjorde indtryk var planen for (den nye by) Hook. Planen der aldrig nogensinde blev bygget. Men hold op hvor den blev studeret. Det nærmeste man kan sige der blev bygget er Cumbernauld i Skotland. Den rejste vi til. Strengt taget blev vi lidt forskrækkede. Det var jo virkelig trafikmaskiner. Men det var også med tæthed og sluttet bebyggelse. Blandet anvendelse, som Vibeke snakker om.”

”Så kommer Buchanan-rapporten om bilismens konsekvenser for byens planlægning. Det danske svar er Kristian Larsens tunnelbanepjece. Da jeg kommer til Skaarup & Jespersen fra Egnsplanssekretariatet, så tager Kristian og Gert Moltke fat i København og vender hele tunnelbanediskussionen på hovedet. Der introducerer de begrebet trafiksanering for

første gang. Planlægning for bilen kunne ligeså godt have været planlægning for mindre bebyggelsestæthed..... Og så var der Dybbro & Haastrups lille bog om Værløse vest. Den blev også meget studeret. Men den blev ikke gennemført.”

”Men den kommitteredes og andres vejledninger, Statens Byggeforskningsinstituts og Byplanlaboratoriets, det var da noget vi læste. Noget af det man især brugte var vejledninger i udarbejdelse af partielle byplaner og lokalplaner..... Der foregik i perioden en frodig udveksling konsulenterne imellem, kommunerne imellem, og med den kommitterede. Vi var meget sammen. På den måde er det vort indtryk at konsulenterne som helhed bidrog til den udvikling af faget i 1970erne, der udmøntede sig i ny lovgivning og ny praksis. Vi syntes ikke at den kommitterede kom bagefter, de var nærmere inspiratorer der sagde: Se nu at komme i gang!”

Hvad angår forholdet til kommunerne nævner Peder Boas Jensen sine erfaringer fra Københavns kommune, hvor han i 1966 blev valgt ind i Borgerrepræsentationen. Så skulle man finde ud af hvem der ville i hvilke udvalg. ”Så sad jeg tilbage og ville gerne i byplanudvalget. Det kunne jeg da godt få lov til. Byplanudvalget blev betragtet som perifert..... Men altså, da jeg gik ud var byplan- og trafikudvalget..... et af de vigtigste udvalg i kommunen. Måske lige efter budgetudvalget..... Det var i Byplanudvalget vi snakkede om kommunens fremtid.”

Om forholdet til konkurrenterne siger Peder Boas Jensen: ”I tiden frem til 1965-70 betragtede vi os egentlig ikke som konkurrenter i forhold til andre byplankonsulenter, mere som gode kolleger. ...Vi udvekslede historier og planmateriale, sendte vores planer til de andre. Vi mødtes også i sociale sammenhænge. I gamle dage, når man lavede byplankonkurrencer, skulle de afleveres på en bestemt dato og inden kl. 23 på posthuset på Hovedbanegården. Når man kom derind lå alverdens arkitekter på gulvet og malede med tusser og stod i en lang kø. Når man så havde afleveret gik man hjem til

hinanden og drak bajere..... Fremefter følger kommunalreformen, nye planlove, større kommuner, energikrise og stagflation..... Det betyder at byplankonsulenterne specialiserer sig. Og på det hjemlige marked, der opstår en form for konkurrence. Om end i gensidig respekt og med respekt for Arkitektforeningens regler.”

”Hvordan foregik samarbejdet med kommunerne? Der skete også en ændring. For i 50erne, 60erne og ind i 70erne, der sad vi på knæene af politikerne. Da jeg var helt ung, i 50erne, blev jeg sat til at lave byplanlægning i Hørsholm. Der mødte jeg op i byplanudvalget. Uden slips. Ikke fyldt 30 og sad der og snakkede med konservative politikere om hvordan de skulle styre byplanerne. Det var da fantastisk..... Men da man kommer ind i 80erne og 90erne, der ændrer situationen sig. Vi får større kommuner og en anden form for forvaltning inden for kommunerne. Det bliver i højere grad noget med at det er en af de ledende embedsmænd, der henvender sig til konsulenterne og rekvirerer et arbejde. Så er det ham der har kontakten til politikerne, ikke konsulenterne.”

Et generelt indtryk af Skaarup & Jespersens byplanafdeling kan måske tage udgangspunkt i at konsulentvirksomheder blandt andet er baseret på at de gennem arbejdet med mange kunder opbygger en faglig erfaring og viden, som kommer den enkelte kunde – hvis viden enten er snævrere eller måske mindre dyb – til gode. Blandt de danske byplankonsulenter er det formodentlig S&J der klarest har dyrket fordelene ved genbrug af indhøstede erfaringer, og følgelig mest aktivt har søgt nye kunder i ind- og udland, hvor disse erfaringer har kunnet nyttiggøres. På de udenlandske markeder, ikke mindst i Mellemøsten, har det ofte vist sig at man kom ind via byplanarbejderne og at der derefter udviklede sig store byggeopgaver.

På den anden side har S&Js medarbejdere kun i ret beskedent omfang skrevet om deres arbejde og deltaget i planlægningsdebatten, udover Peder Boas Jensens politisk motiverede aktivitet.

Skaarup & Jespersen, arkitekter og byplanlæggere

Kort karakteristik

Oprettet 1954. Skaarup & Jespersen har afdelinger for byplan og for byggeri, her er kun medtaget fakta for byplanafdelingen. Etablerede sig først i et kontor nær Københavns gamle Grønttorv. Flyttede derefter til Frederiksberggade 38 (Strøget) sammen med Ammentorp & Haubro. Lejede sig i 1961/62 ind på øverste etage i Landemærket. Købte siden hele ejendommen og inddrog flere etager. Op mod 40 medarbejdere. Har især arbejdet for kommunerne med dispositionsplaner, udstyknings- og bebyggelsesplaner og partielle byplanvedtægter. Er fra 1970'erne beskæftiget med flere planlægningsopgaver i udlandet. Tegnestuen var oprindeligt et interessentskab, ejet af Hans Hartvig Skaarup og Jens Marius Jespersen. I 1972 udvidet med tre interessenter: Mogens Clausen, Peder Boas Jensen og Finn Miltersen. Jespersen og Miltersen hører dog hjemme i bygningsafdelingen. 1982 omdannes S&J til et aktieselskab sammen med Sven Allan Jensen blev der i 1963 etableret en filial i Århus, i første omgang til udarbejdelse af Århus Egnplan. Filialen blev lukket i 1974. I 1974 dannede tegnestuen sammen med Bigum & Steenfos aktieselskaberne Polarconsult (nedlagt 1982) og Polarconsult Alaska. I 1979 dannede tegnestuen sammen med en række andre byplantegnester aktieselskabet Økoconsult.

I slutningen af 1900-tallet aftager aktiviteten i byplanafdelingen. Tegnestuen fortsætter i dag i Hellerup som afdeling i det svenske SWECO Architects, overvejende med bygningsprojekter.

Tegnestuens medarbejdere

Se grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer (præmieret)

1. præmier: Holme-Tranbjerg 1953, Humlebæk 1961, del af Århus bymidte 1968 og Heimdalsbyen ved Trondheim 1969.
2. præmier: Bebyggelsesplan i Ballerup 1961, etageboliger i Skanderborg 1966, Byplan i Slagelse 1967 og ny bydel i Port Zayed i Dubai 1978.
3. præmier: Søfronten på Frederiksberg 1959. De fleste af konkurrenceprojekterne er udført i samarbejde med Sven Allan Jensen og Anders Nyvig.

Modtog desuden Kong Frederik IXs Eksportpris i 1982.

Anden virksomhed

Hans Hartvig Skaarup: Lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole 1950-69, formand for Praktiserende Arkitekters Råd 1970-73, gæsteforsker ved Ball State University, Indiana, 1971, formand for Danske Arkitekters Landsforbund 1973-76, Honorary Fellow of The American Institute for Architects. Medlem af Byggeriets UdviklingsRåd fra 1973, af Det gastronomiske Akademi fra 1977. Mogens Clausen: Lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole 1962-68, bestyrelsesmedlem i Praktiserende Arkitekters Råd 1973-76, i Byggeeksportrådet og AIrådet 1978. Peder Boas Jensen: Medlem af Københavns Borgerrepræsentation for SF (senere VS) 1966-77, af Hovedstadsrådet 1974-77, af Overfredningsnævnet 1978-82, af bestyrelsen for Dansk Byplanlaboratorium 1978-86, formand for Arkitektens Forlag 1990-99. Skribent på Information 1969-77. Professor ved Kunstakademiets Arkitektskole 1989-2001.

Litteratur og arkivalier

Skaarup, Hans Hartvig (1960): Hørsholm bykerne. Byplan, 12, 5, 134-139.

Skaarup, Hans Hartvig (1962): Bybygning på Færøerne. Byplan 14, 4, 99-103.

Jensen, Peder Boas (1968): Videnskaben anbefaler. Byplan, 20, 2, 45-46.

Skriver, Poul Erik (1970): Høje-Taastrup storcenter. Arkitekten, 72, 14, 335-336.

Jensen, Peder Boas (1970): Skriver og magtspillet i Høje-Taastrup. Arkitekten, 72, 17, 413-414.

Jensen, Peder Boas (1972): Nu kom den -

(regionplanforslag for Hovedstadsregionen).
 Byplan, 24, 1, 5-7.
 Skaarup, Hans Hartvig (1974):og hvordan blev det så? 21-40 i Dansk Byplanlaboratorium: Tilbageblik og fremsyn. København.
 Jensen, Peder Boas & Løvborg, Eilert (1979): Alternativ fritidsbebyggelse. Dansk Byplanlaboratorium, København.
 Jensen, Peder Boas (1979): Statens byggeri og den kommunale planlægning. 74-83 i Dansk Byplanlaboratorium og Akademirådet: Havnen og byen. København.
 Jensen, Peder Boas (1981): Alternativ feriebebyggelse. Byplan, 33, 3, 77-81.
 Romme, Børge, Thomsen, Harald V., Mortensen, Ole & Jensen, Peder Boas (1986): Hvordan storbyen kom til Tåstrup. 46-66 i: Høje-Taastrup i 25 år. Høje-Taastrup kommune, DSB & Hovedstadsrådet.
 Jensen, Peder Boas (1986): Da storbyen kom til Tåstrup. Byplan, 38, 3, 90-95.
 Stugu, Ola Svein (1991): Når Myra blir By: Tillerbyen fra idé til virkelighet. A/S Tillerbyen,

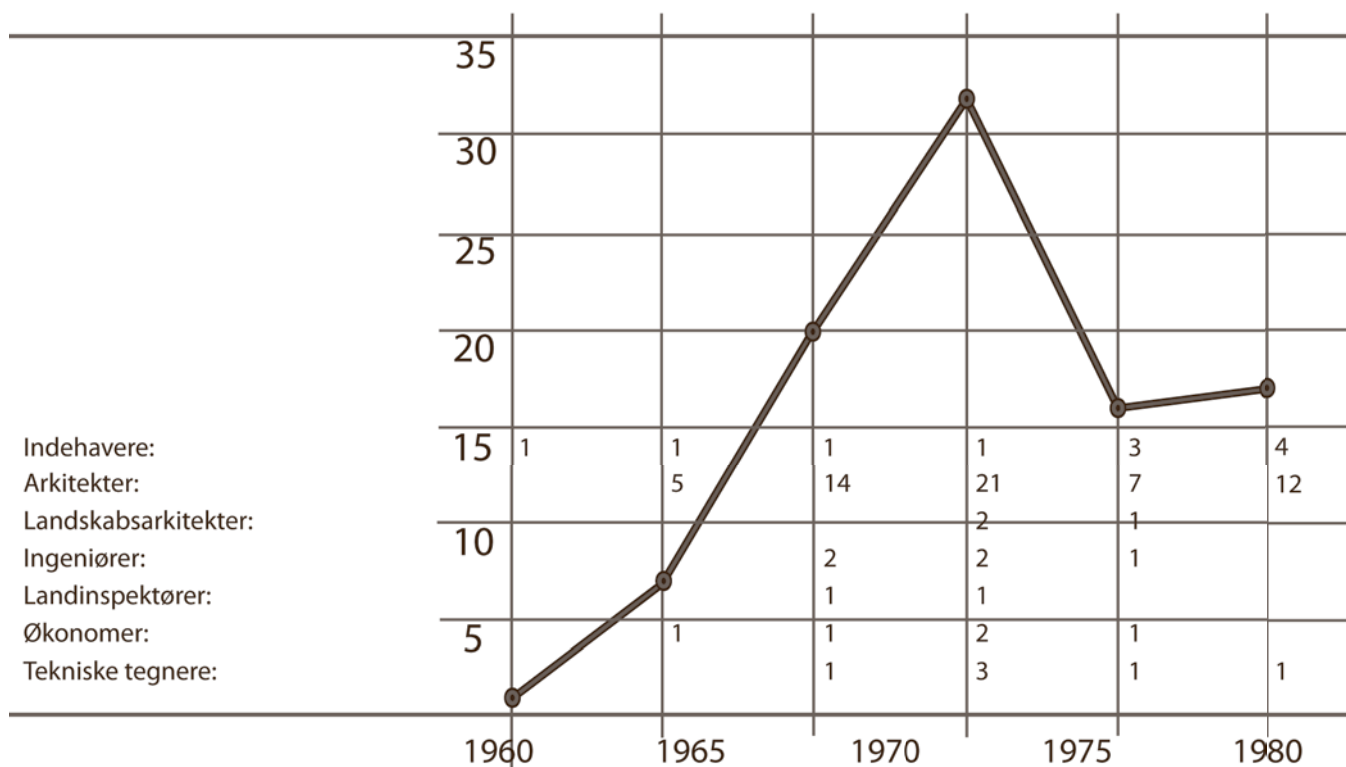
Trondheim.

Jensen, Peder Boas (1994): Femogtyve år efter: København 1969-1994. 323-367 i: Steen Eiler Rasmussens København, 2. udg. Gad, København.

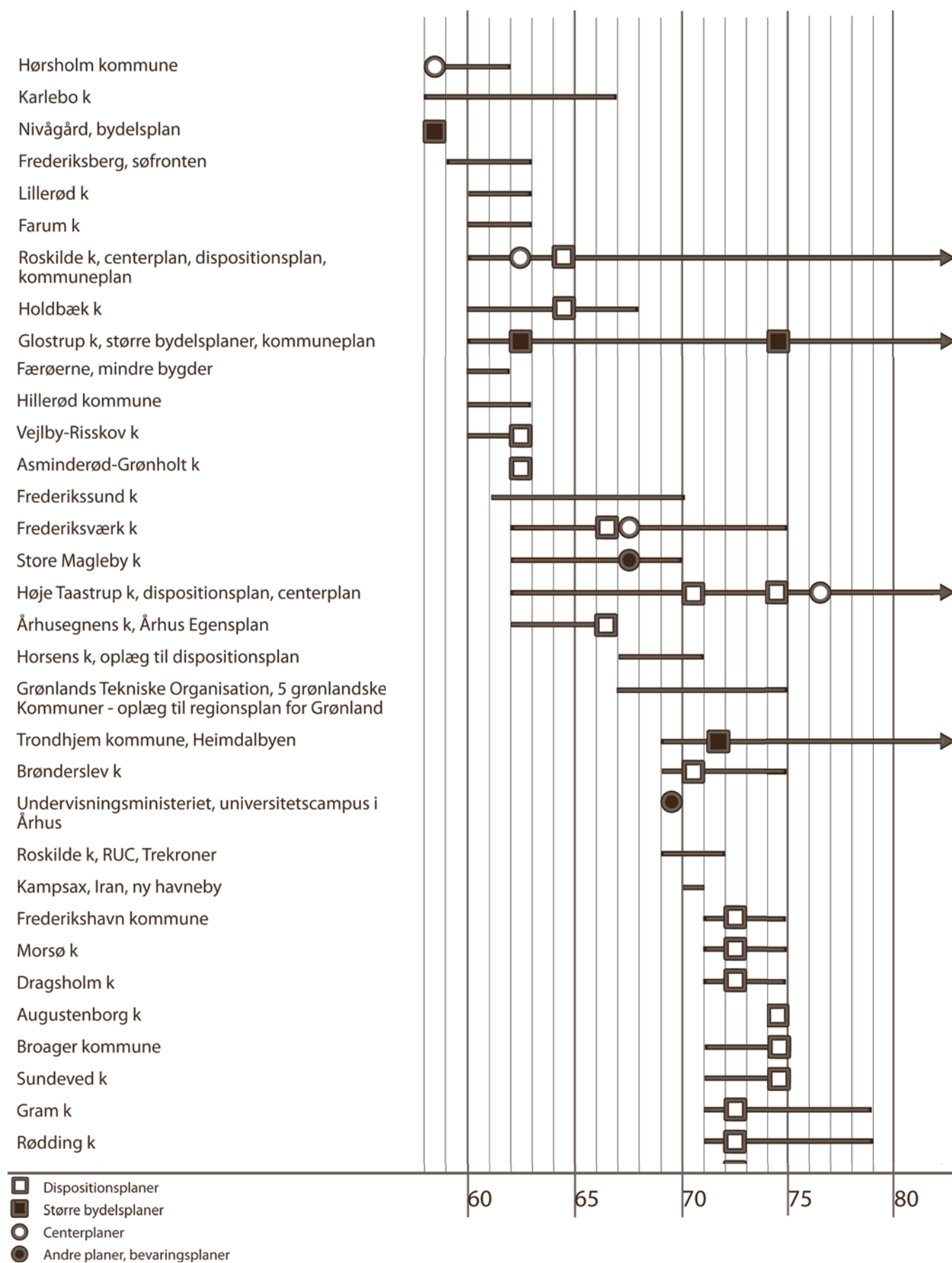
Jensen, Peder Boas (2002): Framing the Urban Development: Choices: Policies, Planners, Market, Participation. 82-93 in: P. Madsen & R. Plunz (eds): The Urban Life World: Formation, Perception, Representation. Routledge, London.
 Skaarup, Hans Hartvig (uden år): International Trends in Urban Development and Their Influence on Town Building in Scandinavia, papers 1-5. Uden udsendelsessted.

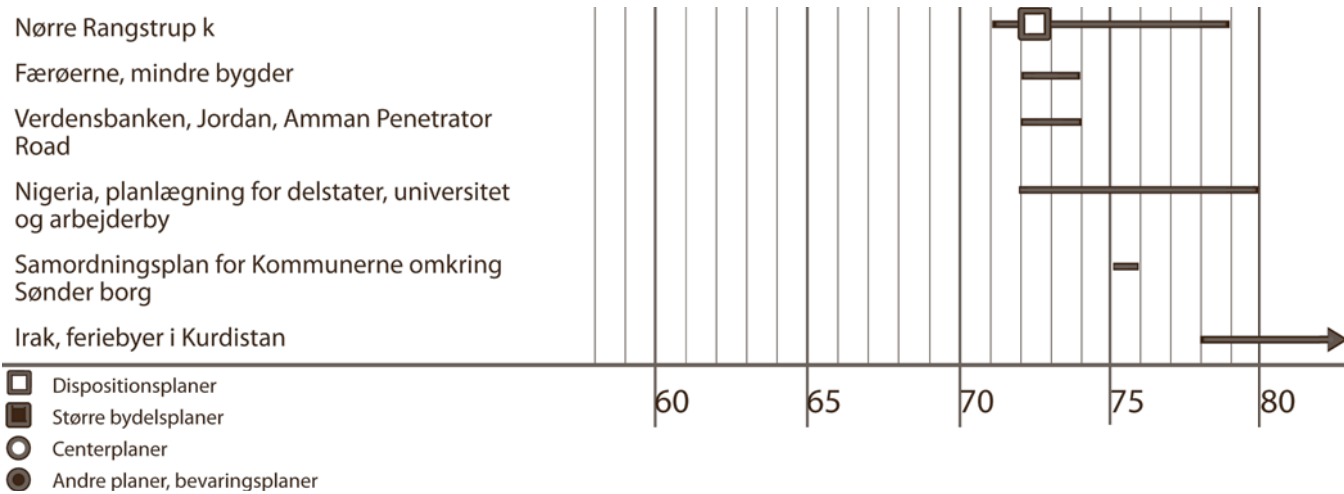
Arkivalierne er ufuldstændige. Opbevares på tegnestuen (nu SWECO).

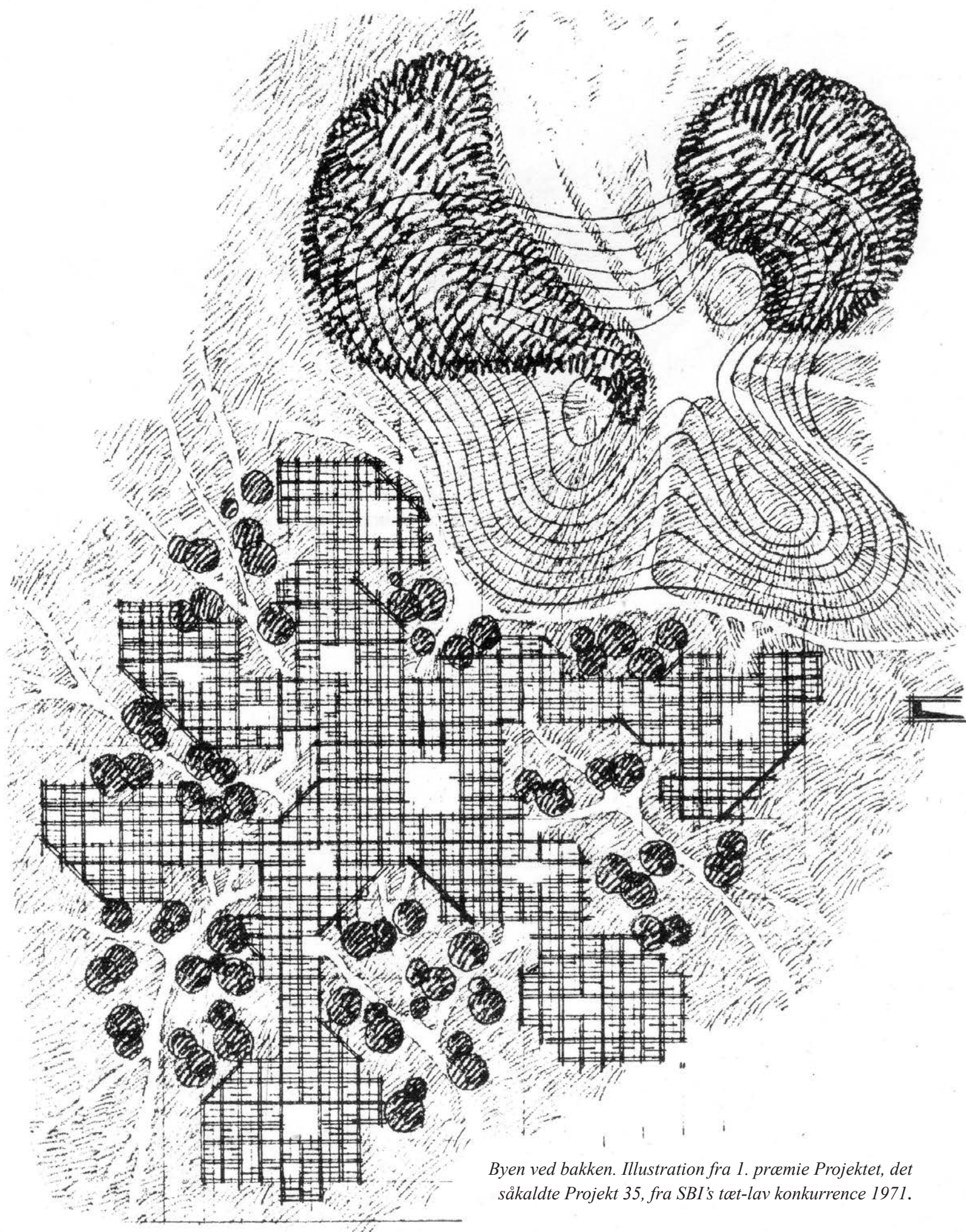
Tegnestuens medarbejdere, byplanafdelingen

Tegnestuens klienter og opgaver

Byen ved bakken. Illustration fra 1. præmie Projektet, det såkaldte Projekt 35, fra SBI's tæt-lav konkurrence 1971.

Jens Thomas Arnfred
Michael Sten Johnsen
Svend Algren
Steffen Kragh
ca. 1970

TEGNESTUEN VANDKUNSTEN

Af Peder Boas Jensen

Kilder: Interview med Svend Algren og Michael Sten Johnsen den 25. maj 2010, Arkitekten nr. 5 1972, nr. 22 1973 og nr. 11 1974, SBI-særtryk nr. 289 1979, Arkitektur nr. 4-5 1994 og den på faktasiden nævnte litteratur. Se også note 66, artiklen om Vandkunstens arbejder side 68.

1. prämien, projekt 35 i konkurrencen om tæt/lavt boligbyggeri 1971 som udskrevet af Statens Byggeforskningsinstitut, SBI, blev startskuddet til dannelse af tegnestuen Vandkunsten. Ikke at der blev dannet en tegnestue af samme slags som så mange andre, men med projekt 35 var formuleret en faglig ideologi, som skulle blive genbrugt og yderligere bearbejdet i utallige af tegnestuens senere arbejder, herunder utallige præmierede konkurrenceforslag.

De tre første indehavere Svend Algren, Jens Thomas Arnfred og Michael Sten Johnsen tegnede sig allerede i 1969 for 3. prämien i en konkurrence om et kapel og en kirkegård i Frederikshavn, ligesom de jvf. faktasiden perioden igennem erobrede flere andre 1. og 2. præmier. Med planerne for Tinggården, en

udløber af tæt/lav konkurrencen og i andre arbejder som oftest i halen på andre 1. præmie forslag blev tegnestuen stadig mere optaget af boligprojektering. På dette tidspunkt i 1974 tilsluttede Steffen Kragh sig kredsen af interessenter.

Men i de første år er tegnestuen uden egentlig administration i form af kontorhold, der f.eks. kunne udbetale løn. Der var heller ikke som på andre tegnestuer egentlig arbejdstid. Man kom, når der var grund til det, når der skulle arbejdes, laves konkurrencer f.eks. Og i øvrigt var indehaverne også beskæftiget andre steder.

Perioden 1970 – 80, som er emne for denne note, var perioden, hvor tegnestuen blev kørt i stilling. Senere har den blomstret til en tegnestue med en snes ansatte, mange fast ansatte, men også mange på tilkald i kortere tid, f.eks. i forbindelse med konkurrencer.

Tegnestuen beskæftigede sig både med byplanlægning, især den detaljerede bebyggelsesplanlægning om end baseret på den bredest tænkeligt faglige ideologi, og med egentlig projektering især af boligbyggeri. Her er det mest bebyggelsesplanlægningen, vi skal interessere os for.

**VI VIL SKABE
ET SELVSTYRENDE OMRÅDE
DERFOR HAR VI VENDT
BESLUTNINGSPROCESSEN
PÅ HOVEDET
OG GIVET NÆRDEMOKRATIET
BEN AT GÅ PÅ**

**TIL ET GODT SOCIALT MILJØ
HØRER MULIGHED
FOR MØDE MELLEM MENNESKER
FOR SJOV OG FOR ALVOR
FOR KORT OG FOR LANG TID
FOR AT LØSE FÆLLES
PROBLEMER
OG FOR AT HA' DET RART -
FOR SAMVÆR, OPLEVELSE,
FÆLLES BESLUTNING
OG HANDLING**

**VI HAR BRUG FOR
BOFÆLLESSKABER,
SMÅSAMFUND
HVOR VI KAN UDVIKLE OS
SAMMEN
SKABE NYE TING,
F. EKS.:
ET ORDENTLIGT LIV
FOR OS SELV
OG VORE BØRN**

**BOLIGOMRÅDET VOKSER
SOM EN LEVENDE KROP
EFTERHÅNDEN SOM FLERE
MENNESKER
SLUTTER SIG SAMMEN
I GRUPPER
OG BLIVER ENIGE OM
INDHOLDET
AF DERES FÆLLESSKAB**

**DET NYE BOFÆLLESSKAB
UDVIDER ET GAMMELT:
LANDSBYEN HERFØLGE,
SYD FOR KØGE.
BYVÆKST SKAL IKKE FOREGÅ
LAG PÅ LAG,
MEN VED DANNELSE
AF NYE LOKALSAMFUND
OG GENDANNELSE AF GAMLE**

**DER KAN IKKE BYGGES
„BILLIGE BOLIGER“
I DANMARK
SÅ LÆNGE PROFITTEN
DOBLER LEJEN OP
OG GRUNDSPEKULATIONEN
FÅR LOV TIL AT FORTSÆTTE!
- MEN ELLERS HAR VI SPARET
HVOR VI KUNNE**

Hvor kom ideologien fra?

I interviewet med Svend Algren og Michael Sten Johnsen er nævnt Thomas Sharp med bogen "The Anatomy of the Village" og Gordon Cullen med "Townscape". Alvar Alto, Ralph Erskine og Jørn Utzon er nævnt som de store bygningsarkitekter med særlig organisk tilgang til arkitekturen. Men ellers er engagementet først og fremmest præget af indignation over den måde, der blev (og fortsat bliver) bygget boliger på:

- at byen bredte sig mere end nogensinde før i stadigt mere arealkrævende og tyndt bebyggede forstæder;
- at der blev bygget boliger stort set uden de fremtidige beboeres medviden og indflydelse på indretningen;
- at hensynet til byggekranernes funktion i det uniforme etagebyggeri var mere vigtig end hensynet til de fremtidige beboeres trivsel;
- at enorme arealer blev beslaglagt til kakofonisk ensformige parcelhuskvarterer;
- at bilismen triumferede på bekostning af den kollektive trafik; og
- at bymæssig service, jobmuligheder, fysisk og social infrastruktur var stort set fraværende i de nye forstæder.

Blandt arkitekter blev tæt/lav stadig mere populær som boligform. Her får beboeren som i det højt elskede parcelhus sin have lige ude foran døren. Men der spares areal. Byen bliver tæt med bedre adgang til institutioner, butikker, værksteder, tog, busser osv. Det var formentlig noget af baggrunden for, at SBI udskrev sin konkurrence om tæt/lavt boligbyggeri.

De fleste deltagere holdt sig til en teknisk besvarelse af opgaven. Vandkunsten tog derimod fat på en mere radikal debat om hele samfundets indretning nationalt, ude i lokalsamfundet og i den enkelte gruppe boliger, ideologiske overvejelser med mindelser om Langelands-manifestet ("Langelands-manifestet, en skitse til Danmark" af Ebbe Kløvedal Reich, udgivet 1977 på Tiderne Skifter).

Planchetekster fra Tinggård-projektet.

1. præmien, projekt 35

På trods, eller måske netop på grund af denne i en arkitektkonkurrence utraditionel opgavebesvarelse vandt tegnestuens projekt 35 1. præmie.

Dommerkomiteen skriver: "Forslaget er konsekvent, idet det forbinder samtlige de problemstillinger, som opgaven rummer.

Det tager sit udgangspunkt i en tankeverden omkring dannelsen af lykkelige småsamfund. Midlerne er decentralisering og integration. Dette kan betragtes som en realistisk tilnærmelse til den egentlige hensigt med konkurrencen og samtidig som en afspejling af tanker og følelser, der rør sig i øjeblikket.

Forslaget tilstræber løsninger med ovennævnte idegrundlag, idet det skildrer et system af småsamfund, som skal sikre fællesskab, bymæssigt miljø og kontakt med naturen.

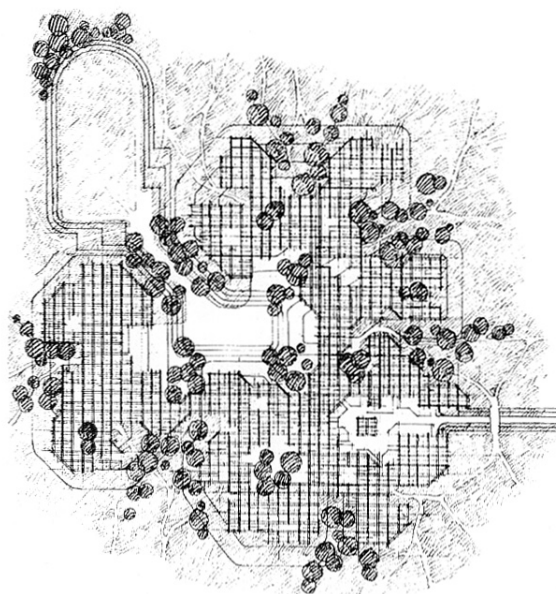
På disse punkter kombinerer forslaget almindelige humanistiske værdier med traditionelle danske kulturtræk i en alternativ form".

Det decentrale Danmark

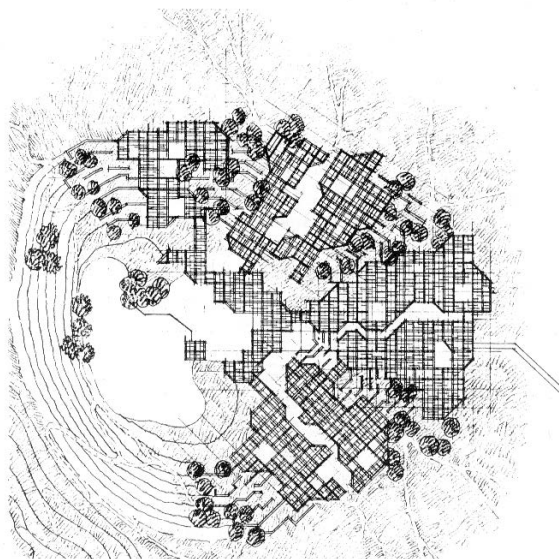
Til tæt/lav konkurrencen samlede man et hold af de tre indehavere plus arkitektstuderende Trolle John Carlsen, forfatteren Hans Jørgen Kløvedal og civilingeniør Erik Dausgaard.

Man kommer vidt omkring. Danmark skal opdeles i ca. 65 oplandskommuner og ca. 2.000 lokalsamfund (et forslag fremsat blot et par år efter kommunalreformen 1970). Den bymæssige service skal decentraliseres, og den kollektive trafik, ikke mindst bustrafikken skal sikres adgang helt ud i de 2.000 lokalsamfund.

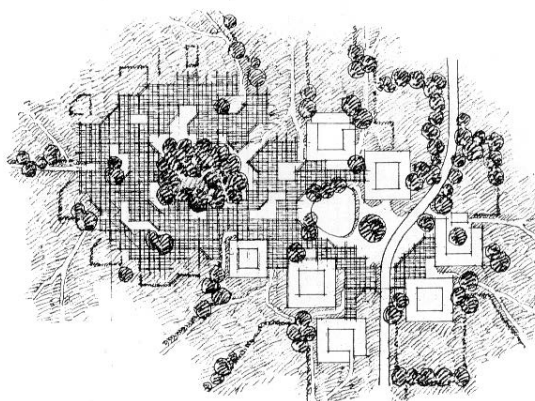
Målet er: "Byorganismens fysiske struktur må bygges op på og ind i det danske landskab. Den må teknisk og æstetisk formes efter den stedlige topografi ud fra ønsket om at benytte landskabets muligheder på en ansvarlig måde. Organismen og dens liv skal vokse sammen med naturen som en myretue eller et koralrev, ikke som et giftspredende fremmedlegeme.

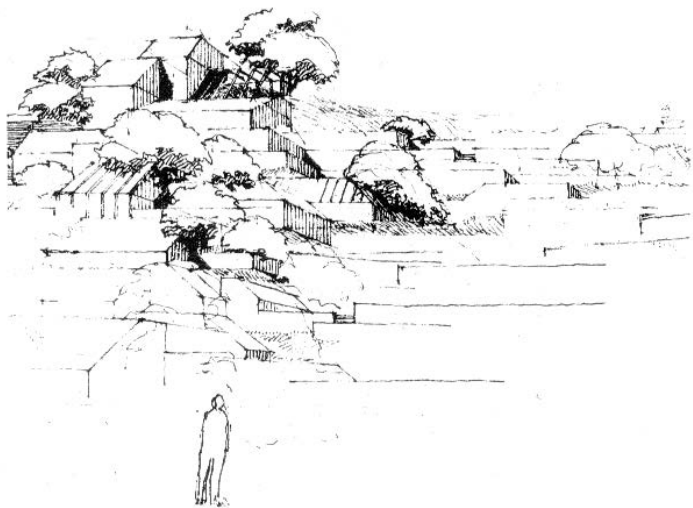
Byen på sletten

Byen i grusgraven

Landsbyen

Med decentraliseringen vokser en ny landskabelig struktur frem baseret på hensynet til naturens balance og ønsket om at lægge selvforsyningen til grund for produktionen.

Et landskabsbillede, som opretholdes gennem sit indhold og ikke behøver støtte af generelle fredningsbestemmelser”.

Tegnestuen har flere gange (i konkurrenceforslaget) nævnt ordet byorganismen i forbindelse tanker om en fremtidig boligstruktur.

”Organisationstanken bygger på integration af alle de til boligområdet hørende funktioner i én bygningsstruktur inklusive arbejdssteder, hvor grænsen mellem private boligområder og nærmiljøets fælles funktioner er flydende både i tid og sted”.

Et efterspil

Projekt 35 fik 1. præmie, og der blev ikke uddelt hverken 2. eller 3. præmier. Men 8 andre forslag fik indkøb for lige store beløb.

I konkurrenceprogrammet blev antydnet, at et eller flere af projekterne burde realiseres. Dommerkomiteen konkluderer, at en sådan videreudvikling er nødvendig til vurdering af mulighederne i praksis.

”En sådan vurdering kan kun ske i form af programmerede eksperimenter, der tillader

en systematisk afprøvning af synspunkter og forslag”.

I forlængelse af SBI konkurrencen blev oprettet en tæt/lav gruppe med deltagelse af tegnestuen, arkitekter fra de 8 indkøbte forslag, Hans Mammen fra Peter Bredsdorffs tegnestue, og Hans Kåris og Erik B. Jantzen fra SBI.

Tæt/lav gruppen skulle bl.a. arbejde videre med projekter for konkrete lokalsamfund til støtte for en decentraliseret byudvikling.

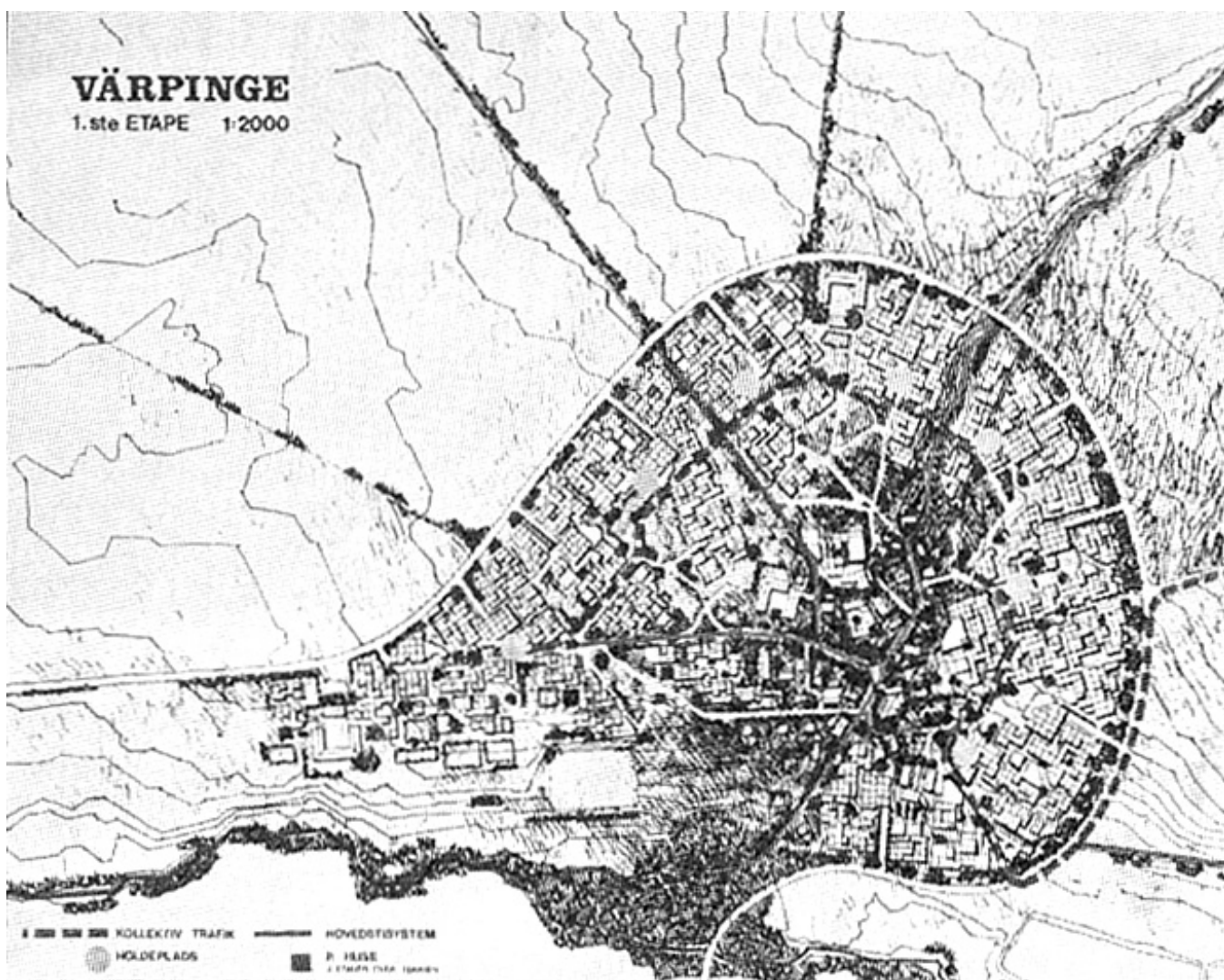
Tinggården og fru Jensen

Tinggården i Herfølge syd for Køge blev det første af disse projekter, hvor tegnestuen også senere fik overdraget jobbet som projekterende arkitekter.

1972 fulgte en større boligaktion på Køge torv, hvor man (se note 66, side 70) ”rejste et stort, gult telt og store pædagogiske modeller blev udstillet for fru Jensen (en nær veninde af Jens Thomas Arnfred, red.). Beskeden var utvetydig: Ryk tættere sammen og giv vitaminer til det sociale rum, sørg for at parcelhusbyggeriet ikke bliver den arealslugende opskrift på boligvæksten. Gå imod strømmen. Få indflydelse på din bolig, brug vedvarende energikilder, dyrk køkkenhaven og opgiv forestillingen om den private ejendomsrets lyksaligheder”.

150 familier meldte sig som deltagere i den videre planlægning. Arbejdet foregik i grupper om hver sine emner: Organisation, økonomi osv. Resultaterne blev ca. hver måned forelagt fællesmøderne, hvor beslutningerne blev truffet. 1973 blev oprettet en boligforening. Den forelagde Køge kommune et forslag til dispositionsplan og rammevedtægt for udviklingen i Herfølge og den byggegrund, der var udset til forsøgsbyggeriet. Begge forslag blev accepteret i kommunen, og kommunen bidrog til det videre arbejde med nedsættelse af et støtteudvalg.

1974 forelå et program for byggeriet, Under projekteringen var beboerforeningen mindre

Värpinge ved Lund. Et konkurrenceprojekt fra 1973, der ikke blev præmieret.

aktiv, dog med repræsentanter i tæt kontakt med de projekterende.

1975 blev etableret et nyt, alment boligselskab, der sammen med DAB som forretningsførende stod for byggeriet. Efter 6 år kunne de første beboere flytte ind.

Der er tale om et af de mest ambitiøse forsøg med brugerstyret planlægning af en boligbebyggelse. Proces og resultater er beskrevet i SBI-særtryk nr. 289 fra 1979, både på godt og ondt.

Bittert at den prioriterede del af målgruppen, de underprivilegerede som fru Jensen, den faglærte

og ufaglærte arbejder ikke tålte mosten, men i alt for mange tilfælde faldt fra.

Andre 1970'er projekter

Resultatet af alle disse anstrengelser, Tinggården 1, stod færdig i 1978. Det kan man læse om i note 66.

Den enkelte byorganisme skulle ideelt rumme op til 750 mennesker med boliger og fællesrum bundet sammen af en indre bygade og små pladser. Nogle har talt om byorganismen som den arabiske "kasbah" eller om Jørn Utzons Romerhuse som forbillede.

Samtidig med projektering af denne byorganisme Tinggården 1., et utal af møder først og

fremmest med de fremtidige beboere og alle andre interessenter i byggesagen producerede tegnestuen op igennem 1970'erne en stribe 1. præmie konkurrenceprojekter. Svend Algren og Michael Sten Johnsen har udpeget følgende projekter (ikke alle præmierede) som særligt betydningsfulde:

- Veksø 1972 med ca. 2.000 boliger;
- Värpinge ved Lund, en samlet plan for op mod 20.000 indbyggere;
- Dybbøl 1974 med ca. 700 boliger;
- Hanstholm 1975, aldrig realiseret bebyggelsesplan;
- Ullerød 1 eller Ullerødbyen 1976;
- og Fuglsangspark i Farum 1981 – 83 med ca. 200 boliger og en 3 sporet skole.

Disse projekter er med undtagelse af Värpinge og Hanstholm alle omtalt i note 66.

De grønne rums hierarki

Interessen for landskabet går igen i næsten alle af Vandkunstens projekter, både det store, omgivende landskab og det nære, inde mellem husene. Bebyggelsen selv betragtes som en ny, levende organisme som andre planter i naturen. Denne interesse for byen i landskabet, for byen som landskab og for de grønne rums hierarki er fint beskrevet i projekt 35 og gennemført i Tinggården:

Umiddelbart op til bygningsstrukturen er arealerne i en zone af ca. 20 m bredde forbeholdt private eller halvprivate formål småhaver eller småpladser til uformelt samvær.

Uden for disse ligger fælleden, eller byparken, hvor byorganismens friluftsliv udfolder sig. Og uden nogen fast grænse glider denne parkzone over i landbrugets græsningsarealer – overdrevslandskabet.

Byrummene er utraditionelle og flydende i deres forløb. Der er lagt vægt på en glidende overgang fra det private til det offentlige.

De små bopladser

I konkurrenceforslaget til Värpinge i Lund, et

forslag der ikke blev præmieret, men fyldigt beskrevet i Arkitekten hedder det:

”Når man rejser gennem det skånske landskab kan man ikke undgå at bemærke den nænsomhed og kærlighed hvormed hvert hus og hegn, hver mark og skov er anlagt. Det er vore forfædres værk.

Iagttagelsen får os ikke til at forkaste moderne effektivitet og teknik, men den får os til at protestere mod den måde de moderne kræfter udnyttes på.

Vi kan således ikke tilfredsstille konkurrenceprogrammets krav om at placere 20.000 svenskere på Sveriges bedste landbrugsjord – og fortsætte den bevidstløse udbygning af storbyerne i Sydsverige – ring på ring fortsætter det ud over de bugnende marker – Ørestad – Metropolis med klassesamfundets kassebyggeri”.

I stedet foreslår man de samme 20.000 svenskere bosat i flere mindre bebyggelser eller bopladser.

Tilbage til projekt 35: ”Midlerne er decentralisering, integration og kontakt med naturen”.

Og et byplandilemma

Byplanarkitekten laver byplaner, måske endda fine, detaljerede bebyggelsesplaner. Men når der skal projekteres står han eller hun som oftest af. Nu er scenen overladt til bygherren, entreprenøren og deres projekterende arkitekter.

Om Veksøsagen skriver Jens Thomas Arnfred (se note 66 side 83), at det ”blev en lærerig proces. Vi måtte sande, at vi umuligt kunne sikre en arkitektonisk kvalitet gennem endog meget detaljerede bygningsregulerende bestemmelser. Enhver der er i tvivl om, hvad det er, jeg prøver at sige, kan tage et smut forbi”.

I Ullerød 2 konkurrencen 2001, længe efter den periode, vi i øvrigt beskæftiger os med, forsøgte tegnestuen sig med en delvis løsning på problemet. Her slap man ”det brølende

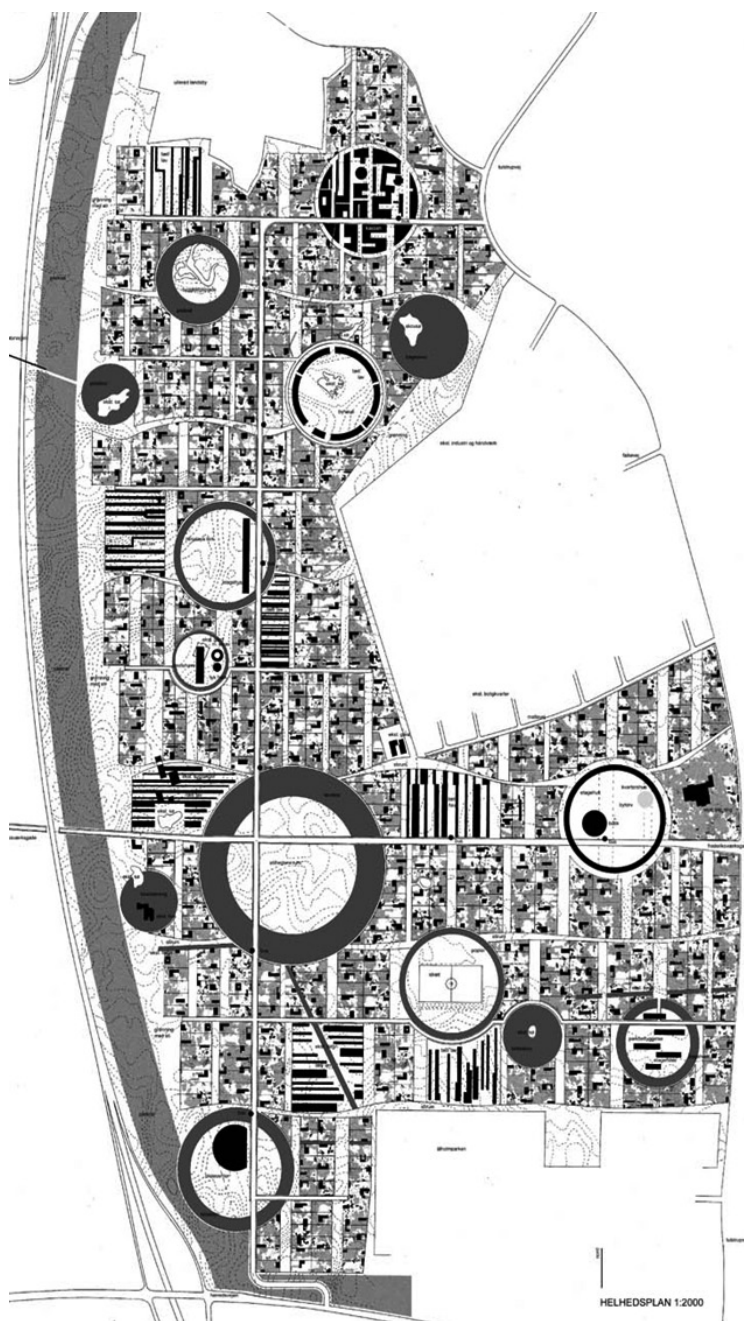

I Ullerup 2 - konkurrenceprojektet blev der udlagt forskellige "stilhedens landskabs-rum" i det oprørte hav, en slags rum forbudt for spekulanter, developers, entreprenører og andet skidtfolk.

typehusmarked løs og lod byggeindustrien og belåningsmulighederne bestemme byggeriets udformning".

Til gengæld blev der udlagt forskellige "stilhedens landskabs-rum" i det oprørte hav, eller rum forbudt for spekulanter, developers, entreprenører og andet skidtfolk.

En anden mulighed ville være, at byplanarkitekten var mere på forkant med byudviklingen, mere udfarende i forhold til developers og deres projekterende arkitekter

og klædt på til en tidlig dialog (se artiklen om Odense Havn i note 64 side 8).

Det forudsætter, at byplanarkitekten udover at forstå sig på jura, som den udfolder sig i byplanvedtægter og lokalplaner, også evner i modeller, tegninger og fortælling at forklare sine intentioner mht. byens arkitektur.

Utroligt så meget arkitektur, der ku' komme ud af Langlands-manifestet.

Faktasider vedr. Tegnestuen Vandkunsten

Kort karakteristik af tegnestuen

Tegnestuen starter sin virksomhed omkring 1970, uden at man kan sætte præcist årstal på. Allerede i 1969 vinder Svend Algren (SA), Jens Thomas Arnfred (JTA) og Michael Sten Johnsen (MSJ) 3. præmie i en konkurrence om et kapel og kirkegård i Frederikshavn. 1971 vinder de samme tre som del af et større hold 1. præmie i konkurrencen om tæt-lavt boligbyggeri som udskrevet af Statens Byggeforsknings Institut, SBI.

1972 vinder tegnestuen konkurrencen om en vej- og bebyggelsesplan for Veksø og udarbejder efterfølgende bevaringsplan for landsbyen og lokalplaner for de nye boligområder. Samme år deltager de i konkurrencen om Värpinge ved Lund med et projekt, som publiceres i Arkitekten, selvom det ikke præmieres. I 1974 flytter tegnestuen adresse fra Gammel Strand til gården mellem Vandkunsten og Kompagnistræde. Deraf navnet tegnestuen Vandkunsten.

Som udløber af tæt/lav konkurrencen 1971 arbejder gruppen videre med et boligprojekt for Tinggaarden i Herfølge. Med denne opgave starter tegnestuen egentlig arkitektvirksomhed med fokus på projektering af boligbyggeri, selvom tegnestuen forsat flittigt deltager i bolig- og bebyggelsesplan konkurrencer og planlægning.

Tegnestuen var et interessentskab i begyndelsen med ovennævnte arkitekter SA, JTA og MSJ som indehavere. I 1974, hvor fokus skifter, tilslutter Steffen Kragh sig kredsen.

Man kan sige, at tegnestuen køres i stilling i perioden 1970 – 80, hvorefter den blomstrer op til en medarbejderstab på ca. 20 og fortsat er i fuldt vigør.

Tegnestuens medarbejdere

Af medarbejdere kan blandt andre nævnes: Ole

Halfdan Andersen, Trolle John Carlsen, Lars Danø, Jørgen Engel, Jørn Hovind, Hans Jørgen Kløvedal, John Malmberg, Per Midholm og Jørgen Ravn.

Dertil kommer medarbejdere ansat på kortere tid, typisk i forbindelse med konkurrencer: Svend Christensen, Jens Clemmensen, Peter Møller, Ulla Poulsen og Vibe Udsen.

Egentligt kontorhold, der står for udbetaling af løn mm. er først etableret i 1975.

Se i øvrigt grafen.

Tegnestuens klienter og opgaver

Se grafen.

Deltagelse i konkurrencer

Som det fremgår af grafen om tegnestuens klienter og opgaver er den altovervejende del af tegnestuens aktiviteter baseret på deltagelse i konkurrencer.

Oversigten viser, at man i perioden 1970 – 80 har vundet 1. præmie i 10 konkurrencer, 2. præmie i 3 konkurrencer og 3. præmie i en enkelt.

Anden virksomhed

SA arbejdede uden for tegnestuen som landskabsarkitekt sammen med Anne-Lise Bruun

JTA tog i 1973 til Færøerne for at arbejde nogle måneder der.

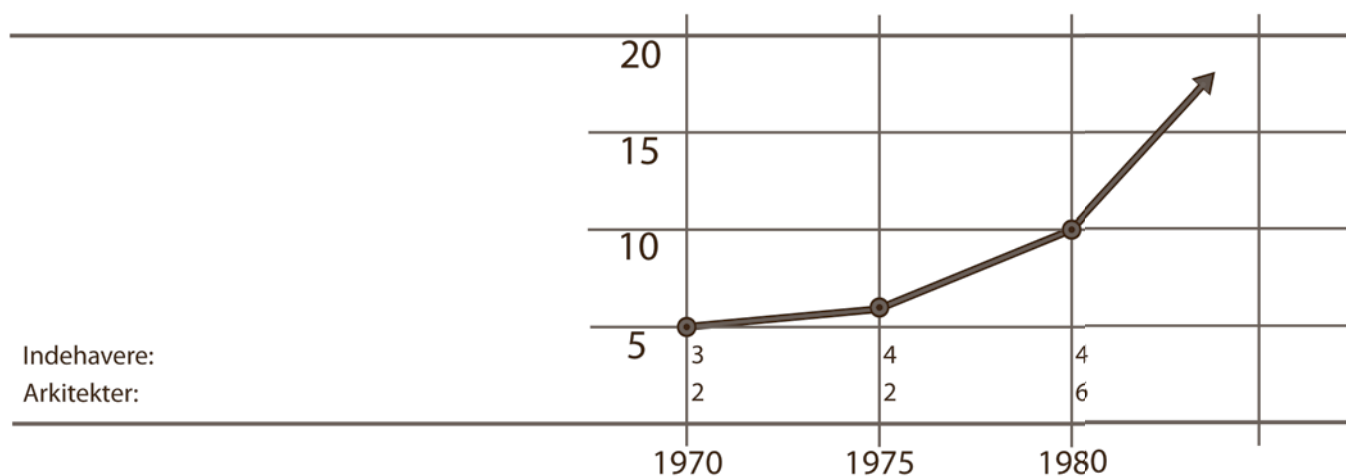
MSJ har i samme periode (1970 – 80) også arbejdet på Fællestegnestuen og undervist på Kunstakademiets Arkitektskole.

Litteratur og arkivalier

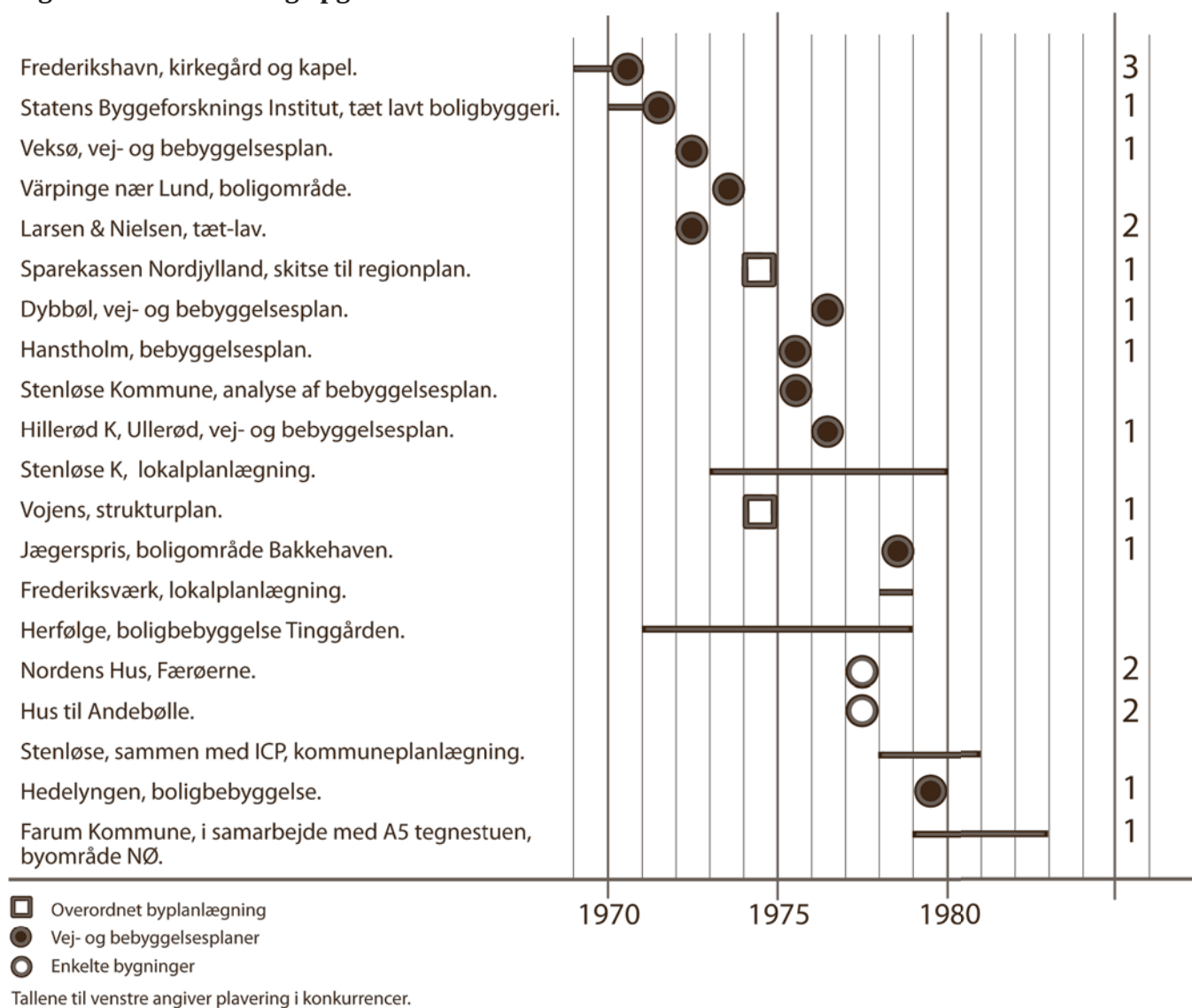
Udateret billedbog udarbejdet af tegnestuen Vandkunsten selv, Realiserede byggerier og igangværende projekter; 1986 en nytårshilsen fra tegnestuen, Arbejder 1982 – 85; og 1994 særtryk af Arkitektur, Vandkunsten – billedbog, Vandkunsten 1969 – 94.

Arkivalier beror i tegnestuen.

Tegnestuens medarbejdere

Tegnestuens Klienter og opgaver

Bilag 1: Projektskrivelse

VD, 25 juni, 2009

Byplankonsulenterne i 1960'erne og 70'erne.

Formål

Formålet med projektet er at belyse byplankonsulenttegnestuernes virksomhed og betydning for byernes og bebyggelsens udvikling i 1960'erne og 70'erne, inden især bykommunerne fik deres egen professionelle byplanforvaltning. Herudover tegnestuernes bidrag til udviklingen af det nye redskab "byplanlægningen", både med hensyn til indhold, metode og fremstilling, samt hvilke planer tegnestuerne udarbejdede for hvilke kommuner og hvornår. Ikke mindst udarbejdelsen af den første generation af dispositionsplaner for de ca. 250 danske kommuner har særlig interesse.

Målgruppen består primært af byplanlæggere, byhistorikere og erhvervshistorikere, studenter og forskere, samt af eventuelle andre interesserede i byer og kommuner.

Baggrund

Baggrunden for projektet er, at Byplanhistorisk Udvalg længe har ønsket at gennemføre dette, mens det endnu var muligt at interviewe og kontakte nogle af de byplankonsulenter, som selv var med til at udvikle byplanlægningen i årene efter krigen. Undersøgelsen haster således, da flere af nøglepersonerne er ved at komme godt op i årene. Projektet får herved en unik karakter og lader sig ikke gøre på samme måde senere hen.

Afgrænsning

Afgrænsningen i tid sættes som nævnt til 1960'erne og 70'erne, men kan gå lidt tilbage i slutningen af 50'erne. Netop i disse år blomstrede "konsulentsystemet" op og fik, som vi antager, formentlig en betydelig indflydelse på byernes planlægning og udvikling.

Blandt de ca. 25 arkitekttegnestuer som PAR (Praktiserende Arkitekters Råd) i 1978 har registreret som byplankonsulenter udgør ca. halvdelen tegnestuer, der fortrinsvis har beskæftiget sig med byggeri eller som først har etableret sig i løbet af 70'erne. Vi har derfor valgt at fokusere på de tegnestuer, som har startet deres virksomhed tidligt, i slutningen af 50'erne eller i begyndelsen af 60'erne, og som hovedsagelig har arbejdet med byplanlægning. Blandt disse kan nævnes:

Anne Marie Rubin
Peter Bredsdorffs tegnestue
Skaarup og Jespersen
Sven Allan Jensens tegnestue
Ib Andersen og E. Juul Møller
Scherning Dybbro og Knud Haastrup
Kristian Larsen
Vibeke Dalgas
Kjeld Maltha's tegnestue
Møller og Wichmann

Hertil kommer to tidlige konsulentfirmaer, som havde specialiseret sig i sektorplanlægning:

Institut for Centerplanlægning (ICP)
Anders Nyvig I/S (trafik)

Hypotese/problemformulering

Da omfanget af byplankonsulenternes virksomhed ikke er nærmere undersøgt endnu, er det vores hypotese, at indsatsen og indflydelsen har været ganske betydelig, og at det vil være en stor fordel at iværksætte en undersøgelse nu, mens det endnu er muligt at få de implicerede byplanlæggere til selv at fortælle om deres arbejde!

Der er således tale om et "samtidshistorisk" projekt som giver mulighed for at fremskaffe et materiale, som det ellers ville være vanskeligt for historikere og forskere at tilvejebringe på et senere tidspunkt.

Metode

Valg af metode retter sig efter formålet og efter, hvad vi har mulighed for at gennemføre i vores udvalg, hvor alt arbejde er interessebetonet og frivilligt.

Projektet tænkes gennemført i løbet af to år med start i september 2009 og at bestå af tre faser. Først en indledende undersøgelse med interviews af nøglepersoner og indsamling og bearbejdning af data og materiale. Herefter et seminar, som påregnes afholdt i november 2010. Meningen med seminaret er først og fremmest at give en mere principiel og overordnet belysning af konsulenternes virksomhed i undersøgelsesperioden, herunder af deres faglige indsats og arbejdsvilkår, samt naturligvis også at orientere om resultatet af den første fase. I den tredje fase udarbejdes herefter to publikationer (byplanhistoriske noter): Den ene om seminaret, og den anden med interviewene og det indsamlede og bearbejdede materiale fra første del af undersøgelsen. De to noter forventes at kunne foreligge færdigtrykt i september 2011.

Arbejdets tilrettelæggelse

Fra udvalget vil der blive nedsat en arbejdsgruppe (styringsgruppe) og en interviewgruppe bestående af henholdsvis:

Arkitekt m.a.a. prof. Peder Boas Jensen
Arkitekt m.a.a. Jens Clemmensen
Arkitekt m.a.a. prof. Vibeke Dalgas
og
Geograf, prof. Sven Illeris
Arkitekt m.a.a. Inge Alstrup
Arkitekt m.a.a. Jens Clemmensen

Projektansvarig og kontaktperson er Vibeke Dalgas.

Resultat og kommunikation

Det er således vores håb, at projektet vil kunne resultere i udgivelsen af to interessante og vel underbyggede publikationer, samt at disse vil kunne give et værdifuldt bidrag den byplanhistoriske forskning.

Noterne foreslås trykt i et oplag på 300 eksemplarer hver, da vi udover seminardeltagerne gerne vil nå ud til en bredere kreds af historikere, forskere og studerende, jvf. vores målgruppeformulering. Desuden vil vi sørge for passende anmeldelse og omtale i fagpresse og på hjemmesider.

Økonomi

Fase I: Interviews og indsamling af data og materiale

Udskrifter, transport og materiale (incl. ca. 40 studentertimer à 186,25 kr (incl. moms))	20.000 kr.
---	------------

Ordning og supplerings af data og materiale (ca. 275 studentertimer à 186,25 kr (incl. moms))	50.000 kr.
---	------------

Anskaffelse af Indesign program til layout og bærbar computer	25.000 kr.
---	------------

Fase II: Seminar

Ekstra udgifter udover det sædvanlige (som plejer at balancere med ca 20.000 kr i indtægter og ca 60 deltagere): 1-2 gæsteforelæsere, transport, lokale (f.eks. Carlsberg) og porto	20.000 kr.
---	------------

Fase III: Udarbejdelse og trykning af to publikationer:

Note I: Seminar, ca. 100 s., oplag 300, ca. 15 farveill.

Layout i Indesign (ca. 50 studentertimer à 186,25 kr (incl. moms))	10.000 kr.
---	------------

Trykning (KFS AB I LUND)	20.000 kr.
--------------------------	------------

Note II: Data og materiale om byplankonsulenterne,
ca 120 s., oplag 300, ca 15 farveill.

Layout i Indesign (ca. 50 studentertimer à 186,25 kr (incl. moms))	10.000 kr.
---	------------

Trykning (KFS AB I LUND)	25.000 kr.
--------------------------	------------

I alt	180.000 kr.
-------	-------------

Med venlig hilsen
Michaela Brüel
formand

Projektansvarig og kontaktperson:

Vibeke Dalgas, tlf. 0046 46 291427, e-mail: vibeke.dalgas@telia.com

Bilag 2: Fortegnelse over byplankonsulent-tegnestuerne

Byplankonsulenter at interviewe

Interviewpersoner: Inge Alstrup (IA), Sven Illeris (SI), Peder Boas Jensen (PBJ) og som gennemgående teknisk support Jens Clemmensen (JC).

Desuden er der for nogle bestående tegnestuer eller firmaer anført nuværende ledere eller ansatte, som kan være behjælpelige med at skaffe arkivmateriale eller anden form for information fra tegnestuen eller firmaet. (De skal altså ikke interviewes). Se i øvrigt de indledende kildehenvisninger ved de enkelte artikler.

1. **Ib Andersen og E. Juul Møller.**

At interviewe:

- a. Ib Andersen
- b. Elith Juul Møller

Interviewer:

- d. PBJ, JC.

2. **Peter Bredsdorffs tegnestue.**

At interviewe:

- a. Jens Johansen
- b. Karsten Jørgensen

Interviewer:

- d. SI, JC.

3. **Tegnestuen Aabenraa 29.**

At interviewe:

- a. Kristian Larsen

Interviewer:

- d. SI, JC.

4. **Scherning Dybbro og Knud Haastrup.**

At interviewe:

- a. Scherning Dybbro
- b. Knud Haastrup

Interviewer:

- d. PBJ, JC.

5. **Vibeke Fisher Thomsen (Dalgas).**

At interviewe:

- a. Vibeke Dalgas

Interviewer:

- d. SI, JC.

6. **Institut for Center Planlægning (ICP).**

At interviewe:

- a. Jesper Harvest

Interviewer:

- d. SI, JC.

7. **Henning Jensen – Torben Valeur – Ole Svensson – (Finn Monies).**

At interviewe:

- a. Ole Svensson

Interviewer:

- d. PBJ, JC.

8. **Sven Allan Jensens tegnestue,**

At interviewe:

- a. Sven Allan Jensen

Evt. støtte fra tegnestuen:

- b. Niels Helberg
- c. Jens Monrad

Interviewer:

- d. IA, JC.

9. **Møller, (Grønborg) & Wichmann.**

At interviewe:

- a. Ib Møller

Interviewer:

- d. PBJ, JC.

10. **Nyvig A/S.**

At interviewe:

- a. Viggo Launbjerg
- b. Per Borges
- c. Flemming Larsen

- Evt. støtte fra firmaet:
 - d. Henrik Dorn Jensen
- Interviewer:
 - d. PBJ, JC.
- 11. Ib Asger Olsen og Per Stahlschmidt.**
 - At interviewe:
 - a. Ib Asger Olsen,
 - b. Per Stahlschmidt
 - Interviewer
 - d. PBJ, JC.
- 12. Anne Marie Rubin.**
 - Evt. støtteperson:
 - c. Karen Zahle
 - Interviewer
 - d. SI, JC
- 13. Skaarup & Jespersen.**
 - At interviewe:
 - a. Mogens Clausen,
 - b. Peder Boas Jensen
 - Evt. støtte fra tegnestuen:
 - c. Jørgen Beider,
 - Interviewer:
 - d. SI, JC.
- 14. Tegnestuen Vandkunsten.**
 - At interviewe:
 - a. Jens Thomas Arnfred,
 - b. Michael Steen Johnsen
 - Interviewer:
 - c. PBJ, JC.

Kontaktpersoner

6. Institut for Centerplanlægning (ICP) og aflæggere

Erik Agergård
 Susanne Buhl Allpass
 Hans Berthelsen
 Ellen Bjarnø
 Hans-Jørgen Bøgesø
 Bo Grønlund
 Per Nyborg
 Roman Sumczynski
 Anders P. Westenholz

12. Anne Marie Rubins tegnestue

Helle Bay
 Anders Grum

Bilag 3. Spørgeliste

Dansk Byplanlaboratorium den 4.februar 2010
Byplanhistorisk Udvalg

**Vedr. undersøgelsen:
"Byplankonsulenttegnestuerne i 1960-
erne og 70-erne! Spørgsmål til alle
byplankonsulenttegnestuerne**

I Tegnestuens organisering

1. Hvornår blev tegnestuen oprettet og på hvilken baggrund?
2. Hvor blev tegnestuen lokaliseret og hvorfor?
3. Hvordan blev tegnestuen organiseret m.h.t. ledelse og medarbejdere?
4. Hvem var de ledende personer, og hvilken uddannelse havde de?
5. Hvor mange medarbejdere havde tegnestuen, hvem var disse, og hvilken uddannelse havde de? Findes der en fortegnelse over disse?
6. Hvordan var vilkårene økonomisk?

II Tegnestuens opgaver og virksomhed

1. Hvilke typer af opgaver udførte tegnestuen gennem årene? Findes der en fortegnelse over opgaver og/ eller publikationer (rapporter) ?
2. Har tegnestuen udarbejdet nogle regionplaner? Amter og tidspunkt? Redegør nærmere.
3. Redegør nærmere for alle udarbejdede dispositionsplaner. Kommuner og tidspunkter for godkendelse af kommunalestyrelsen? (Gerne fortegnelse)
4. Redegør nærmere for alle udarbejdede center- og bykerneplaner. Kommuner og tidspunkt? (Gerne fortegnelse)

5. Redegør nærmere for alle udarbejdede større deldispositionsplaner for forstæder. Kommuner og tidspunkter? (Gerne fortegnelse)
6. Redegør nærmere for de vigtigste udstyknings- og bebyggelsesplaner uden for bykerne. Kommuner og tidspunkter? (Gerne fortegnelse)
7. Redegør nærmere for de vigtigste bevaringsplaner. Kommuner og tidspunkter? (Gerne fortegnelse)
8. Redegør nærmere for evt. andre typer af opgaver, herunder særlige vigtige specialopgaver, pilotprojekter o.lign. Opdragsgivere, steder og tidspunkter? (Gerne fortegnelse)
9. Redegør nærmere for særlig interessante byplanvedtægter, samt for ca. antal af udarbejdede byplanvedtægter. Kommuner og tidspunkter? (Gerne fortegnelse)
10. Har tegnestuen samarbejdet med andre typer af konsulenter? Redegør nærmere.
11. Hvordan var forholdet til de konkurrerende tegnestuer? Redegør nærmere.
12. Har tegnestuen deltaget i byplankonkurrencer? Hvor og hvornår, samt evt. placering?
13. Blev der lagt udvikling (af mere generel betydning) ind i konkurrencebesvarelser? Eksempler?
14. Deltagelse i undervisning - såvel for studerende som videreuddannelses-kurser? Inspiration herfra? Anledning til udvikling?
15. Artikelskrivning i Byplan, Arkitekten eller andetsteds? Inspiration gennem at skulle formulere sig?
16. Hvordan blev planerne fremstillet og kommunikeret? Var der en udvikling i de tekniske metoder ? Hvordan?

17. Hvordan var tegnestuens kommunikation med og kontakt til kommunernes borgere og brugere af planerne? Var der en udvikling heri?

III Kunderne

1. Hvilke typer af kunder havde tegnestuen, og findes der en fortegnelse?
2. Hvordan og hvorfor blev kunderne kunder?
3. Har tegnestuen haft fastere tilknytning til nogle kommuner? Hvilke og hvornår?
4. Amter og statslige myndigheder?
5. Institutioner og private klienter?
6. Udenlandske opdragsgivere?

IV Byplanlægning og byopfattelse

1. Hvilke retningslinier og kilder havde tegnestuen til sin byplanlægning m.h.t. teori og metode?
2. Kom der nye strømninger og påvirkninger i løbet af 1960'erne og 70'erne? Fortæl.
3. Ændrede tegnestuen teori og metode i perioden? Hvordan og hvorfor?
4. Hvordan var forholdet mellem tegnestuens opfattelse af det traditionelle bybegreb (bl.a. sluttet bebyggelse og blandet anvendelse) og det funktionalistiske begreb (bl.a. separering af bebyggelsesarter og opdeling i anvendelsesområder), som lå bag byplanloven? Fortæl.

V Generelle spørgsmål til virksomheden

1. Hvad var klienternes og herunder især kommunernes forventninger til tegnestuerne?
2. Hvad var tegnestuernes baggrund for at kunne løse de stillede opgaver?

3. Hvor hentede tegnestuerne deres viden og inspiration, og hvad betød f.eks. den kommitteredes vejledninger m.v.

4. Foregik der udviklingsarbejde på tegnestuerne? Beskriv hvordan.

5. På hvilken måde kom dette arbejde klienterne til gode? Beskriv hvordan.

6. Hvilken indflydelse på og betydning for byplanlægningens generelle faglige udvikling havde tegnestuerne? Hvordan var f.eks. samordningen med centraladministrationen i den forbindelse?

7. Hvordan foregik samarbejdet med klienterne herunder især kommunerne rent praktisk? Hvordan var forholdet til politikere og teknikere?

8. Hvilke af tegnestuens arbejder har efter tegnestuens opfattelse bidraget mest til byplanlægningens generelle faglige udvikling? Beskriv nærmere.

9. Har du nogle illustrationer, som kan belyse disse arbejder?

Bilag 4. Faktaliste

Dansk Byplanlaboratorium den 4. februar 2010
Byplanhistorisk Udvalg

Vedr.: ”Byplankonsulenttegnestuerne i 1960-erne og 70-erne”. Faktaspørgsmål til alle byplankonsulenttegnestuerne:

1. Tegnestuens oprettelse. År, baggrund mv.?
2. Tegnestuens lokalisering. Baggrund m.v.?
3. Tegnestuens organisationsform?
4. Ledelse. Navne, uddannelse og evt. anden virksomhed. Findes der et c.v.?
5. Medarbejdere. Navne og uddannelse. Findes der en fortegnelse?
6. Opgaver og publikationer. Findes der en fortegnelse?
7. Kunder. Findes der en fortegnelse?
8. Konkurrencer, udviklingsarbejder o.lign. Findes der en fortegnelse?
9. Eksisterer der artikler, erindringer, jubilæumsskrifter eller anden form for beskrivelse af tegnestuens virksomhed?
10. Har tegnestuen et arkiv og i givet fald hvor? Hvordan er arkivets tilstand?
11. Eksisterer tegnestuen i dag, eller er den lukket ned? Tidspunkt, baggrund?

Bilag 5: Bykerner og aflastningscentre

Af Sven Illeris

Som eksempel på et spørgsmål, der har været centralt i adskillige konsulenters arbejde, og som denne byplanhistoriske note giver mulighed for at analysere nærmere, kan nævnes forholdet mellem bykerner og aflastningscentre. (Herved forstås centerdannelser uden for bykernen, der betjener hele eller store dele af byen og dens omegn, ikke blot en enkelt bydel).

Frem til midten af 1900-tallet satte ingen spørgsmålstegn ved at de historiske bykerner måtte udgøre byernes hovedcentre, hvori alle erhverv og institutioner der betjente hele byen var lokaliseret. At industri såvel som forstædernes lokale service måtte lokaliseres uden for hovedcentret var også givet. At desuden servicefunktioner, der betjente hele byen, allerede var i gang med at slå sig ned uden for hovedcentret (som påvist i byplanhistorisk note 56), var der ikke mange der var opmærksomme på. I Fingerplanen fra 1947 er der dog s. 90 nogle upræcise tanker om at Københavns hovedcenter kunne ekspandere i Voldkvartererne.

I de følgende år fik piben en anden lyd. Det var først og fremmest den stærke vækst i privatbilismen der var årsagen hertil. Den britiske betænkning ”Traffic in Towns” fra 1963 – oftest omtalt som ”Buchanan-rapporten” efter arbejdsgruppens formand – udmalede i en række scenarier hvor chokerende bykernerne måtte ombygges hvis bilismen skulle accepteres fuldt ud.

Her i landet havde Egnsplansektariatet for Storkøbenhavn imidlertid allerede i Principskitsen fra 1960 skrevet at ”Byens stærkt forøgede udstrækning gør sådanne centerdannelser (dvs centre med nære befolkningslande på 200.000-250.000 indbyggere) nødvendige..... De nye centre må supplere city, dvs rumme stormagasiner, engroshandel, administration mm”.

Argumentationen gjaldt således oprindeligt for overordnede bydelscentre. Men den gled over i at aflaste hovedcentret, hvorved ”city kan bevares i den nuværende skikkelse med korte afstande. Samtidig opnår man at trafikken formentlig bliver mindre end hidtil forudset”. Snart blev begrebet ”aflastningscentre” almindeligt anvendt. Tilsvarende idéer opstod på denne tid i flere europæiske lande.

Principskitsen blev ikke godkendt, men i 1. Etapeplanen fra 1962 blev de uenige parter enige om et foreløbigt kompromis som rummede ”storcentre”, Nordegnens formentlig i Lyngby og Vestegnens på bar mark vest for Taastrup. Deres videre planlægning er omtalt i artiklerne om Skaarup&Jespersen og ICP.

De officielle planer for Københavnsregionen er således yderst knappe hvad angår begrundelserne for og indholdet i aflastningscentrene. Det er dog klart at der var tale om centre som skulle rumme mange funktioner. Men mere indgående overvejelser herom foregik der næsten ikke i Danmark. F.eks. står der i Randers dispositionsplan fra 1971, udarbejdet af Ib Andersen & Elith Juul Møller, om aflastningscentret i Paderup blot at ”for hver etape kan andelen af institutioner, butikshandel og boligbebyggelse afstemmes efter aktuelt konstateret behov”.

Bevaringshensyn i bykerneerne kom til at spille en stor rolle i den offentlige debat, kombineret med et krav om at aflastning ikke burde ske ved udflytning til tilfældige spredte lokaliseringer, men til centre der kunne planlægges og betjenes godt med kollektiv trafik. Bilismens trussel mod storbyens bykerne blev i nogen grad udhulet af at Kristian Larsen (med konsulentkasket på) sammen med Gert Moltke selv påviste at trafikken til Københavns city stagnerede på grund af stagnerende antal arbejdspladser. I dag må det konstateres at selv i verdens største by, Tokyo med ca. 35 mio. indbyggere, fungerer bykernen uden at være ombygget efter Buchanans skrækszenarie. Folk har selv fundet ud af at bruge andre veje og trafikarter, og mange virksomheder er flyttet bort.

En faktor, der indgik med alt for lille vægt i debatten, var de mange virksomheders og institutioners stadig voksende arealbehov. I den videnskabelige debat blev desuden virksomhedernes ”samlokaliseringsfordele” med let indbyrdes kontakt i bykerneerne ofte fremhævet. Senere forskning tyder dog på at fordelene er blevet overdrevet. At der på den anden side var funktioner inden for fritidsaktiviteter, kultur, forlystelser og turisme - ”de små, listige steder” – der trivedes bedst i bykerneerne blev nok mest fremhævet uden for de officielle rapporter.

På denne baggrund af sparsom gennemarbejdning blev det i høj grad byplankonsulenternes opgave at udforme aflastningscentrene og at foreslå de nærmere bestemmelser for hvilke funktioner de skulle rumme. ICP indtog i denne situation en særlig rolle som den eneste konsulentvirksomhed, der i Göteborg fik til opgave nærmere at undersøge problemer og muligheder. Selvom medarbejderne beskrev deres resultater i ”Byplan”, synes de dog ikke at være blevet ret kendt i Danmark.

Blandt de byplankonsulenter, der foreslog og/eller udarbejdede aflastningscentre, er i denne byplanhistoriske note omtalt Skaarup&Jespersen i Høje Taastrup, Skaarup&Jespersen og Sven Allan Jensens fælles filial i Århus (ledet af Elith Juul Møller), Ib Andersen & Elith Juul Møller i Randers, Åbenrå 29 i Helsingør, Anne Marie Rubin i Herning samt ICP, der var involveret flere steder. De fleste af disse planer inddrog store arealer, så at der var plads til arealkrævende funktioner, men til gengæld trådte samlokaliseringsfordelene i baggrunden – de interne afstande blev ofte flere kilometer lange. Der var i alle tilfælde tænkt på god kollektiv trafikbetjening, men kun Høje Taastrup blev – med stor forsinkelse – et højklasset trafikcenter.

Detailhandelen blev i 1960’erne og 70’erne kun opfattet som én af de mange funktioner, der kunne lokaliseres i aflastningscentrene. Denne og flere andre servicefunktioner havde, uanset ambitionen om at betjene hele byen,

behov for et stærkt næropland – et behov det var forholdsvis let at opfylde i de mange kystbyer hvor forstæderne var samlet i en del af cirklen omkring bykernen: 90° i Helsingør, 120° i København, 180° i Århus. I indlandsbyer og byer i bunden af smalle fjorde – f.eks. i Kolding - var det sværere.

De store udlagte arealer kom i de fleste tilfælde længe til at ligge halvtomme hen. Det skyldtes naturligvis delvis at både offentligt og privat byggeri efter den første oliekrise i 1973-74 begyndte at miste pusten. Men også at statens sektormyndigheder fulgte deres egne politikker med hensyn til lokaliseringen af nyanlæg frem for den sammenfattende planlægning, hvilket især viste sig i Hovedstadsregionen. Planlæggerne har ofte kritiseret sektormyndighederne, f.eks. DSBs sendrægtighed med at etablere den planlagte station i Høje Taastrup. Men der var også hensyn som planlæggerne ikke havde tænkt over, f.eks. at udbuddet af arbejdskraft i nærheden af aflastningscentre ikke svarede til investorernes behov. Høje Taastrup kunne tiltrække finansverdenens rutinefunktioner, de såkaldte back offices, men ikke deres beslutningsorganer. Og de berørte kommuner kunne selv modsætte sig nogle funktioner, som Høje Taastrup gjorde med det aflastningsuniversitet, der i stedet blev placeret i Roskilde. De kulturelle funktioner viste sig svære at få til at blomstre i aflastningscentrenes miljø.

Nogle aflastningscentre kom til at fungere bedre end andre. Måske kan aktivitetsområdet i det sydøstlige Odense, planlagt af ICP, siges at høre til de mere vellykkede, mens det mest kendte, Høje Taastrup – hvor ICP også var involveret – ikke blev realiseret efter hensigten. Og overalt levede aflastningscentrenes forskellige funktioner hver deres eget liv med beskedent indbyrdes samkvem.

I slutningen af 1970'erne døde diskussionen om de multifunktionelle aflastningscentre hen, mens opmærksomheden alene samlede sig om detailhandelen. Aflastningscentrene blev til næsten rene butikcentre, hvor man kan lede

længe efter andre funktioner. Selv Foreningen af Byplanlæggere fokuserer i en udtalelse i 1983 næsten kun på detailhandelen (se Byplan årg. 35,3). De følgende år prægedes af en kamp mellem de store detailhandelskæder, der ønskede store enheder placeret på billig jord uden for byerne – og dermed udelukkende bilejende, købestærke kunder – og planlæggere der lagde vægt på hverken at underminere bykernernes, boligkvarterernes eller landsbyernes butikker, samt på hensynet til befolkningsgrupper uden bil. Denne kamp ligger dog uden for undersøgelsesperioden, og endte i øvrigt med lovændringen i 1997, der af hensyn til bykerneerne stort set forbød opførelse af butikker over supermarkedsstørrelse.

ISBN 978-87-87487-20-7

ISSN 0900-3274